

T.C.
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLÂK BİLGİSİ
EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI

HADİS KISSALARINDA DEĞERLER EĞİTİMİ
(SAHÎHAYN ÖZELİNDE)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYSEL DÖNMEZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Emrullah FATİŞ

KİLİS

HAZİRAN-2019

T.C.

KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu ve bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi beyan ederim. (11/06/2019)

Aysel DÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
İÇİNDEKİLER.....	IV
ÖNSÖZ.....	VIII
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
EĞİTİMDE DEĞERLERİN YERİ VE ÖNEMİ.....	6
1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE DEĞER KAVRAMI VE MAHİYETİ	6
1.1.1. Değer Kavramının Tanımı	6
1.1.2. Değer Kavramının Çeşitleri	9
1.1.3. Değer Kavramının Kaynağı	10
1.1.4. Özellikleri.....	11
1.1.5. İşlevleri.....	12
1.7. DEĞERLER EĞİTİMİ	14
1.7.1. Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi	14
İKİNCİ BÖLÜM	18
HADİS KISSALARI VE ÖNEMİ	18
2.1. KISSANIN TANIMI VE MAHİYETİ.....	18
2.2. DİNDE KISSALARIN KULLANIMI.....	19
2.2.1. Kurân-ı Kerim'de Kıssaların Kullanılması.....	23
2.2.2. Hadislerde Kıssaların Kullanılması.....	26
2.3. KISSALARIN ÖNEMİ VE DEĞERİ.....	29
2.3.1. Kıssalara Yer Verilmesinin Amaçları	32

2.4. KISSALARIN EĞİTİMDE VE DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ... 35	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM..... 39	
SAHİHAYN'DAKİ HADİS KISSALARININ DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ	39
3.1. SAHİHAYN'DA HADİS KISSALARI VE DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ..... 39	
3.2. SAHİHAYN'DAKİ HADİS KISSALARININ İÇERDİĞİ DEĞERLER 41	
3.2.1. Kıssa: Hz. İbrahim, Hz. İsmail ve Hz. Hacer'in Kıssası..... 41	
3.2.1.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 47	
3.2.1.1.1. Tevekkül..... 48	
3.2.1.1.2. Merhamet/şefkat..... 56	
3.2.1.1.3. Kanaatkârlık 63	
3.2.2. Kıssa: Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın Kıssası 67	
3.2.2.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 70	
3.2.2.1.1. Sabır 70	
3.2.3. Kıssa: Hz. Musa'nın Hayası Kıssası..... 76	
3.2.3.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 77	
3.2.3.1.1 Haya/iffet..... 78	
3.2.4. Kıssa: Hz. Süleyman (as)'ın Adaleti Kıssası 85	
3.2.4.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 85	
3.2.4.1.1. Adalet 86	
3.2.5. Kıssa: Mağara Ashabı Kıssası..... 91	
3.2.5.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 93	
3.2.5.1.1. Ana-babaya itaat ve ihsan (anne-baba hakkı)..... 93	
3.2.5.1.2. Kul hakkı (insan hakları)..... 96	
3.2.5.1.3. Havf/haşyet..... 101	
3.2.6. Kıssa: Satılan Araziden Çıkan Hazine Kıssası..... 103	
3.2.6.1. Kıssanın içerdiği değerler..... 104	
3.2.6.1.1. Kanaatkârlık 104	
3.2.6.1.2. Kul hakkı 104	

3.2.6.1.3. Doğruluk / dürüstlük	104
3.2.7. Kıssa: Borçları Bağışlayan Kimse Kıssası	104
3.2.7.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	105
3.2.7.1.1. Karz-ı hasen.....	105
3.2.7.1.2 Cömertlik.....	108
3.2.8. Kıssa: Tövbe Eden Katil Kıssası	115
3.2.8.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	117
3.2.8.1.1. Tövbe etmek/özür dilemek.....	117
3.2.9. Kıssa: Çöldeki Köpeğe Su Veren Adam Kıssası	126
3.2.10. Kıssa: Kediye Hapseden Kadın Kıssası	127
3.2.11. Kıssa: Karınca Yuvasını Yakan Peygamber Kıssası	127
3.2.11.1. Kıssaların (9,10,11. Kıssalar) içerdiği değerler.....	128
3.2.11.1.1. Merhamet	128
3.2.12. Kıssa: Hırsıza, Zengine ve Zinakâra Verilen Sadaka Kıssası	128
3.2.12.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	129
3.2.12.1.1. İyi niyet / ihlas / samimiyet.....	130
3.2.12.1.2. Sadaka Vermek	135
3.2.13. Kıssa: Kel, Alacalı ve Kör Kıssası	141
3.2.13.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	143
3.2.13.1.1. Sadâkat / doğruluk / doğru sözlülük.....	144
3.2.13.1.2. Sadaka vermek	150
3.2.13.1.3. Şükretmek/teşekkür etmek	150
3.2.13.1.4. İnfak etmek.....	153
3.2.14. Kıssa: Kibirli Adamın Sonu Kıssası.....	159
3.2.14.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	159
3.2.14.1.1. Tevâzu / alçakgönüllülük	159
3.2.15. Kıssa: Beşikte Konuşanlar Kıssası	165
3.2.15.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	168
3.2.15.1.1. Ana-baba hakkının önemi	169
3.2.16. Kıssa: Allah İçin Ziyarete Bulunan Kimse Kıssası.....	169

3.2.16.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	170
3.2.16.1.1. Sevgi /Allah için sevmek.....	170
3.2.17. Ashab-ı Uhdud Kıssası (Allah'a İman Eden Genç İle Kral Kıssası)	
.....	176
3.2.17.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	179
3.2.17.1.1. Sabır	180
3.2.17.1.2. Allah'a iman.....	180
3.2.18. Kıssa: Borcuna Sadık Kimse Kıssası	185
3.2.18.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	186
3.2.18.1.1. Ahde vefa/sözünde durmak	187
3.2.18.1.2. Tevekkül etmek	196
3.2.19. Kıssa: Kazandığını Üç Bölen Kul Kıssası.....	196
3.2.19.1. Kıssanın içerdiği değerler.....	197
3.2.19.1.1. Sadaka vermek	197
SONUÇ	198
KAYNAKLAR.....	201
ÖZGEÇMİŞ	218

ÖNSÖZ

İnsanları ve bütün varlığı yaratan Allah, insanların maddi ve manevi bütün ihtiyaçlarını bildiğinden bu ihtiyaçların giderilmesi yönünde bir hayat düzeni kurarken insanoğlunun devamlı surette Yaratanı ile yakın bir ilişki içinde olmasını ister. Bu bağlamda insanla Allah arasındaki ilişkinin esaslarını belirleyen İslam insandaki müspet değerleri öne çıkararak geliştirmeyi ve yaygınlaştırmayı böylece insanın maneviyatını yüceltmeyi hedefler. Maneviyat ise inanmak ve ibadet etmenin yanı sıra bu değerlerin insanda meydana getirdiği yüksek bir olgunluktur.

Bireyler yaşadıkları toplumun bir parçasıdır ve aynı zamanda toplumla karşılıklı bir etkileşim içinde bulunurlar. Hem toplumdan etkilenen hem de yaşadığı toplumu etkileme durumundaki insan, toplumda geçerli değerlerin, ortak temel davranış kalıplarının kendisine kazandırılmasıyla toplumsallaşarak, toplumun parçası hâline gelir. Buna göre değerler, bir sosyal grubun veya toplumun kendi varlık, işleyiş ve devamını sağlamak üzere üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul gören, ortak tutum, düşünce ve amaçları yansıtan, genelleştirilen, temel ahlaki ilke ve inançlar olarak da ifade edilmiştir.¹

Değerler eğitimi, insan hayatının her safhasında devam etmekte olan bir olgudur. Değerler eğitimi, "Hayat boyu devam eden değer kazanma/kazandırma sürecine"² denir. Değerler; insanî, ahlâkî, kültürel, toplumsal ve evrensel boyutlarda oluşabilen duyarlılıklardır. Sevgi, hoşgörü, cesaret, dürüstlük, yardımlaşma, nezaket vs. gibi değerler ailede, okulda ve toplum içinde kazanılır veya bireylere aktarılır.³

Eğitimin hedefi, toplumun kabul gören ortak değerlerini yeni nesillere aktarmak ve içselleştirmelerini sağlamak; geçerliliğini yitiren değerlerin yerlerine,

¹ Kolaç, Emine, "Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, s. 55, 194.

² Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 2012, s. 18.

³ Yaman, Değerler Eğitimi, s. 18.

zamanın insanlığın ruhuna uygun yeni değerler koymak olarak tespit edilmiştir. Bir toplumun geleceği; iyi ve erdemli, değerlerini özümsemiş sağlam ve üstün karakterli bireylerle güvence altına alınabilir. Toplumu ayakta tutan değerleri özümseyerek davranışa döken bireyler toplumun ayakta kalmasına aynı zamanda geleceğine katkı sağlar.⁴ Bir toplumun yaşamında, her şey değerlere göre algılanır ve diğerleriyle karşılaştırılır.

Allah insanları farklı yapılarda yaratmış olduğundan onları eğitirken de çeşitli yöntemler kullandığı görülür. Bu yöntemler içerisinde en etkili olanlardan biri de kıssa ile eğitim yöntemidir. İslam dininin iki ana kaynağı olan Kur'an ve hadislerde, tarihte yaşamış bazı insanların yaşadıklarından kesitler aktararak günümüz insanının hayatını düzenleyen evrensel değerler sunulmaktadır. Böylelikle Kur'an ve hadis kıssalarının kahramanları değerler eğitimi açısından hem bireysel hem de toplumsal olarak iyi davranışların örneği olmaktadır.⁵

Değerler eğitimi alanında yapmış olduğumuz bu çalışmada, deneyimleriyle yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Emrullah FATİŞ'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Yine tüm çalışma boyunca desteklerini her zaman hissettiğim aileme, tez yazma sürecinde sabırlarını ve yardımlarını esirgemeyen eşim ve çocuklarıma sonsuz teşekkür ederim.

Aysel DÖNMEZ
Kilis
Haziaran-2019

---

⁴ Akpınar, Arif, *Yağmur Dergisindeki Hikâyelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili VE Edebiyatı Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, Aralık 2015, s. i.

⁵ Kılıç, Halil, *Kur'ân'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2014, s. 3.

KISALTMALAR

ABD	: Anabilim Dalı
a.e.	: Aynı eser
AÜİFD.	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: Bin
b.a.	: Eserin bütününe atıf
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DEM	: Değerler Eğitimi Merkezi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ERÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Hız.	: Hazreti
h.	: Hicri
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Krş.	: Karşılaştırınız
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.	: Neşreden
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
sade.	: Sadeleştiren
(SAV)	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik eden
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri

GİRİŞ

Mensubu olduğumuz dinimiz İslâm, insanın fiziksel ihtiyaçlarının yanında manevi ihtiyaçlarına da son derece verir. Aynı zamanda insanın devamlı surette Yaraticısıyla sıkı bir bağlantı içinde olmasını ister. Buna göre İslam dini insandaki müspet değerleri öne çıkararak, geliştirmeyi ve maneviyatını destekleyerek yüceltmeyi amaçlamaktadır.

Değerler eğitimiyle ulaşılmak istenen esas amaç bireyde fitraten bulunan iyilik ve güzellikleri ortaya çıkarmak, karakterini iyi yönde geliştirmek, hem bireyi hem toplumu kötü ahlaktan kurtararak uzak tutmak ve bu şekilde onu erdemlerle donanmış bir hayat yaşamasını sağlamaktır.

Bugünün dünyasında insanda ve toplum hayatında pek çok değişim ve gelişmeler yaşanmakta olduğu görülür. Bu durumda toplumdaki bireylerin etkili ve sağlıklı iletişim kurabilme ve yaşanan sorunlara karşılık ahlaki ve işe yarar çözümler üretebilmek adına değerler eğitimi oldukça önemli görülmüştür.⁶

Bireyi ve toplumu tanıma ve anlamada kullanılan, davranışları yönlendiren, birey ve toplum açısından varlık ve devamlılık sağlayan ölçütlere değer denilmektedir.⁷ Yine değer; istenilen, ilgi ve ihtiyaç duyulan bir şey olup aynı zamanda olması gerekeni ifade eden bir kavram olarak da tanımlanmıştır.⁸

Değerler, insanı değerli ve özel kılan, sahip olduğu üstün nitelikler, yetenek ve beceriler olarak ifade edilmiştir. Değerler bir taraftan toplumsal yapıyı ve insan

---

⁶ Kale, Nesrin "Nasıl Bir Değerler Eğitimi," *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul, 2004), Editör: Recep Kaymakcan ve Diğerleri, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007, s. 319.

⁷ Yeşil, Rüştü - Aydın, Davut, "Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem - Zamanlama", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi* / Yıl: 11, S: 2, Ağustos, 2007, s. 69; <http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php> erişim, 06/05/2018.

⁸ Bolay, Süleyman Hayri "Aşkın Değerler Buhranı", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (İstanbul, 2004), İstanbul, DEM, 2007, s. 60.

ilişkilerini düzenlerken, diğer taraftan bireyin yaşantısı, çevresindeki kişiler, olgular, nesnelere v.b. olan ilişkilerini belirleyici özelliklere sahiptir.⁹ Ayrıca değerler, bireylerin hayatına yön veren rehber konumunda olup, onları hayatın zor şartlarına hazırlama rolünü üstlenirler. Değerlerin olmadığı bir ortamda yetişmek, değerlerden yoksun olmaktır. Bu yaşantılarda olumsuzluklardan kaçınmak ise imkânsızdır.¹⁰

İslâm'da değerlerin kaynağının Allah olduğu kabul edilir. İyi-kötü, güzel-çirkin gibi ahlaki ve insani değerler, Allah Teâlâ'nın tanımlanarak belirlenmiş olup aynı zamanda bu değerler Kur'an Kerim ile Hz. Peygamberin hadislerinde bildirilerek açıklanmıştır. Bu sebeple değerlerin sorgulanması ve değiştirilmesi mümkün değildir.¹¹ Bununla birlikte Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s)'in hadisleri incelendiğinde, Allah Rasulü (s.a.v)'in temas etmediği bir beyanın bulunmadığı hiçbir dini alanın olmadığı görülür. Bu durum hem akaid, ibadet, muamelat konularında, hem de ahlak ve değerler alanında olmak üzere, her alanda geçerli bir kural olan bir kural olarak karşımıza çıkar.¹²

Bu çalışmada kullanılan değer kavramı ekonomi alanındaki "değer"den farklı şekilde psikologların, sosyologların, eğitimcilerin kabul ettiği anlamıyla kullanılmıştır. Bunun sebebi değerlerin, insan davranışlarını etkileyen ve yönlendiren aynı zamanda toplum hayatının şekillenmesinde önemli bir konuma sahip olmasındandır.¹³

Allah Teâlâ'nın insanlardan istediği kulluğa dair esasları açıklayarak bize rehberlik eden Hz. Peygamberin bütün söz ve fiillerinin dini, ahlaki, insani tüm değerleri içerdiğini görmekte ve bunları hayatımıza yön veren ilkeler olarak

9 Demirtaş, Sıddıka, *Çocuk Yuvasında Kalan Korunmaya Muhtaç Çocukların Değer Eğitiminde Yaratıcı Dramanın Etkililiği*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2009, s. 4-5.

10 Aydın, Mehmet Zeki-Gürler Akyol, Şebnem, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, Nobel Akademik Yayınları, Ankara, 2012, s. 6.

11 Oktay, Ayşe Sıddıka, "Ahlâkî Değerler ve Bunların Global Ahlâka Etkileri", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu 2004*, DEM Yayınları, İstanbul, 2007, s. 137.

12 Sabuni, Muhammed Ali, Nebevî Sünnet, (Çeviren: M. Bayraktutar), Yasin Yayınları, İstanbul, 2011, s. 33.

¹³ Aral, Duygu, *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hazırladığı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2008, s. 3.

kullanılmaktadır. Buna göre Allah'ın Kurân-ı Kerim'de insanları terbiye etmek üzere eğitmek için kullandığı kıssalarla eğitim metodunun Hz. Peygamber tarafından da kullanıldığı görülmektedir. Bu düşünceden hareketle tezimizde Buhari ve Müslim'in eserlerinin birlikte anılan ismiyle Sahihayn'da geçen hadis kıssalarının, temel değerleri içeren kıssalar tespit edilirken aynı zamanda da bu kıssaların hangi temel amaç değerleri barındırdığı belirlenmeye çalışılarak, bu kıssa ve değerlerin birey ve toplum açısından önemine hem de faydasına değinilecektir. Çalışmamızda, hikâyelerde yer alan değerlerin çerçevesi belirlendi. Böylece toplumsal değerlerin aktarım ve öğretiminde Sahihayn'da yer alan hadis kıssalarının yeri ve önemi üzerinde duruldu.

Bu çalışmayla, önemli olan ancak günümüzde bireysel ve toplumsal hayatta eksikliği şiddetle hissedilen, buna bağlı olarak da pek çok insani ve toplumsal problemin baş gösterdiği değer konusuna, Hz. Peygamberin anlattığı kıssalar vasıtasıyla vurgu yapmak ve dikkat çekilmek istenmektedir.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; değer tanımı yapılarak, değer çeşitleri, değerlerin kaynağı, özellikleri ve işlevleri hakkında bilgi verilmiş, belli başlı değerler sıralanmıştır. Yine bu bölümde değerler ve eğitiminin öneminden bahsedilmiş olup bireylere değerlerin kazandırılma, yokluğunda ne tür sorunların oluşacağına yer verilmiştir. Araştırmamızın ikinci bölümünde hadis kıssaları ve önemi ana başlığı altında kıssanın tanımı, mahiyeti, Kurân-ı Kerim'de ve Hz. Muhammed (s.a.v)'in ifade ettiği hadislerinde kıssaların kullanılması, kıssaların önemi ve değeri, kıssaların eğitimdeki ve değerler eğitimindeki yeri incelenmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümüne gelindiğinde, bu bölümde Sahihayn'da Hadis kıssalarının değerler eğitimindeki yeri ve önemi, Sahihayn'daki Hadis kıssaları ve bu kıssalarda yer alan değerler tespit edilerek incelendi. Bu bağlamda toplumsal değerlerin aktararak benimsenmesinde hadis kıssalarının yeri ve önemi ortaya konulmaya çalışıldı.

Bu çalışmada, daha çok anlamaya, yorumlamaya ve değerlendirmeye yönelik yöntem izlenmiş olup, bu yöntem çerçevesinde, çeşitli kaynaklara müracaat edilerek elde ettiğimiz bilgilerle bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

Tezimizde kaynak olarak Buhari'nin Sahih-i Buhari ve Müslim'in Sahih-i Müslim isimli eserleri yani Sahihayn'ın içinde yer aldığı İbrahim Canan tarafından hazırlanan İbnu Deybe'nin Teysiru'l-Vüsul adlı eserinin tercümesi niteliğinde olan Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi isimli Kütüb-i Sitte Muhtasarı dikkate alınmıştır. Dolayısıyla tezimizde söz konusu edilen hadislerin tercümesinde, sayfa ve hadis numaralarının verilmesinde ilgili muhtasar basım esas alınmıştır.

Hadis şerhlerinden, Ahmed Davudoğlu, "Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi", tercümesini Osman Güman ve Mehmet Odabaşı'nın yaptığı İbn Hacer el-Askalani'nin "Fethu'l-Bari Sahih-i Buhari Şerhi", Yaşar Kandemir vd., "İmam Nevevi, Riyazü's-Sâlihîn" İstanbul, 2006, "Diyanet İslam Ansiklopedisi", DİB yayınlarından "Hadislerle İslam Ansiklopedisi" gibi eserler kaynak olarak kullanılmıştır. Ayetlerin meal ve tefsirinde ise Diyanet İşleri Başkanlığınca neşredilen "Kur'an Yolu" eserinden faydalanılmıştır.

Değerler, ahlak ve değer eğitimi bölümünde ise; Recep Kaymakcan ve arkadaşlarının hazırlamış olduğu "Değerler ve Eğitimi", "Değerler Eğitimi Sempozyumu" kitabı, H. Hökelekli'nin, "Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler" İstanbul, 2013, "Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi" İstanbul 2011 kitapları, "DEM Dergiden", "DED Dergiden", çeşitli tez ve makalelerden faydalanılmıştır.

Bu çalışmanın en önemli unsurlarından olan ve çalışmaya yön veren değerler konusunda şu varsayım temel alınmıştır. Değerler "hedef değerler ve vasıta değerler" şeklinde ikiye ayrılabilir. Amaç değerler insanın yaşamındaki soyut hedefler şeklinde tanımlanmıştır. Vasıta değerlere gelince bunlar kişiyi hayattaki amacına ulaştıran yollar diye tarif edilirken motivasyon arttırıcı ve teşvik edebilme özelliğine sahiptirler.¹⁴

Çalışmamıza konu olan hadis kıssalarında tespit edilen ve incelenen değerler, din ve ahlak alanındaki amaç değerler şeklinde tabir edilen değerlerdir. Diğer taraftan çalışmada yer verilen kıssalar ise yukarıda sözü edilen temel değerleri esas

¹⁴ Tarhan, Nevzat, Güzel İnsan Modeli Ailede Toplumda Siyasette Değerler Psikolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21-22.

alan ve ön plana çıkaran kıssalar olarak tercih edilmiştir. Aksi takdirde, Kurân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin tebliğ ve öğretisinde önemli bir yer tutan kıssalar birden fazla amacı hedeflemekte ve pek çok değeri ihtiva etmektedir. Hadis kıssalarındaki farklı gaye ve hedefleri içeren kıssalar ile amaç değerler denilen değerlerin dışındaki araç değerler diye tanımlanan değerler ve bunların yer aldığı kıssalar, çalışmanın çok fazla ayrıntıya girerek konunun kapsamının, maksadı aşacak derecede genişleyebileceği sebebiyle çalışmanın dışında bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EĞİTİMDE DEĞERLERİN YERİ VE ÖNEMİ

1.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE DEĞER KAVRAMI VE MAHİYETİ

1.1.1. Değer Kavramının Tanımı

İnsan diğer varlıklara nazaran üstün olarak yaratıldığından bu dünyada sadece maddi varlığını sürdürmekle yetinmez. Çünkü insanı öteki canlılardan ayırt eden ve farklı olmasını sağlayan pek çok hususiyet bulunur. İnsan muhakeme edebilen akıl sahibi bir varlık olduğundan, aklını kullanmak suretiyle düşünebilir ve bir amaca yönelerek davranışlarını bir gayeye göre düzenlemek ister. Bu noktada değer mefhumu ön plana çıkar. İnsan olmanın bir gereği olarak değerlendirme yapıp bir takım yargılara ulaşırız ve değerlendirme yaptığımız ölçüde insanızdır. Bundan dolayı değer mefhumu ile insanlık arasında doğru orantılı bir ilgi-ilişki olduğu söylenebilir.¹⁵

Değerler, yüzyıllardan beri üzerinde düşünülen konulardan olup, felsefi olarak tartışılmış, kişilerin değer yargılarıyla, yaşamla, ahlâk prensipleri ve inançlarla ilişkilendirilerek,¹⁶ farklı şekillerde tarifler yapılmış, ancak yine de üzerinde uzlaşmış bir tanım ve açıklama elde edilememiştir.¹⁷

Değer kavramının Latince kökenli olduğu kabul edilmektedir. "Kıymetli olan" veya "kuvvetli olma" anlamındaki "valere" kökeninden türediği¹⁸ varsayılarak

¹⁵ Grünberg, L. "The Mystery of Values: Studies in Axiology", ed. by C. Grünberg & L. Grünberg. Amsterdam-Atlanta: Editör: Rodopi aktaran Yavuz, Şükrü, "Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dini-Sosyal Karakteri ve Sürekliliği", *Değerler ve Eğitimi Sempozyumu (İstanbul, 2004)*, İstanbul, DEM, 2007, s. 93.

¹⁶ Akbaba-Altun, Sadegül "Eğitim Yönetimi ve Değerler", *DED*, c.1, S.1, (Ocak 2003), s. 9.

¹⁷ Arslan, Fatma Şükran, *Sünen-i Ebu Davud'un Edeb Bölümü'nden Hareketle Hz. Peygamber'in Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008, s. 11.

¹⁸ Aydın, Mustafa "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", *DED*, c. 1, S. 3, Temmuz 2003, s.122.

"genel olarak özümşenen, itina gösterilen, önem verilen, üstün kabul edilen"¹⁹ ya da "insan için önem verilen; insana göre muteber olan"²⁰ manalarına geldiği ifade edilmiştir.

"Değer" in, Türkçede değmek fiilinden türediği düşünülmektedir. Değmek fiili ise "istenilen yere düşmek denk gelme, yerini bulma; değerce eşit olma; haz duyulan şeyler, beğenilmek; birbirine karşılık olarak; değerine ulaşmak; varmak, erişim sağlama; aralıksız olarak iki şeyin birbirine yaklaşması, dokunmak; herhangi bir özelliği bulunmak" olarak tanımlanmaktadır. Diğer taraftan "Değer" ile ilgili olarak sözlüklerde, *İsim olarak alındığında.1. Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin karşılık geldiği kıymet. 2. Bir şeyin parasal olarak ölçülebilen bedeli, kıymet, paha, valör. 3. Üstün nitelik, meziyet. 4. Beğenilen, faydalı özelliklere sahip kimse. 5.(felesefede) Kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey. 6.(matematikte) Bir değişkenin veya bilinmeyeninin sayı ile anlatımı.7. Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel,ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü" şeklinde tanımlamalar da yapılmıştır.²¹*

Çoğul şeklindeki "değerler" kelimesi, "akıl ve mantığa uygun, güzel olan, kabul gören, ulaşılmaya çalışılan, savunulabilir olma niteliği taşıyan" anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Bu kavram eğitim, siyaset, tıp, medya gibi birçok alanda kullanıldığından günlük hayatta da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.²² Değerler davranışlara yön veren aynı zamanda onları yargılayabilen tutumlar olup, bireyler için önemli veya önemsiz olabilecek tercihlerini belirleyen durumlar olarak da nitelendirilmiştir.²³

Değer kavramına dair tanımlamalara bakıldığında inanç, eğilimler, normal standartlar ve amaç kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Erol Güngör'ün

¹⁹ Yıldırım, Cemal, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara 2004, s. 47.

²⁰ Aşar, Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, BDS Yayınları, (Basım Yeri Yok) 1994, s. 60.

²¹ TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, "Değer", <http://tdk.gov.tr/index.php?>, Erişim: 4 Ocak 2017.

²² Arslan, Z. Şeyma - Yaşar, T. Fatma, "Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım", *DEM Dergi*, No:1, Temmuz-Eylül 2007, s. 8.

²³ Erdem, Ali Rıza, "Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler", *Değerle Eğitimi Dergisi*, c. I, No: 4, Ekim 2003, s. 56.

tanımlamasına göre değer, "bir şeyin istenilen veya istenilmez olduğuyla ilgili inançtır." Diğer taraftan A. Çağlar ise "değerleri, bireylerin yargılarında, tutum ve davranışlarında etkili birer ölçüt olduğu kabul edilen kültürel unsurlar"²⁴ olarak açıklamaktadır.²⁵ Değerle ilgili bu açıklama ve tanımlamalara bakıldığında görülür ki değer, arzu edilen şeylerle ilgili kişinin tutumunu ifade etmektedir. İstendik davranış biçimleri ve hayattaki gaye ve hedeflerimize dair yargı ve tutumlarımıza yön veren kriterler olarak da kabul edilen değer kavramı için, bir nesneye, varlığa veya faaliyete kişisel veya sosyolojik açıdan verilen önemi vurgular denilmektedir.²⁶

Değerler soyut yapıda kavramlar olup her konu hakkında tek tek yargı bildirmezler. Diğer bir deyişle her olayda yapılması gereken davranışı ayrıntılı bir şekilde belirtmezler, ancak bir durum veya olay esnasında yapılacak olan şeyler için rehber görevinde oldukları ifade edilmiştir.²⁷

Değer kavramı ele alınırken bu kavramın anlaşılabilmesi ve açıklanabilmesi için iki kavrama dikkat çekilmiştir. Bunlar bilgi ve inanç kavramlarıdır. İnanç değerlerin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Çünkü aynı zamanda değer inanılan şeydir. Bununla birlikte birtakım değerlerde ise bilme durumu söz konusudur. Dini ve ahlâki değerler inanç temelli değerlerdir ki bu tür değerlere benzerlerine göre üstün anlamında aşkın değerler denilmektedir. İnanma durumu, değerleri ve dini birbirine bağlayan bir köprü işlevindedir.²⁸

Kısaca değerler; genel itibariyle ilgi gösterilen, arzulanan, bireylerin içselleştirmek suretiyle hayatlarına aktardıkları ve bireyler üzerinde etkin olarak her

²⁴ Çağlar, A. "Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi", *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, Editör: M. Sevinç. İstanbul 2005, Morpa Kültür Yayınları, s. 304-311.

²⁵ Dilmaç, Bülent - Ertekin, Erhan -Yazıcı, Ersan, "Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi," *DED*, C.VII, No:17, Haziran 2009, s. 29.

²⁶ Aydın, Mehmet Zeki, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>, Erişim: 08/09/2018, Bu makale Nisan 2010'da Ankara'da TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde Ceceli Eğitim Kurumları DEĞERLER EĞİTİMİ BULUŞMASI'nda sunulan bildirinin genişletilmiş şeklidir.

²⁷ Akbaba, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", s. 9.

²⁸ Bolay, "Aşkın Değerler Buhranı", s. 62.

alandaki kendine özel olan, ekseriyetle toplumsal ortamlarda kazanılabilen soyut kavramlar olarak değerlendirilmiştir.²⁹

1.1.2. Değer Kavramının Çeşitleri

Şuurlu bir varlık olma vasfıyla neyi neden yaptığının farkında olan bireyin bütün fiil ve davranışlarının mutlaka bir "değer" ile ilişkili olduğu belirtilmiştir. O halde değerle ilgili; "insanın davranışlarına yön veren kural ya da prensipler" olarak ya da "Eylemlerimizi etkileyen, yöneten, yönlendiren, onların temelinde yatan ilkeler." şeklinde tanımlamalar da doğru kabul edilmiştir. Bütün insan davranışlarının mutlaka bir "değer" ile ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Örneğin kişi "dürüst" olma yönünde çaba göstermesi bu kişinin dürüstlüğü bir "değer" olarak gördüğünün ispatıdır. Buna göre kişiyi dürüst davranmaya iten sebep dürüstlüğü bir değer olarak kabul etmesidir denilmiştir. Keza, insan merhametli olmaya gayret ediyorsa, iyiliksever ise, bu durum, "merhamet" ve "iyilik" kavramını kişinin birer "değer" olarak algıladığından dolayı olduğu belirtilmiştir.³⁰

Genel kabule göre bir değer ait olduğu değer alanını, diğer değer alanlarından keskin sınırlarla ayırmak mümkün değildir. Diğer bir ifadeyle, mesela ahlaki değerler denilen değerler, insani değerler sistemi içerisinde diğer değer alanlarından ayrı bir bölüm oluşturmaz. Farklı cinsten, -mesela sosyal, siyasi-değerler ahlaki değerlerle girift bir ilişki içindedir ve aynı zamanda bunlar birer ahlaki değer olarak da kabul edilebilirler.³¹ Bundan dolayıdır ki "şu değerler dini, şu değerler ahlaki, şu değerler de sosyal... değerlerdir" şeklinde, değerlerin birbirinden ayrıldığı bir tasnif yapılamayacağı belirtilmiştir. "Ahlaki değer" olarak tanımlanan bir değer, aynı zamanda hem dini, hem sosyal, hem de ilmi değer alanlarının içerisinde yer alabilir. Örneğin kişinin diğer insanlara ve canlılara karşı iyiliksever olması hem sosyal hayat için hem dinen hem de ahlaken bir gerekliliktir. Benzer

²⁹ Aydın, "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", s. 122.

³⁰ Uysal, Enver "Değerler Üzerine Bazı Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler", *Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 12, S.1, 2003, s. 52.

³¹ Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, İstanbul, 1995, s. 42.

şekilde, çalışma kavramı da dini, ahlaki, sosyal değer alanlarından her birinin içinde yer aldığı görülmüştür.³²

1.1.3. Değer Kavramının Kaynağı

Sosyologlar, filozoflar ve din bilimcileri "değerlerin kaynağı nedir?" sorusuna dair farklı görüşler beyan etmişlerdir. Ancak bu soruya getirilen açıklamalardaki genel kabule göre değerler iki ana kaynağa dayanmaktadır. Bunlardan biri dinî ve ahlâkî değerlerin kaynağı olan toplum üstü aşkın varlıktır, ikincisi ise hümanist yaklaşım ağırlıklı olan, toplum yani insan kaynağıdır. Diğer taraftan insan temelli kaynak da kendi içerisinde ikiye ayrılır. Birincisi toplumun nesiller boyu aktararak getirdiği gelenek ve örfeye dayanan değerler, diğeri ise bireyin duyuşsal ve bilişsel yapısını referans alarak oluşan kişisel değerlerdir. Dini ve ahlaki değerler, aşkın kaynak olan insanüstü varlık tarafından belirlenir, kesin ve genel geçerdir. Bunlar başka değerlerden etkilenmezken, diğerlerini etkiler konumdadır. Örfeye ve geleneklere dayalı değerler ile bireyin oluşturduğu kişisel değerler kesin olmayıp toplumdan topluma, kişiden kişiye değişebilme özelliği göstermektedir.³³

Bir başka anlayışa göre ise değerlerin bilgi ve inanç olarak iki kaynağı vardır. Sanat, ahlak, din vb. değerlerde inanç hakimken, diğer değerlerde ise bilginin hakim olduğu görülür.³⁴

Ancak gerçekte iki düşünceyi de özümleyen bir yaklaşımın daha isabetli ve kapsamlı olacağı kabul edilmektedir. İnsanın varlık sahnesine çıkmasından itibaren vahiy, insanlığın anlam dünyasının inşasına ve değerlerinin oluşumuna destek vererek ona rehberlik etmiştir. Bu yönüyle değerler aşkın bir mahiyet arz ederler. Aynı zamanda da değerler kendileriyle yaşanan ilkelerdir; yaşanan tecrübelerin içinde ve onun tarafından yeniden üretilip inşa edilirler. Değerlerin arka planında

³² Uysal, "Değerler Üzerine Bzi Düşünceler ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsani Erdemler-İslami Erdemler", s. 54.

³³ Oktay, "Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri", s. 132; Bolay, "Aşkın Değerler Buhranı", s. 62; Bolay, Süleyman Hayri, "Değerlerimiz ve Günlük Hayat", *DEM Dergi*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, İstanbul, Yıl 1, Sayı 1, s. 16.

³⁴ Oktay, "Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri", s. 132; Bolay, "Aşkın Değerler Buhranı", s. 62; Bolay, "Değerlerimiz ve Günlük Hayat", s. 16.

bazen ilahi kaynaklı bir inanç sistemi, bazı zaman da insan eseri olan hayat görüşü veya yaşam felsefesi vardır.³⁵

1.1.4. Özellikleri

Sosyal ve ekonomik gelişmelere bağlı olarak gelişen toplumsal tekamülün sağlanmasına yönelik sosyal yapılanmaların sağlıklı bir biçimde yürüyebilmesi ancak fertlerin inandıkları değer yapılarının bu düzenlemelerle uyum içinde olması halinde mümkün görülmüştür. Bu uygunluk, toplumsal inkişafın sağlanabilmesi için hem toplumun iyi analiz edilmesini, hem de toplumsal yapıların doğru bir biçimde tanınmasını zorunlu kılmaktadır.³⁶

Değerleri daha iyi kavrayabilmek için niteliklerinin de bilinmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bundan dolayı değerlerin özelliklerine dair şu açıklamalar yapılmıştır:

1. *"Değerler inanma duygusunun etkin olduğu inançlardır. Ancak tam anlamıyla objektif, hislerden arınmış bir düşünce özelliği taşımazlar. Etkinlik kazandıkları takdirde duygularla iç içedirler.*
2. *"Değerler, insanın hedefleriyle (eşitlik benzeri) ve bu hedeflere erişmek için etkin davranış formlarıyla (insan haklarına saygı, hoşgörülülük, yardımseverlik) bağlantılı olarak kabul edilir.*
3. *"Değerler, her türlü özgül davranış ve olaydan bağımsızdırlar. Mesela, itaatkarlık değeri, bulubduğumuz tüm ortamlarda tanıdığımız ve tanımadığımız kişilerle olan ilişkilerimizin tümünde geçerlidir.*
4. *"Değerler, davranışların, insanların ve olayların seçilmesini ya da değişimini yönlendiren ölçütler olarak görev yaparlar.*
5. *"Değerler taşıdıkları öneme göre kendi aralarında sıralanırlar. Bu sıralama değer önceliklerini belirleyen bir sistem oluşturur. Kültürler ve bireyler sergiledikleri değer öncelikleri sistemleriyle betimlenebilirler.*

³⁵ Şentürk, Habil, "Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü", *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl: 6, S. 18, s. 52; http://www.ebs.org.tr/ebs_files/files/yayinlarimiz/146-egitimbersen.org.tr-146.pdf, Erişim:10/04/2018.

³⁶ Çetin, Şaban, "Değişen Değerler ve Eğitim", *Milli Eğitim Dergisi*, 2004, Sayı:161; https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/161/cetin.htm.Erişim: 10/04/2018.

6. "Değerler değişim gösteren yapılardır. Zaman içinde etkileşim ve ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak için değer önceliklerinde değişiklikler olabilir."³⁷

7. "Değerler, bağlı oldukları kültürlere göre değişir. Hatta ait oldukları kültürlerin içinde dahi ayrılık gösterebilirler. Farklı iki toplum aynı değere sahip olabilir ama o değere verdikleri önem derecesi farklı olabilir."³⁸

Sonuç olarak değerlerin, insan davranışlarına yön vermede etkili yapılar olduğu kabul edilen bir gerçektir. İnsanlar benimsedikleri değerlerin önemli ve gerekli olduğuna inanmaktadırlar. Bu sebeple değerler kişinin hayata bakışını etkileyen güçlü inanç yapılarıdır.³⁹ Bireyin benimsemiş olduğu değerler kişinin toplumdaki konumunun belirlenmesinde de etkili olduğu ifade edilmiştir. Sahip olduğu bu değerler aracılığıyla birey, diğer insanlar ile etkili bir iletişim sağlayabilir ve sosyal statüsünün belirlenmesi için uygun bir dayanak hazırlayabilir.⁴⁰

1.1.5. İşlevleri

Değerler, kökü insanın ruhunun derinliklerine inen, bedeni ise kültür dünyasında yer alan bir kavram olarak nitelendirilir. Bunun için insanın fitratında, bulunan onu mükemmel kılan özelliklerin ortaya çıkartılarak özümsemiş karakter halini alması için bilgiye, yönlendirme ve rehberliğe ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. İnsanoğlu hangi zamanda ve kültürde yaşarsa yaşasın karakterini, varlığını değerler dünyası içinde anlamlandırarak inşa eder. İnsanlar birbirlerinden farklı değerleri benimseyip, farklı değerleri tercih ediyor olabilirler. Bununla birlikte değerlerden bütünüyle soyutlanmış, hiç bir değere sahip olmayan bir insanın bulunması mümkün değildir. Diğer insanlarla iletişim kurarak, kaynaşma ve dayanışma içerisinde ortak bir yaşantı kurulabilmesi de tüm insanlığı kuşatan "aşkın değerler" olarak bilinen değerleri benimsemekle mümkün olabilir.⁴¹

³⁷ Kağıtçıbaşı, Çiğdem - Kuşdil, Ersin "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, c.15, S. 45, Ankara 2000, s. 60.

³⁸ Yazıcı, Kubilay "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2006-Bahar, S. 19, 2006, s. 504-505.

³⁹ Akpınar, Yağmur Dergisindeki Hikâyelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014, s. 10.

⁴⁰ Yazıcı, "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", s. 505.

⁴¹ Hökelekli, Hayati, *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 266.

Bir toplumun değerlerini yitirmesi veya bu değerlerin önemini kaybetmesi durumunda, o toplumun bireyleri sağlıklı bir gelişmeden yoksun kalırlar ve sağlam bir karakter ve kişilik bütünlüğü elde edemezler. Böylece hem bireyler hem de toplum için ruh sağlığını kaybetme tehlikesi ortaya çıkarken toplum içindeki bütünleşme ve dayanışma zayıflar.⁴²

İnsanların davranışlarına yön veren ilkeler ve ölçüler olarak kabul edilen değerler ortadan kalktığı takdirde yaşanan hayat da anlamsız ve değersiz olarak algılanmaya başlar. Değerler, kişiye kendini gerçekleştirme, olaylara karşı dengeli ve tutarlı bir davranış ve inanç geliştirme imkanı sağlar. Değerlerin zayıflaması ya da yeterince özümsememesi durumunda ise toplumdaki bireylerin kişiliğinin zayıf ve yetersiz kalmasıyla birlikte toplumda yıkıcı, saldırgan ve gelişimi engelleyen temayüller ortaya çıkarak toplum hayatında bozulmaya yol açar.⁴³

Değerler; kamil ve iyi bir insan, içinde yaşadığı çevre ve toplumla uyumlu ve faydalı bir vatandaş olmanın en önde gelen şartı olarak görülmektedir. Aynı zamanda değerler, nasıl bir insan olunması gerektiği hususunda bize ışık tutarken diğer taraftan da kişinin insanlık ölçüğünde nerede bulunduğunu göstermektedir.⁴⁴

İnsanın hayattaki yerini ve yönünü, davranış tarzını, hayatının amaçlarını ve hedeflerini belirleyip bunlarla uyumlu bir yaşam sürdürmesinde değerlerin son derece önemli bir yere sahip olduğu düşünülmektedir. Bireyin kişiliğinin inşasında ve gelişmesinde değerler bir ölçü olarak kabul edilmektedir. Kısaca değerler, insanın insan olabilmesi için en temel yapı taşı niteliğindedir.⁴⁵

Aynı zamanda değerlerin en önemli işlevinin toplumsal hayatta üstlendiği rol olduğu söylenebilir. Değerler, bir taraftan toplumsal hayatı düzenleyip toplumun fertleri arasındaki bağı güçlendirmesi, diğer taraftan bireyin toplum içindeki davranışlarını düzelterek tanzim etmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

⁴² Hökelekli, Hayati, "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi", *Eğitime Bakış Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, 2010, Yıl: 6, Sayı: 18 Ekim - Kasım - Aralık, s. 5.

⁴³ Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 270.

⁴⁴ Hökelekli, "Modern Eğitimde Yeni Bir Paradigma: Değerler Eğitimi", s. 5.

⁴⁵ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", b.a, <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

Toplumdaki otokontrolü sağlayan ve toplumun fertlerine rehberlik eden değerler, kişilerin doğru olan şeyi bulmasını ve yapmasını sağlar. Diğer taraftan toplumsal kabul görmeyen davranışların engellenmesinde de değerler son derece etkilidir.⁴⁶ Bir toplumun sahip olduğu değerlerden yola çıkılarak o toplumun yaşamıyla ilgili önemli bilgilere erişilmesi mümkündür. Toplumsal uyum ve bütünlüğün sağlanmasında önemli bir işleve sahip olmasından dolayı değerler daha iyi, daha güzel, daha doğru ve önemli yargılara ulaşılmasını sağlarlar. Fakat bu değerler normlar aracılığı ile somutlaşırlar ve sosyal normlar değerlere göre yaptırım gücü daha büyük olan unsurlar olarak kabul edilir.⁴⁷

İnsanın hayat görüşünü, tutum ve davranışlarını, ilke ve hedeflerini belirleyerek onlarla uyumlu bir yaşantı sürdürmesinde, değerlerin önemli bir paya sahip olduğu düşünülmektedir. Bireyin karakterinin inşasında ve gelişmesinde değerler bir ölçü olarak belirlenmiştir. İnsanı insanlık statüsüne erdiren şeyin değerler olduğu ileri sürülmüştür. Değerlerin, bireyin davranışlarına ve sosyal faaliyetlerine yön veren ve amacını belirleyen bir yapı ve kişinin davranışlarını yargılayan bir kriter olarak kabul edilmektedir. Değerlerin kişiye kazandırdığı en önemli yararın bireyin, toplumdaki diğer fertlerden ve kendisinden ne beklediğini bilerek buna uygun davranışlar geliştirmesinde yardımcı olmasıdır denilebilir. Bu anlamda bireyin, iyi ve kötü, doğru ve yanlış, haklı ve haksız, ahlaki ve gayri ahlaki yargı ve tutumları değerler aracılığı ile ayırt edebileceği ifade edilmiştir.⁴⁸

1.7. DEĞERLER EĞİTİMİ

1.7.1. Değerler Eğitiminin Amacı ve Önemi

Son yıllarda özellikle içinde bulunduğumuz bu teknoloji çağında ahlaksızlıkların ve suçların artması, şiddet olaylarının toplumda, özellikle okullarda yaygınlaşması, gençlerin maddiyatı birinci plana alması, internet ve medyanın

⁴⁶ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", b.a, <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

⁴⁷ Dilmaç - Ertekin-Yazıcı, "Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", s. 29.

⁴⁸ Yazıcı, "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", s. 505.

çocukları ve gençleri olumsuz etkileyerek telafisiz hatalara yöneltmesi gibi ciddi toplumsal problemler ortaya çıkmıştır. İşte içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşan bu problemlere çözüm noktasında öngörülen değerler eğitimi önemli bir ihtiyaç olarak kabul edilmektedir.

Değerler eğitimi toplumsal hayatın düzeninin sağlanmasında ve toplumun dengesi için olmazsa olmaz bir rol oynar. Toplumsal iyileştirmenin sağlanması ve toplum hayatının düzeni için sadece hukuki kanunlar yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, değerler eğitiminin tamamlayıcı bir etken olarak gerekliliği daha da büyük bir önem arz etmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, değerler eğitiminin katkıları olmadan toplumsal hayatta huzur ve düzen sağlanamaz, çünkü değerlerin kanun gücü ile ya da zor kullanılarak benimsetilmesi mümkün değildir. Bu durumda değerler ancak çeşitli eğitim yöntemleri ile kazanılarak yaşanır hale gelebilir.⁴⁹

Bireylerin sahip olduğu değerler, bireyin kişiliğini, bakış açısını etkileyen davranışlarını belirleyen temel ölçütler olarak kabul edilirken bu değerlerin doğuştan getirilen bir kişilik özelliği olmayıp ancak hayatın içinde geliştirilmek suretiyle farklı zamanlarda planlı ve plansız bir şekilde kazanıldığı düşünülmektedir. Bu sebeple bireyin değerlerin bilincinde olması, benimsemesi, mevcut değerlere faydalı yeni değerlerle katkı sağlaması, kişiliğini gelişimini bu değerlere göre düzenlemesi ve edindiği değerleri davranışlarına aktarabilmesi değerler eğitimi ve öğretimi yoluyla mümkün görülür. İşte bütün bu kazanımları sağlayan eğitim, değerler eğitimi olarak nitelendirilmiştir.⁵⁰ Bu bağlamda değer eğitimi ile bireylerin kazanması beklenen istenen değerler ve tutumlar geliştirilerek toplumu oluşturan bireylerin değerler bakımından olgunlaşmaları amaçlanmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Modaqiq, Sayed Haroon, *Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2017, s. 14.

⁵⁰ Yeşil-Aydın, "Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem Ve Zamanlama", s. 71.

⁵¹ Kale, "Nasıl Bir Değerler Eğitimi", s. 319.

Değerler eğitiminin, değerlerin teşekkülü, işlevleri, fonksiyonları, insani ilişkilerdeki ve milli kimlik oluşumundaki misyonu göz önüne alındığında hayati bir öneme sahip olduğu kabul edilmektedir.⁵²

Bireyin iyi ve güvenilir bir insan olabilmesi, kalıcı, etkili ve iyi davranışlar gösterebilmesi açısından değerler eğitimi, eğitimin vazgeçilmez temel unsurlarından birisidir.⁵³

Değerler eğitimi, toplumun devamının, birlik, bütünlük, huzur ve mutluluğu için son derece önemli bir yere sahiptir. Aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin de doğru, güzel ve iyi olana yönelmesinde değerler eğitiminin hayati bir önem taşıdığı ifade edilmiştir.⁵⁴

Değerler eğitimi alanında yapılan bir araştırma sonucunda değerler eğitiminin, bireylerin toplumla bütünleşebilmesi, kültürel-evrensel değerlerin aktarılması için, kişilik gelişimlerinin sağlanması, kişilerin karşılaştığı sorunlara ve toplumsal problemlere hassasiyet göstermeleri ve çözüm önerileri geliştirmelerine katkılarından dolayı büyük önem arzettiği ifade edilmiştir.⁵⁵

Değerler eğitimi, sağlıklı düşünebilen ve iyi davranışlar sergileyen bireylerin yetiştirilebilmesi için lüzumlu ve önemli kabul edilir. Bir toplumun devamlılığını ve geleceğini garanti altına alabilmesi için toplumu oluşturan bireylerin ahlaki prensip ve değerleri kazanmış olmalarının gerekli olduğu kabul edilmiştir.⁵⁶ Sağlıklı bir değerler eğitiminin, dikkatle belirlenmiş hedeflere yönelik olması ve doğru amaçlara sahip olması son derece önemlidir. Öte yandan bu gaye ve hedefler bireysel, toplumsal ve evrensel şeklinde sınıflandırılmıştır. Değerler eğitiminin birey için en

⁵² Tozlu, Necmettin-Topsakal, Cem "Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi", *Değerler ve Eğitimi Sempozyumu*, Editör: Recep Kaymakcan v.d., Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2007, s.180.

⁵³ Çağlayan, Ahmet, *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 90.

⁵⁴ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", b.a. <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

⁵⁵ Gömleksiz, Mehmet Nuri - Kılınç, Hasan Hüseyin, "Ortaokul Öğretmenlerinin Değerler Eğitimine İlişkin Görüşleri, Beklentileri Ve Önerileri", 2015, s. 43; <http://rssiudies.com/Makaleler>, pdf / erişim 29/05/2018.

⁵⁶ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", b.a. <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

önde gelen hedefi, kişinin kendisini tanıma, anlama ve tamamlama gibi süreçleri başarıyla atlatarak bireyin kapasite ve yeteneğini olabilecek en üst seviyeye ulaştırmak olarak belirlenmiştir.⁵⁷

Kişilerin değerlere sahip olması ve değerlerle donanması, aynı zamanda sahip olduğu bu değerlerin kişiliğinde hem de davranışlarında etkin ve etkili olması nitelikli bir değerler eğitimi yaşantısıyla sağlanabilir.⁵⁸ Ahlaki ilke ve değerleri esas alan bir değerler eğitiminin, bireyleri evrensel ve kültürel değerlerin önemini fark ettirmek, demokratik tutumlarla farklılıklara karşı hoşgörü kazandırmak, bütün değerleri insani varlığı geliştirme kriteriyle değerlendirmek, ahlaki değerleri ön plana alarak hayatı bilgiye veya bilgiyi hayata dönüştürme gibi amaç ve işlevlerinin olması beklenmektedir.⁵⁹ Yaşanılan hayatla bağlantılı ve insanın insan gibi yaşama gayretinin sonucu olarak görüldüğü takdirde değerlerin, her çağda eğitimin hem konusu hem de amacı olduğu savunulmuştur.⁶⁰

---

⁵⁷ Kale, "Nasıl Bir Değerler Eğitimi", s. 319.

⁵⁸ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi", b.a. <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

⁵⁹ Kale, "Nasıl Bir Değerler Eğitimi", s. 319.

⁶⁰ Aydın, "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi" b.a. <http://www.mesuthayat.com/Konu-okulda-calisan-herkesin-gorevi-degerler-egitimi.html>.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS KISSALARI VE ÖNEMİ

2.1. KISSANIN TANIMI VE MAHİYETİ

Sözlükte "bir kimseyi izlemek, takip etmek, yakın şekilde arkasından gitmek; bir kişiye bir olay veya sözü ulaştırmak" anlamlarına geldiği kabul edilen kıssa kavramı; Kişiyle veya bir durumla ilgili olayların titizlikle, izlenip takip edilmesi suretiyle nakledilen, açıklaması yapılan nitelikteki hikâyeyi ifade eder. Kelimenin ihtiva ettiği bu anlamı kıssa tarzı hikâyede olay veya durumun titizlikle ve ciddiyetle takip edilecek kadar dikkat çekici olmasıyla hakiki ve yaşanabilir olma özelliklerini vurgular. Kıssa ile hikâye arasındaki ayırım da kıssanın bu özelliğinden kaynaklanır. Çünkü temel anlamı "nakletmek/rivayet" olan hikâyeye gerçek veya hayal, önemli ya da önemsiz nitelikte olup başkalarına anlatılabilecek her tür olayı ifade eder. Bu sebepten dolayı Kurân-ı Kerim'de yer alan kıssalar için hikâyeye ifadesi kullanılmamıştır.⁶¹ Ancak diğer taraftan hikâyenin "olmuş bir hadise" manası esas alındığı takdirde, hikâyenin kıssa yerinde kullanılması mümkün görülmüştür.⁶²

Kıssanın ıstılahtaki manası ise, "İnsanların ibret almalarını ve hidayete erişmelerini sağlayabilmek amacıyla nakledilen, çoğunlukla yer ve zaman belirtilmeyen,⁶³ tarihi doğruluk ve gerçeklik niteliği olan⁶⁴ geçmiş toplumlara ait

⁶¹ Şengül, İdris, "Kıssa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. 25, s. 498.

⁶² Akıncı, Adem, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ocak-Haziran 2004, Yıl: 10, Sayı: 13. s. 43.

⁶³ Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2003, s. 73.

⁶⁴ Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994, s. 43-45.

olaylardır" şeklinde açıklanmıştır.⁶⁵ Diğer bir açıklamaya göre kıssa kavramının, Kur'ani ıstılahtaki anlamı şu şekildedir: "Uydurma ve hayali unsurların karışması imkansız şekilde tarihin derinliklerinde kalmış, insanlar arasında çok az bir biçimde hatırlanabilen veya tamamen unutulmuş olgu ve olayların, Kurân-ı Kerim'in muhataplara vermek istediği ilahi mesajı ön plana alarak kendine özel üslubuyla etkili bir şekilde bildirilmesidir."⁶⁶

Kıssalar konusu, Kur'an'da çeşitli üslup ve ifade tarzlarıyla birlikte geniş bir yer tutar. Kur'an'ın ifadelerini ve Kur'an'daki prensipleri anlamak hem insanlık için ve hem de müminler için son derece önemlidir. Aynı zamanda Kur'an'da bunlar insanların anlayabileceği bir tarzda sunulmuştur. Kıssalar, Kur'an'ın insanları amaçladığı hedefe götüren en önemli araçlardan biridir. Bu nedenle Kur'an'da, kıssalar konusu hem insanlık için hem müminler için büyük önem arz eder. Zira Kur'an'da insanların zihninde canlandırabileceği onları teşvik ederek veya korkutup caydırarak ibret alınacak hikâyeler anlatılmak suretiyle insanoğlu uyarılmakta ve hidayete çağrılmaktadır.⁶⁷

2.2. DİNDE KISSALARIN KULLANIMI

İnsanı yoktan varlık alemine çıkararak Allah, onu yeryüzünde kendi haline bırakmamış, fitratına en uygun yolu ve hayat biçimini göstermek üzere peygamberler göndererek mesajlarını iletmiştir. Bu peygamberler ve mesajlar insanlığı hidayete erdirerek dünya ve ahirette insanların mutlu olmaları için gönderilmiştir. Kurân-ı Kerim bu amaca binaen gönderilen son kitaptır.⁶⁸

Kıssa anlatımı, günümüzde de halen kullanılmakta olan iletişim ve eğitim usullerinden biridir. Kıssa ile anlatılmak istenen mesajın muhataba iletilmesi diğer

⁶⁵ Demir, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s. 73.

⁶⁶ Seyhan, B. Yaşar, *Kitab-ı Mukaddes Ve Kur'an'daki Kıssaların Karşılaştırılması*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş, 2006, s. 6.

⁶⁷ Akgül, Nazife, *Kur'an Kıssalarının Teolojik Yorumu*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kelam Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2005, s. 9-10.

⁶⁸ Güneş, Abdulhalim, *Kurân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lut (a.s) Kıssası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006, s. 2.

yöntemlere göre daha etkili ve kalıcı bir metot olarak ilan edilmiştir. Bu metodu, Kitab-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerim çok defa kullanmış ve muhataplarına vermek istedikleri mesajları bu yolla da iletmişlerdir. Diğer taraftan kutsal kitaplar insanlığa hangi sebeplerle gönderilmişse önemli bir anlatım şekli olan kıssaların da kitaplardaki hedef ve gayesinin aynı olduğu ifade edilmiştir.⁶⁹

İlahi dinlerin kutsal kitapları, önceki zamanlarda yaşayan insanlarla ilgili pek çok tarihî olaydan bahsederek kıssalar anlatırlar.⁷⁰ Buna göre kıssaların hem Kurân-ı Kerim ve hem de Kitab-ı Mukaddes'in muhtevasında önemli bir yekun oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu durum, mesajın muhataplarına ulaşması konusunda kıssaların ne derece önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.⁷¹ Bu kıssalarda, peygamberlerin Allah'ın mesajını kavimlerine iletmek adına girdikleri mücadeleler, bu toplulukların ahlaki, toplumsal, siyasi, ekonomik yaşantıları, sükunet ve karmaşa zamanları, başlarından geçen bazı olaylar, hayat şartları, idarecilerin iyilik ve yanlışları örneklerle beyan edilmiştir. Diğer taraftan her kutsal kitabın hikâyelendirme ve sunuş tarzında tamamen kendine has bir üsluba sahip olduğu da görülmektedir.⁷²

Bilindiği üzere bütün ilahi kitaplar asılları itibariyle tek bir kaynaktan yani Allah Teâlâ'dan peygamberler vasıtasıyla insanlara ulaştırılmıştır. Bundan dolayı temele dair prensip ve esaslarda aralarında bir takım benzerlikler vardır. Ancak Tevrat ve İncilin asılları korunamamış, değiştirilerek bozulmaya uğramıştır. Çünkü Allah Teâlâ, Kurân-ı Kerim dışındaki İlahi Kitapları tahrife karşı korumasına almayarak, sadece insanların güvencesine bırakmıştır.⁷³ Bununla birlikte Kur'an için durum böyle değildir. Kurân-ı Kerim indirildiğinden itibaren herhangi bir ilave veya eksiltme olmamıştır ve kıyamete

⁶⁹ Yaşar, Şahin, *Tevrat ve Kurân-ı Kerim Kıssalarının Benzer Ve Farklı Yönleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Dinler Tarihi Ana Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013, s. 203.

⁷⁰ Polat, Kemal, "Lut Kıssasına Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, Erzurum, 2005, s. 148.

⁷¹ Güneş, Abdulhalim, Kurân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lut (a.s) Kıssası, s. 2.

⁷² Polat, Kemal, "Lut Kıssasına Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", s. 148.

⁷³ Maide, 5/44, Karaman, Hayrettin ve Diğerleri, *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, TDV Yayınları, Ankara, 2006.

kadar da olmayacaktır. Çünkü son ilahi kitap olan Kurân-ı Kerim'in, her türlü bozulma tehlikesine karşılık bizzat Allah tarafından korunacağı bildirilmiştir.⁷⁴

Kurân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes kıssaları incelendiğinde aralarında bazı benzerlikler bulunmasına rağmen, anlatım metot ve üslupları, olayların seyri, verilen mesajlar gibi hususlarda bariz farklılıklar görülmektedir. Kitâb-ı Mukaddes'te anlatılan kıssalarda, detay konuların çok fazla bulunduğu; buradaki kıssaların, mesajdan çok bilgi aktardıkları; dil ve üslup yönünden de ilâhî olmaktan çok beşerî oldukları intibayı uyanmaktadır.⁷⁵

Tevrat incelendiğinde, tarihi bilginin ön plana çıktığı ve detaylı tarih bilgilerinin yer aldığı bir metin olarak göze çarpar. Tevrat'taki kıssalar incelendiğinde belki de en belirgin özellik olarak sunulan bilgilerin tarih, yer, şahıs gibi unsurlarla ve bütün detaylara haiz bir anlatıma yer verildiği gözlemlenmiştir. Kıssalarla hedeflenen asıl amacın unutulması veya arka planda kalması pahasına çok fazla detaya girildiği muhatapların adeta ayrıntılara boğulduğu dikkat çekmektedir.⁷⁶

Aynı zamanda Kurân-ı Kerim'de Kitab-ı Mukaddes'ten farklı olarak, kıssaların ders ve ibret olacak can alıcı noktaların vurguladığı, kıssaların ayrıntı sayılabilecek kısımlarının söz konusu edilmediği tespit edilmiştir. Kur'an'ın geçmişe dair haberleri ele alışı ilahi davet gereği ibret, öğüt ve tefekkür amaçlı olarak nitelenmiştir. Metod ve üslup açısından da en dikkat çekici tabloları en canlı tarzda sunarken tafsilat ve teferruat sayılabilecek kısımlar söz konusu edilmemiştir.⁷⁷

Kur'an'da anlatılan kıssalarda Tevrat'ın yolu ve üslubunun izlenmediği görülürken, geçmiş zamanlara ve peygamberlere dair haberlerin de Tevrat'ın aktardığı gibi anlatılmayıp, bu haberlerden bir kısmının seçilerek diğerlerinin bırakıldığı gözlemlenir. Kur'an-ı Kerim'in "*Gönderilen müjdeci ve uyarıcı elçilerden bir kısmını daha önce sana anlattık*"⁷⁸ ayetiyle bu duruma işaret edilir. Kur'an kıssalarında tarihteki

⁷⁴ Hicr, 15/9; Kıyamet, 75/17-19, Bakara, 2/59, 75; Nisa, 4/46; Maide, 5/13, 41; A'raf, 7/162.

⁷⁵ Polater, Kadir, "Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yunus Kıssası", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. VII, 2007, Sayı: 2, s.135.

⁷⁶ Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s. 88-89.

⁷⁷ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 176-177.

⁷⁸ Nisa, 4/176.

insanlara ait tüm haberler anlatılmazken, bunlardan yalnızca İslam mesajının hedefi ve Hz. Peygamber (sav)'in gönderildiği toplum karşısındaki konumu ile örtüşen haberler tercih edilmiş ve Tevrat'ta bulunan ayrıntılara girilmemiştir. Diğer taraftan Kur'an Tevrat'ın aksine kıssalarla ilgili zamana dair açıklamalar yapmayarak Tevrat'taki gibi zamanı kıssaların terkinde temel öge haline getirmemiştir.⁷⁹ Yine Kur'an'da özel bir kavim veya topluluk ön plana alınmayarak tüm kıssalar tevhit temelli ve hidayet amaçlı olarak zikredilirken, kıssaların işleme şekline ve içeriğine de bu özelliklerin yansıdığı görülür.⁸⁰

Ayrıca muhteva olarak da Kur'an ve Kitab-ı Mukaddes kıssaları arasında bir takım farklılıklar söz konusudur. Kur'an incelendiğinde görülür ki ayetlerin tamamında her vesile ile Allah'ın her türlü noksan sıfatlardan, şirkten, hidayetten sapmışların her türlü isnat ve vasıflandırmasından tenzih edildiği görülmektedir. Ancak bugün mevcut olan Kitab-ı Mukaddes'te ise Allah'a beşeri sıfatlar izafe edilirken, aynı şekilde peygamberlere de, onların şanına, ismet sıfatına yakışmayan fiillerin günahların açıkça nispet edildiği görülmektedir. Halbuki Kur'an tarafından peygamberler en güzel sıfatlarla ve özelliklerle tanıtılarak, yüksek bir ahlaka sahip örnek insanlar olarak gösterilmiştir.⁸¹

Bilhassa Kur'ân'ın olayları takdim şekli, kıssadan hisseler alınması, ibretler ve dersler çıkarılmasına yöneliktir. Bu kıssalar vasıtasıyla insanlık, kendi tarihi serüveni hakkında bilgi sahibi de olmaktadır. Her olayın farklı mesajları bulunmakta ve insanlara ulaştırmaya çalışan değişik anlamlar taşımaktadır.⁸²

Kitab-ı Mukaddes ve Kurân-ı Kerim kıssaları yukarıda belirtildiği gibi dini hedef, dil ve üslup farkının yanında aralarında bir takım benzerlikler de taşımaktadır.

⁷⁹ Hallefullah, A. Muhammed, *Kur'an'da Anlatım Sanatı*, Çeviren: Şaban Karataş, Ankara Okulu Yayınları, Ankara, 2002, s. 264 den aktaran Akgül, *Kur'an Kıssalarının Teolojik Yorumu*, s. 87.

⁸⁰ Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, s. 88-90.

⁸¹ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 180-182.

⁸² Polat, "Lut Kıssasına Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", s. 148.

Ancak bu benzerliklerin dışında kalan çelişki ve farklılıklar ise Kur'an tarafından açıklanarak düzeltilmiştir.⁸³

2.2.1. Kurân-ı Kerim'de Kıssaların Kullanılması

Kıssa metodu Kur'an'ın hedeflediği amaçlarına ulaşmak için kullandığı en önemli vasıtalarından biridir. Kur'an, İslam dininin en önemli davet ve tebliğ kaynaklarından biri olarak kabul edilmektedir. Buna göre kıssa bu daveti ve tebliği benimsetmede en etkili yöntemlerden biri olarak görülmüştür. Kur'an kıssalarına bakıldığında bu kıssalar ortaya koydukları sahnelerle, dinî hedeflerle edebî sanatları bütünleştirerek bu sayede insan ruhuna sanatsal bir yönden de hitap etmiş ve mesajını iletmiştir. Kur'an kıssalarının bu nitelikleri sayesinde muhataplar da, anlatılmak istenen konuyu ve mesajı almaya hazır hale getirilmiş olur.⁸⁴

Kurân-ı Kerim'de yer alan kıssaların, tuttuğu yekun bakımından, bu konuya dair çalışma yapan İslam alimleri çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Kur'an araştırmaları yapan bu alimlerden bir kısmı, kıssaların Kurân-ı Kerim'in muhtevasının üçte birini veya üçte ikisini,⁸⁵ diğer bir bölümü ise, Kurân-ı Kerim'deki kıssaların, Hz. Peygamber zamanında yaşanan bazı olaylarla haberlerin de eklenmesiyle Kurân-ı Kerim'in yarısını veya yarısına yakın bir bölümünü oluşturduğunu⁸⁶ ileri sürmüşlerdir. İslam alimleri arasında bu tespitlerle ilgili tam bir görüş birliği olmamakla birlikte ileri sürülen bu görüşler kısmen de olsa gerçeğe yakın bir durumu dile getirmişlerdir.⁸⁷ Sonuç olarak insanlık tarihi boyunca gönderilen peygamberlerin ve muhataplarına dair kıssaların Kur'an'ın önemli bir bölümünü oluşturduğu üzerinde ittifak edilen bir gerçektir.⁸⁸

⁸³ Seyhan, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'andaki Kıssaların Karşılaştırılması*, s.108.

⁸⁴ Coşkun, İbrahim, *Mesnevi Örneğinde Yetişkinler Din Eğitiminde Kıssa Kullanımı*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006; Erişim:04/04/2017.

<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1413/acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1413/2027.pdf>.

⁸⁵ Yıldırım, Suat, "Kurân-ı Kerim'de Kıssalar" *Ankara Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, Fasikül, 1- 2, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979, s. 39.

⁸⁶ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 27, 170; Görgün, Tahsin "Kur'an Kıssalarının Neliği (Mahiyeti) Üzerine", *IV. Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yayınları, Ankara, 1998, s. 20.

⁸⁷ Yıldırım, "Kurân-ı Kerim'de Kıssalar", s. 37.

⁸⁸ Yıldırım, "Kurân-ı Kerim'de Kıssalar", s. 37.

Kurân-ı Kerim'de geniş bir yekün oluşturan kıssaların muhtevası insanlık için gerekli olan iyi, güzel ve doğruları ortaya koyarak insanları bunlara çağırmaktır.⁸⁹

Kurân-ı Kerim incelendiğinde; İlk İnsan İlk peygamber olarak bilinen Hz. Adem ve Hz. Adem(a.s)'ın iki oğlu Habil ile Kabil, Hz. Nuh (a.s), Hz. Yusuf (a.s), Hz. Hud, Hz. Salih, Hz. İbrahim (a.s), Hz. Musa (a.s) ve Hz. İsa (a.s) gibi peygamberler başta olmak üzere bir kısım peygamberlerin kıssalarına geniş bir yer ayrıldığı görülmüştür. Aynı zamanda bu Kıssalarda Peygamberlerin hayatlarından bazı kesitler, karşılaştıkları güçlükler ve kötülöklere karşı verdikleri mücadelelere dikkat çekilmiştir. Ayrıca Firavun ve Nemrut gibi sapkınlık içerisinde olanların kıssaları ve Hz. Peygamber'in hayatı ve peygamberliğine dair kıssalar da bulunmaktadır.⁹⁰

Genel itibariyle Kurân-ı Kerim'in zikrettiği kıssalarda, ayrıntılara fazla yer verilmeyerek üzerinde durulmadığı dikkat çekmektedir. Bu kıssalarda daha ziyade olaylar ön planda tutulmak suretiyle, muhatapların dikkatinin, kıssanın ihtiva ettiği anlamlara ve verilmek istenen mesaja yönlendirildiği söylenebilir. Bazı kıssalarda da olayın kahramanlarının, yer ve zamanının belirtilmediği görülür. Bu tip kıssalarda zaman, yer ve şahıslar önemli görülmediğinden bunlara dair bilgi verilmeyerek, kıssadaki mesajların anlam ve öneminin vurgulandığı sonucu çıkarılmıştır. Diğer taraftan, Kur'an'da yer alan kıssaların geçmişte yaşanıp bitmiş geçerliliği kalmamış olarak görülmeyip, her çağ için alınacak mesaj ve ibretler taşıdıkları ve yine bu kıssaların muhatabın yaşadığı günün şartlarına uyarlanarak anlamlandırılabilir nitelikte oldukları tespit edilmiştir.⁹¹

Allah'ın Kur'an'ı gönderme amacı; gerek emirleri ve yasakları, gerekse nasihatleri ve kıssalarıyla bir bütün olarak, her hususta ve her açıdan insanlara rehberlik⁹² etmek suretiyle hakka ve hidayete ulaştırmak olarak ifade edilmiştir.⁹³ Bu

⁸⁹ Kaya, Remzi, "Kurân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 11, S. 2, 2002, s. 36.

⁹⁰ Yıldırım, "Kurân-ı Kerim'de Kıssalar", s. 40.

⁹¹ Akıncı, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", s. 47.

⁹² Acar, Abdullah, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. 9, 2007, s. 104.

bağlamda Kur'an'ın insanlara gönderilme amacı ile, kıssaların anlatılma amacının aynı olduğu belirtilmiştir.⁹⁴ Diğer taraftan bu genel amaca paralel olmak şartıyla, kıssaların da kendine has amaç ve işlevlerinin olduğu da ifade edilmiştir.⁹⁵ İşte bu amaçlar özetle:

1. Tevhid akidesine bağlı, ahlaki sorumluluk ve değerlere sahip bir topluluk yetiştirmek⁹⁶
2. İlahi vahyi ve peygamberin peygamberliğini ispat etmek.
3. Hem insanları düşündürmek hem de ibret/öğüt alınmasını sağlamak.
4. Hz. Peygamber ve inananları teselli ederek psikolojik/moral destek vermek.
5. İnsanlık tarihine ait her dönemde yaşanan ve tekrarlanması mümkün olaylardan yola çıkılarak toplumsal kanunlara ulaşmak⁹⁷ olarak tespit edilmiştir.⁹⁸

Kur'an'da yer alan kıssalar, başlıca üç ana grupta incelenebilir:

1. Yer, zaman veya olaylarıyla yaşanmışlık bilgisi açıklanan tarihi kıssalar: Kur'an'da anlatılan peygamber kıssaları bu grupta değerlendirilebilir.
2. Genel insani durumları örnekleyen yaşanmış kıssalar: Hz. Adem'in iki oğlunun durumunu anlatan kıssa⁹⁹ bu grupta incelenebilir. Kıssada anlatılanlar, hem yaşanmış bir olaydır hem de isim zikredilmeden yapılan betimleme sebebiyle Adem oğullarının tümünün psikolojisini yansıtmaktadır. Yine benzer olarak Yasin suresinde anlatılan bölge halkının peygamberleri ile olan ilişkisi¹⁰⁰ de bu çerçevede değerlendirilmiştir.
3. Doğrudan yaşanmış bir olayı anlatmayıp, insanlık tarihi boyunca herhangi bir zamanda veya ortamda yaşanması mümkün görülen temsili kıssalar: Kur'an'da

⁹³ Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2015, s. 158.

⁹⁴ Acar, "Bir İctihat Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", s. 104.

⁹⁵ Şanver, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, s.158.

⁹⁶ Batar, Yusuf, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslami İlimler Dergisi*, Yıl 9, Cilt 9, Sayı 1, Bahar 2014 (155/183), s. 8.

⁹⁷ Okumuşlar, Muhiddin, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ekim 2006): 237-252, S. 21, s. 242.

⁹⁸ Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", s. 242.

⁹⁹ Maide, 5/26-30.

¹⁰⁰ Yasin, 36/13-27.

anlatılan bahçe sahipleri kıssası,¹⁰¹ bu türden kıssaların bir örneği olarak gösterilebilir.¹⁰²

2.2.2. Hadislerde Kıssaların Kullanılması

Gayesi, insanlığı hidayete iletmek suretiyle dünya ve ahiret saadetini kazandırmak olan Hz. Peygamber (s.a.s.), bu amacına ulaşmak için gerek sözleriyle gerekse davranışları ve yaşantısıyla bu uğurda yoğun bir gayret göstermiştir. Hz. Peygamberin dini tebliğ ve irşat için kullandığı metotlarından bir tanesi de, önemli ve etkili bir eğitim metodu olarak kabul edilen "kıssa dili" dir. Bu metodun hem İslam dininin tebliğinde hem de bütün dinlerin öğretiminde hatta beşeri kuramların yayılmasında dahi insanları etkilemek ve yönlendirmek adına başvurulan bir yöntem olduğu belirtilmiştir.¹⁰³

Biliyoruz ki Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'in en temel misyonu insanlara Allah'ın tavsiye ve yasaklamalarını bildirerek İslâm dinine davet etmektir. Buna göre Hz. Peygamberin naklettiği kıssalarda hedeflenen ve ulaşılması en önde gelen amaç ise Allah'ın emir ve yasaklarını tebliğ ile birlikte tebyin edilmesi olarak belirlenmiştir. Hz. Peygamberin aktardığı, nebilik ve risaletinden bir cüz olarak görülen kıssalar Hz. Muhammed (sav)'in görevini yerine getirmede kullandığı en etkili yol ve yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁴

Kıssa dili, etkili ve doğru kullanıldığı takdirde birçok hayrın ve ıslahın gerçekleştirilmesinde de etkin bir araç olarak görülür. Çünkü kıssa dinlemek bir taraftan insan ruhunu rahatlatırken diğer taraftan önemli bazı dini esasların daha açık ve net anlaşılmasına ve kavranmasına yardımcı olur.¹⁰⁵ Hz. Peygamber, kişinin düşünmesi ve insanlığın yaşanmışlıklarından ibret almak suretiyle kendisine ders

¹⁰¹ Kehf, 18/32-44; Kalem, 68/17-32.

¹⁰² Kutup, Muhammed, *Menhecu't-Terbiyeti'l-İslâmiyye*, Beyrut, 1986, 1/193 den aktaran Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", s. 242.

¹⁰³ Han, Abdurrahman, "Etkili Bir Vaazda Kıssa Dilinden Yararlanma Ve Hadis Kıssalarının Vaaz Örgüsündeki Yeri", *Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu I (17-18 Aralık 2011)*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936, s. 367.

¹⁰⁴ Çalışkan, Mustafa, *Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale-2016, s. 16.

¹⁰⁵ Uyar, Ahmet, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", Telif Makale, *ERUIFD*, 2015 / 1, S. 20, s. 29.

çıkarması için iyiliğe yöneltmek ve kötülüklerden sakındırmak, uzaklaştırmak gibi ahlaki değerleri vurgulayarak sahabelerin şahsında ümmetine kıssalar anlatmıştır.¹⁰⁶

Önemli bazı esasların daha iyi ve kolay kavranmasında, bazı mücerret kavramların daha müşahhas ve anlaşılır olarak sunulmasında etkili olan, aynı zamanda Kur'an'daki kıssalarda gözetilen hedeflerle paralel amaçlar taşıyan¹⁰⁷ Hz. Peygamberin beyan ettiği bu kıssalarla birlikte, izah edilmek istenen bazı hakikatler ve değerler daha iyi ve kolay açıklanarak akıllarda daha kalıcı bir etki bırakmıştır.

Hadis kıssaları Kur'an'daki kıssalarla pek çok açıdan benzer olmakla birlikte gaye ve hedefleri açısından hadis kıssalarının daha özel, mufassal ve teferruatlı oldukları tespit edilmiştir.¹⁰⁸ Aynı zamanda Nebevi kıssaların tafsilat, açıklık ve üslup açısından basit ve yalın olmaları dikkat çekicidir. Denilebilir ki nebevi kıssalarla, yakın-uzak hedeflenen tüm amaçlar her seviyedeki insan tarafından anlaşılabilir özelliktedir. Aynı zamanda bazı lafız ve ibarelerin, kıssanın amacının daha iyi anlaşılabilmesi için tekrar edildiği görülmektedir. Allah Rasulü (s.a.v)'ın açıkladığı kıssaların temas ettiği konular bakımından yeni olduğu, üslup açısından ise tam ve yetkin olarak görüldüğü aynı zamanda Kur'an kıssalarıyla eş değerde oldukları ifade edilmiştir.¹⁰⁹

Hadis kıssalarına dair bilinen en kapsamlı araştırmalardan birini gerçekleştiren Muhammed Hasan ez-Zir'in tespitleri şu şekildedir; "*Bu kıssaları, muhteva itibariyle üç kısma ayırmak mümkündür. Bunların bir kısmı gerek rüyada gerekse uyanıkken Hz. Peygamber'in yaşadığı tecrübelerdir; vahyin başlangıcı ve mi'rac ile ilgili kıssalarda olduğu gibi.*¹¹⁰ *Bu tür kıssaların sayısı on beşi geçmez. Bunların bir kısmı ise gaybi kıssalardır. Gaybi kıssaları da iki kısma ayırmak mümkündür: Geçmişte yaşanan tarihi kıssalar, gelecekte meydana gelecek büyük*

¹⁰⁶ Çalışkan, Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler, s. 166.

¹⁰⁷ Uyar, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", s. 29.

¹⁰⁸ Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Konya, 1991, s. 196, 202; Ayrıca bkz. Ebu Gudde, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, Çeviren: Enbiya Yıldırım, İstanbul, 1998, s.194; Bayraktar, Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları No.6, İstanbul, 1987, s. 72-73.

¹⁰⁹ Bayraktar, İslam Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri, s. 72-73.

¹¹⁰ Sabbağ, Muhammed, *et-Tasviru'l-fenni*, s. 492' den aktaran *Hadislerle İslam Ansiklopedisi*, DİB Yayınları Editör: Mehmet Emin Özafşar vd., Ankara, 2014, c.I, s. 108.

hadiseler. Tarihi kıssalar, iki tarzda nakledilmiştir: Bazıları geçmiş peygamberlere ve ümmetlerine atfedilmiş, bazıları ise hiçbir isim verilmeden anlatılmıştır. Bunlar daha çok hikmet ihtiva eden hadiselerdir. Teferruatlı bir bilgilendirme söz konusu değildir.¹¹¹

Fiten ve melahim hadisleri arasında sayılabilecek olan ve gelecek ile ilgili kıssalar, daha çok kıyamet günü, ahiret alemi, Deccal, Ye'cüc ve Me'cüc, Hz. İsa'nın nüzülü, mahşer sahneleri, cennet ve cehennem tasvirlerinden oluşmaktadır.¹¹² Geçmiş ile ilgili tarihi kıssalara gelince, bunların bir kısmı Kur'an'da anlatılan kıssaların tekrarı veya izahı mahiyetindedir. Kur'an'la aynı bilgileri ihtiva eden kıssaların birer hakikat olduğu kabul edilir. Ancak Kur'an'ın verdiği bilgilerin dışında bilgiler ihtiva eden kıssaların tarihle ve önceki dini metinlerle mukayese edilmesi, bunların anlaşılması için önem arz eder. Hz. Peygamber' den nakledilen kıssaların bir kısmı ise temsildir. Temsili kıssalar yaşanmamış hadiselerdir. Bunlar bir hakikati anlatmak, onu toplumun zihnine ve hafızasına yerleştirmek için başvurulan bir dolaylı anlatım tarzıdır.¹¹³ Ancak yaşanmadığı halde bir gerçekliği ifade etmek için yaşanmış gibi nakledilen kıssaların veya temsili hikâyelerin anlaşılması her zaman kolay olmamıştır. Mecazlar halkın elinde hakikat kesbettiği gibi bu tür kıssalar da zamanla tarihi hakikatlere dönüştürülebilmektedir."¹¹⁴

Diğer taraftan Muhammed Hasan ez-Zir'den alınan bu bilgilerin yanında hadislerde geçen kıssalara dair bazı kaynaklarda “vakii kıssalar” ve “temsili kıssalar” şeklinde tasnifler ve “tarihi kıssalar” ile “diğer kıssalar” tarzında sınıflandırmalar da yapılmıştır.

Sonuç olarak Hz. Peygamberin anlattığı kıssaları tarihi kıssalar, temsili kıssalar ve Rasulullah'ın kendisiyle ilgili olay ve durumlar olarak üç esas konu

¹¹¹ ez-Zir, Muhammed Hasan, *elKasas fi'l-hadisi'in-nebevi*. (Mektebetü'l-medeni, Riyad, 1985), s. 333'den aktaran Özafşar, Mehmet Emin v.d., *Hadislerle İslam, I*, Mukaddime, 108.

¹¹² ez-Zir, elKasas fi'l-hadisi'u-nebevi, s. 333' den aktaran *Hadislerle İslam, I*, 108.

¹¹³ ez-Zir, elKasas fi'l-hadisi'u-nebevi, s.194' den aktaran *Hadislerle İslam, I*, 109.

¹¹⁴ *Hadislerle İslam, I*, 108-109.

başlığında toplamak da mümkündür¹¹⁵ ve çalışmamızın seyri ve amacı açısından bu şekildeki tasnifin esas alınması tercih edilmiştir.

Nebevi kıssaların işaret ettiği değerlerden yola çıkılarak hadislerde yer alan kıssaların insan hayatının değişik yönlerine dikkat çektiği bundan dolayı da çok çeşitli konuları ihtiva ettiği gözlemlenmiştir. Buna göre hadislerdeki kıssalarda, başta Allah inancıyla birlikte itikadi konular ve ahlaki ilkelerin önemli bir yere sahip olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁶

Nitekim Hz. Peygamberin kıssalarında Allah'ın varlığı ve birliği¹¹⁷, gücü, kudreti, affı ve mağfireti¹¹⁸ gibi Allah inancı, bu inancın insan hayatındaki yeri ile birlikte meleklerin varlığı¹¹⁹, peygamberlerin tevhit mücadelesi¹²⁰ gibi diğer inanç ilkelerinin yanında aynı zamanda iffet, ahde vefa, tüm canlılar için merhamet beslemek, doğru sözlülük gibi dinen ve ahlaken önde gelen değerlerin, eğitici bir üslupla konu edildiği beyan edilmiştir.¹²¹

2.3. KISSALARIN ÖNEMİ VE DEĞERİ

Kıssa anlatımının tarihi nerdeyse insanlığın dünyadaki varlığı kadar eskidir. Denilebilir ki ilk insan ve ilk peygamber Hz. Adem'in dünyaya gönderilmesiyle eş zamanlı olarak kıssa da hayatımıza girmiştir. Kıssaların ortaya çıkması ve önem kazanmasının sebebi eğlenmek, ya da vakit geçirmek değildir. Kıssalar belli bir hedef ve amaca yönelik olarak kullanılan bir anlatım türüdür. Kıssanın mutlaka ulaştırmak istediği bir mesajı veya anlaşılması öngörülen bir öğüdü vardır. Alınması istenilen mesaj, çoğu zaman dolaylı bir yolla muhatapları çıkarımlarda bulunmaya

¹¹⁵ Bazı araştırmalarda Hz. Peygamberin hadislerinde gayb haberleri görüntüsünde, gelecekte meydana gelmesi beklenen kıyamet ve ahiretle ilgili hadiseler, kıssa olarak değerlendirilmiş olsa da aslında bunlar kıssa tanımının içine girmeyip belki sadece üslup açısından veya mecazen kıssa şeklinde isimlendirilmiş olabileceği yönünde yorumlar tarafımızca da kabul görmüştür.

¹¹⁶ Çalışkan, *Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler*, s. 14.

¹¹⁷ Tirmizi, *Emsal*, 3.

¹¹⁸ Buhari, *Ehadisü'l-Enbiya*, 51; Müslim, *Zühd ve Rekaik*, 10.

¹¹⁹ Müslim, *İman*, 257.

¹²⁰ Tirmizi, *Menakıb*, 1.

¹²¹ Çalışkan, *Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler*, s. 14-15.

teşvik ederek iletilir. Kıssa anlatımının tarihteki yolculuğu Alpagoş'un şu sözleri ile ifade edilebilir:¹²²

"Bir kültür aktarım biçimi olan kıssanın geçmişine baktığımızda, insanın varlığıyla eş zamanlı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Uzmanların büyük çoğunluğunun kabulüne göre, sistematik bir biçim olarak ilk defa Hindistan 'da doğduğu, oradan İran yoluyla Arap ülkelerine, oradan da Batı 'ya geçtiği kabul edilmektedir. Tabii ki bu geçiş sürecinde girdiği ortama etki etmenin yanında kendisi de etkilenerek şekil değişiklikleri yaşamıştır. Nitekim bugünkü roman, hikâye, sinema, tiyatro gibi edebî ve görsel türlerin geçmişinde kıssanın olduğunu söylemek yanlış değildir.

Özellikle Kuran-ı Kerim 'in vahyinden sonra İslâm tarihçiliğinde kıssa da yeni bir çehre almış ve bu veçhesiyle Batı 'ya taşınmış, daha sonra da oradan bize tekrar roman, hikâye ve sinema gibi şekillerde intikal etmiştir. Kültürümüzdeki çok yaygın kullanımıyla hem bilgi aktarımında, hem de eğitim-öğretim faaliyetinde oldukça işlevsel bir rol oynamıştır. Nitekim "Türkler Viyana kapılarına nasıl gittiler " sorusuna Yahya Kemal 'in "Mesnevi okuyarak... " yani kıssa okuyarak şeklinde cevap vermesi de kıssanın kültürümüzdeki önem ve anlamını ortaya koymaktadır."¹²³

İnsan yaratılışı gereği, anlayış ve kavrama yönünden soyut kavram ve ilkeleri anlama konusunda zorlanırken, somut bir biçimde ifade edilenleri kavrayıp anlamlandırmaya daha açık ve yatkındır. Fikirler ve kavramlar kıssalarla somut hale dönüştürüldüğü takdirde muhatapların anlaması kolaylaşır. Diğer taraftan uygun anlatımlarla, geçmiş insanların yaşadıkları tarihi olaylar dinleyicilerde ilgi ve dikkat uyandırarak akılda kalıcı bir yer edinir.¹²⁴ Böylece kıssa ile verilmek istenen mesajlar da, zihinde daha iyi yerleşir ve kalıcı olur. Halbuki çıplak hakikatler ve soyut

¹²² Alan, Yakup, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssalarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", *Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 4, S. 8, Aralık 2014, s. 67.

¹²³ Alpagoş, Hatice Kelpetin, "Kıssanın Ahlaki Fonksiyonu Kıssadan Hisse", *Diyanet Aylık Dergi Nisan 2004*, S. 160, s. 27-28.

¹²⁴ Şanver, Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi, s. 158.

kavramlar, bir taraftan çabuk unutulur, diğer taraftan aklın yorulmasına dikkatin dağılmasına sebep olabilir.¹²⁵

Kıssalar aynı zamanda toplumdaki gelenek ve kültürlerin taşıyıcısı durumunda olduklarından toplumsal açıdan önemli bir işlevi yerine getirirler.¹²⁶ Kıssalar aynı zamanda kültürün temsilcisi olarak da kabul edilir. Kültürün kabul gören kurallarını ve davranış kalıplarını aktarırlar. Böylece kıssalar o kültürde kabul edilen kural ve kavramlar hakkında bilgilendirme görevi üstlenirler.¹²⁷

Kıssada aktarılan olayların oluş ve akışına bakılarak önemli dersler çıkarılabileceği gibi, aynı zamanda kıssadaki kahramanların sergiledikleri tutum ve davranışları da dinleyicilere, insanların tabiatını ve karakterini tanımada yardımcı olur. Çünkü kıssada yer alan kahramanlar aynı zamanda birer sembol olarak kabul edilir.¹²⁸

Kıssalar aracılığıyla, farklı eğitim, kültür ve anlayış seviyesindeki insanların anlamakta zorlanabileceği, bazı soyut kavramlar ve esaslar daha somut ve anlaşılır şekle dönüştürülerek insanlara anlatılabilir. Bununla anlatılmak istenilen mücerret kavram ve esasların doğru bir üslupla anlatılması sağlanarak muhatapların hataya düşmeleri engellenmiş olur. Bundan dolayıdır ki kıssa, insanlığın başlangıcından bu yana tarihin her döneminde önemini ve geçerliliğini sürdürmüştür. Peygamberler, liderler, eğitimciler, mürşitler vs. vermek istedikleri mesajları olabildiğince çok insana ulaştırabilmek için yardım ve destek aldıkları yöntemlerden biri de kıssa olmuştur. Diğer taraftan kıssanın, dinleyenlerin bilgi, tecrübe ve kültür seviyelerinin yükselmesine katkı sağladığı ifade edilmiştir.¹²⁹

Kıssalar aynı zamanda insanı gerçekleştirdiği zaman ve mekâna doğru bir yolculuğa çıkarır. Kıssanın muhatabı kendini kıssadaki olayların içinde bularak, kıssada kendine yakın bulduğu kahramanı dikkatle izlemeye koyulur. Kıssanın

¹²⁵ Şengül, Kur'an Kıssaları Üzerine, s.137.

¹²⁶ Coşkun, Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler, s. 35.

¹²⁷ Nossrat Peseschkian, *Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi*, (Çeviren: Hürol Fıfıloğlu), Beyaz Yayınları, İstanbul, 1998, s. 38-39.

¹²⁸ Kantarcıoğlu, Selçuk, *Eğitimde Masalın Yeri*, İstanbul, 1991, s.16.

¹²⁹ Uyar, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", S. 20, s. 27-28.

kahramanı örnek- model davranışlar sergileyen kişi olarak kabul edilir. Kıssalarda örnek gösterilen müspet karakter modelleri yer aldığı gibi olumsuzluklarına ve yıkıcı yanlışlarına vurgu yapılan onaylanmayan karakter tiplerini de bulunabilir. Hz. Âdem (a.s)'ın çocuklarından iki oğlunun söz konusu edildiği kıssada Habil, beğenilen olumlu bir karakter modeli olarak sunulurken, Kabil yıkıcı ve zararlı bir karakter örneği olarak vurgulanmıştır.¹³⁰

Kıssalarda ders verme, sonuç çıkarma, örnek olma, model sunma ve eğitme gibi amaçların olduğu belirtilmiştir. Bu gayeleri gerçekleştirme yönünde, muhatabına ulaştırmak istediği pek çok mesajı içinde barındırma özelliğine de sahiptir.¹³¹ Kıssaların bireyi yaşadıkları zaman ve mekâna götürebilme imkânı olduğu gibi bireyin de kıssayı kendisinin yaşadığı yere ve döneme uyarlaması mümkün olabilmektedir. Kıssanın muhatabı yaşamakta olduğu durumu kıssada anlatılan olayla özdeşleştirebildiği gibi kıssadaki kahramanlarla kendisi arasında benzeşim kurarak kıssayı yaşadığı zamana uyarlayabilir. Böylece kıssadan almış olduğu hisseyle veya kıssa kahramanı ile kendi içinde bulunduğu durumla ilgili çözüm geliştirme çabasına girer. Bu şekilde kıssadan etkilenen birey, hem yaşadığı probleme çözüm bulmuş, hem de iç huzuru elde etmiş olmaktadır.¹³²

2.3.1. Kıssalara Yer Verilmesinin Amaçları

Kurân-ı Kerim, Yüce Allah'ın insanlara rasulü Hz. Muhammed (s.a.v) aracılığıyla indirdiği son kitaptır. Aynı zamanda Kur'an'ın en temel hedefinin insanları doğru yola iletmek ve onları eğitmek olduğu ifade edilmiştir.

Kurân-ı Kerim'de, geçmişte meydana gelmiş tarihi olaylar ve bunlara ait sahneler, Kurân-ı Kerim'in ana hedefi olarak belirtilen, insanları irşad ederek hidayete ulaştırmak amacıyla muhataplarının dikkatine sunulmuştur.¹³³ Bu bakımdan

¹³⁰ Alan, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssalarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", s. 68.

¹³¹ Yılmaz, Asiye, *Kuran'daki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya, 2008, s. 10.

¹³² Alan, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssalarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", s. 68.

¹³³ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 17.

Kur'an muhataplarına hangi amaçları gerçekleştirmek için gönderilmişse Kur'an'da kıssaların anlatılma sebebinin de aynı olduğu kabul edilir. Yani kıssalar Kur'an'ın temeldeki indirilme gayesini gerçekleştiren en önemli araçlardır ve Kur'an'ın ulaşmak istediği gayelere hizmet eder.¹³⁴

Allah Kurân-ı Kerim'in "hakim bir kitab" olduğunu beyan ederken, Kur'an'da zikredilen bütün prensip ve kuralların bina edildiği bir takım hedef ve gayeler olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre Kurân-ı Kerim'de ifade edilen her hüküm ve hadisenin, mutlaka bir alt yapısının ve hikmetinin olduğu kabul edilen hakikattir. Bu durumda Kur'an'da anlatılan kıssaların da bir çok hikmet ve maksadının bulunduğu bilinen bir gerçektir.¹³⁵

Kıssalar vasıtasıyla hedeflenen temel gaye, Kur'an'ın temel esaslarını insanlara en uygun yolla iletmek olarak beyan edilmiştir. Bir başka ifadeyle kıssa, Kur'an'da insanların eğitiminde yararlanılan bir anlatım ve eğitim tekniğidir ve bu tekniğin işlevi de Kur'an'ın en temel gayesi olan irşad ve hidayete iletmeyi hedefleyen mesajları muhataba aktarmaktır.¹³⁶ Özetle denilebilir ki Kur'an kıssalarının amacı hemen hemen bütün Kur'ani gayeleri gerçekleştirmektir".¹³⁷

Şu halde Kur'an kıssalarının gayelerini maddeler halinde inceleyelim.¹³⁸

a) Kur'an kıssaları inanç esaslarını açıklamak ve ispat etmek amacıyla da güder. Tevhid, Ahiret'e iman, vahiy ve peygamberlik konuları Kur'an'ın olduğu gibi kıssaların da önemli meselelerindedir.¹³⁹ Bunları açıklamak ve insanların gönüllerine yerleştirmek kıssaların anlatılma amaçlarından biridir. Bu esasları

¹³⁴ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 5, 17, 27, 277-278.

¹³⁵ Kılıç, Sadık, *Tarihsellik Ve Akılcılık Bağlamında Kur'an'ı Anlama Sorunu*, İhtar Yayınları, İstanbul, 1999, s. 43.

¹³⁶ Yavuz, Ömer Faruk, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Bir Anlatım Tekniği Olarak Kıssa'nın Rolü ", *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, c. 6, S.1, Ocak - Nisan 2009, s. 126.

¹³⁷ Kutub, Seyyid, *Kur'anda Edebi Tasvir*, Çeviren: Süleyman Ateş, Hilal Yayınları, Ankara, 1969, s. 221.

¹³⁸ Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 239-240-241; Şanver, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, s.158-159-160; Kutup, Seyyid, *Kur'an'da Edebi Tasvir*, Çeviren: İsmail Aslan, Ravza Yayınları, İstanbul, 1999, s. 173-185; Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 281-316; Yıldırım, Suat, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", *AÜİFD*, Ankara, 1979, S. 3, s. 39-47; Şimşek, Said, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1993, s. 73-79.

¹³⁹ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, s. 281.

doğrudan açıklamak bütün insanların anlamalarında zorluklara yol açabilir. Dolayısıyla bunlar kısasa üslubuyla daha basit ve etkileyici bir tarzda sunulmuş Kur'an'ın amacına hizmet edilmiştir.¹⁴⁰

b) Kur'an Kıssaları insanların düşünüp olaylardan ve yaşananlardan son noktada ise tarihten ibret ve öğüt almalarını sağlamaya yönelik olarak anlatılmıştır.¹⁴¹ Bu nedenle bu kıssalar ayrıntıya dalmadan öz olarak verilmiştir. Bu husus bizzat Kur'an ayetlerinde ifade edilmiştir. *"Mutlaka onların kıssalarında düşünen akıl sahipleri için alınabilecek pek çok öğütler bulunur."*¹⁴²

c) Aynı zamanda Kur'an kıssaları, Kur'an-ı Kerim'in Allah Teâlâ tarafından indirilmiş ilahi bir kitap, Hz. Muhammed (s.a.v)'in de bu kitabın tebliği için görevlendirilmiş bir peygamber olduğunu ispat etmektedir.¹⁴³

d) Bütün peygamberlerin aynı prensipleri insanlara bildirdiklerini ortaya koymak ve tevhit davasının evrensel olduğunu açıklamak Kur'an kıssalarının bir diğer amacıdır. Kur'an kıssalarına baktığımızda peygamberlerin aynı mesajlarla kavimlerine geldiklerini görürüz. Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler aynı prensiplerin kabul edilmesi için çalışmışlardır. İnsanların kurtuluşlarının bu davete icabet etmekle mümkün olabileceğini her peygamber kavmine hatırlatmıştır.¹⁴⁴ *"Şüphesiz ki Nuh'u peygamber olarak milletine gönderdik. Nuh kavmine: "Ey kavimim! Allah'a kullukta bulunun, sizin için O'ndan başka tapınılacak ilahınız yok. Ben sizin büyük bir azaba uğramanızdan korkmaktayım. dedi"*¹⁴⁵

e) Kıssaların gayelerinden biri de Hz. Peygamberin ve mü'minlerin gönüllerini pekiştirmek, tebliğ işinde sebat etmelerini sağlamak, Hz. Peygamber (sav)'i ve inananları teselli etmek,¹⁴⁶ karşılaştıkları sıkıntı ve işkencelere karşı sabretmelerini kolaylaştırmak, Allah'ın yardımının kendilerine erişerek mutlaka küfrün yenileceğini bildirmektir. Bizzat şu ayet, mezkur gayeyi açıkça

¹⁴⁰ Güneş, *Kur'an-ı Kerim ve Kitabı Mukaddeste Lut (a.s) Kıssası*, s.11.

¹⁴¹ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s.79.

¹⁴² Yusuf, 12/111

¹⁴³ Yıldırım, "Kur'an'ı Kerim'de Kıssalar", s. 40.

¹⁴⁴ Demirci, *Tefsir Usulü ve Tarihi*, s. 241.

¹⁴⁵ A'raf, 7/59.

¹⁴⁶ Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 73.

belirtmektedir.¹⁴⁷ "*Senden önceki peygamberlerin karşılaştıkları hadiselerle ilgili olarak sana anlattığımız her şey, seni teselli ederek kalben sağlamaştırırız.*"¹⁴⁸

f) Kurân-ı Kerim'de insan, kendisini kıyamete kadar hidayetten saptırmak için çalışacak ezeli düşmanı şeytana karşı Kur'an kıssaları vasıtasıyla ikaz edilmiştir. Dünyada yaşadığı müddetçe bitmeyecek ve insanoğlu için hem dünyasını hem de ahiretini etkileyecek olan bu düşmanlıkla ilgili Kur'an'ın pek çok ayetinde¹⁴⁹ insanlar uyarılmaktadır.¹⁵⁰

Sonuç olarak Kur'an kıssalarının hedeflediği gayeleri sadece yukarıda zikredilen maddelerle sınırlandırmak da doğru bulunmamıştır. Bu kıssalarda aynı zamanda ikinci dereceden gayeler olarak tabir edilen pek çok dini ve ahlaki amaçlar bulunduğu ifade edilmiştir.¹⁵¹

2.4. KISSALARIN EĞİTİMDE VE DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ

Eğitimin insan için önemi ve değeri ilk insandan bu yana insanlık tarafından takdir edildiğinden eğitime dair çalışmaların da ilk insanla beraber başladığı kabul edilir. Eğitimle ilgili bu çalışmalarla birlikte de eğitim için pek çok tanımlama yapılmaya çalışılmıştır. Günümüze gelindiğinde artık eğitimi formüle eden terim "davranış değişikliğidir". Diğer taraftan eğitimi tanımlama faaliyetlerinin yanında eğitimin nasıl ve ne şekilde olacağına dair çeşitli yöntem ve teknikler geliştirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Aynı şekilde değerler eğitimi de eğitimle ilgili bu araştırma ve çalışmalardan etkilenmiş ve değer(ler) eğitiminin gerçekleşmesi için hangi yöntemlerden yarar sağlanacağı hususunda araştırmalar yapılmıştır. İşte "kıssa ile eğitim metodu" bu metotların en önemlilerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁵²

Etkisi ve önemi anlaşıldığı için günümüzde uygulanan eğitim çalışmalarında da sıklıkla başvurulan bu metodun, eğitimin amaçlarına ulaşması için oldukça

¹⁴⁷ Yıldırım, "Kurân-ı Kerimde Kıssalar", s. 45.

¹⁴⁸ Hud, 11/120.

¹⁴⁹ Bakara, 2/30-39; A'raf, 7/11-25; Hicr, 15/26-42; İsrâ, 17/61-65; Kehf, 18/50; Sa'd, 38/67-85; Taha, 20/116-123.

¹⁵⁰ Şengül, Kur'an Kıssaları Üzerine, s. 309.

¹⁵¹ Yavuz, "Kur'an'ın Temel Amaçlarının İfade Edilmesinde Bir Anlatım tekniği Olarak Kıssanın Rolü", s. 134-135; Şengül, Kur'an Kıssaları Üzerine, s. 279-280.

¹⁵² Yılmaz, Kur'andaki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. 23; Alan, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssalarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", s. 66.

yararlı bir yöntem olarak kabul edilmektedir. Kıssa anlatmanın, muhataplarının psikolojisi üzerinde, sosyal ve ahlaki etkilere sahip son derece etkin bir eğitim aracı olduğu ifade edilmiştir.¹⁵³ Hikâye/kıssa ve benzerleri, içerisinde bir takım öğüt ve mesajlar barındırmak suretiyle eğitsel değer taşırlar. Aynı zamanda her kesimden dinleyenler için anlaşılması kolay ve sade bir anlatım tarzı olarak benimsenmiştir. Bu metot kullanılarak anlaşılması ve ifade edilmesi en zor konuların dahi kolaylıkla anlatılabildiği ve hatırlanabildiği tecrübe edilmiştir. Söz konusu kıssanın kutsal kitaplarda yer alması ve dini bir nitelik taşıması durumunda ise kıssa ile eğitim metodunun etki alanı ve tesir gücünün daha fazla olacağı belirtilmiştir.¹⁵⁴

Kıssa, hikâye, masal gibi anlatım türler, bireyde hedeflenen davranış değişikliklerini gerçekleştirmek ve birey tarafından içselleştirilmesi beklenen değerlerin kazandırılması amacıyla eğitimde kullanılmaktadır.¹⁵⁵

Kıssaların, öykünmeye ve özdeşim kurmaya katkıda bulunan tahkiye edici bir üslubunun bulunması eğitsel niteliklerinin en önemlisi olarak görülür. Bu üslup hem öğrenmeyi kolaylaştırmakta aynı zamanda muhatapın öğretim süreçlerine etkin olarak katılımını sağlamaktadır. Özellikle din ve ahlak eğitiminde soyut-metafizik özellikler taşıyan konu ve kavramların basit ve etkili bir şekilde öğretilmesinde kıssa kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır.¹⁵⁶

İnsanın yaratılışından kaynaklı birtakım özellikleri sebebiyle kıssa anlatımının, eğitim ve öğretim alanında bu derece etkili ve kullanışlı olabildiği kabul edilmektedir. İnsanın yapısı itibariyle bir davranış edinirken özdeşim kurma ve taklit etme yöntemini kullanması bu özelliklerin başında gelmektedir. Kur'an kıssalarında yer alan değişik kişilik tipler ve olumlu-olumsuz davranış örneklerine dikkat çeken anlatımlar farklı seviye ve kişiliklerdeki muhatapların kendine göre mesaj ve dersler çıkarabilmesine imkan sağlamaktadır. Böylece kıssalarda sözü edilen farklı

¹⁵³ Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınları, Konya, 1991, s. 189.

¹⁵⁴ Bilgin, Beyza, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 1994, S.1, s. 51-54; Aydın, Mehmet Zeki, *Ailede Ahlak Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 385-386.

¹⁵⁵ Yılmaz, Kur'andaki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. Önsöz.

¹⁵⁶ Batar, Yusuf, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016/7(1), s. 82.

karakter örnekleriyle temsil edilen rol modeller ve bu modellerin sergilediği davranışların doğurduğu sonuçların ifade edilmesinde kullanılan duygusal ve çarpıcı anlatımlar kıssaların muhataplarında istedik ve kalıcı tutum ve davranış değişikliklerine sebep olmaktadır.¹⁵⁷

Kuran'ı Kerim, içinde barındırdığı ilkeler ve değerler açısından indirildiği zamandan günümüze kadar insanlara rehberlik etmiş ve birçok mesajlar sunmuştur. Bu mesajların büyük çoğunluğunun da kıssalarla birlikte verildiği belirtilir. Kıssalar taşıdığı özellikler sebebiyle muhatabını, farkına bile varmadan etkileme gücüne sahiptir. Ayrıca kıssalar insanda, akıl, göz, kulak gibi dış dünyayı algılamada destek sağlayan birden fazla duyuyu faaliyete geçirdiğinden son derece tesirli ve kalıcı olarak nitelenmiştir. Kıssalarda aktarılan olaylar kıssanın muhatabında bizzat olayın içindeymiş duygusuna sebep olmaktadır. Kıssalardaki bu ve buna benzer pek çok özellikler insanlar için daima rehberlik eden, öğüt verici mesajlar ihtiva etmektedir. Kıssaların ilgi çekici merak uyandırıcı bir özellikte olması ve çocuk veya yetişkin bütün insanların kıssalara karşı son derece ilgi duyması kıssalarla verilmek istenen her tür eğitimi olumlu yönde etkileyeceği ifade edilmiştir.¹⁵⁸

Eğitim ve öğretimde destekleyici bir yöntem olarak kullanılan kıssa ve hikâyelerde genellikle örnek olay incelemesi yapılır. Hikâyede incelenen olayda belli noktalara dikkat çekilir, bu arada dikkate sunulan hususlara vurgu yapılarak doğru anlayışlar, doğru davranışlar, belli durumlarda alınması istenen tutumlar ve sorumluluklar ortaya koyulur.¹⁵⁹

Aynı zamanda kıssa/hikâye anlatımının, din ve ahlak konularının eğitiminde, sosyalleşme ve kültür kazanımında son derece tesirli ve ekonomik bir yöntem olduğu ileri sürülmüştür.¹⁶⁰ Kıssa/hikâye ve benzerleri olan masal ve öyküler, etkili bir eğitim için kullanılan önemli metinler olarak kaydedilmiştir. Kıssa ile eğitim

¹⁵⁷ Batar, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", c. 9, S. 1, (155/183), s. 100.

¹⁵⁸ Alan, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssaları'nın Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", c. 4, S. 8, s. 73.

¹⁵⁹ Yılmaz, Kur'andaki Kıssaların Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi, s. 1.

¹⁶⁰ Okumuşlar, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", S. 21 / 21 (Ekim 2006): s. 237.

yönteminden faydalanılarak dinleyici kitlenin dini ve ahlaki içerikli değerleri daha kolay ve doğru olarak kavramaları ve söz konusu değerlerin içselleştirilip kalıcı olmasının sağlanabileceği kabul edilir.¹⁶¹ Hikâyeler, zihinde sürekli canlı kaldığı için hayatın çok çeşitli alanlarında onlardan faydalanılabilir. Buna göre hikâyeler vasıtasıyla, muhataplara dini ve ahlaki değerlerin kazandırılmasının da mümkün olduğu ifade edilir. Kıssa veya hikâyelerde sunulduğu gibi yüce değerler uğrunda yapılan mücadelelerin boşa olmadığını, sevgi ve merhamet, doğruluk ve adalet, namus gibi değerlerin daima mukaddes olduğunu ve üstün geldiğini öğrenerek benimseyecektir.¹⁶²

İslam dininin prensip ve hükümlerinin yer aldığı en önemli başvuru kaynağı konumundaki Kurân-ı Kerim'de, kıssalara önemli bir yer ayrılmıştır. Özellikle İslam'ın ilk yıllarında, Kur'an'da yer alan bu kıssalar "İslam eğitimi dersleri" niteliğindedir.¹⁶³ Kur'an'da yer alan kıssalar, Kur'an'ın büyük bir bölümünü oluşturur ve etkileyici bir anlatımla sunulmaktadır. Böylece ilk vahiyden bugüne kadar bu kıssalar dilden dile aktarılmış ve İslam öğretimi için vazgeçilmez bir yöntem olarak önemini bugüne kadar sürdürmek suretiyle ispat etmiştir.¹⁶⁴

Allah'ın Rasulü olan Hz. Peygamber (s.a.v)'in de yine, kıssa anlatımının pek çok konunun anlatımında pratik ve etkili bir yöntem olmasından hareketle kıssa dilinden önemli derecede faydalandığı görülmektedir. Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in Kurân-ı Kerim'de beyan edilen kıssaları tevhit inancının açıklanması ve benimsenmesinde, muhaliflerini de ikna etmede stratejik ve etkili bir yöntem olarak kullandığı tespit edilmiştir.¹⁶⁵

¹⁶¹ Önder, Mustafa, "Sevgi, Din Dili Ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri Ve Önemi", *International Journal of Social Science*, Volume 6 Issue 3, p. 1285-1298, March 2013, s. 1291, pdf; Erişim 06/07/2018.

¹⁶² Öcal, Mustafa, *Din Eğitiminde ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991, s. 87; Yalnız, Münevver, *12. Sınıf Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Dersi Müfredatının Hikâye Yöntemi İle Anlatımı*, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2012, s. 69.

¹⁶³ Özbek, *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed*, s. 188-189.

¹⁶⁴ Akıncı, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", S. 13, s. 43.

¹⁶⁵ Özbek, *Bir Eğitimci olarak Hz. Muhammed*, s. 189.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SAHİHAYN'DAKİ HADİS KISSALARININ DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

3.1. SAHİHAYN'DA HADİS KISSALARI VE DEĞERLER EĞİTİMİNDEKİ YERİ VE ÖNEMİ

Sahihayn incelendiğinde çok çeşitli hadis kıssalarının bulunduğu görüldü. Ancak bizim bu çalışmada konu edindiğimiz, kazanılması teşvik ve takdir edilen ve temel değerler olarak nitelenen bir takım dini ve ahlaki (değerlerden hedef değerler olarak belirlenen) değerlere dikkat çekerek vurgu yapan kıssalar, tespit edilerek çalışılmıştır. Çünkü görüldüğü kadarıyla Hz. Peygamber çeşitli işlevleri ve faydaları içeren çok çeşitli kıssalar anlatmıştır. Buna göre konunun sınırlarının genişliği göz önünde bulundurularak dini ve ahlaki temel-amaç değerleri hedef almayan, vurgulamayan kıssalar çalışmanın dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan bu çalışmada zikredilecek hadis kıssaları Sahihayn özelinde, hedef-amaç değerler¹⁶⁶ olarak nitelenen ve temel değerler¹⁶⁷ olarak da adlandırılan bazı dini ve ahlaki değerleri içeren şu kıssalar tespit edilerek çalışılmıştır: 1. Hz. İbrahim (as), Hz. Hacer ve Hz. İsmail (as) kıssası, 2. Hz. Musa (as) ile Hızır (as) kıssası, 3. Mağara Ashabı'nın kıssası, 4. Satılan Tarladan Çıkan Altının kıssası, 5. Borç Veren Kişinin kıssası, 6. Öldükten Sonra Yakılmasını İsteyen Kişi kıssası, 7. Doksan Dokuz Kişiyi Öldüren

¹⁶⁶ Tarhan, Güzel İnsan Modeli Ailede Toplumda Siyasette Değerler Psikolojisi, s. 21-22.

¹⁶⁷ Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, DEM Yayınları, İstanbul, Kasım 2013, s. Önsöz.

Adam kıssası, 8. Beşikte Konuşanların kıssası, 9. Hırsız, Zinakar ve Zengine Verilen Sadaka kıssası, 10. Hz. Musa (as) ile Ölüm Meleği, 12. Hz. Musa (as)'nın Hayası, 13. Hz. İsa (as) ile Hırsız, 14. Hz. Süleyman (as) ve Kayıp Çocuk kıssası, 15. Peygamber ve Karınca kıssası, 16. Peygamber ve Ganimetten Çalınan Mal kıssası, 17. Hz. Süleyman (as) ve Hanımları kıssası, 18. Hz. Eyyub (as) kıssası, 19. Kavmi Tarafından Dövülen Peygamber kıssası, 20. Yoldan Eziyet Veren Şeyleri Kaldıran Kişinin Kıssası, 21. Geçmiş Ümmetlerden Birinin Çektiği Sıkıntılar kıssası (sadece Sahih-i Buhari'de geçer), 22. Borç Alan Kişinin Kıssası (sadece Sahih-i Buhari'de yer almaktadır), 23. Buluttan Gelen Ses Kıssası (sadece Sahih-i Müslim'de yer almıştır), 24. Allah İçin Seven Kimsenin Kıssası (sadece Sahih-i Müslim'de yer almıştır), 25. Ashab-ı Uhdud (sadece Sahih-i Müslim'de geçmektedir).

Ayrıca çalışmaya konu olan amaç değerleri içeren kıssaların tespitinde, Buhari ve Müslim şerhlerinden,¹⁶⁸ İmam Nevevi'nin Riyazü's-Salih'in isimli eserinin şerhinden¹⁶⁹ ve Hz. Peygamberin kıssalarını konu edinen bazı eserler¹⁷⁰ ölçü alınarak değerlendirme yapılmıştır.

Ancak bu çalışmada, temel değerler veya amaç değerler denilen iffet, haya, doğruluk, merhamet, ana babaya iyilik gibi değerler ölçü-esas alındığından dolayı bu kıssalardan temel değerlere dikkat çeken kıssalar ele alınarak bu hikâyelerdeki temel amaç değerler denilen değerler incelenecektir. Sahihayn'da yer alan bazı hadis kıssalarındaki, amaç değerler denilen değerlerin dışındaki araç değerler denilebilecek değerler, çalışmanın çok fazla ayrıntıya girerek konunun kapsamının maksadı aşacak derecede genişleyebileceği sebebiyle çalışmanın dışında bırakılmıştır.

¹⁶⁸ el-Askalani, İbn Hacer, *Muhtasar Fethu'l-Bari Sahih-i Buhari Şerhi*, Tercüme: Halil Aldemir-Soner Duman, Karınca-Polen Yayınları, İstanbul, Ağustos 2016; Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.

¹⁶⁹ Kandemir vd., Yaşar, *İmam Nevevi, Riyazü's-Salih'in Peygamberimizden Hayat Ölçüleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 2006, c. I-VII.

¹⁷⁰ Beki, Niyazi, *40 Hadis'te İbret Verici Kıssalar*, Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2006; Aktaş, Mustafa, *41 Konuda 41 Kıssa*, Hitit Kitap Yayınları, Ankara 2011; Bozgeyik, Burhan, *Hadislerden Kıssalar*, Tuğra Neşriyat, İstanbul Genişletilmiş İkinci Baskı, tarihsiz; Joulha, Abdul Manan, *Peygamber Efendimizin Dilinden Sahih Kıssalar*, Tekin Kitabevi, Ağustos 2007.

Hız. Muhammed (sav)'in bazı hakikatleri açıklamak için¹⁷¹ ve kıssanın hem önemli hem de etkili bir eğitim yöntemi olması gibi sebeplerle zaman zaman kıssalara başvurduğu dile getirilmiştir. İşte Hız. Peygamberin anlattığı bu kıssalara bakıldığında Allah Teâlâ'nın Kurân-ı Kerim'de anlattığı kıssaların paralelinde amaçlar gözetildiği görülmüştür.¹⁷² İnsanın yapısı itibariyle davranış geliştirme sürecinde özdeşim kurma ve taklit etme yöntemlerinin en etkili ve en çok kullandığı yöntemlerden olduğu ifade edilmiştir. Bu bağlamda bireyin hayatı ve dünyayı algılamasında ve anlamlandırmasında önemli yere sahip olan değerlerin, kazanılarak davranışa dönüştürülmesinde özdeşim kurma ile taklit etmeyi ön plana alan kıssa ile eğitim metodu büyük bir önem arzeder.¹⁷³ Bu bilgiler ışığında Hız. Peygamberin (Sahihayn özelinde) hadislerinde anlattığı kıssaların yeri ve önemi açığa çıkmaktadır.

3.2. SAHİHAYN'DAKİ HADİS KISSALARININ İÇERDİĞİ DEĞERLER

Çalışmamızın bu kısmında, Hız. Peygamberin anlattığı hadis kıssaları ele alınarak bu kıssalarda Hız. Peygamberin işaret ettiği dini ve ahlaki değerler üzerinde durulacaktır.

3.2.1. Kıssa: Hız. İbrahim, Hız. İsmail ve Hız. Hacer'in Kıssası

Kıssa yalnızca Buhari'nin Sahihinde zikredilmektedir ve şu şekilde anlatılır:

İbnu Abbas (r.a) anlatıyor: "Bir gün Hız. İbrahim yanında süt emme çağındaki oğlu Hız. İsmail (aleyhisselam) ve çocuğunun annesi olduğu halde yola çıktı. Hız. İsmail'in annesi olan kadının yanında bir su tulumu bulunuyordu. Bir süre sonra Hız. İbrahim (a.s), eşini ve çocuğunu Beyt'in yakınındaki Devha isimli ağacın yanına getirdi. Bu yer Kabe'nin üst tarafında ve zezemin kuyusunun üstüne denk geliyordu. O sıralarda Mekke hiç bir insanın yaşamadığı çorak ve susuz bir yerdi. Hız. İbrahim oğlu Hız. İsmail'i ve annesini yanlarına verdiği, biraz hurma ile su bulunan bir kapla beraber bu mevkide bıraktı. Hız. İbrahim (a.s) oğlunu ve eşini bıraktıktan sonra Allah'ın emri gereği (Şam'a doğru) uzaklaşmaya başladı. İsmail'in

¹⁷¹ ez-Zir, *el-Kasas fi'l-hadis'in-nebevi*, (Mektebetü'l-medeni, Riyad, 1985) isimli eserinden naklen, *Hadislerle İslam I*, Mukaddime, s. 108.

¹⁷² Özbek, Bir Eğitimci olarak Hız. Muhammed, s. 189.

¹⁷³ Önder, "Sevgi, Din Dili Ve Hikâyelerin Çocukların Din Eğitimindeki Yeri Ve Önemi", s. 1291 pdf; Erişim 06/07/2018.

annesi Hz. Hacer, İbrahim'in peşinden gelerek (ona Keda denilen yerde yetişti): "Ey İbrahim, bizi burada, hiçbir insanın bize yardım edebilecek kimsenin olmadığı yerde bırakarak nereye gidiyorsun?" diye arkasından seslendi. Söylediklerini birkaç defa tekrarladığı halde Hz. İbrahim, Allah'ın emrinden dolayı cevap vermediği gibi başını bile çevirip bakmadı. İsmail'in annesi Hacer, Hz. İbrahim'e (üçüncü defaya) tekrar seslenerek: "Sana bunu yapmanı emreden Allah mı?" dedi. Hz. İbrahim bunun üzerine dönüp "Evet bunu Allah emretti!" diye cevap verdi. Buna karşılık Hz. Hacer: "Öyleyse (Rabbimiz bizi korur) bizi burada zor durumda bırakmaz, acınacak duruma düşürmez!" diyerek çocuğunun yanına gitti. Hz. İbrahim (a.s) ise yürümeye devam etti ve çocukla annesinin göremedikleri Seniyye tepesine geldiğinde Kabe-i Muazzamaya doğru dönerek, ellerini açtı ve: "Ey Rabbimiz! Ailemden bazılarını, senin mukaddes Beyt'inin (Kabe'nin) yanında, ekin yetişmeyen bir bölgeye yerleştirdim. Beyt'in Kabe'nin yanında namazlarını en güzel şekilde kılmaları için (böyle yaptım). Ey Rabbimiz! Bu durumda sen insanlardan bazılarını onları cana yakın sevimli göster ve onlara çeşitli ürünlerinden rızık ihsan et ki, böylece onlar da verdiğin nimetlerinden ötürü şükürde bulunsunlar."¹⁷⁴ diye dua etti ve oradan ayrıldı. Hz. İbrahim'in bıraktığı yerde kalmış olan İsmail'in annesi ise çocuğunu emziriyor, kendisi de yanlarında bulunan sudan içiyordu. Bir süre sonra yanlarında bulunan su bitince Hz. Hacer susadı, (çocuğunu emzirdiği süt de kesildi), bu sırada bebek olan Hz. İsmail de susamıştı (İsmail bu esnada iki yaşında bulunuyordu). İsmail'in annesi Hacer susuzluktan kıvranan çocuğuna bakıyordu. Susuzluk çeken çocuğuna bakmaya daha fazla dayanamadığından su aramak için kalkıp yakındır diye düşündüğü Safa tepesine doğru gitti. Safa tepesine çıkıp bir insan görebilmek ümidiyle (o sıralarda vadiye doğru bakınmaya başladı, ancak hiç bir insan göremedi. Safa'dan inerek vadiye gitti, elbisesinin eteği ayağına dolanmasını toplayıp telaşlı bir şekilde koşmaya başladı. Vadiyi geçtikten sonra Merve tepesine çıktı, yine oradan da birilerini görmeye çalışarak etrafa baktı. Ama yine hiç insan göremedi. Bu şekildeki gidiş-gelişler yedi defa gerçekleşti. İşte Hacc yaparken Sefa ve Merve tepeleri arasında

---

¹⁷⁴ İbrahim, 14/37.

hacıların koşarak gidip gelmesi bu olaya dayanır. İsmail'in annesi, Merve'ye yaklaştığı bir sefer bir ses işitti. Duyduğunu düşündüğü sesi daha iyi işitmek için bir süre daha dikkatli bir şekilde dinledi. Biraz sonra o sesi bir daha duydu. Bunun üzerine: "Ey seslenen kişi! Sesini bana duyurdun, eğer yardım edeceksen (artık bekleme)!" dedi. Bu sırada zemzem suyunun yanında bir melek görüldü (tecelli etti). Bu melek Cebrail (a.s)'dı. Cebrail Hz. Hacer'e: "Sen kimsin?" diye seslendi. Kadın: "Benim adım Hacer, İbrahim'in oğlu İsmail'in annesiyim..." diye cevap verince Cebrail (a.s): "İbrahim sizi kime tevkil etti?" dedi. (Hz. Hacer de) " (Bizim için) Allah Teâlâ'ya (tevkil etti)." dedi. Cebrail (as):"Her ihtiyacınızı giderebilecek olan Zata (Allah'a) (tevkil etmiş)." karşılığını verdi.

Ayağının topuğuyla yeri eşeliyordu. Sonunda su çıkmaya başladı. Kadın (boşa akmasın diye) suyun etrafını eliyle havuz gibi yapmaya çalışıyordu. Bir yandan da yanındaki kabına su doldurdu. Kadın dipten suyu aldıkça dipten tekrar su kaynıyordu." İbnu Abbas (r.a) (Hz. Peygamberin şöyle dediğini zikretti): "Allah İsmail'in annesine bol Rahmet etsin, keşke zemzem suyunu çıktığı şekilde avuçlayıp toplamasaydı aktığı gibi bıraksaydı da avuçlamasaydı böylece zemzem, kuyu olmayıp akarsu olacaktı."

"İsmail'in annesi Hacer kendisi sudan bol bol içti, sonra da çocuğuna de süt emzirdi. Melek (Cebrail as), kadına:

"Kaybolarak mahvolmaktan korkmanıza gerek yok! Çünkü Allah Teâlâ hazretlerinin burada bir Beyt'i yapılacak ve bu Beyt'i de şuradaki çocuk ve onun babası yapacak. Allah Teâlâ hazretleri bu görevi yapacak olanlara korur zarar verdirmez!" dedi. Beyt tepeye benzer şekilde yerden bir miktar yüksekteydi. Sel baskınları yüzünden etrafı aşınmıştı. Kadın (Hz. Hacer) bu şekilde yaşayıp giderken, Cürhüm kabilesinden bir kabile yaşadığı yerin yakınlarından geçti. Oraya Keda yolundan geçerek gelmişlerdi. Mekke'nin yakınlarında bir yerde konakladılar. Derken konakladıkları yerin ilerisinde bir yere bir kuşun gelip gittiğini gördüler. "Bu kuşun uçtuğu yerin yakınında su olmalı. Halbuki biz bu vadide su bulunmadığını biliyoruz!" dediler. Durumu araştırmak üzere, bir veya iki kişi gönderdiler. Araştırma için gönderilenler orada su bulunduğunu görünce bunu kabilelerine haber verdiler.

Cürhümlüler suyun bulunduğu yere gelince, suyun başında İsmail'in annesini (Hz. Hacer'i) buldular. Bunun üzerine Hz. Hacer'e:

"Senin yanında (suyun yakınında) konaklamamıza izin verir misin?" dediler.

Kadın:

"Evet izin veririm. Fakat bilin ki suda bir hak sahibi değilsiniz (yani hak iddia edemezsiniz)!" dedi. Cürhümlüler de:

"Peki kabul ediyoruz" dediler. Hz. Peygamber (sav) der ki: "Yakınlık kurabileceği arkadaşlar istediği bir sırada Cürhümlülerden gelen bu teklif İsmail'in annesine uygun geldi. Böylece onlar da suyun yakınlarına geldiler. Sonra geride kalan yakınlarına haber gönderdiler. Onlar da gelerek buraya yerleştiler. Zaman içerisinde orada çoğaldılar. Çocuk da (Hz. İsmail) büyüdü. Cürhümlülerden Arapça öğrendi. Hz. İsmail büyüdükçe Cürhüm kabilesi içinde çok sevilen biri haline geldi ve evlilik çağına gelince de kabileden bir hanımla evlendirdiler. Bu sırada İsmail'in annesi (Hz. Hacer) de vefat etti. Derken Hz. İbrahim (aleyhisselam), İsmail'in evlenmesinden sonra Hz. İbrahim (as) o bölgeye gelip, bıraktığı (hanımı Hz. Hacer'i ve oğlunu) aradı. Hz. İbrahim'e hanımının vefat ettiği oğlunun da evlendiği haber verildi ve oğlu İsmail'in oturduğu ev de gösterildi. Ancak Hz. İbrahim İsmail'i evinde bulamadı. Hz. İsmail'in hanımından İsmail'i sordu. Kadın:

"Rızkımızı bulmak için (avlanmaya) gitti" dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim, geçimlerinin, hallerinin nasıl olduğunu sordu. Kadın da:

"Halimiz kötü, fakirlik ve sıkıntı çekiyoruz!" diyerek durumlarından şikayetçi oldu. Hz. İbrahim:

"Kocan gelince, ona benden selam söyle ve "kapısının eşliğini değiştirmesini" söyle!" diyerek gitti. Hz. İsmail geldiği zaman, bir şeyler sezmiş olacak ki:

"Bugün eve birisi mi geldi?" diye sordu: Kadın:

"Evet (Hz. İbrahim'i tarif ederek) şöyle şöyle vasıfta bir ihtiyar geldi. Seni sordu, ben de nereye gittiğini söyledim, nasıl yaşadığımızı, durumumuzun nasıl olduğunu sordu, ben de sıkıntı çektiğimizi ve yoksulluk içinde olduğumuzu anlattım" dedi. İsmail:

" Sana bundan başka bir şey söyledi mi?" dedi. Kadın:

"Evet! Söylediği şeyi sana iletmemi emretti ve kapının eşliğini değiştirmeni söyledi!" dedi. İsmail:

"Bu gelen babamdır. Bana seninle ayrılmamı emretmiş. Artık sen ailenin yanına dön!" diyerek bu hanımını boşadı. Bundan sonra Hz. İsmail Cürhümlülerden bir başka hanımla evlendi. Hz. İbrahim yine uzun zaman onların yanlarına gitmedi. Uzunca bir müddet sonra oğlunu (Hz. İsmail'i) bir defa daha görmeye geldi. Bu defa da yine oğlu İsmail'i evde bulamadı. Hz. İsmail'in hanımına, İsmail'i sordu. Kadın:

'Geçimimizi sağlamak için rızığımızı kazanmaya gitti!" dedi. Hz. İbrahim:

"Nasıl geçiniyorsunuz, durumunuz nasıl?"diyerek, durumlarını öğrenmek istedi. Kadın:

'İyiyiz, bolluk ve bereket içinde yaşıyoruz" diyerek Allah'a hamd ve sena etti.

Hz. İbrahim kadına:

"Ne yiyorsunuz?"diye sordu. Kadın:

'Et yiyoruz!" dedi.

"Ne içiyorsunuz?"diye sorunca da:

'Su!' dedi. Bunun üzerine Hz. İbrahim:

"Allah'ım, eti ve suyu haklarında hayırlı ve bereketli yap!" diyerek dua etti."

Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki:

"O gün onların tahılları bulunmuyordu. Eğer olsaydı Hz. İbrahim onlara, hububatları için de dua ederdi."

İbnu Abbas der ki: "Bu iki gıda (yani et ve su) Mekke'den başka hiçbir yerde Mekke'deki kadar sağlığa fayda sağlamaz (mesela karın ağrısı yapabilirler). Mekke ve civarında ise bu derece sağlığa faydalı olmalarının sebebi, Hz. İbrahim'in duasının bereketi ve neticesidir.

(Rasulullah (s.a.v) Hz. İbrahim'in kıssasını anlatmaya şöyle devam etti:)

"İbrahim (İsmail'in hanımına) dedi ki:

"Kocan döndüğü zaman, benim selamımı söyle ve kendisine kapısının eşliğini sabit tutmasını emrettiğimi ilet! (Çünkü eşik, evin dirliğidir (yani varlık ve huzur kaynağıdır)."

Hız. İsmail eve gelince (evde sanki babasının kokusunu hissetti ve) "Buraya birisi mi geldi?" diye sordu. Kadın:

"Evet, bize kılık kıyafeti iyi olan yaşlı bir adam geldi!" dedi ve (ihtiyarla ilgili) biraz övgüde bulunduktan sonra Hız. İsmail hanımına:

"Gitmeden sana bir tavsiyede bulundu mu?" diye sordu. Kadın:

"Evet sana selam söyledi ve kapının eşiğini sabit tutmanı emretti" dedi. Bunun üzerine Hız. İsmail:

"O gelen kişi benim babamdır. Bahsettiği eşik de sensin, seninle kalmamı, böylece evliliğimizin devam etmesini emrediyor! (Şimdiye kadar benim nazarımda değerliydin fakat artık yanımdaki kıymetin daha da arttı" diye açıklamada bulundu ve hayatlarının sonraki yıllarında Hız. İsmail'in bu hanımdan on erkek çocuğu dünyaya geldi.)

Sonra, Hız. İbrahim Allah'ın uygun gördüğü bir süre onların (oğlu Hız. İsmail ve onun ailesinin) yanına uğramadı. Derken bir zaman sonra tekrar Hız. İsmail'in ve ailesinin yanlarına gitti. Hız. İsmail zenzem suyunun yakınında Devha denilen ağacın altında kendisine ok yapmakla uğraşırken babasının geldiğini görünce karşılamaya koştı. Baba-oğul karşılaşınca selamlaşarak birbirlerine sarılıp kucaklaştılar.

Sonra Hız. İbrahim:

"Ey İsmail! Allah Teâlâ hazretleri bana önemli bir iş emretti" diye haber verdi. Hız. İsmail de:

"Rabbinin emrettiği şeyi mutlaka yapmalısın!" dedi. Hız. İbrahim:

"Peki o zaman sen de bana bu işte yardım eder misin?" diye sordu. Hız. İsmail:

"Evet sana yardım ederim!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hız. İbrahim:

"Allah Teâlâ hazretleri bana burada bir Beyt yapmamı emretti!" diyerek başka yerlere göre biraz yüksek olan bir tepeyi işaret etti.'

(İbnu Abbas) şöyle bir açıklamada bulundu: "Hız. İsmail'le Hız. İbrahim işte orada (sözü edilen yüksekçe tepede) Kabe'yi (daha önceki) temellerinin üzerine inşa ettiler. Hız. İsmail taş getiriyor, Hız. İbrahim de getirilen taşlarla duvarları örüyordu. Bina biraz yapılıp yükselince, Hız. İsmail, babası için (bugün Makam-ı İbrahim olarak bilinen) taşı getirdi. Hız. İbrahim gittikçe yükselen duvarı örerken, (iskele

olarak) o taşın üstüne çıkıyordu. İsmail de babasına (aşağıdan) taş veriyordu. Bu sırada Hz. İbrahim ve Hz. İsmail:

"Ey Rabbimiz (Bu hizmetimizi) bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin ve hakkıyla bilensin!" diyerek dua ediyorlardı."

Yine, bu hadis kıssasını Hz. Peygamberden nakleden İbn Abbas dedi ki: "Hz. İsmail ve Hz. İbrahim Beytül Haram'ı (Kabe'yi) yaparken (zaman zaman) etrafında dolaşarak: "Ey Rabbimiz (bu hizmetimizi ve kulluğumuzu) bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin ve hakkıyla bilensin!"¹⁷⁵ şeklinde dua ediyorlardı."¹⁷⁶

3.2.1.1. Kıssanın içerdiği değerler

Peygamberimizin dikkate sunduğu bu hadis kıssasında, Hz. Hacer "Sana böyle yapmayı Allah mı emretti?" dedi. Hz. İbrahim cevaben "Evet Allah emretti!" buyurdu. Hz. Hacer: "Öyleyse Allah bizi koruyup kollar bizim perişan olmamıza izin vermez!" dedi" ifadeleri ve "Cebrail Hz. Hacer'e "Sen kimsin" deyince Hacer: "Ben Hz. İbrahim'in oğlunun annesi Hacer'im..."dedi. Yine Cebrail (a.s)'ın: "İbrahim sizi kime güvenerek teslim etti?", Hz. Hacer'in "Allah Teâlâ'ya." demesiyle, Cebrail (a.s)'ın: "Her türlü ihtiyacınızı karşılayabilecek Allah'a güvenip emane etmiş." ifadeleri ile Hz. İbrahim'in sırf Allah emrettiği için sorgusuz sualsiz eşini ve küçük çocuğunu hiç kimsenin ve hiç bir şeyin bulunmadığı bir yerde onların akıbetleri hakkında yapılabilecek her şeyi yaptıktan sonra Allah'a güvenerek tevekkül etmesinden dolayı tevekkül¹⁷⁷ değerine, "Çocuğun annesi (susuzluktan) acı çeken çocuğuna bakınca çocuğunu susuzluktan kıvrandırken görmeye dayanamayıp kalkıp su aramak için yakındır diye düşündüğü Safa tepesine gitti." ifadeleri de bir annenin küçük çocuğuna su bulmak için giriştiği yoğun çabaları anlattığından şefkat/merhamet değerlerine işaret etmektedir. Yine Hz. İbrahim oğlu Hz. İsmail'i ziyaret ettiğinde oğlunun ilk eşinin Allah'ın verdiği rızka kanaat etmeyip geçimlerinin zor olduğunu dile getirince Hz. İbrahim'in oğluna kanaat etmeyen bu

¹⁷⁵ Bakara, 2/127.

¹⁷⁶ Buhari, Enbiya, 8.

¹⁷⁷ Joulha, "Biz Sana En Güzel Kıssaları Sunarız" Peygamber Efendimiz (S.A.V.)in Dilinden Sahih Kıssalar, s. 95; Bozgeyik, Hadislerden Kıssalar, s. 134-135.

hanımı boşamasını ima etmesi, bir zaman sonra Hz. İbrahim oğlunu ikinci ziyaretinde gördüğü hanımının kazanılan rızka kanaat ederek geçimlerinin iyi olduğunu ifade etmesi üzerine Hz. İbrahim oğluna bu hanımını tutmasını yani evliliğini sürdürmesini tavsiye etmesinden hareketle kıssada kanaat etme¹⁷⁸ değerinin de öne çıktığı tespit edildi. Bundan dolayı da tevekkül, merhamet/şefkat,¹⁷⁹ kanaat¹⁸⁰ değerleri üzerinde durulacaktır.

3.2.1.1.1. Tevekkül

Tevekkül kavramı İslam dininin en temel değerlerinden biri olarak kabul edilir. İslam dinindeki temel iman akidelerinin hepsi birbiriyle iç içe ve birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak görüldüğünden dolayı, Allah'a imanı tam anlamıyla içselleştirmiş bir kişide bu iman gerektirdiği bir takım niteliklerin daha bulunması beklenir. Bu mealde denilebilir ki tevekkül, en genel anlamıyla kalbin Allah'a tam bir itimat ve güveninin ifadesidir.¹⁸¹

Arapça tefâül babında olan "tevekkül" kelimesi, kök olarak ise "v-k-l"den gelir. Bu fiil sözlükte, bir şeyi birine bırakmak, devretmek, bir şeyin sorumluluğunu bırakmak, vekil ya da temsilci tayin etmek/seçmek, vekalet vermek, emanet etmek, güvenmek, itimat etmek ve dayanmak anlamlarına gelmektedir.¹⁸² (Tevekkülün bu tanımında bir taraftan kişinin kendi haricindeki kuvvet ve kudrete itimadı ve kişi tarafından duyulan güven ile hissedilen bağlılık, diğer taraftan ise şahsın içinde bulunduğu aciziyetinin ve çaresizliğinin farkında olup itiraf etme hali dikkat çekmektedir. Buna göre, herhangi bir meselede veya bir işte, "Allah'a tevekkül ettim" demenin anlamı, 'Bu meselede yapabileceğim, elimden gelen her şeyi yaptım, acizliğimi kabul ediyorum ve yalnızca Allah'a güvenerek sonucu Allah'a bırakıyorum' demektir.¹⁸³

¹⁷⁸ Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 134-135.

¹⁷⁹ Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 122.

¹⁸⁰ Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 134.

¹⁸¹ Altay, Korkut, *Yetişkinlerde Tevekkül Anlayışına Psiko-Sosyal Yaklaşım*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ekim 2014, s. 5.

¹⁸² Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, İstanbul, 1995, s.1009.

¹⁸³ Karaman, Fikret, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 1996, S.1, s. 68.

Tevekkül; Türkçede, kaderini kabullenerek bu durumu benimsemek, işinin sonucunu Allah'ın takdirine bırakma, umulan sonucu Allah'tan istemek ve beklemek, kişinin elinden gelen yapılabilecek herşeyi yaptıktan sonra, gücünü aşan hallerde Allah'a kudretine güvenip dayanmak, gibi anlamları ifade eder. Tevekkül kavramıyla işaret edilen manalardan biri de vekalet manasıdır. Vekalet çeşitli manalar taşımakla birlikte, vekil kavramı; başka bir kişinin işlerinin yapılması ve sorunların çözülmesi için görevlendirilen kişiyi veya başka birinin davranışının sorumluluğunu taşımayı ifade eder¹⁸⁴ denilmiştir. Bu terim Allah'a izafe edildiği zaman, bazen koruyan¹⁸⁵ bazen de destekleyen/savunan¹⁸⁶ anlamlarında kullanıldığı görülmüştür. Diğer taraftan vekil, Allah'ın sıfatlarını bilenlerden birisi olup, Allah'ın kullarının rızıkına yani rızkın kazanılmasına kefil olması olarak açıklanır.¹⁸⁷

V-K-L kökünden türeyen kelimeler Kurân-ı Kerim'de altmış sekiz yerde geçmektedir. Tevekkül kavramı ise Kur'an'da kırktan fazla yerde bulunduğu gözlemlenir. Kurân-ı Kerim'in, "Tevekkül" kavramının yer aldığı bütün ayetlerinde fail yani çaba gösteren konumunda olan her zaman insan, kendisine tevekkül edilen ise münhasıran ve daima Allah'tır.¹⁸⁸ Bu durumda tevekkülün hedefi olarak yalnızca Allah kabul edilir.¹⁸⁹

Kurân-ı Kerim'de belirtildiğine göre, Allah Teâlâya dayanıp güvenmek doğru ve sağlam bir imanın gereği olarak zikredilmektedir. Müminler kastedilerek, ".....*Eğer siz mümin iseniz yalnızca Allah'a güvenin*" ayetiyle hakiki manada inanan müminlerin Allah'ın kudretine güvenip dayanmalarının¹⁹⁰ emredilmesi tevekkülün,

¹⁸⁴ Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal ve Tefsiri*, Çeviren: Cahit Koçtak-Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul, 2002, s. 560.

¹⁸⁵ Ali İmran, 3/173.

¹⁸⁶ Enam, 6/102, Hud, 11/12.

¹⁸⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, Beyrut: 1956, s. 11/737 aktaran Akif Akto, "Allah-İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik Ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, JOSR Kasım-2016, Cilt:8 Sayı:2 (16), s. 878-902, (JOSR November-2016 Volume:8 Issue: 2 (16), pdf; www.e şarkiyat.com, ISSN:1308-9633. Erişim: 15/12/2016.

¹⁸⁸ Tevbe, 9/51- 129, Yunus, 10/71, Maide, 5/23.

¹⁸⁹ Yıldırım, Suat, *Kur'an'da Uluhiyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul, 1987, s. 110; Yurdagür, Metin, *Allah'ın sıfatları Esmâü'l-Hüsna*, Marifet Yayınları, İstanbul, 1984, s. 65.

¹⁹⁰ Maide, 5/23.

hakiki bir imanın getirdiği zorunlu bir sonuç olduğunu ifade eder. Yine Kurân-ı Kerim muhkem bir imana sahip müminlerin "*Hani o zaman içinizden iki grup, Allah onların yardımcısı olduğu halde (paniğe kapılarak) geri çekilmeye başlamıştı; müminlerin yalnızca Allah'a dayanıp güvenmeleri gerekir*"¹⁹¹, "*Eğer Allah size yardımda bulunursa artık sizi kimse yenemez; bilakis size yardım etmeyi bırakırsa bundan sonra ise size kimse bir yardımda bulunamaz. İman edenler yalnızca Allah'a güvenmeliler.*"¹⁹², "*Musa "Ey milletim! Siz Allah'a hakiki bir imanla iman ettiyseniz, ve Allah'a tevekkül etmişseniz, artık yalnızca Allah'a güvenip dayanın."* dedi"¹⁹³ ayetleriyle ancak ve ancak Allah'a tevekkül edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. aynı zamanda "*Peygamberleri onlara şunu söyledi; .....Allah bize yollarımızı dosdoğru bir biçimde gösterdiğine rağmen biz, Allah'a niçin tevekkül etmeyelim? Sizin yaptığınız eziyete tabi ki de dayanacağız.*" Tevekkülde bulunanlar yalnızca Allah'a dayanıp güvensinler."¹⁹⁴, "*.....Sen de onları umursama ve yüz çevir. Allah'a dayanıp güvenen ol, güvenilecek vekil olarak Allah yeter.*"¹⁹⁵ ayetleriyle güvenilmeye ve tevekkül edilmesine yalnızca Allah'ın layık olduğu belirtilmektedir. Allah'a iman gereği olarak Vekil olarak Allah'ın yeteceği¹⁹⁶ belirtilmiştir. Çünkü Allah bir zarara izin verdiği takdirde kimse bu zararın önüne geçemez ve O, bir fayda vermek, lütufta bulunmak istediğinde ise O'nun lütuf ve ihsanını engelleyebilecek bir güç yoktur.¹⁹⁷ O, izin vermediği takdirde insana hiçbir musibet ulaşamaz, O her şeyi hakkıyla bilir, her şeyin bilgisi O'nun ilmindedir.¹⁹⁸ Allah'ın yardım ettiği takdirde yardım ettiği kişileri kimse alt edemez.¹⁹⁹ Bu gerekçelere dayanılarak Kurân-ı Kerim'de, Allah'a tevekkül edilmesi yalnız O'na güvenilmesi emredilmiş ve Allah'ın kendisine dayanıp

---

¹⁹¹ Ali İmran, 3/122.

¹⁹² Ali İmran, 3/160.

¹⁹³ Yunus, 10/84.

¹⁹⁴ İbrahim, 14/11-12.

¹⁹⁵ Nisa, 4/81.

¹⁹⁶ Ahzab, 33/ 3, 48; Nisa, 4/81.

¹⁹⁷ Zümer, 39/38.

¹⁹⁸ Teğabün, 64/11.

¹⁹⁹ Ali imran, 3/160.

güvenenleri sevdiği ve Allah'ın bu şekilde sevmesinin onlara her anlamda yeterli olacağı²⁰⁰ ifade edilmiştir.²⁰¹

Özellikle *"Ey Rasulüm sen (o zaman), sırf Allah'ın sana olan rahmeti sayesinde onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba ve katı yürekli olsaydın, onlar da senin (yanında durmayıp) etrafından dağılıp giderlerdi. Artık onları bağışla ve onlar için Allah'tan mağfiret iste. (Yapacağın) işlerde onlara danışıp istişare et, ancak bir defa da azmederek bir karar verdiysen, artık bundan sonra kararından vazgeçme Allah'a tevekkül et. Şüphesiz ki Allah kendine dayanıp tevekkül edenleri sever."*²⁰² ayeti tevekkülün anlaşılmasında kaynaklık eden Kur'an ayetidir.²⁰³

Peygamber Efendimizin hadislerine bakıldığında burada da tevekkül kavramının yer aldığı ve tevekkülün nasıl olması gerektiğine dair açıklamaların olduğu görülür. Hatta ayetlerde yapılan tevekkül vurgusu, hadislerle örneklendirilerek güçlendirilmiştir. Mesela Hz. Peygamber (s.a.v.) geceleri teheccüt namazına kalktığı takdirde şu şekilde dua ediyordu: *"...Ey Allah'ım! Sana tevekkül ettim herşeyimle kendimi sana verdim, sana inandım. Başka her şeyden uzaklaşarak Sana tabi oldum..."*²⁰⁴, Hazreti Peygamber'in evine girerken ve çıkarken okuduğu dualara dikkat edildiğinde yine tevekkülün yer aldığı görülmektedir. Buna göre *"Bir kimse evine gelip de içeri girerken şu duayı okusun: "Allahım! Senden girdiğim yere hayırlı bir şekilde girmeyi, çıktığım yerden hayırlı bir şekilde çıkmayı istiyorum. Allah'ın adını zikrederek girdik, Allah'ın adını zikrederek çıkarız, Her daim Rabbimiz Allah'a güvenip dayanırız."*²⁰⁵ buyururken Hz. Peygamber de evinden

²⁰⁰ Al-i İmran, 3/159, Talak, 65/3.

²⁰¹ Külünkoğlu, Gülnur, *Kur'an'da Tevekkül*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2015, s. 21.

²⁰² Al-i İmran, 3/159.

²⁰³ Sarıkaya, Berat - Şeren, Zeynep, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/6, c. 6, S. 12, s. 73.

²⁰³ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", S.1, s. 73.

²⁰⁴ Buhari, Teheccüt 1, Daavat 10, Tevhid 8, 24, 35; Müslim, Salatu'l-Müsafirin 199; Tirmizi, Daavat 29.

²⁰⁵ Ebu Davud, Edeb, 112.

çıkarken şu şekilde duada bulunurdu:²⁰⁶ *"Allah'ın ismiyle (başlıyorum) herşeyimle Allah (c.c)'a güveniyorum her işimi Allah Teâlâya bırakıyorum. Allah'ım! Aşağılanmaktan, sapkınlıktan, haksızlık yapılmasından, cehalette olmaktan, hakkımızda cehalete düşülmesinden sığınılacak ancak sensin."*²⁰⁷ Yine Hz. Ömer, Hz. Peygamberden (s.a.v) şöyle işittiğini söylemiştir: *"Eğer siz Allah'a gerektiği şekilde katıksız bir tevekkülle tevekkül etseniz; sabah şiddetli bir açlıkla yuvalarından çıktıkları halde akşam yuvalarına tamamen doymuş olarak dönen kuşların rızıklandırıldığı gibi şüphesiz Allah sizi de öyle rızıklandırır."*²⁰⁸

Peygamberimiz bir başka hadisinde devesini bağlamadan bırakıp yanına gelen kişiyi uyararak *"önce deveni bağladıktan sonra Allah'a tevekkül et"*²⁰⁹ buyurmuş, doğru bir şekilde tevekkül etmek için önce sebeplerin yerine getirilerek imkan dahilinde yapılabilecek her çalışmanın yapılmasını ve tedbirin alınmasını, sonra o sebepleri yaratan Allah'a işin sonucunun havale edilmesini tavsiye etmiştir. Bu hadisten çıkan sonuç odur ki gayretsiz ve çabasız bir tevekkül anlayışı düşünülemez. Nitekim Allah Teâlâ tarafından görevlendirilen peygamberler de azimle birlikte gayret ve mücadeleyi terketmeyip, çalışıp çabalamadan evvel tevekkülü tercih etmemişlerdir. Allah Resullerinin hayatlarına bakıldığında, hayatlarının daima bir mücadele, azim ve çalışma üzerine kurulmuş olduğu görülmektedir.²¹⁰

Yukarıda zikredilen hadislerde dikkat çeken ortak nokta ise; tevekkülün kişinin gayret ve çalışması ile birlikte olması gerektiğidir. Tevekküle dair yapılan tarif ve açıklamalardan çıkan tevekkül anlayışı, kişinin kendisine gerekli olan ihtiyaç duyduğu şeylere ulaşma veya zararlı şeylerden uzaklaşma ve korunma konusunda gerekli etkinlikleri yerine getirdikten sonra kalbin güvenle Allah'a yönelmesi ve sonucu O'ndan beklemesidir. Hadislerdeki dikkat çeken ortak mesaj, kişi için ancak

²⁰⁶ Akto, "Allah -İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik Ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül", Cilt: 8, Sayı: 2 (16), s. 884.

²⁰⁷ Tirmizi, Daavat, 35.

²⁰⁸ Tirmizi, Zühd, 35.

²⁰⁹ Tirmizi, Kıyamet, 60.

²¹⁰ Sarıkaya - Şeren, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", s. 74

çalıştığı kadarı vardır. İnsan çalışıp çabalayacak neticeyi ise Allah'a havale ederek tevekkülde bulunacaktır. Hz. Peygamberin hayatı incelendiğinde görülecektir ki O'nun hayatı baştan sona tevekkül üzerine kuruludur. Mesela Mekke'den Medine'ye hicret ederken, gece yola çıkmış, düşmanlarını şaşırtıp yanıltmak için de gideceği yönün ters istikametini tercih etmiş ve bazen de mağarada saklanarak hedefine varmak için bütün gerekli tedbirleri aldıktan sonra yol arkadaşı Hz. Ebu Bekir'in korkması üzerine Kurân-ı Kerim'deki Tevbe suresi 40. ayetinde bildirildiği gibi *"...Üzülme Allah bizimle beraberdir."* diyordu. Ayrıca katıldığı savaşlarda, zırh giymiş, siperde saklanmış, hendek açmış ve gerekli her türlü askeri tedbir ve taktiği uygulamıştır.²¹¹

İslam alimlerine göre gerçek anlamda bir tevekkülün oluşması için şu şartlar önkoşul olarak kabul edilmiştir;

1- Allah'ın tek olduğuna, kudretine ve her şeyden münezzeh olduğuna inanıyor ve güveniyor olmak.

2- Tevekkül edilen iş hususunda insani düzlemde yapılması ve tamamlanması gereken bütün sebepleri Allah'ın emirlerine uygun şekilde düzenleyip hazırlamak.

3- Tam anlamıyla şartlarını ve sebeplerini hazırladığı iş hakkında yapılan tevekkül için Allah'a sığınarak sadece sarf ettiği gücünün karşılığı kadar bir beklenti içinde olmak ortaya çıkan sonuca kanaat etmek.

4- Tam bir azim ve kuvvetli bir irade ile başlanılan işi, lazım olan bütün tedbirlerin alınmasıyla devam ettirirken, "Şüphesiz Allah yardımcı olacak ve muvaffakiyete ulaştıracaktır" inancıyla hareket etmek.

5- Hakiki bir tevekkülden sonra ortaya çıkan sonucun Allah'ın düzenlediği kaza ve kaderine uygun olduğuna inanmak.

²¹¹ Hatip, Abdulaziz, "Tevekkülün Hakikati Fazileti ve İnsan Sa'yı Çabası ile Bağdaşabilirliği Problemi", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2006, Sayı:17, İstanbul Aralık 2006, s. 54.

6- Sebepleri önceden hazırlanan tevekkülün karşılığında verilen her türlü nimetlere, beklentilerimizle uyumlu olsun olmasın şükretmek, verilmediği durumda ise sabretmek.²¹²

Tevekkül kavramı anlam yelpazesinden dolayı İslam alimlerince iman-sabır-güven-teslimiyet-umut-kanaat²¹³ kavramları ile yakından ilişkili olduğu ifade edilmiştir. Bu kavramlar arasındaki ilişki, inanç noktasında birleşmeleri, kalpte gerçekleşen fiiller olmaları, ayrıca bu kavramların ahlakla ilgili olmalarından kaynaklanmaktadır.²¹⁴

Allah'a güvenerek ve O'na dayanmak ancak hakiki manada bir tevekkül ile mümkün görülmüştür. Nitekim, Kurân-ı Kerimin pek çok ayetinde tevekkülle desteklenen imanın önemi vurgulanmış ve tevekkül, müminlerin vazgeçilmez bir vasfı olarak nitelenmiştir. Nasıl ki iman hisler ve kalp yoluyla bilinir aynı şekilde tevekkülün de yeri kalptir. Ancak sarsılmaz tereddürsüz ve olgun bir imanın ardından tevekkül derecesine ulaşılır. Diğer taraftan, öncelikle Allah'ın varlığına ve birliğine, yani tevhide iman ve Cenab-ı Hakk'ın rahmet ve ihsanının sonsuzluğuna iman etmek tevekkül için aranılan ön şarttır. Nitekim Allah çeşitli Kur'an ayetleri²¹⁵ ile de tevekkül ve imanın birbirleriyle olan ilgisini ve inanç sistemindeki önemini vurgulamaktadır.²¹⁶

Diğer taraftan tevekkülün sonucunda elde edilen nimetlerin de ancak sabırla kazanılabileceği ifade edilmiştir. Çünkü sabır şuuruna erişen kişi, musibetlerden, üzüntülerden ve gecikmelerden etkilenerek ümitsizliğe düşmez. Tam tersine kişi, zorluk ve sıkıntılara sabretmekle kaza ve kadere rıza göstermiş olmaktadır. Tevekkül ve sabır doğrudan iman ile bağlantılı iki önemli eylemdir. Biri olmadan diğerinden

²¹² Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 70.

²¹³ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 70, 85, 87; Akto, "Allah İnsan Arasında Ontolojik Epistemolojik ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül", s. 890; Altay, *Yetişkinlerde Tevekkül Anlayışına Psiko-Sosyal Yaklaşım*, s. 21, 25, 28; Sarıkaya - Şeren, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", s. 73, 75, 77; Sayın, Esma, *Tasavvuf Terapisi*, Nesil Yayınları, İstanbul 2014, s. 179-180.

²¹⁴ Sarıkaya - Şeren, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", s. 75.

²¹⁵ Maide, 5/23; Enfal, 8/49; İbrahim, 14/12 ; Tevbe, 9/129.

²¹⁶ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 70-71.

umulan mutluluk elde edilemez. Tevekkülden teslimiyete uzanan yolun üzerinde sabır yer alır. Çünkü tevekkül eden kişi işin sonucuna razı olduğundan, sabreden kişi de karşılaşılan zorluk ve sıkıntıların karşısında şikâyet etmez. İnsan için sabır aynı zamanda tevekküle ulaştıran bir ibadet halini alır.²¹⁷ Tevekkül, ruhun kalbin ve bedeninin tam bir bütünlük içerisinde Allah'a güven ve teslimiyet halinin en samimi hali, en üst merhalesi olarak nitelenmiştir. Tevekkülün "Allah bana yeter" duygusuyla ruhun tatmin olmasını sağlarken aynı zamanda Allah Teâlâ'nın verdiği şükretmek, vermediğine ise sabretme disiplini kazandırdığı ifade edilmiştir. Tevekkül, insanın geleceğe dair kuruntu ve endişelerini bertaraf ederken bir taraftan kişinin da rızık kaygısından kurtulmasında etkili olacağı belirtilmiştir.²¹⁸

Tevekkülün önemli ve son basamaklarından biri de şüpheye kapılmadan Allah'a güvenmek ve O'na teslim olmaktır denilmiştir. Diğer bir ifade ile tevekkül sadece Allah'ın kudretinde olana güvenerek ve Allah'tan umarak insanların elindekilerden ümidini kesmektir.²¹⁹ Başına gelen musibet ve zorluklar karşısında kendi acizliğini gören ve şahsı ile ilgili meselelerde, kendisinin hatta bütün mahlukatın fevkinde "Üstün bir kuvvet" in söz sahibi olduğuna inanan bir kişi için, tevekkül ruhunu aydınlatan bir ışık ve bir ümit kaynağı olur. İşte bu yönüyle tevekkül Allah'a itimat ve teslimiyet olarak tecelli eder.²²⁰

Tevekkül, müminlerin inanç dünyasını canlı ve taze tutarak kazanılan yüksek moral ve ümitle, bıkmadan ve yorulmadan azimle ve inançla çalışmaya yardımcı olur. Böylece tevekkül kazanılması umulan daha büyük başarılar için zemin ve imkan oluşturur. Ferdi ve toplumsal hayatta meydana çıkan olayların karışıklıklara dönüşmesini önleyerek kalplere huzur ve güven kaynağı olacağı ifade edilmiştir.²²¹

Tevekkülle ilgili yapılan bir araştırmaya göre tevekkülü içselleştiren kişilerin özellikleri olarak teslimiyet, sabır, yardımseverlik, belirsizliğe tahammül gösterebilme, zorluklarla başa çıkabilme, sükunet, inançta kararlılık, kanaatkar, ümit

²¹⁷ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 85-86.

²¹⁸ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s. 179

²¹⁹ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 87

²²⁰ Üstün, Yakup "Tevekkül ve Rızık", *Diyanet Dergisi*, Kasım-Aralık 1971, c. 10, S. 114-115, s. 415.

²²¹ Karaman, "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 88.

var, ibadetlerine düşkün olma özelliklerini taşıdıkları tespit edilmiştir. Yine aynı araştırmada tevakkülün, kabullenmeyi kolaylaştırdığı, öfke kontrolünde etkili olduğu, kişilerarası iletişimi pozitif kıldığı, sabretmeyi sağladığı, iyimser düşünmeye yönelttiği, sakinlik verdiği, bencillik ve hırstan uzaklaştırdığı, bakış açısını genişlettiği, benlik saygısını artırdığı ulaşılan sonuçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²²²

O halde insan, dünya ve ahiret saadetini erişmek istiyorsa sağlam bir tevakkül ile Allah'a güvenip teslim olmalıdır. Bu şekilde tevakkül, inanç ve irade sahibi mümini mutlaka başarı ve mutluluğa götürür. Çünkü Allah'ın yardımı ve koruması kendisine iman edip teslim olanlarla yani Allah'ı vekil kılanlarla beraberdir.²²³

3.2.1.1.2. Merhamet/şefkat

Başka canlılar karşısında hissedilen şefkat hissi, acıma, gönül yufkalığı²²⁴ anlamlarını taşıyan merhamet; Allah'ın insanlara, insanların da hem birbirlerine hem de diğer canlılara karşı hissettikleri acımayı ön plana çıkaran ahlaki bir kavram olarak nitelenmiştir. Ancak acıma hissi denilince bu his, muhatabını hor ve hakir görmek olarak değil, kişinin kendisini karşısındakinin yerine koyarak ihtiyaçlarına cevap vermek şeklinde anlaşılmalıdır.²²⁵

Merhamet ve rahmet kavramlarının ifade ettiği anlamlar; acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, şeklinde olup, Arapça "r-h-m" kökünden türemiştir. Bu kavramlar isim olarak da; hayır, iyilik, ihsan, nimet ve kalp inceliği anlamları çerçevesinde değerlendirilmiştir.²²⁶

²²² Şahin, Meryem, *Dini Bir Değer Olarak Tevakkül Yöneliminin Psikolojik Sebep Ve Sonuçları Üzerine Araştırma*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri ABD Din Psikolojisi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2018, s. 181, 184.

²²³ Karaman, "Tevakkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", s. 89.

²²⁴ Doğan, Mehmet, "Merhamet", *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 759.

²²⁵ Toksarı, Ali, "Merhamet", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Editör: İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, c. III, s. 1267.

²²⁶ Karagöz, İsmail, "Merhamet", *DİB Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 427.

Merhamet TDK Türkçe sözlükte; "bir kimsenin veya bir başka canlının karşılaştığı kötü durumdan dolayı duyulan üzüntü, acıma"²²⁷ anlamlarına gelmektedir.

Yine sözlükte "acımak, şefkat göstermek" anlamında mastar, "acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf" anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı manadaki rahmet kelimeleri öncelikle Allah'ın bütün yarattıklarına yönelik lütuf ve ihsanını ifade etmekte, bununla birlikte insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye yönelten acıma duygusunu ifade etmektedir. İslâmî kaynaklarda merhamet kavramı genellikle rahmet kelimesiyle ifade edilir. Ancak Türkçede merhamet hem Allah'a hem insanlara yönelik olarak kullanılırken, rahmet ise özellikle Allah'a nispet edilerek kullanılır.²²⁸

Kur'an'da daha çok rahmet kelimesi kullanılmış (114 ayet); merhamet kelimesi ise bir ayette²²⁹ geçmiştir. Rahmet, şefkat gösterip lütufta bulunma anlamında bir Kur'an terimidir. Sözlükte mastar olarak "merhamet etmek, severek ve acıyarak korumak", isim olarak "şefkat, merhamet" anlamına gelmektedir. Buna göre merhamet kavramına dair tanımlardan yola çıkılarak şefkat duygusunun da merhamet duygusunun içinde ve bir parçası olarak yer alan bir duygu olduğu tespit edilmiştir. Aynı zamanda Rahmet kavramının temel manasının "acıyacak durumda bulunan kimseye yufka yüreklilik ve şefkat" olduğu, Allah'a nispet edildiğinde merhametin ürünü olan "lütufta bulunma" manasına alınması gerektiği söylenmiştir.²³⁰ Bu tanıma bakıldığında rahmet kavramının mastar ve isim olmasından kaynaklanan iki yönü dikkat çekmektedir. Bir yönü ile insana hitap ederken diğer yönüyle Allah'a nispet edildiği görülmektedir. Bu açıdan rahmet kavramı insanlara nispet edildiğinde duygusal bir anlam yüklenirken, Allah'a nispet edildiğinde O'nun fiili sıfatı olarak kabul edildiği, dolayısıyla Allah hakkından duygusal manada değil, O'nun

²²⁷ TDK, Büyük Türkçe Sözlük, Ankara, 2005; <http://www.tdk.gov.tr/index.php>, Erişim:10/12/2018.

²²⁸ Çağrı, Mustafa, "Merhamet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c. XXIX.

²²⁹ Beled, 90/17.

²³⁰ Birişik, Abdulhamit, "Rahmet", *DİA*, XXIX, 419.

yarattıklarına ihsanı, af ve mağfireti olarak anlaşılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.²³¹

Merhamet aynı zamanda; başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, acı duyan kimseyle empati kurmak suretiyle onun üzüntüsünü hissedebilmektir. Haksızlık edildiğinden dolayı karşılaşılan bir kötülükten acı çeken kimselere karşı duyduğumuz şefkat ve iyi niyetle karışık üzüntü, dert ve sıkıntı içerisinde olan kişinin derdiyle dertlenme, üzüntüsüyle üzülmeye ve ona yardımcı olmaya çalışma da merhamet kapsamında değerlendirilir. Merhamet, hiç bir yaratığın zulüm ve haksızlığa uğramasını istememek, canlıların güçsüz ve çaresiz hallerine acıma ve yardım etmeye çalışmak olarak ifade edilmiştir.²³²

Merhamet Allah'ın en önemli sıfatlarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bu sıfatı ifade eden Rahman ve Rahim adlarının Kur'an'da Allah ve Rab isimlerinden sonra en çok zikredilen isimler olarak yer alması, Allah'ın merhamet sıfatının önemini ve sonsuzluğunu gösteren bir delil olarak gösterilebilir. Allah bu sıfatı sebebiyle besleyip büyütür, ödüllendirir, nimetler bağışlar, suçları affedip, peygamberler aracılığı ile insanlara doğru yolu gösterir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in gönderilmesi, Kur'an'ın indirilmesi de Allah'ın merhametinin bir sonucudur.²³³ Kur'an'da Allah'ın merhametine dair: "O'nun rahmeti her şeyi kuşatmıştır"²³⁴, "...merhametlilerin en merhametlisidir"²³⁵ ve "...merhamet edenlerin en hayırlısıdır",²³⁶ yine Allah'ın merhameti ile ilgili olarak, "*Görmedin mi ki, Allah bütün yerdekileri ve emriyle denizlerde akıp giden gemileri hep sizin buyruğunuz altına verdi. Göğü de izni olmaksızın yere düşmekten o (koruyup havada) tutuyor.*

²³¹ Gör, Fatih, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013, s.13-14.

²³² Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 69.

²³³ Köten, Akif, "Rahmet", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, pdf.

²³⁴ A'raf, 7/156.

²³⁵ A'raf, 7/151.

²³⁶ Mü'min, 23/109.

Şüphesiz Allah insanlara çok şefkatlidir, çok merhametlidir."²³⁷, " *Ve şüphe yok ki Rabbin, galip ve engin merhamet sahibidir.*"²³⁸ " *... Rabbiniz, şüphesiz çok şefkatlidir, çok merhametlidir.*"²³⁹ "Resulüm! De ki: "Rabbim, bağışla ve merhamet et! Sen merhametlilerin en iyisisin."²⁴⁰ O Allah ki, "merhamet etmeyi kendine farz kılmıştır"²⁴¹

Allah'ın merhamet niteliğinin bir sonucu olmak üzere insanlara gönderilen peygamberlerin en önemli özelliklerinden birisi de merhametli olmalarıdır. Kur'anın, *âlemlere rahmet olarak gönderildiğini*,²⁴² Allah'ın rahmeti sayesinde insanlara yumuşak davrandığını²⁴³ belirttiği Hz. Peygamber (s.a.s)'in bu özelliğini şöyle açıklar: "Ey mü'minler! And olsun ki, içinizden size sıkıntıya uğramanız kendisine ağır gelen, size düşkün, müminlere şefkatli ve merhametli bir peygamber gelmiştir"²⁴⁴

Allah'ın, rahmet ve merhamet konusundaki tutumuna uygun olarak Hz. Peygamber (s.a.s) de merhamet konusu üzerinde önemle durmuş, teşvik etmiş, zaman zaman katı ve acımasız davranan insanları uyarmıştır. "Rasulullah (aleyhissalatü vesselâm) (bir gün), Hasan İbnu Ali (radiyallâhu anhüma)'yı öpmüş idi. Bu sırada yanında bulunan Akra' İbnu Hâbis, (sanki bunu tuhaf karşıladı ve:) "Benim on tane çocuğum var. Fakat onlardan hiçbirini öpmedim" dedi. Resulullah (aleyhissalatü vesselâm) ona bakıp: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez. Allah kalplerinizden merhamet duygusunu çekip almışsa ben ne yapabilirim?"²⁴⁵ diyerek üzüntüsünü belirtmiş Müslümanların ilişkilerini her alanda sevgi, merhamet, yardımlaşma ve dayanışma yönünde geliştirmelerini, sıkıntılarını paylaşmalarını emretmiştir. Diğer bir hadislerinde de insanın merhametinin Allahın kendisine göstereceği merhametin nedeni olduğunu şöyle belirtir: "İnsanlara merhamet

²³⁷ Hacc, 22/65.

²³⁸ Şuara, 26/9.

²³⁹ Nahl, 16/7.

²⁴⁰ Mu'minun, 23/118.

²⁴¹ En'am, 6/12.

²⁴² Enbiya, 21/107

²⁴³ Al-i İmran, 3/159

²⁴⁴ Tevbe, 9/128

²⁴⁵ Buhari, Edeb, 18, Müslim, Fadâil, 65, 164,

etmeyen kimseye de Allah merhamet etmez."²⁴⁶ Abdullah İbnu Amr İbni'l-Âs (r.a) anlatıyor: "Rasulullah (as) buyurdular ki: "Allah, merhametli olanlara rahmetle muamele eder. Öyleyse, sizler yeryüzündekilere karşı merhametli olun ki, semada bulunanlar da size rahmet etsinler. Rahim (akrabalık bağı) Rahman'dan bir bağıdır. Kim bunu korursa Allah onunla (rahmet bağı) kurar, kim de koparırsa, Allah da ondan (rahmet bağını) koparır."²⁴⁷ hadisi de aynı hususu farklı biçimde yeniden vurgular. Hz. Peygamber (s.a.s), Allah'ın merhametinin büyüklüğünü ve insanlardaki merhametin kaynağı olduğunu dile getirdiği bir hadislerinde ise şöyle buyurur:²⁴⁸ "Allah merhametini yüz parçaya ayırdı, doksan dokuz parçasını kendi yanında tuttu, bir parçasını yeryüzüne indirdi. İşte bu bir parça rahmet sebebiyle yaratıklar birbirine merhamet eder. Hatta yavrulu hayvan, bir tarafını incitir endişesiyle ayağını yavrusundan sakınır"²⁴⁹ Peygamber (Sallallahü Aleyhi ve Sellem): "Allah mahlukatı yarattığı vakit; kendi nezdinde arşın üstünde bulunan kitabına muhakkak benim rahmetim, gazabıma galebe çalar (diye) yazmıştır." buyurdular.²⁵⁰

İman ve merhamet arasında sıkı bir ilişki bulunduğu ifade edilmiştir. Allah'a olan iman, O'nun yarattıklarına karşı merhamet duygusunu geliştirir ve destekler. Hz. Peygamber (sav), Allah'ın, ancak merhamete değer veren kullarının kalbine merhameti vereceğini açıklayınca sahabeler, "Ey Allah'ın Resülü, hepimiz birbirimize karşı merhametliyiz." demişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, buradaki merhametten kastedilenin, sadece kişinin arkadaşlarına gösterdiği merhametle sınırlı olmayan aksine bütün insanlara karşı gösterilmesi gereken merhamet olduğunu dile getirmiştir.²⁵¹ Yine alemlere rahmet Hz. Peygamber,²⁵² "Merhamet sahibi olanlar (var ya!) ... Rahman olan Allah işte onlara merhamet gösterir. Siz yeryüzündeki canlılara merhamet ederseniz, (buna karşılık) Allah da

²⁴⁶ Müslim, Fadâil, 66, Tirmizi, Zühd, 48,

²⁴⁷ Tirmizi, Birr 16; Ebu Davud, Edeb 66.

²⁴⁸ Köten, "Merhamet", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, pdf.

²⁴⁹ Müslim, Tövbe, 19; Buhari, Edeb, 19.

²⁵⁰ Müslim, Tevbe, 14.

²⁵¹ Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, c. VIII, s. 187 den aktaran *Hadislerle İslam*, III, 90.

²⁵² Enbiya, 21/107.

size merhamet eder."²⁵³ buyurmuş ve merhametin kapsamının yeryüzünde yaşayan tüm canlıları içine alacak kadar geniş olduğunu açıklamıştır. Bu bağlamda merhamet duygusu, sadece insanlara, sadece müminlere, sadece iyilere veya sadece zayıf ve fakirlere gösterilen merhamet olarak sınırlandırılmaz.²⁵⁴ Yine bu hadisten anlaşılır ki, Allah'ın rahmetine nail olmak isteyen kullar merhamet ve şefkati hayatının temelini yerleştirmeli ve bir yaşam biçimi olarak kabul etmelidir.²⁵⁵ Ahlaki değerlerin çoğunluğu yalnızca insanlara yönelik ve insanlığı hedeflemekte iken merhamet, acı ve ızdırap duyan bütün canlılar için devreye girer. Merhametin kapsamına insanlarla birlikte bütün canlılar da girer.²⁵⁶ İnsan, yeryüzündeki tüm canlılara merhamet göstermekle Allah'ın rahmetini kazanma yolunda önemli bir mesafe kaydetmiş olur. Mahlukata karşı duyulan merhamet, kişinin kalbindeki rikkat ve inceliğin göstergesidir. Kalpteki bu yumuşaklık ise imanın işareti sayılmıştır. Buna göre kim bu hassasiyet ve incelikten yoksun ise, o hüsrana mahkumdur.²⁵⁷

Hz. Peygamber, Allah'ın bir insanı mahvetmek istediğinde, o kimsenin kalbinden ilk olarak utanma duygusunu, sonra güvenilirliği, ardından da merhamet duygusunu siler, çıkartır diye uyardıktan sonra; kalbinden merhamet duygusu silinen kimsenin ise Allah'ın rahmetinden ve merhametinden dolayısıyla da -Allah'ın şefkatinden, bağışlamasından- mahrum kalacağını açıklamıştır.²⁵⁸

İnsanlık için merhamet örneği olan Hz. Peygamber'in şefkat ve merhametinin yöneldiği varlıklar sadece insanlar ya da ümmeti olan mü'minlerle sınırlı değildir. Rasulullah yakınında bulunan hayvanlara karşı da merhametli bir tutum segilediği gibi her fırsatta ashabına da hayvanlara karşı merhametle davranmayı tavsiye ettiği rivayet edilmiştir. Bir gün Hz. Peygamber, Medineli bir Müslümanın bahçesine

²⁵³ Ebu Davud, Edeb, 58; Tirmizi, Birr, 16.

²⁵⁴ el-Mübarekfuri, Muhammed b. Abdirrahman b. Abdirrahim el-Mübarekfuri Ebu'l-Alâ, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Câmiî't-Tirmizî*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts, VI, s. 42 den aktaran *Hadislerle İslam*, III, 90.

²⁵⁵ Hadislerle İslam, III, 91.

²⁵⁶ Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 72.

²⁵⁷ el-Mübarekfuri, Muhammed b. Abdirrahman b. Abdirrahim el-Mübarekfuri Ebu'l-Alâ, *Tuhfetü'l-Ahvezî bi Şerhi Camii't-Tirmizi*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts, VI, s.42 den aktaran *Hadislerle İslam*, III, 90.

²⁵⁸ İbni Mace, Fiten, 27.

girmişti. O sırada bahçedeki bir deve, Hz. Peygamberi görünce inleyip ağlamaya başladı. Hz. Peygamber (s.a.v) ağlayan devenin yanına gidip de başını okşayınca hayvancağız sükunet buldu. Hemen sonrasında Peygamberimiz (s.a.v) bu devenin sahibini sorunca orada bulunan Ensardan genç bir müslüman o devenin kendisine ait olduğunu belirtti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, devenin sahibi olan gence: *"Allah'ın sana yararlanman için verdiği bu deveye eziyet ettiğin için Allah'tan korkmalısın. Deve bana, senin kendisini aç bıraktığını ve aşırı çalıştırarak yordüğünü anlatarak şikayette bulundu."*²⁵⁹ diyerek uyarıda bulundu.

Merhamet İslami erdemlerin başında gelen, bütün varlıklar için ihtiyaç duyulan evrensel bir değerdir ve kaynağı Allah olduğundan varlıklara Yüce Allah tarafından bağışlanmıştır. Kainatın sahibi olan Allah, yarattığı varlıkların yalnızca yaratılmalarını dilemekle kalmayıp onlar için ihtiyaç duyacakları her şeyi de yaratarak temin etmiştir. Bu bağlamda Kurân-ı Kerim'deki ayette, "Allah'ın lütuf ve merhameti bütün varlıkları çepeçevre sarmalamıştır."²⁶⁰ buyrulmuştur. Allah yarattıklarına yardım etmese, merhameti, koruyup, gözetmesi olmasaydı dünyaki kötülükler, feleketler ve sıkıntılar karşısında çaresiz kalınır yaşamın sürdürülmesi mümkün olmazdı.²⁶¹ Kalbinde derin bir şefkat ve merhamet sahibi olan kimse, aynı zamanda Allah'ın bir lutfu olarak içinde ilahi sıfatlardan bir parça bulundurur. Bu sebepledir ki insan her türlü, ikrama ve yardıma, sevgi ve saygıya layık olmaktadır.²⁶²

Merhamet, insanı iyilik yapmaya, diğer canlılarla ilgilenmeye ve yardım etmeye yönelten bir duygudur.²⁶³ Ahlaki erdemlerin pek çoğunun hedef kitlesi yalnızca insanlıktır; yani bu erdemler ancak insan için anlamlıdır. Merhamet ise bundan farklı olarak, acı ve ıstırap duyan tüm canlılarla evrensel bir sempati kurar. Merhamet insanlarla birlikte diğer canlılar için de anlamlı ve geçerlidir. Yeryüzünde birlikte yaşadığımız hayvanlara karşı olan davranışlarımızın, yerine getirdiğimiz görev ve sorumluluklarımızın kaynağı da yine şefkat ve merhamet duygusudur. Bu

²⁵⁹ Ebu Davud, Cihad, 44; İbn Hanbel, I, 204.

²⁶⁰ A'raf, 7/156.

²⁶¹ Yusuf, 12/53.

²⁶² Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 76 .

²⁶³ Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 70.

sebeple belki de merhametin, İslami ve insani erdemler içinde en kuşatıcı ve evrensel değer olduğu, merhamet duygusunun kaynağının da varlığın sahibi Allah Teâlâ olduğu beyan edilmiştir.²⁶⁴

3.2.1.1.3. Kanaatkârlık

Fert ve toplum olarak insanların mutluluk ve huzuru elindekiyle yetinmesine; iradesini aşırı istek ve arzularına teslim etmeyerek, sahip olduklarını yerli yerince ve verimli bir şekilde kullanmasına bağlıdır. Bu noktada kanaat ve şükür akla gelmektedir. Peygamberimizin dile getirdiği bu hikâyede dikkat çeken bir değer de kanaat değeridir.

Kanaat kavramı; Arapçada inandırmak, razı olmak, yetinmek vb. anlamları ihtiva eden bir kavram olup yaşamını sürdürmek için mecburi ihtiyaçlar haricindeki, her türlü aşırı arzularını ve isteklerini engellemek, eline gelenle yetinmek daha fazlasını istememek, fiziksel istekler gibi her türdeki isteklerde aşırılıktan kaçınmak anlamlarına gelir.²⁶⁵

Yine kanaat, insanın yaşayabilmek için zorunlu ihtiyaçları haricinde kalan tüm istek ve arzularından uzaklaşmak suretiyle yeme, içme ve çeşitli konularda aşırıya kaçmaması; kişinin kendi elindekilerle yetinerek bir başkasının mal, mülk ve kazancında gözü olmaması²⁶⁶ gibi anlamları içeren bir erdem olarak da açıklanmıştır.

İslam ahlakında kanaat, Allah Teâlâ'nın kişi için takdir ettiği rızık ve diğer imkanları hem kabul etmek hem de rıza göstermek şartıyla başkalarının sahip olduklarına göz dikmekten, hırstan, açgözlülükten ve haksızlık etmekten sakınmasıyla ortaya çıkan bir fazilet olarak kabul edilmiştir.²⁶⁷

Kurân-ı Kerim'de kanaat kelime olarak bu şekilde yer almaz: ancak Hac suresi 36. ayetinde yer alan "kani" kelimesi kanaat kökünden türemiştir ve "başkasından maddi yardım istemeyen, haris olmayıp pek bir şey istemeyen"

²⁶⁴ Hökelekli, Değerler Psikolojisi ve Eğitimi, s. 72, 75.

²⁶⁵ Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*; file:///C:/Users/adonm_000/Desktop/Ethem%20Cebecioğlu Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü, pdf.

²⁶⁶ MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *MEB Dini Terimler Sözlüğü*, "Kanaat", Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü, Ankara, 2009, s. 194.

²⁶⁷ Çağrı, "Kanaat", İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, II, 1063.

anlamında kullanılmaktadır.²⁶⁸ Ragıb el-İsfahani ise bu kelimenin söz konusu ayette "ihtiyacının olması sebebiyle birisinden yardım isterken açgözlülük, yüzüzlük etmeyen kendisine verilene itiraz etmeyip razı olan" anlamında kullanıldığını ifade eder.²⁶⁹ Bununla birlikte Kurân-ı Kerim'de yer alan bir çok ayette kanaatkarlığın önemine dikkat çekilirken dünyevi kazançlara ve mala karşı aşırı düşkünlük gösterilmesi de eleştirilmiştir. Kurân-ı Kerim'in Nahl suresinin 97. ayetinde Allah'ın erkek veya kadın, tüm müminlere, yapılan yararlı işler salih ameller için müjdelediği söz verdiği kurtuluş ve mutluluğu ifade etmek üzere kullanılan "güzel hayat"²⁷⁰ tabirinin kanaatkarlığa dair bir ifade olduğu belirtilmiştir.²⁷¹

Hz. Peygamberin hadislerinde de kanaatkar insanlardan övgüyle bahsedilmiştir. *"Kendisine ucu ucuna yetecek kadar rızık verilen ve az veya çok demeden Allah'ın verdiği rızka kanaat eden müslüman kimse şüphesiz ki selamete, mutluluğa ulaşır."*²⁷² Hz. Peygamber (s.a.v.) kanaati; *iffet, tok gözlülük ve gönül zenginliği*²⁷³ olarak açıklamış, *asıl zenginliğin mal çokluğu değil gönül zenginliği*²⁷⁴ olduğunu ifade etmiştir.²⁷⁵ Yine Hz. Peygamberin kanaatle ilgili diğer bazı hadisleri de şöyledir: *"Takdir edilmiş olan rızka kanaat tükenmez ve yok olmaz bir hazinedir"* *"Zenginlik dünya malından çok şeye sahip olmak değildir. Asıl zenginlik nefsin sahip olduğu zenginliktir."* Peygamberimizin muhterem arkadaşları ashab-ı kiram *"Zenginlik nedir?" diye sorduklarında Peygamberimiz "Zenginlik insanların ellerinde olan maldan ümidi kesmektir, yani; halktan ihsan ummamaktır. Sizler tama' (aşırı istek) dan kaçının ve sakının! Zira aşırı istek fakirliği hazırlar"* buyurmuştur.²⁷⁶

²⁶⁸ Hac, 22/36.

²⁶⁹ İsfahani, Ragıb, *Müfredat: Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Tercüme:Abdülbaki Güneş-Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları, İstanbul, 2012, , s. 869.

²⁷⁰ Nahl, 16/97.

²⁷¹ Çağrı, "Kanaat", *DİA XIV*, 289-290.

²⁷² Müslim, Zekat, 125, 126.

²⁷³ Buhari, Zekat, 18; Müslim, Zekat 124.

²⁷⁴ Müslim, Zekat 120.

²⁷⁵ Ersan, Ayşe, *Sahih-i Müslim'deki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, s. 161.

²⁷⁶ Rifat, Ahmed, *Tasvir-i Ahlak- Ahlak Sözlüğü*, Baskıya Hazırlayan: Hüseyin Algül, Tercüman 1001 Temel Eser 62, Kervan Kitapçılık, s. 192.

Kanaat genel anlamda hayatın her safhasındaki bütün yapıp etmelerinde özelde ise kişinin geçimi konusundaki harcamalarında orta yolu izleme olarak açıklanmıştır. Bu özelliğe sahip olan kimseye de kanaatkar denilir. Kanaatkar kişi elindeki kıymetini bilip kısmetine düşenden ziyadesini istemez ve başkalarının elindeki göz dikerek haset etmez. Kanaatkârlık, tevekkül, rıza, tevâzu, itidal, tok gözlülük, gönül yüceliği yakından ilişkili bir erdemdir. İstedini elde etme hususunda meşru olan bütün sebeplere başvurduktan sonra nasibine düşeni kabullenip benimsemek kanaat duygusunun varlığına işarettir. Diğer yandan kanaat hem kazanmada hem de harcamada orta yolu izlemektir. Ancak bu şekilde hırsa kapılmadan gönül huzuruyla yaşamının mümkün olabileceği ifade edilmiştir.²⁷⁷

İslam ahlakı alimlerine göre insan nefisinden dolayı hırs (aşırı istek) sahibidir ve çok şeye sahip olmak ister. Bunun sonucunda lüks ve refaha ulaştıracağını düşündüğü her şeyde doyumsuz olur. Bir nimete kavuştuğunda daha da fazlasına sahip olma isteği duyar. Hz. Peygamber insanoğlunun bu niteliğini "*İnsanoğlu bir vadi dolusu altına sahip olsa yetinmeyip bir vadi daha altın ister*"²⁷⁸ sözleriyle ifade etmiştir. İnsanlara dünya ve içindekiler süslü ve çekici gösterilerek insanda onlara karşı bir meyil ve arzu yaratılmıştır.²⁷⁹ Bununla birlikte İslam, aşırı isteklere, açgözlülüğe, sınır tanımaz hırslara hoşgörülle bakmaz. İstek ve arzulara sınırlandırma getirir. Çünkü başıboş bırakılarak her istediğini elde eden nefis haram helal tanımadığı gibi Allah yolunda infak etmekten de alıkoyar. İşte bu noktada kanaat kavramı devreye girer. Böylece kanaat ne aşırı açgözlülüğe ne de aşırı israfı izin vermeyip dünyalıklar karşısında dengeli bir tavır göstermeye yardımcı olur.²⁸⁰

Kanaat, kişinin elinde bulunanlara razı olma, ne şekilde ve hangi usulle olursa olsun sahip olma hırsına kapılmamadır. İslam kaynaklarında kanaatin üç derecesi olduğundan söz edilmiştir ki şu şekildedir:

²⁷⁷ Hökelekli, Psikolojik, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, s. 269.

²⁷⁸ Müslim, Zekat, 117

²⁷⁹ Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, 2000, İstanbul, s. 333

²⁸⁰ Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 334

Dünyevi nimetlerden yaşamın sürdürülmesine yetecek kadarıyla yetinerek daha fazla bir şey istememek.

Elinde kullanıp değerlendirebileceği kadarını bulundurmamak ve artan fazlalığa ilgi duymamak.

İmkan dahilinde olanları isteyerek güçlük ve zahmetle kazanılabilen şeylerin peşinde koşmamak.²⁸¹

Ancak kanaate dair bu açıklamalar, gerekli ve meşru kazançları elde etmeye engel teşkil eden istemeye endeksli bir yaşam tarzına işaret etmez. Nitekim bu şekildeki bir yaşam tarzı erdemli bir hayat tercihi değildir. Hem kendisine hem de insanlığa faydalı olmak adına zaruret miktarından fazla çalışarak, toplum için artı değerler üretilmesi hayata anlam katan güzellikler ortaya koyacaktır.²⁸²

Kanaatte kişinin sahip olduklarını yeterince algılamasıyla birlikte bir farkındalık meydana gelecektir. Kanaat ile hırs arasındaki dengeyi sağlayabilmek istikrarlı bir hayat yaşayabilmek için gerekli şartlardan biri olarak kabul edilmiştir. İnsanın kontrol edebileceği ve edemeyeceği şeylerin olduğunu kabul etmesi kişide kanaat duygusunu oluşturan en önemli sebep olarak görülür. Kanaat ve hırs arasında ihtiyaç duyulan denge kurulabilirse insan hayatta kendisini bekleyen tehlikelerden korunurken diğer taraftan da hedeflerine en doğru yolu kullanarak ulaşabileceği ifade edilir.²⁸³

Kanaatkarlığın tersi tamahkarlıktır ki o da açgözlülük, sahip olma konusunda doyumsuz olmak ve sınırını bilmemek şeklinde açıklanmıştır. Tamahkarlık, insanın her tür menfaati kendisi için istemesiyle birlikte doyumsuz bir bencillik olarak tarif edilir. Kanaatkârlık, karakterdeki derinlik ve güzelliğin bir tezahürüdür ki bencilliği önlemede son derece etkili olduğu bilinmektedir. Aynı şekilde kanaatkârlık, kişinin hayattaki yerinden durumundan memnun olmasına ve mutluluk duymasına yardımcı olacağı belirtilmiştir. Kanaatkar kişinin halinden çevresinden hoşnut ve razı

²⁸¹ Hökeleli, Psikolojik, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, s. 270; Çağrı, "Kanaat", DİA, XIV, 290

²⁸² Hökeleli, Psikolojik, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, s. 270.

²⁸³ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, s.176, 184.

olduğundan şartlar nasıl olursa olsun rahatlık ve huzur hissedeceği ifade edilmiştir.²⁸⁴ Bu sebeplerle kanaatkârlık hem birey için hem de toplum açısından büyük bir önem arz eder.

3.2.2. Kıssa: Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın Kıssası

Kıssanın Buhari'nin, Tefsir, Kehf, İlm , İcare, Şürut , Bedu'l-Halk, Enbiya, Tevhit; Müslim'in, Fedail isimli konularında yer aldığı tespit edilmiştir.

"Kıssayı Hz. Peygamber (sav) den aktaran Said İbnu Cubeyr şöyle anlatıyor:

"Hz. Musa (as) bir gün Beni İsrail'e (peygamber olarak gönderildiği İsrailoğullarına) vaaz etmek nasihatte bulunmak üzere ayağa kalktı. Bu sırada Hz. Musa'ya, "insanların en bilgini kimdir?" diye sordular. O da: "Benim" cevabını verdi. Bunun üzerine Allahü Teala, "Allah-u a'lem (yani en iyi Allah bilir)" demediği için Hz. Musa'yı ikaz etti ve:"İki denizin birleştiği bir yerde bulunan bir kulum vardır ki o senden daha alimdir" diye Hz. Musa'ya bildirdi.

Bunun üzerine Hz. Musa (as):

"- Ey Rabbim benden daha alim olarak bildirdiğin o kulunu ben nasıl bulabilirim?" diye sordu. Kendisine:

"- Bir sepet alarak içine bir balık koyup sepeti sırtına al. Sepetin içindeki balığı nerede kaybedersen aradığın o kişiyi orada bulursun" denildi.

Hz. Musa kendisine söylenildiği gibi yaparak hizmetçisi Yuşa bin Nun'u da yanına alıp yola çıktı. Hz. Musa ve hizmetlisi bir süre yürüdükten sonra bir kayanın yanına geldiler ve dinlenmek üzere bu kayanın yanında yattılar. Bu sırada sepetteki balık hareket edip zıplayarak sepetten çıktı. Balık sepetten zıpladığı sırada Allah denizle sepet arasında bir çeşit su yolu oluşturdu. Bu su kanalını gördüklerinde, yanlarındaki balığın denize ulaşması için olduğunu bilmediklerinden Hz. Musa (as) ile hizmetlisi şaşırdılar. Ancak bir süre sonra tekrar yola koyuldular ve günün geri kalanıyla gece boyunca yürüyerek yollarına devam ettiler. Hz. Musa'nın yanında bulunan arkadaşı (yani hizmetçisi) sepetteki balığın kaçıp denize karıştığını gördü fakat bunu Hz. Musa'ya haber vermeyi unuttu. Sabah olduğunda Hz. Musa (as)

²⁸⁴ Hökelekli, Psikolojik, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, s. 273.

hizmetçisine "Bu yolculukta yorulduk artık kahvaltımızı getir de karnımızı doyuralım" dedi. Ancak Hz. Musa Allah'ın takdir ettiği yere gelinceye kadar yorgunluk hissetmemişti. Bu esnada hizmetçi genç:

"- Bir süre önce hani yanında yattığımız bir kaya vardı ya işte balığı ben orada unuttum. Balık denize kaçmıştı ve bu durumu haber vermeyi şeytan bana untturdu." dedi. Hz. Musa (aleyhisselam) bunun üzerine: "Bizim aradığımız zata bulacağımız yer orasıydı" dedi ve derhal geriye döndüler.

"Geldikleri yoldan izlerini takip edip geriye yürüyerek yanında balığın kaçtığı kayaya kadar geldiler. Hz. Musa (as) kayanın yanında örtüsüne bürünmüş bir adam görüp ona selâm verdi. Orada bulunan kişi yani Hızır (as) Hz. Musa'ya:

"- Senin bu yerinde selam ne gezer!" deyince Hz. Musa:

"- Ben Musa'yım." dedi. Hz. Hızır (as):

"- İsrailoğullarının Musa'sı mı?" diye sordu. Hz. Musa'nın:

"- Evet." demesi üzerine Hz. Hızır:

"- Sen, Allah'ın sana lutfedip öğrettiği bir ilmi biliyorsun ancak senin bildiğin o ilmi ben bilmem. Ben de Allah'ın bana lutfettiği bir ilmi biliyorum ki, o ilmi de sen bilemezsin." dedi. Hızır (as) sözünü bitirince Hz. Musa (as):

"- Sana tabi olursam Allah'ın sana öğrettiği ilmi sen de bana öğretmeyi kabul eder misin?" diye sordu. Hızır (as)'ın:

"- Sen bana tabi olup benimle beraber kalmaya sabredemezsin. Esas ve hikmetini bilmediğin durumlara nasıl sabredeceksin ki?" demesi üzerine Hz. Musa(as):

"- İnşallah sen benim çok sabırlı olduğumu göreceksin. Çünkü ben senin verdiğin hiçbir emrine karşı gelmeyeceğim." deyince Hızır (as) da: "Tamam, öyleyse gelebilirsin. Fakat, bana tâbi olacaksan, ben sana açıklamadıkça bana hiç bir şey sormayacaksın!" dedi. Hz. Musa (as):

"Olur!" dedi.

Böylece Hz. Musa ve Hz. Hızır (as) beraber yola koyuldular. Bir süre deniz kıyısında yürüdüler. Bir zaman sonra bir gemiye rastlayınca bu gemiye binmek

istediler. Geminin sahipleri Hızır (as)'ı tanıyınca onları ücretsiz olarak gemiye aldılar.

Hızır (as) gemiye bindikten sonra, geminin, altındaki tahtalarından birini deldi. Bunun üzerine Hz. Musa (as) ona: "- Bu insanlar bizi ücretsiz gemilerine aldılar, ama sen onların gemilerini deldin, adamların boğulmasına sebep olacaksın. Senin bu yaptığın hiç doğru değil!" dedi.

Hızır:

"- Ben sana, "benim yanımda kalmaya sabredemezsin" demedim mi?" dedi.

Hz. Musa:

- (Bir nevi özür dileyerek) Ben hiçbir şey sormadan sana tabi olmaya verdiğim sözü unuttum. Unuttuğum şey sebebiyle beni tenkit etme. Bu itirazımdan dolayı seninle beraber olmama engel çıkarma!" diye ricada bulundu.

Sonra Hz. Hızır (as) ve Hz. Musa (as) gemiden indiler. Sahilde yürürlerken, başka çocuklarla oynayan bir çocuğa rast geldiler. Hızır (as) çocuğu yakalayıp başını kopararak çocuğu öldürdü. Musa (as) hemen:

- Masum bir çocuğu haksız bir biçimde neden öldürdün. Senin bu yaptığın kabul edilemez bir iş!" dedi. Hızır (as):

- Ben sana, benimle kalmaya sabredemezsin demiştim!" diyerek Hz. Musa (as)'ya çıkıştı. Hz. Musa (as) ise:

-Ama bu durum birinciden de anlaşılmaz bir durumdu" dedikten sonra: "Artık bundan sonra sana itiraz eder de bir şey sorarsam, benim yanında kalmama izin vermezsin. Bunda da senin haklı olduğunu kabul ederim" diye ilave etti.

Bir süre daha yola devam ederek bir köye ulaştılar. Acıkarak köy halkından yiyecek birşeyler istediler. Ama hiç kimse onlara birşey ikram etmedi. Köyün içinde dolaşırken yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. Hızır (as) "Eğilmiş" diyerek eliyle duvarı doğrultunca Hz. Musa (as) ona:

- Bu köye geldiğimizden beri köy halkı bizimle hiç ilgilenmedikleri gibi bize yiyecek bile vermediler. Ama buna karşılık sen ücret alabileceğin halde onlar için bedava iş yaptın,!" diyerek bu durumu anlayamadığını ve garip bulduğunu belirtti.

Hızır (as), Hz. Musa'ya:

- "Artık birbirimizden ayrılmamızın zamanı geldi. Şimdi sana sabredemediğin şeylerin açıklamasını (yani olayların görünmeyen iç yüzünü) haber vereceğim" dedi.

Rasulullah (sav) bu arada:

"- Allah Musa'ya rahmet buyursun. Keşke, Hz. Hızır'la beraberliğe sabretseydi de maceralarımı bize nakletseydi, bunu ne kadar isterdim!" diye ilave etti.

Ravi anlatmaya devam ederek: Resulullah (sav) buyurdular ki: "Musa (as)'ın birinci (itirazı) (soru)su Musa'nın unutmaması sebebiyle idi. Bir serçe gelip geminin kenarına kondu ve sonra da denizden gagasıyla az bir miktar su aldı. Hz. Hızır bunu Hz. Musa'ya göstererek, "Şu kuşun durumuna bak. Benim ve senin ilmin ve hatta bütün yaratılmışların ilmi bir araya toplansa, Allah'ın ilminden, şu kuşun denizin suyundan eksilttiği kadar eksildir." dedi."²⁸⁵

3.2.2.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin bu kıssada " - Allah Musa'ya rahmet buyursun.Keşke, Hz. Hızır'la beraberliğe sabretseydi..." ifadesiyle dikkatleri sabır konusuna çekerek sabır değerine vurgu yaptığı görülmektedir.

3.2.2.1.1. Sabır

Sabır kelimesi sözlükte "dayanma, dayanıklılık"²⁸⁶ anlamıyla birlikte "engellemek, hapsedmek; kuvvetli ve direnç sahibi olmak" anlamlarını da taşımaktadır. Sabır kavramının "üzüntü, insanın karşılaştığı sıkıntı ve belalara direnme gücü; olumsuz durumları olumluya çevirmek için dayanıklılık gösterme dayanma gücü"²⁸⁷ "karşılaşılan felaket ve sıkıntılar sebebiyle Allah'tan başka kimseye yakınmamak, sızlanmamak, yaşanan zorluklar ve hoşla gitmeyen olaylar karşısında, kişinin psikolojik dengesini korumak için kalpteki sükunet ve dayanabilme hali"²⁸⁸ gibi manalara geldiği belirtilmiştir. Bu tanımlar destekler nitelikte olarak sabır, "karşılaşılan güçlüklerle, sıkıntılara, imkansızlıklara,

²⁸⁵ Buhari, Tefsir, Kehf 2, 3, 4, İlm 16, 19, 44, İcare 7, Şürut 12, Bedu'l-Halk 11, Enbiya 27, Tevhit 31; Müslim, Fedail 170, hadis no. 2380.

²⁸⁶ Canbulat, Mehmet, "Sabır", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Redaksiyon; İsmail Karagöz v.d., DİB Yayınları, Ankara, 2010, s. 567.

²⁸⁷ Çağrıncı, "Sabır", *DİA*, XXXIV, 337.

²⁸⁸ Canbulat, "Sabır", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 567.

feleketlere, imtihanlara, Allah'ın rızasını kazanma yolunda çekilen eza ve cefalara, Allah'ın yapılmasını istediği iş ve eylemlerin getirdiği zorluklara, kişinin içinden gelen her türlü aşırı arzu ve isteklere karşı bir mukavemet ve dayanma" şeklinde de tarif edilmiştir.²⁸⁹

Sabır kavramının Kurân-ı Kerim'de on beş ayette geçtiği tespit edilmiştir. Ayrıca seksen beş ayette de kelimenin aynı manaya gelen değişik türevleri yer alır.²⁹⁰ Pek çok ahlâki fazilete de kaynak olması sebebiyle Kurân-ı Kerim ve Hz. Peygamberin hadislerinde mü'minlere sabır göstermeleri, sabırla hareket etmeleri emredilmiştir.²⁹¹ Yine Kurân-ı Kerim'in beyanına göre mümin karşılaştığı sıkıntı ve musibetlere karşı sabırlı olması gerektiği gibi aynı şekilde Allah'ın emirlerini yapma ve yasakladıklarından sakınma konusunda da sabır göstermelidir.²⁹² Pek çok kimseye göre sabır, zorluklar karşısında çaresiz kalmak, sıkıntılara teslim olmak şeklinde anlaşılmaktadır. Fakat Kurân-ı Kerim'in bu konuya dair olan ayetlerine bakıldığında, sabır, Allah'ın desteğine güvenerek karşılaşılan zorlukları sükunetle karşılayabilme iradesini, çözümsüz gibi görünen sıkıntılara karşı ümitsiz olmadan Allah'ın yardımını umarak her şeyi akışına bırakabilmenin sağladığı gücü ifade eder.²⁹³

Allah Kurân-ı Kerim'deki bir ayette "*Şüphesiz ki, sizi biraz korkuyla ve açlıkla, biraz da mallarınızdan, canlarınızdan ve ürünlerinizden azaltarak deneriz. (Ey Rasulüm) O halde sabredenleri (cennetle) müjdele. Onların başlarına bir musibet geldiğinde; "Biz şüphesiz herşeyimizle Allah'a aidiz ve (şüphesiz) yine O'na döneceğiz" derler. İşte Rabb'lerinin mağfiret ve rahmeti onların üzerindedir. İşte doğru yolu bulanlar da onlardır.*"²⁹⁴ buyrularak dünyada zenginlik ve rahatlık içerisinde yaşamak mümkün olabildiği gibi musibet ve sıkıntılarla da karşılaşılabilceği hayatın bir gerçeği olarak belirtilmiştir. Hz. Peygamber'e hitaben, "*O halde (Ey Rasulüm) Azim sahibi peygamberlerin sabrettiği gibi sen de sabırlı*

²⁸⁹ Ece, İslamın Temel Kavramları, s. 556.

²⁹⁰ Çağrıcı, "Sabır", İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 1708.

²⁹¹ Kehf, 18/28.

²⁹² Bakara, 2/249; Meryem, 19/65.

²⁹³ Çağrıcı, "Sabır", İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 1708.

²⁹⁴ Bakara, 2/155-157.

ol"²⁹⁵ buyrulmuş; Allah yolunda savaşan müminlerin, yürekli, kararlı ve azimli halleri örnek gösterilerek²⁹⁶ sabrın, zorluklar ve sıkıntılar karşısında acziyet göstererek sıkıntılara teslim olmak anlamına gelmediğine; tam tersine, Allah'ın inayetine güvenip güçlükleri aşma iradesi göstermek olduğuna işaret edilmiştir.²⁹⁷ Allah Teâlâ "Ey iman edenler! Sabır ve namazla Allah'tan yardım isteyin. Çünkü Allah muhakkak sabredenlerle beraberdir"²⁹⁸ buyurarak müminin dünya ve ahiret işlerinde sabır ve namaz ile Allah'tan yardım istenmesi gerektiğini, çünkü sabır sayesinde her türlü iyiliğe kavuşulacağını, namaz sayesinde de her türlü kötülükten sakınılabileceğini bildirmiştir.²⁹⁹ İnsanların, En'am Suresi, 6/53 de birbiriyle ; Bakara Suresi, 2/155 de: can kaybıyla, açlıkla, korkuyla, mallarla; Mülk Suresi, 67/2 de: hayat ve ölümle; Ankebut Suresi, 29/10 da: insanlardan gelecek sözlü ve fiili saldırılarla; Enbiya Suresi, 21/35 de: hayır ve şerle; Enfal Suresi, 8/28 de: çocuklarla; Cin Suresi, 72/16 da; nimetlerle; Bakara Suresi 2/124 de Allah'ın indirdiği hükümlerle deneneceği belirtilerek bütün bu imtihanlara insanın sabırla karşılık vermesi halinde hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğa ulaşabileceği bilgisi verilir.³⁰⁰ Sabır aynı zamanda peygamberlerin özelliklerinden olup peygamberler çevresindekilere de daima sabrı tavsiye etmişlerdir. Mesela, Hz. Musa İsrailoğullarına, "*Allah'tan yardım dileyin ve sabredin*"³⁰¹ diye tavsiyede bulunmuş, Hz. Lokman da oğluna, "*Yavrucuğum! Namazı kıl, doğru ve yararlı olanı emret, kötü ve eğriden vazgeçir, başına gelebilecek her türlü belaya sabırla katlan; bu azim ve kararlılık göstermeye değer bir şeydir.*"³⁰² şeklinde öğütte bulunmuştur. Ayrıca Allah

²⁹⁵ Ahkaf, 46/35.

²⁹⁶ Bakara, 2/249-250.

²⁹⁷ Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, c. I, s.117.

²⁹⁸ Bakara 2/153.

²⁹⁹ Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir (Tefsirlerin Özü)*, Tercüme: Sadrettin Gümüş-Nedim Yılmaz, İz Yayınları, İstanbul 2003, s.189.

³⁰⁰ Cengil, Muammer, "Karşılaştığımız Zorlukların İlacı Sabır"; <http://www.aktuelsikoloji.com/karsilastigimiz-zorluklarin-ilaci-sabir;113yy.htm>;
Erişim: 28 Kasım 2007 Çarşamba.

³⁰¹ A'raf, 7/128.

³⁰² Lokman, 31/17

Teâlâ, Hz. Eyyub (a.s) için başına gelen musibetlere sabırla katlandığı için, "*O ne güzel kul.*"³⁰³ buyurarak övmüştür.³⁰⁴

Bir hadisinde Hz. Peygamber, "*Hoşlanmadığın şeye sabretmende büyük fayda vardır.*"³⁰⁵ buyururken bir başka hadisinde ise sabrın kişiyi telaştan ve yanlış işler yapmaktan koruyacağı, "*Sabır aydınlıktır.*"³⁰⁶ sözüyle dile getirilmiştir. Yine Hz. Peygamber, kendisinden sürekli olarak yardım isteyen bazı kişilere yardım etmesine rağmen bu kişilerin yine de istemeye devam etmeleri üzerine onlara sabırlı olmaları için gayret göstermelerini tavsiye etmiş, sabretmeleri halinde Allah'ın kendilerine yardım edeceğini hadisinde şöyle ifade etmiştir: "*Sabır ve tahammül gösteren kimseyi Cenab-ı Hakk sabırlı kılar. Sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet hiç bir kimseye verilmemiştir.*"³⁰⁷ Bir diğer hadiste de "*Mü'minin işi hayrete şayandır. Zira işinin hepsi onun için hayırlıdır. Bu özellik yalnız mü'mine özgüdür. Zira sevinirse şükreder. Bu ise onun için hayırlıdır. Başına belâ gelirse sabreder. Bu da onun için hayırlıdır.*"³⁰⁸ buyuran Hz. Peygamber sabrın müminin hayatındaki önemine vurgu yapmıştır.

Sabır aynı zamanda, nefsin iyi bir şey yapmak veya kötülüklerden kaçınmak için acıya, meşakkate dayanma kuvvetidir denilmiştir. Bu iki şekilde görülür: Birincisi elem, acı ve karşılaşılan güçlüklerle sabırdır ki, itaat, mücadele ve amellerin zorluğuna katlanılarak elde edilir. Diğeri de Allah'ın haram kıldığı lezzet ve şehvi isteklere karşı sabırdır ki, kişi bu sabırla, nefesine hoş gelse de haram kılınmış olan tehlikeli ve zararlı şeylerden sakınabilir. Hz. Ali sabır konusunda şöyle buyurur; "*İmanı sağlam bir şekilde ayakta tutan dört temel esas vardır. Bunlardan biri sabırdır. Sabrın da dört bölümü vardır: Bunlar da, arzu, korku, züht ve gözetmedir. Cennete girmeyi isteyen şehvetlerini sınırlamalıdır. Ateşten korkan haramlardan uzak dursun. Takva sahibi olan kişiye musibetler kolay ve hafif gelir. Ölümü*

³⁰³ Sa'd, 28/44.

³⁰⁴ Canbulat, "Sabır", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 567.

³⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 307.

³⁰⁶ Müslim, Taharet, 1; Tirmizi, Daavat, 85.

³⁰⁷ Tirmizi, Bir, 76.

³⁰⁸ Buhari, Zekat, 50; Rikak, 20; Müslim, Zekat, 124.

hatırlayarak hazırlanmak isteyen de hayır yapmak için acele eder."³⁰⁹ Gazzali sabır terimini "*din gücünün, bencilce istek ve tutkulara karşı koyması*" olarak açıklarken bu değerli erdemin yalnızca insanlara verilmiş bir özellik olduğunu ifade eder. Çünkü hayvanlarda akıl gücü bulunmayıp sadece içgüdüleriyle hareket ettiklerinden dolayı zorluklar karşısında sabır gösteremezler. Melekler ise marifet sahibi yetkin varlıklar olduğundan sabretmeyi gerektiren durumlarla karşılaşmazlar.³¹⁰

Ragıp el-İsfahani sabrın cismani ve ruhani olmak üzere iki çeşidinden söz ederken bunları ayrı kavramlar kullanarak isimlendirmiştir. el-İsfahani'ye göre cismani sabır vücudun maruz kaldığı meşakkatli işlere ve acılara katlanmaktır ancak bu tam olarak fazilet sayılmaz. Gerçek fazilet ise ruhani sabırdır ki, iki şekilde meydana çıkar. İki şekilde görülen ruhi sabrın iffet denilen birincisi, insana keyif veren faydalar konusunda aşırılıktan kaçınma şeklinde gösterilen sabırdır. İkincisi ise, sıkıntılarla karşılaşılması durumunda veya hoşlanılan nimetlerden mahrum kalındığında sabırlı davranmaktır.³¹¹

Bazı sıkıntılar vardır ki, kulun irade ve gücünü aşar. Böyle felaketler başa geldiği zaman heyecana kapılmadan ve şikayet etmeden takdir-i ilâhiye razı olup sabretmek müminlerin özelliklerindedir. Nitekim Cenab-ı Allah Kuran-ı Kerimde sabr-ı cemili (güzel sabır) emretmektedir.³¹² Rasulullah (s.a.s) "*Sabr-ı cemil şikayet edilmeyen sabırdır*" buyurmuştur.³¹³

Kur'ân-ı Kerim'in yetmişden fazla ayetinde zikredilen sabır, insan tabiatına aykırı olan zorunlu hallere uymak ve güçlülere karşı koymak demektir. Sabrın gâyesi, beklenmedik olaylar, içine düşülen güçlükler karşısında tedirgin olmamak, paniğe kapılmamak ve tahammül göstermektir. Allah Teâlâ sabredenlere mükafatını hesapsızca vereceğini müjdelemiş ve onları övmüştür.³¹⁴

³⁰⁹ Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Yeni Akademi Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 489.

³¹⁰ Gazali, *İhya'ü Ulumi'd-Din*, Tercüme: Sıtkı Güllü, Huzur Yayınları, İstanbul, 2012, c. IV, s. 135-136.

³¹¹ el-İsfahani, Ragıp, (*ez-Zeria*), *Erdemli Yol*, İz Yayınları, İstanbul, 2010, s. 244.

³¹² Yusuf, 12/18.

³¹³ İkra İslam Ansiklopedisi Programı "Sabır", *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* pdf.

³¹⁴ İkra İslam Ansiklopedisi Programı "Sabır", *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* pdf.

Sabretmek, mahkumiyete ve hakarete razı olmak, haksız tecavüzlere, insan haysiyetinin çiğnenmesine katlanmak ve bunlara ses çıkarmamak anlamına gelmez. Çünkü meşru olmayan muamelelere karşı sabretmek caiz değildir. Bunlara karşı hem içten hem de dıştan tepki duymak ve bunlarla mücadele etmek gerekir. İnsanın kendi gücü ve iradesiyle üstesinden gelebileceği kötülöklere katlanması ya da karşılayabileceği ihtiyaçları karşısında gevşemesi sabır değil, acizlik ve tembelliktir. Resulullah (s.a.s); Ya Rabbi! Acizlikten ve tembellikten sana sığınırım"³¹⁵ diye dua etmiştir.³¹⁶

İslam ahlakı kaynaklarında sabrın önde gelen faydalarından bazıları şöyle sıralanır:

1-İnsan, nefsinin aşırı veya kötü isteklerine, gayr-ı ahlâki davranış ve günahkâr eğilimlerine sabır erdemi ile karşı koyabilir.

2-Sabır, insanlara, Allah'a karşı kulluk görevlerini üşenmeden yerine getirmede yardımcı olur.

3-Hastalıklarla, çeşitli kaza, belâ ve zararlarla karşılaşan mü'minler, sabır desteği sayesinde ümitsizlik ve karamsarlıktan kurtulabilirler.

4-Sabır insanın, kutsal değerlerini tehdit eden tehlikelerle başa çıkmasını sağlar.³¹⁷

İnsanın sabretmesi karşılığında kişiliğinde ve ruhunda pek çok olumlu sonuç meydana çıkar. Nefsin terbiye edilmesi ve dünyalıklara fazla önem vermeyerek faydalı işlerle meşgul olunması bu sonuçlardan biridir. İnsanın Allah'ın katında yüce makamlara erişmesi için, başına gelen kimi belâ ve sıkıntılara, hoşlanılan bazı şeyleri terk etmenin verdiği rahatsızlıklara ve ibadetlerin yapılmasındaki zahmetlere Allah'ın emri doğrultusunda bir müddet sabrederek devam etmesi gerekir. Zor da olsa nefsin bunlara yavaş yavaş alıştırılması icap eder. Böylece zorluklara katlanabilme gücü kazanılır. Günahlardan ve kötölüklerden uzak durmada direnerek sabretmek nefsin müttaki olmasına vesile olur. Belâlara sabretmek ise Allah'ın kaza

³¹⁵ Buhari, Cihad, 74.

³¹⁶ İkra İslam Ansiklopedisi Programı "Sabır", *İslam Fıkıh Ansiklopedisi* pdf.

³¹⁷ Çağrııcı, "Sabır", İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV, 1709.

ve kaderinden razı olabilme sonucunu doğurur. Sabır, insanın iç dünyasını ona acı veren şeylerden, dili şikâyet etmekten ve organları da uygunsuz davranışlardan korunmasında yardımcı olur. Bütün bu özellikler ancak iman ve sabır ehlinin erişebileceği yüce makamlar olarak kabul edilir.³¹⁸

Eğer mü'minler, Allah'ın ayetlerine yakinen iman eder, O'nun yolunda gereği gibi sabrederlerse; Allah (cc), onlara kendi içlerinden, onları iyi yola sevk edecek, onları güzelce yönetecek önderler (imamlar) var edeceğini bildirmiştir.³¹⁹ Mü'minler, Allah yolunda mücahedelerinde ve O'na olan ibadetlerinde sabırlı olmak zorundadırlar. Hatta bu sabırlarında ısrarlı davranmalıdırlar. "*Sabırlı olun, sabrınızda ısrarlı olun, yahut sabretmekte direnin.*"³²⁰ ifadeleri, aslında sabrın iki anlamına dikkat çekmektedir. Bu ayetteki sabrın birinci anlamının, nefsi kendinde bulunan zorluklara katlandırmak yani nefsin hem kendisindeki hem de dışında olabilecek zorluklara katlanması olduğu ifade edilmektedir. Örneğin hastalığın, nefsin kendinden olduğu ve ona katlanmanın sabır olduğu ifade edilmektedir. Ancak Allah yolunda cihadın, O'nun yolunda çalışmanın nefsin dışındaki zorluk olduğu belirtilmiş; bu uğurda sabretmenin gerçek sabır olduğu vurgulanmıştır. Sabrın bu derecesinin ise daha üstün olduğu kabul edilir.³²¹

3.2.3. Kıssa: Hz. Musa'nın Hayası Kıssası

Peygamberimiz tarafından zikredilen bu kıssa Buhari'nin, Gusl, Enbiya, Tefsir, Ahzab; Müslim'in, Hayz, Fezail adlı konu başlıklarının altında yer almaktadır.

Peygamberimizin anlattığı bu kıssayı sahabelerden Ebu Hureyre (r.a) şu şekilde aktarıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Hz. Musa (as) son derece hayalî (iffetli ve namuslu) ve örtünmeye dikkat eden titizlik gösteren bir kişiydi. İstihyası (hayası iffet ve namus duygusunun çokluğu) sebebiyle vücudunun hiçbir yerinin görülmemesine çok dikkat ederdi- Beni İsrail'den bazı kimseler Hz. Musa (as)'ın çok haya sahibi olmasından dolayı:"Aralarında: "Onun vücudunda bulunan bir kusur bu

³¹⁸ Kalkan, Ahmet, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, Davud Emre Yayınevi, İstanbul, 2011, c. 8, s. 1040-1041.

³¹⁹ Secde, 32/24.

³²⁰ Al-i İmran, 3/200).

³²¹ Kalkan, Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları VIII, 1040-1041.

şekilde sıkı giyinmesine sebep oluyor. Kesinlikle o (Hz. Musa) ya vücudu alacalı ve çarpıktır yada hayaları şiş yani fitıklı (veya bedeni başka bir felakete uğramış)" diye dedikodu yaparak Hz. Musa (as)'a eziyette bulunuyorlardı. Cenab-ı Hakk Hz. Musa'yı bu tür dedikodularından kurtarmak temize çıkarmak istedi.

Yine bir gün Hz. Musa (as) bir kimsenin olmadığı ıssız bir yerde, elbiselerini çıkardıktan sonra bir taş üzerine bırakarak tek başına suya girmiş yıkanıyordu. Yıkanması bitince, giyinmek üzere elbiselerine doğru yürümeye başladı. Tam bu sırada, taş üzerinde Hz. Musa (as)'nın elbiseleri ile birlikte yuvarlanmaya başladı. Hz. Musa (as) da değneğini eline alarak koşup taşı yakalamaya çalışıyordu. Bu arada da "Ey kaya! Elbisemi ver. Ey kaya! Elbisemi ver" diye bağılıyordu. (Hz. Musa elbiselerinin üzerinde bulunduğu taşın peşinden koşarken) Beni İsrail'den bir topluluğun yanına kadar gitti. O toplulukta bulunanlar Hz. Musa'yı çıplak olarak gördüler ki, Hz. Musa (as) yaratılış bakımından herkesten güzel (ve kusursuz) olduğundan hakkında yapılan dedikodulardan uzak olarak temize çıktı. Bundan sonra kayanın yuvarlanması da durdu. Hz. Musa (as) elbiselerini alıp giydi. Sonra da sopasıyla taşa vurmaya başladı. (Kıssayı Hz. Peygamber (as)'dan aktaran Ebu Hüreyre şöyle devam ediyor): "Allah'a yemin ederim ki, o taşa Hz. Musa (as)'ın sopa darbeleri sebebiyle üç veya dört tane çizik ve yara izi meydana geldi."³²² Nihayet Kurân-ı Kerim'de bulunan şu ayet Peygamberimiz (sav)'in zikrettiği bu hadiseyi doğrular niteliktedir: "Ey iman edenler, siz de Musa'ya incitip eziyet edenler gibi olmayın. Sonuç olarak Allah onu, hakkında söylenenlerden temize çıkardı. O, Allah katında itibar sahibi şerefli bir kimse idi."³²³

3.2.3.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin anlattığı bu hadis kıssasında bir peygamber olan Hz. Musa'nın insanların görebileceği bir yerde tamamen çıplak olarak yıkanmaktan kaçındığına dikkat çekildiğinden hareketle haya/iffet³²⁴ değerinin ön plana çıktığı tespit edildiğinden bu değer ele alınacaktır.

³²² Buhari, Gusl, 20, Enbiya, 27, Tefsir, Ahzab, 11; Müslim, Hayz, 75, Fezail, 55.

³²³ Ahzab, 33/69.

³²⁴ Kandemir vd., İmam Nevevi, Riyazü's-Salihin "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", III, 418.

3.2.3.1.1 Haya/iffet

Kur'an'da ve Hz. Peygamberin hadislerinde iman ve ibadet esaslarının yanında ahlakî değerler de genişçe yer tutmaktadır. Haya da bu ahlakî değerlerden biri olarak yukarıdaki hikâyede vurgulanan bir değer şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Musa (as.)ın sürekli giyinik olmasını farklı algılayıp bedenindeki bir kusuru sakladığı düşüncesinde olanlara karşı Allah'ın onu temize çıkarmasıyla sonuçlanan hadiste utanma duygusu diyebileceğimiz hayanın geçmişten bugüne evrensel bir değer olduğu görülmektedir.³²⁵

Evrensel bir değer olarak kabul edilen haya kavramı, Arapçadan Türkçeye geçmiş bir kelime olup sözlükte “utanma, sıkılma, ar, edep, namus, iffet, Allah'tan korkma sebebiyle gūnahtan uzaklaşma gibi anlamlara geldiği ifade edilirken,³²⁶ ahlaki bir terim olarak, bir şeyden nefsin kınanmaktan sakınıp rahatsız olmasıyla çirkin davranışları terk etmesi,³²⁷ kerih görülen bir şeyi yapmakla veya iyi bir işi terk etmekten dolayı kişinin yüzünün kızarması ile birlikte hissedilen sıkıntı hâlidir³²⁸ şeklinde açıklamalarla tanımlanmaktadır.

Türkçede ise haya, insanı her türlü çirkinlikten uzaklaşmaya yönelten duygu ve bunu yansıtan tutumu ifade etmektedir.³²⁹

Diğer taraftan Haya/Utanma; Nefsin bir şeyden çekinmesi ve o konuda yerilmekten korkarak çekindiği şeyi terk etmesi olarak tarif edilirken bazı kaynaklarda imani ve nefsanî haya olmak üzere iki tür hayadan söz edilmektedir. Buna göre imani haya mümini günah işlemekten alıkoyar. Çünkü mümin, Allah'tan korkarak günah ve kötülükten uzak durur. Bir de nefsanî haya vardır ki, tıpkı avret yerlerinin görülmesi ile meydana gelen utanmada olduğu gibi psikolojik manada her

³²⁵ Işık, Mustafa, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Çerçevesinde Hayanın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra Dilediğini Yap!" *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas, 2013, c. XVII, S, 1, s. 261-288.

³²⁶ Devellioğlu, Ferit, "Haya", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, 15. Baskı, s. 346.

³²⁷ Cürcanî, Şerif, "Haya", *et-Ta'rifat*, Tercüme: Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, s. 91, pdf.

³²⁸ Kadı İyaz, "Haya", *eş-Şifâ*, I, Tercüme; Naim Erdoğan - Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, s.115.

³²⁹ Salman, Yüksel, "Haya/Utanma Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, DİB Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007, s. 545.

insanda bulunabilen utanma duygusudur, edep yerinin açılarak ortaya çıkmasından utanmak bu türdendir.³³⁰

Kurân-ı Kerim'deki üç ayette haya kelimesinin türevleri bulunmaktadır. Kasas suresinde, Hz. Şuayb'ın kızlarından birinin Hz. Musa ile haya ederek konuştuğu,³³¹ Ahzab suresinde de bazı sahabelerin Hz. Peygamberi uygunsuz bir zamanda rahatsız ettikleri halde Peygamberimizin, hayasından dolayı bu rahatsızlığı dile getirmediği, Allah'ın ise gerçeği açıklamaktan haya etmeyeceği bildirilmektedir.³³²

Bir başka ayette ise, müşrikler tarafından Kur'an'da arı, karınca, sinek gibi küçük yaratıkların misal verilmesinin sanatlı ve etkileyici olmadığı iddialarına karşı,

“Şüphesiz Allah bir sivrisineği, onun da üstünde olan (ondan daha zayıf) bir varlığı örnek olarak vermektен çekinmez...”³³³ ayetiyle cevap verilmektedir.

Bu ayetlere bakıldığında, Kur'an'da hayâ kavramının; iffet ve terbiyenin bir gereği olarak utanma ve sıkılma gibi manalarının yanında çekinme anlamının da bulunduğu görülmektedir.³³⁴

Hadis kaynaklarına bakıldığında da haya/utanma konusunun ayrıntılı bir şekilde ele alındığı, bir taraftan hayanın imanla ilişkisi diğer taraftan hayanın kişiye kazandırdığı hayır ve faziletlerle birlikte, Hz. Peygamberin hayasından söz edildiği görülmektedir.³³⁵ Hadislerden anlaşıldığına göre Hz. Peygamber kişiliğinde haya faziletinin en üst seviyesini ortaya koyan bir şahsiyettir. Ebû Said el-Hudri'nin Hz. Peygamberle ilgili şu tespiti Rasulullah'ın hayasına bir örnektir: “Allah Resulü, kendi köşesine çekilmiş bir bakireden daha çok haya sahibi idi. Bir şeyden hoşlanmadığında bunu yüzünden anlardık.”³³⁶

³³⁰ Cebecioğlu, Ethem, "Haya", Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf>. Cürçani, Şerif, "Haya", *et-Ta'rifat*, s. 91.

³³¹ Kasas, 28/25.

³³² Ahzab, 33/53.

³³³ Bakara, 2/26.

³³⁴ Salman, "Haya/Utanma Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 547.

³³⁵ Salman, "Haya/Utanma Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 547.

³³⁶ Buhari, Menakıb, 20.

Hadislerde haya kelimesiyle birlikte türevleri de geçmektedir. Buna göre, "Haya bütünüyle hayırdır"³³⁷, "Haya sadece iyilik getirir"³³⁸, "Dört haslet peygamberlerin sünnetindedir; Haya, güzel koku sürünmek, misvak kullanmak ve evlenmek"³³⁹ şeklindeki hadisleriyle haya konusuna dikkat çeken Hz. Peygamberin kendisinin de yüksek bir haya duygusu taşıdığı³⁴⁰, evinde edebiyatla oturan bir genç kızdan daha hayalî olduğu³⁴¹ bildirilmiştir. Aynı zamanda Rasul-ü Ekrem'in "Her dinin bir ahlâkı vardır; İslâm'ın ahlâkı da hayâdır"³⁴² mealindeki hadisi, hayanın müslümanlar için en önemli ahlaki nitelik ve değer ölçüleri arasında yer almasına sebep olmuştur.

Hız. Peygamber (s.a.s.), haya ile iman arasında sıkı bir ilişki bulunduğuna dikkat çekerek hayayı imanın bir şubesi olarak değerlendirmiştir:

"İman yetmiş/altmış küsur şubedir. En üst derecesi 'lâ ilâhe illallah' demek, en alt derecesi de geçenlere zarar verecek şeyleri yoldan gidermektir. Haya da imandan bir şubedir"³⁴³ hadisi, bu ilişkinin en anlamlı ifadesi olarak kabul edilebilir.³⁴⁴ Diğer taraftan bu hadisle ilgili olarak İbnü'l-Esîr'e dayandırılan şu açıklama dikkat çekicidir: "Yaratılıştan gelen bir duygu olduğu hâlde haya bu hadiste, sonradan kazanılan imandan bir parça olarak belirtilmiştir. Çünkü hayalî kişi, bu sayede günahlardan uzaklaşır. İşte bu açıdan haya, kişi ile günahları arasına giren ve onu günah işlemekten alıkoyan imanın fonksiyonunu yerine getirmiş olmaktadır. Hadiste, hayanın imandan bir parça olduğu ifade edilmiştir; çünkü iman, sonuçta Allah'ın emirlerine uymak ve yasaklarından kaçınmak şeklinde dışa yansıdığı kabul edilmiştir. İşte, günahlardan kaçınmak haya sayesinde gerçekleşince, haya imanın bir cüz'ü gibi olmuş olur."³⁴⁵

³³⁷ Müsned, V, 426,427; Müslim, İman, 61.

³³⁸ Buhari, Edeb, 77; Müslim, İman, 60.

³³⁹ Müsned, V, 421; Tirmizi, "Nikah", 1

³⁴⁰ Buhari, Tefsir, 33/8.

³⁴¹ Buhari, Edeb, 73, 77; Müslim, Feza'il, 67.

³⁴² İbn Mace, Zühd, 17; el-Muvatta\ Hüsni'l-hulk, 9.

³⁴³ Müslim, İman, 58, I, 63.

³⁴⁴ Salman, "Haya Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 547.

³⁴⁵ İbnü'l-Esîr, *en-Nihaye fi Ğaribi'l-Hadis*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, Tarihsiz, I, 470'den aktaran Yüksel, "Haya Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 548.

Kurân-ı Kerim'in haya ile ilgili ayetlerinden ve Hz. Peygamberin hadislerinden anlaşıldığına göre insanın ulaşması hedeflenen ideal kişiliğin teşekkülünde ve korunmasında utanma/haya duygusu hayati bir önem taşımaktadır. Özellikle, inanılan değerlere uygun olmayan bir biçimde davranıldığında veya böyle bir eğilim ortaya çıktığında utanma duygusu hem uyarıcı hem de telafi ve tamir eden bir görev ifa eder. İşte bundan dolayıdır ki ayet ve hadisler haya/utanma duygusunun korunması ve geliştirilmesine dair emir ve tavsiyeler içermektedir.³⁴⁶

Allah'ın gönderdiği bütün peygamberler, görevlendirildikleri toplumlarda insanları, haya duygusunu hayatlarının temeline yerleştirmeye davet etmişlerdir. Çünkü en güzel şekilde yaratılan insanın aşağılıkların en aşağısına dönüşmemesi için bir çeşit kalkan durumunda olan bu duyguya sahip olması gerekmektedir.

Utanma duygusu kişi ve toplum üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturarak kişiyi toplum değerlerini kabul etmeye ve buna uygun davranmaya zorlamaktadır.³⁴⁷

Haya duygusunun esası, Allah'tan haya etmek olarak açıklanmıştır. Allah'tan haya etmek, titizlikle O'nun emirlerini yerine getirerek yasaklarından kaçınmak şeklinde tezahür eder. Bu tezahürün temelinde, kulun; Allah'ın istemediği bir iş ve hal üzere bulunmaktan uzak durması vardır. Bu da kişinin kendini kontrol etmesi, hal ve davranışlarını titizlikle değerlendirerek "*Nerede olsanız, o sizinle beraberdir. Allah, bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.*"³⁴⁸ ayetini iyi özümsemesi ile mümkün olabilir.³⁴⁹ Ahmet Rıfat Tasvir-i Ahlak'ında hayayı, fitri haya ve dini haya şeklinde iki kısma ayırmıştır. Kişinin, bedenindeki mahrem yerlerinin insanların yanında açılarak görülmesinden kaçınması, fitri hayanın bir gereğidir. Dini haya ise, halkın

³⁴⁶ Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'anda Haya/Utanma Olgusu", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, S. 2, Güz Dönemi 2011, s. 41-42.

³⁴⁷ Işık, "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Çerçevesinde Hayanın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra Dilediğini Yap!", s. 285.

³⁴⁸ Hadid, 57/4.

³⁴⁹ Aracı, Mehmet Ali, *Kur'an'da Haya Kavramı*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2011, s. 91.

ve Hakk'ın huzurunda edepli davranmak olarak açıklanır.³⁵⁰ Yine İslam alimlerinden Maverdi ise hayayı, Allah'a karşı haya, insanlara karşı haya ve kişinin kendine karşı hayası şeklinde üç kısım olarak nitelendirirken şöyle bir açıklama yapmıştır: Allah'a karşı haya, O'nun emir ve yasaklarının gereğine göre davranmakla olur. İnsanlara karşı haya, onlara eziyet etmemek ve yanlarında veya onlara karşı yapılacak çirkin işlerden ve çirkin sözlerden uzak durmakla gerçekleşir. Kişinin kendine karşı olan hayası ise, iffeti ve yalnızlığında günahlardan sakınmasını, edep sahibi olmasını gerektirir.³⁵¹

Başta Kurân-ı Kerim ve Hadis-i Şerifler olmak üzere İslam'ın tüm önemli kaynaklarında kamil bir Müslüman olabilmek için sadece iman etmek ve bazı ibadetleri yerine getirmek yeterli şart kabul edilmeyip, kişinin, haya, edeb, iffet, merhamet, cömertlik, kanaat gibi faziletlerle donanması ve genellikle dinin günah ve çirkin gördüğü diğer taraftan akliselim insanlar tarafından da ayıp ve kötü sayılan tutum ve davranışlardan uzak durulması gerektiği belirtilmiştir. Hz. Peygamberin "Her kim ağzına ve cinsel arzularına hâkim olacağına dair bana söz verirse ben de onun cennete girmesine kefil olurum."³⁵² hadisi iffet faziletinin kapsamını ve İslam ahlakındaki önemli yerini ortaya koymaktadır.³⁵³ Kınalızâde Ali Efendi de, haya duygusunun vasıflarını açıklarken hayayı, iffet duygusunu oluşturan on iki unsurun başında gelen bir duygu olarak zikretmektedir.³⁵⁴

Hayanın insan için ifade ettiği anlama dair yapılan açıklamaya göre; "Haya" kelimesi, "ölüm"ün zıddı olan "dirilik/canlılık" anlamındaki "hayat" kelimesinden türetilmiş olmasından yola çıkılarak, insanın maddi canlılığını devam ettiren kan damarlarına benzer şekilde hayanın da insanın manevi canlılığını ve diriliğini sağlayan can damarı konumunda olduğuna işaret edilmektedir. Nasıl ki maddi

³⁵⁰ Rıfat, Ahmed, *Tasvir-i Ahlak* (Baskıya hazırlayan: Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Eser, Kervan Kitapçılık, tarihsiz, s.121.

³⁵¹ Maverdi, Ebu'l-Hasan, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din (İslam'da Dünya ve Din Edebi)*, Tercüme: Ali Akın, Temel Neşriyat, İstanbul, 1982, s. 399 - 402.

³⁵² Buhari, Hudud,19; Rikak, 23; Tirmizi, Zühd, 61.

³⁵³ Aracı, Kur'an'da Haya Kavramı., s. 65-66.

³⁵⁴ Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak/Ahlak-i Alai*, s.103. (Baskıya hazırlayan: Hüseyin Algül), Tercüman, 1001 Temel Eser, No.30, Kervan Kitapçılık, tarihsiz, s. 103.

canlılığı devam ettiren kan damarları zarar gördüğü halde önlem alınmadığında hayat sona ererse, manevi canlılığı devam ettiren haya damarı da çatlayınca, insan da manen hayatını yitirir ve maneviyattan yoksun olan insan dışı bir canlı haline geldiği kabul edilir. Aynı zamanda insanın maddi canlılığını sağlayan ve sürdüren ruh olduğu gibi, manevi hayatını da ayakta tutanın haya olduğu söylenebilir. Bu bakımdan insanın haya duygusuna sahip olması, ruhu ve can damarı kadar hatta ondan daha da önemli olduğu ifade edilmiştir.³⁵⁵

Haya, insana fazilet derecelerinde, maddi ve manevi ilerlemesi için yol gösterici olarak kabul edilir. Diğer taraftan edep ve haya duygusu eksik olan insanın da, her türlü çirkin işi yapmaya müsait bir yapıda olduğu kabul edilmiştir. Aynı zamanda yaptığı kötü işlerden sıkıntı duymayan ve üzülmeyen bir insanın ise, ahlaklı ve faziletli bir hayat yaşayabilmesi son derece zor hatta imkansız olarak nitelenmiştir. Toplumdaki bireylerin huzur ve uyum içinde yaşamasının, utanma/haya duygusunun aralarında yaygınlaşmasıyla yakından ilgili olduğu belirtilmiştir.³⁵⁶ Haya denilen utanma duygusuna dair kötü ve çirkin görülen her şeyden kaçınmak, tutum ve davranışlarında ölçülü olmak, herhangi bir işte sınırları aşmamak şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Sonuç olarak haya duygusu bütün hayırların temeli, her türlü kötülük ve çirkinliklerin de zıddı olarak kabul edilir.³⁵⁷

Ahlak alimlerine göre utanma duygusuna sahip olmak, iyi insan olmanın önemli şartlarından birisidir. Utanma duygusu olmayan bir kimseyi, kötülükten alıkoyacak vicdani bir engel de kalmamıştır. Bu tür kişilerde her türlü kötülüğü yapabilme potansiyeli ortaya çıkar. Utanmayan insan her türlü haksızlık ve kötülüğü yapabilme riskini taşır.³⁵⁸ İnsan hayâ duygusunu yitirince yaptıklarının hesabını verme bilincini de kaybedeceği kabul edilir. Başkalarına kötülük yaparken veya insanlara zarar verirken kimsenin kınamasını umursamaz. Güvenilmez olan,

³⁵⁵ Salman, "Haya/Utanma Duygusu", *Kürsüden Öğütler*, s. 546.

³⁵⁶ Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak/Ahlak-ı Alai*, s.103.

³⁵⁷ Kandemir vd., İmam Nevevi, *Riyazü's-Salihin*, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", VII, 278 (1739 no lu hadisin açıklaması).

³⁵⁸ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, s. 137; Kasapoğlu, Abdurrahman "Kur'anda Haya/Utanma Olgusu", s. 7.

başkalarının maddi ve manevi değerlerine önem vermeyen, saygı göstermeyen, sözünde durmayan, sorumluluklarını önemsemeyen, aynı zamanda bütün bunları yaparken de hiç bir utanç hissetmeyen ve çekincesiz birisi haline gelir. Toplum ve ahlaki değerlere karşı yıkıcı, fesat çıkarıcı, ölçsüz-hadsiz bir kimse olur. Haya duygusunun kişilik üzerindeki etkisi zayıflaması veya tamamen yok olması durumunda insan, içgüdülerinin yönetimi ele geçirdiği hayvanî bir yaşantı sürdürmek durumunda kalır.³⁵⁹ İslam alimlerinden Maverdi hayanın ahlaki işlevini şöyle ifade eder: “Hayadan mahrum olmuş insanı artık kötülükten alıkoyacak, haramdan uzaklaştıracak bir engel kalmaz; bu kişi istediğini yapar, istediği gibi yaşar.”³⁶⁰

Haya duygusu insan davranışlarını yönlendirme ve düzenlemede önemli etkenlerden biri olarak kabul edilmiştir. Utanma olarak da adlandırılan haya, sosyal hayatta gösterilen davranışların bir tür süzgeçten geçirilerek, çirkin ve kötü işlerden kaçınılmasını sağlamaktadır. Buna göre hayâ, düşüncelerin, davranışa dökülmeden önce kişinin vicdanında yer alan, fiillerin güzellik ve çirkinliğine göre onay veren veya sakındıran son derece gerekli bir haslettir. Kişi bir davranıştan önce yapacağı hareketin sosyal konumuna, yaşadığı toplumun değer yargılarına ve inançlarına uygun olup olmadığına bakarak o işi yapıp/yapmamaya karar verecektir. Bu durumda hayâ, kişinin davranışlarına yön veren önemli bir ölçüt konumundadır.³⁶¹

Haya duygusu, insanın yaratılıştan sahip olduğu bir hususiyettir, yani fitrattandır. Buna göre en ilkel toplulukların fertlerinin bile hayâ duygusuna sahip oldukları görülmüştür. Bu bağlamda, değişik kültür ve toplumlarda farklı tezahürleri görülmekle birlikte temelde, utanma duygusunun insanlığın ortak değerlerinden olduğu kabul edilmiştir.³⁶²

³⁵⁹ Akseki, Ahmet Hamdi, *İslam Fıtri Tabii ve Umumi Bir Dindir*, Nur Yayınları, Ankara,1981, pdf; Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'anda Haya/Utama Olgusu", c.2, S. 2, s. 8.

³⁶⁰ Maverdi, Edebü'd-Dünya ve'd-Din (İslamda Dünya ve Din Edebi), s.241.

³⁶¹ Aracı, Kur'an'da Haya Kavramı, s. 54

³⁶² Aracı, Kur'an'da Haya Kavramı, s. 95.

3.2.4. Kıssa: Hz. Süleyman (as)'ın Adaleti Kıssası

Hz. Süleyman'ın hikmetle adaleti sağlamlasının konu edildiği bu kıssa hem Buhari'nin Sahih'inde Feraiz, Enbiya (muallak olarak) konularında; hem de Müslim'in Sahih'inde Akdiye babında rivayet edilen bir kıssadır.

Hz. Peygamberden kıssayı bize nakleden Hz. Ebu Hureyre (r.a)'ın anlattığına göre: "Rasulullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: "Beraberlerinde küçük çocukları olan iki kadın vardı. Bir kurt geldi ve bu kadınların çocuklarından birisini kapıp götürdü. Bunun üzerine kadınlardan biri, öteki kadına:

"Kurdun kaçırdığı çocuk senin çocuğundu!" dedi. Diğer kadın ise:

"Hayır kesinlikle kurt senin çocuğunu kaptı gitti!" dedi.

Bu iki kadın kurdun hangisinin çocuğunu alıp gittiğine dair aralarında anlaşmazlığa düştüler ve davalarını Hz. Davud (aleyhisselam)'a götürdüler. Durumu değerlendiren Hz. Davud, yaşı büyük kadının haklı olduğuna hükmetti. Genç olan kadın, verilen karara razı olmayınca, bu defa da dava Hz. Süleyman (aleyhisselam)'a götürüldü. Hz. Süleyman (aleyhisselam) iki kadının anlattıklarını dinledikten sonra:

"Bir bıçak getirin, çocuğu ikiye keserek böleyim, her birinize de çocuğun bir parçasını verip paylaşırayım!" diyerek kararını açıkladı. Derhal küçük kadın atılarak:

"Allah sana rahmet etsin sakın böyle yapma! Sağ kalan çocuk yanımdaki kadının çocuğudur!" dedi. Bu söz üzerine Hz. Süleyman (as) da çocuğun küçük kadına ait olduğuna karar verdi."³⁶³

3.2.3.1. Kıssanın içerdığı değerler

Bu kıssada Hz. Süleyman (as)'ın gerçeği ortaya çıkarmak için anne şefkat ve merhametini³⁶⁴ kullanmak suretiyle hikmetle hüküm vererek adaleti sağladığı görülmektedir. Dolayısı ile kıssada anne şefkat/merhameti ile adalet ön plana

³⁶³ Buhari, Feraiz, 30, Enbiya, 40 (muallak olarak); Müslim, Akdiye, 20, (1720); Nesai, Kudat, 14, (8, 235).

³⁶⁴ Kandemir vd., *İmam Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri" VII*, 484.

çıktığından hareketle şefkat/merhamet değeri³⁶⁵ ve adalet değeri üzerinde durulmuştur.

3.2.3.1.1. Adalet

Adalet, toplumların dengelerini koruyan ahlaki, dini ve hukuki bir değerdir. Adalet tüm hakları ilgilendirmesi sebebiyle, toplumun ahlaki, hukuki ve fikri değerlerinin en önemlilerinden biridir. Bu sebeple de mülkün temeli olarak nitelendirilir.

Arapça bir kelime olan ve “adl” kökünden türeyen adalet kelimesi, sözlükte; eşit olan, dengeli, düzeltmek, tartmak,³⁶⁶ orta yol, doğruluk, eşitlik, her şeye hakkını verme ve kanunları eşitlik ilkesine göre uygulama, aşırılıktan uzak ve dengeli olma, hak ve hukuka uygunluk, her şeyin olması gerektiği yerde bulunması, insaf³⁶⁷ gibi anlamlara gelmektedir.

Sözlüklerde geniş bir anlam yelpazesi ile tarif edilen adaletin dini literatürde de birçok anlamı bulunmaktadır. Haksızlıktan uzak durmak, hakkaniyet sahibi olmak, doğru olmak ve doğruluğu yaymak, suç ve cezada eşit davranmak, eşit olmak, hak yol üzere doğru olmak, ödülde ve cezada eşit olmak, küfür, şirk, nifak ve zulmü terk etmek³⁶⁸ gibi dini terim anlamlarını ifade eder.

Yine H.Hökelekli'ye göre adalet, her şeyi yerli yerine koymak, her hakkı hak sahibine teslim etmektir. Hüküm ve davranışlarda hem tarafsız hem de ilkeli olmak, eşitliği gözetmektir. Şahsi çıkar, yakınlık, düşmanlık, önyargı vb. sebeplerden etkilenmeden doğruluk ve dürüstlikle davranmaktır. Adaletin zıddı zulümdür.³⁶⁹ Adalet yalnızca sosyal bir değer değildir aynı zamanda bireyin inancı ile de yakından alakası bulunan bir erdemdir. Bu sebeple Kur'an'da, inanç ile ilgili bir ilke olan tevhid, adl kavramıyla ifade edilmiştir.³⁷⁰ Nitekim tevhid -Allah'ın var ve bir olduğunun inancı- Allah'ın kulları üzerinde bir hakkı olarak ifade edilmiştir. Bu

³⁶⁵ bkz. s. 60.

³⁶⁶ Ece, İslam'ın Temel Kavramları, s. 27.

³⁶⁷ Serinsu vd., *Dini Terimler Sözlüğü*, s. 4.

³⁶⁸ Karaman vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 5-6.

³⁶⁹ Hökelekli, Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler, s. 75.

³⁷⁰ İsfehani, Ragıb, (*ez-Zeria*) *Erdemli Yol*, s. 325.

açından adaletin kişinin inancındaki itidali de içine alan bir kavram olduğunu belirtebiliriz.³⁷¹

Adalet değeri, Yüce Allah'ın sevdiği ve yerine getirilmesini istediği uygulanmasını teşvik ettiği erdemlerin başında gelir. Buna dair Allah Kur'an'da şöyle buyurur:

"Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."³⁷²

"Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever."³⁷³

Adalet, Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamberin hadislerde genel olarak "düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, hakka riayet, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük, tarafsızlık" gibi anlamlarda kullanılmıştır. Şûra süresinin "..... Emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür..... Şöyle de: "Ben Allah'ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim ve bana aranızda adil davranmam (adaleti gerçekleştirmem) emredildi...³⁷⁴ ayetine göre adalet, başkalarının gelişigüzel istek ve telkinlerinden etkilenmeden istikrarlı bir doğrulukla ve ahlâk kanununa itaat etmekle tesis edilen ruhi denge ve ahlaki bir kemal olarak nitelenmiştir. Kur'an-ı Kerim'de adaletin bir kemal sıfatı olduğu belirtilmiştir. İnsanın, Allah katındaki en üstün derece olan takva faziletine erişebilmesi için adaletli olması ve adalet üzere söz söylemesi³⁷⁵ gerektiği bildirilmiştir.³⁷⁶

Adalet, Allah'ın yeryüzünde uygulanmasını istediği bir kanundur ve yeryüzünün dengesini sağlayan terazi görevi görür. Adalet yardımıyla zayıf ve güçsüzler güçlünün yanında ezilmeyecek, haklılar da haksızdan hakkını alabilecektir.

³⁷¹ Kılıç, Halil, *Kur'an'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 106.

³⁷² Nahl, 16/90.

³⁷³ Mümtebine, 60/8.

³⁷⁴ Şûra, 42/15.

³⁷⁵ Nahl, 16/76; Hucurat, 49/13; Mâide, 5/8; En'âm, 6/152.

³⁷⁶ Ersan, Sahîh-i Müslim'deki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi, s. 25.

Böylelikle adalet yeryüzünün dengeli olarak işleyişini sağlayan bir mekanizmadır. Bu adalet mekanizmasında bozukluk olur ve işlemez hale gelirse toplumların düzen ve dengeleri bozulur, dolayısıyla dünyanın dengesi bozulur.³⁷⁷ Bu sebeptendir ki Yüce Allah Kurân-ı Kerim'de, yeryüzünde her zaman adaleti sağlayanların bulunduğunu ifade etmektedir: "Yarattıklarımızdan, daima hakka ileten ve adaleti hak ile yerine getiren bir millet bulunur."³⁷⁸

Hız. Peygamber hayatı boyunca adalet ilkesinden ayrılmamış ve bunu ümmetine de ısrarla talim etmiştir. Hayatında hiç bir kimseye haksızlık etmeyerek, merhametli davranmış ve adaletle yönetilen düzenli bir toplumun tesisi için çalışmıştır. Yine Hız. Peygamber hayatı boyunca hem sözleri ve hem de yaşantısı ile adaletin canlı örneklerini sunmuştur. Veda Hutbesinde: "Hepiniz biliyorsunuz ki müslümanlar birbirinin kardeşidirler. Gönül hoşluğu ile vermedikçe hiçbir kimseye kardeşinin malını almak helal olmaz. Nefislerinize zulmetmeyiniz." buyurarak adaleti tavsiye etmiştir. Hız. Peygamber'in adaletini gösteren rivayetlerden biri de hayatının sonuna doğru sahabelerine yaptığı konuşmada dile getirilmiştir. Nakledildiğine göre Peygamber (sav) Efendimiz sahabeye bir yaptığı bir konuşma esnasında kendisinde herhangi bir hakkı, alacağı olanın kıyamet günü hesaplaşma vakti gelmeden hakkını gelip almasını istemiştir.³⁷⁹ Bir hadisinde de şöyle buyurmuştur: "Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, Rahman'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar."³⁸⁰ Bir başka hadiste: "Sizden önceki insanlar şu yüzden helak oldular: Onların ileri gelenlerinden biri hırsızlık yaptığında onu bırakırlar, güçsüz ve zayıf biri çaldığında ise onu cezalandırırlardı. Allah'a yemin olsun ki eğer Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapsaydı, onun elini de keserdim."³⁸¹ buyuran

³⁷⁷ Kılıç, Kur'an'da Hız. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu, s. 106.

³⁷⁸ Araf, 7/181.

³⁷⁹ Abdurrezzak b. Hemmam, *Musannef*, IX, 469 aktaran İshak Emin Aktepe, "Nebevi Adalet Hız. Peygamberin Adalet Anlayışından Örnekler"; <http://www.sonpeygamber.info/nebevi-adalet-hz-peygamber-in-adalet-anlayisindan-ornekler>; Erişim 25/06/2018.

³⁸⁰ Nesai, *Adabü'l-kudat*, I; Müslim, *İmare*, 18.

³⁸¹ Buhari, *Enbiya*, 54.

Allah Resulü, bu sözleriyle ne şahsi bakış açılarının, ne akrabalık bağlarının, ne soy-sop veya sınıfsal farklılıkların, ne de ırk veya kabile ilişkilerinin adaletin yerine getirilmesine, hakkın yerini bulmasına engel olmaması gerektiğini vurgulamıştır.³⁸²

Adalet bütün insanlık için vazgeçilmez temel değerlerden olması sebebiyle, herkes tarafından kabul görmüş ve en önde gelen erdemlerden birisi halini almıştır.³⁸³ Kur'ân-ı Kerim'in üzerinde önemle durduğu değerlerden biri olan adaletle hükmetme, bir toplumu veya devleti ayakta tutan temel unsurlardan biri sayılmaktadır.³⁸⁴

Adalet, tüm haklarla bağlantılı olmasından dolayıdır ki toplumların ahlaki, hukuki sosyal değerlerinden en önde geleni olarak nitelenmiştir. Bunun için adalet, insan topluluklarının temel dayanağı ve mülkün temeli olarak kabul edilmiştir.³⁸⁵

Adalet kavramının anlam kapsamına bakıldığında eşitlik, denge, hakka riayet, sorumluluk, dürüstlük, tarafsızlık, ölçülülük gibi bazı kavramların öne çıktığı görülür. Bu unsurlar adalet değerinin içinde yer alan önemli kavramlardır.³⁸⁶

Psikolojik bir eğilim olarak kabul edilen adalet, bireyi başka insanlara zarar vermemeye onların hakkına riayet etmeye ikna eder. Adalet, bütün insani ve toplumsal ilişkilerde karşılıklı saygı ve sevginin hakim olması, hak dağıtımı ve paylaşımında insafli bir tutum izlenmesidir. Buna göre, devlet idarecilerinin vatandaşa, ana babaların çocuklarına, öğretmenlerin öğrencilerine, eşlerin birbirine, bir kimsenin arkadaş, dost ve akrabalarına gereken ilgiyi, sevgiyi, saygıyı göstermesi; işverenin işçisine hakkı olan ücreti vermesi adaletin gereği olup, bunların yerine gelmemesi zulümdür. Böylece adalet, herkesin hakkına ve yeteneğine göre

³⁸² Hadislerle İslam, IV, 413

³⁸³ Köstü, Ayşegül, *İmam Nevevî'nin Kırk Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi*, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlâk Bilgisi Eğitimi ABD, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis, 2017, s. 120.

³⁸⁴ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (Sadeleştiren: İsmail Karaçam vd.) Zehraveyn Yayıncılık, İstanbul, 1992, c. III, s. 177.

³⁸⁵ Açıklık, Yusuf, "Hz. Peygamberin Evrensel Mesajlarından "Adalet" Prensibi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi VI. Kutlu Doğum Sempozyumu*, Isparta 2003, 69-79, s. 70.

³⁸⁶ Ersan, Sahîh-i Müslim'deki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi, s. 26.

korunması, kişinin ihtiyaç duyduğu iyilik ve yardımın buna göre yapılmasıdır.³⁸⁷ Sosyal ahlâk çerçevesinde adalet, her zaman ve her koşulda tarafsız olarak hakkaniyet ölçülerine göre dengeli ve dürüst davranabilmesi yönünde destek verir.³⁸⁸

Adalet bütün erdemlerin başı ve en önemlisi olarak görülmektedir. Çünkü adalet olmadan başka bir yolla insani ve toplumsal düzen tesis edilemez ya da uzun ömürlü olmaz. Bir işin ve davranışın meşruiyeti adalete göre belirlenir. Adaletin ortadan kalkması durumunda değerler değer olmaktan çıkarlar ya da artık bir değer ifade etmezler.³⁸⁹

Görülmüştür ki Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde bakıldığında adalet değeri diğer değerlerle ilişkilendirilmektedir. Bu çerçevede iyilik,³⁹⁰ dürüstlük, doğru sözlülük,³⁹¹ güvenilirlik³⁹² değerleri bunların başta gelenleridir. Buna dayanarak adaletin diğer değerlerin merkezinde yer aldığı belirtilmiştir. Öyleyse adalet olmadığı yerde hiçbir değer gerçekleşmez veya değersizleşir.³⁹³

Adaletin insana yüklediği sorumluluk, adalet hukukuna saygı göstermek onun gerektirdiklerini hakkaniyetle yerine getirmek olarak ifade edilmiştir.³⁹⁴ Adalet, güçlü ile zayıf, iyi ile kötü mazlum ile zalim arasındaki dengeyi sağlanması açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu sorumluluk herkese karşı aynıdır Toplumsal barış ve huzur için kanunlarla sağlanan adalet düzeni, insanın iç alemindeki barış için ise, duyguların adaleti önemlidir. İnsanların ve toplumların iç dünyalarında ve dışarıda yaşamış oldukları tüm çatışmaların çözümü için, insanın varoluş yapısına/fitratına uygun dengeli/adaletli bir hayat sürmesi gerekli görülmektedir.³⁹⁵ Toplumsal düzen, huzur ve barış, ancak adaletle ayakta durur.³⁹⁶

³⁸⁷ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 50.

³⁸⁸ Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler" *Hikmet Yurdu Dergisi*, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, (s. 61 - 105), s. 61.

³⁸⁹ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 51.

³⁹⁰ Nahl, 16/90.

³⁹¹ En'am, 6/115.

³⁹² Maide, 5/8, 95, 106; Talak, 65/2; Nisa, 4/32. / s.109.

³⁹³ Kılıç, *Kur'an'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, s. 108-109.

³⁹⁴ Kasapoğlu, "Kur'an'da Adalet Psikolojisi-Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler", s. 86.

³⁹⁵ Savut, Harun, "Hikmet ve Fitrat Ekseninde Adaletin Temelleri", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/11 Fall 2014, s. 474.

³⁹⁶ Hökelekli, *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, s. 56-57.

Toplumsal bir canlı olan insanın, huzurlu, rahat, güven içinde bir yaşam sürdürebilmesi için en çok ihtiyaç duyulan unsurlardan birisidir adalet. Çünkü adalet, hem aileleri ayakta tutan, hem de toplumun ve devletin devamının ve bekasının sağlanmasında en temel değerdir.³⁹⁷ Adaletin bulunmadığı bir yerde anarşi ortamı oluşur.

Adalet, ailede, toplumda ve tüm insanlar arasındaki ilişkilerde güven, huzur ve barış getirir. Dolayısıyla bir milletin gerçek huzura kavuşması, maddi ve manevi gelişmesi, kalkınması ve uygarlığa ulaşması adaletin uygulanmasına bağlıdır.³⁹⁸

3.2.5. Kıssa: Mağara Ashabı Kıssası

Mağara Ashabı kıssası olarak isimlendirilen bu kıssa Buhari'de Enbiya, Büyu, İcare, Hars, Edeb konu başlıklarında; Muslîm'de ise Zikr konusunda rivayet edilen bir kıssadır.

Mağara Ashabı Kıssası diye bilinen bu kıssayı nakleden sahabeden İbnu Ömer (r.a) şöyle anlatıyor: "Rasulullah (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Eski dönemlerde yaşayanlardan üç kişi birlikte bir yolculuğa çıktılar. (Akşam olunca) geceyi rahat geçirebilmek için bir mağara bularak içine girdiler. Bu üç yolcu mağaraya girdikten sonra dağdan kopup gelen bir kaya yuvarlanarak, mağaranın ağzına kapandı. Mağarada mahsur kalan üç kişi aralarında:

"Bizi, ağzına kaya sıkışan bu mağaradan Allah'ın hoşuna giden salih amellerimizi şefaathçi kılarak Allah'a edeceğimiz dualar kurtarabilir!" dediler. Bunun üzerine içlerinden birincisi şunları anlattı:

"Benim yaşlı, ihtiyar bir anam-babam vardı. Ben onların bakımına ederdim ve akşam olunca da ailemden ve hayvanlarımdan önce onların yemeklerini yedirir ihtiyaçlarını giderirdim. Bir gün odun toplarken evden çok uzaklaşmışım. Ben eve döndüğüm zaman ikisi de uyuyakalmıştı. Onlara içirmek üzere süt sağdım geldim ancak baktım ki hala uyuyorlardı. Onlar yiyip içmeden aileme ve hayvanlarıma

³⁹⁷ Modaqiq, Sayed Haroon, *Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri ABD, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2017, s.38-39.

³⁹⁸ Modaqiq, *Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı*, s. 38-39.

yedirip içirmeyi uygun görmedim fakat onları uyandırmaya ka kıyamadım. Bu durumda iken yemekleri geciktiğinden çocuklarım da açlıkla sızlanıyorlardı. Ben ise elimdeki süt kaplarıyla annemle babamın uyanmalarını bekliyordum. Bu şekilde sabah oldu:

"Ey Allah'ım! Bunu senin rızanı kazanmak için yaptım. Allah'ım senin rızan için yaptığım bu amel sebebiyle yolumuzu kapatan şu kayadan bizi kurtar!"

Bu duadan sonra mağaranın ağzında bulunan taş biraz açıldı. Ama açılan yer çıkabilmelerine yeterli gelmedi.

Mağarada kapalı kalan ikinci kişi de şöyle dedi:

"Ey Allah'ım! Benim amcamın bir kızı vardı. Onu çok seviyordum aşık olmuştum. Onunla birlikte olmak istedim. Ama o kabul etmedi. Fakat bir zaman sonra kıtlık oldu o da ihtiyaçları için bana başvurmak zorunda kaldı. Ona, kendisini bana teslim ederse ihtiyacı kadar para vereceğimi söyledim. teklifimi kabul etti. İsteddiğimi elde edeceğim sırada:

"Allah'ın kesinlikle yasakladığı bir işi yapman sana haramdır!" dedi. Bunun üzerine ben de ondan uzaklaştım ve onu çok sevdiğim halde onu bıraktım, verdiğim paraları da almayıp kendisinde bıraktım.

"Ey Allah'ım, eğer bunları senin rızan için yapmışsam, bizi bu durumdan kurtar."

Mağaranın ağzındaki kaya biraz daha açıldı. Fakat yine mağaradakilerin çıkabileceği kadar bir miktar açılmadı.

Üçüncü şahıs da şu şekilde dua etti:

"Ey Allah'ım, benim işlerim için yanımda işçiler çalışıyordu. İşlerine mukabil ücretlerini de bekletmeden veriyordum. Ancak bu işçilerden biri bir ölçü [bir farak³⁹⁹ pirinçten ibaret olan] ücretini almadan yanımdan ayrıldı. Ben de ücretini almadan giden işçinin parasını onun adına işletip çoğalttım. O işçinin zamanla artarak malı çoğaldı. Yıllar sonra bir gün çıktı geldi ve:

³⁹⁹ İslam'dan önce ve İslami dönemde Hicaz, Yemen ve Mezopotamya'da su, bal, süt ve hububat gibi maddelerin hacmini ölçmede kullanılan bir ölçü birimidir. 1 Farak=6.5 kg'dır. Bu bilgi Kallek, Cengiz, "Farak", *DİA*, XII, s. 164'den alınmıştır.

"Ey Allah'ın kulu! Benim almadan gittiğim ücretimi bana öde!" dedi. Ben de: "Şu görmüş olduğun sığır, davar, deve, kölelerin hepsi senindir. Bütün bunları alıp götürebilirsin!" dedim. Bunun üzerine adam:

"Ey Allah'ın kulu, benimle alay etme!" dedi. Ben tekrar:

"Ben hiçbir şekilde alay etmiyorum. Al hepsini götür!" dedim. Böylece hak sahibi bütün malları aldı götürdü.

"Ey Allah'ım, eğer bu işi senin rızan için yaptıysam, bizi şu sıkıntılı halden kurtar!" dedi. En sonunda kaya tamamen açıldı, mağaradakiler de çıkıp yollarına devam ettiler."⁴⁰⁰

3.2.5.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin anlatmış olduğu bu kıssada ana-babaya hürmet ve ihsan,⁴⁰¹ Allah rızası için havf ve haşyet sebebiyle nefesine hakim olup günahattan kaçınmak⁴⁰² ve kul hakkına riayetin,⁴⁰³ önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere anne-baba hakkı, kul hakkı, havf ve haşyet değerleri incelenecektir.

3.2.5.1.1. Ana-babaya itaat ve ihsan (anne-baba hakkı)

Allah Teâlâ, insanoğlunu imtihan etmek üzere belirli bir vakte kadar dünya hayatını yaratmış⁴⁰⁴ ve anne babayı bu dünyada bulunmamıza sebep olarak seçmiştir. Bir ruhun dünya hayatında yerini alması için Adem babamız ve Havva annemizden bu yana⁴⁰⁵ pek çok anne babayı bir araya getirip,⁴⁰⁶ yaşamlarını birleştirmiştir.⁴⁰⁷ Böylece Allah anne-babayı insanın yokluk aleminden varlık alemine çıkmasına vesile kılmıştır. Bundan dolayı Allah Teâlâ anne-babanın evlat üzerindeki hakkına ve ana-babaya ihsan konusuna önem vermiştir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁰ Buhari, Enbiya, 50, Büyü, 98, İcare, 12, Hars, 13, Edeb, 5; Müslim, Zikr, 100.

⁴⁰¹ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi XI*, 85; Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XIV*, 245.

⁴⁰² Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi, XI*, 85; Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XI*, 247.

⁴⁰³ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XIV*, 245.

⁴⁰⁴ Mülk, 67/2.

⁴⁰⁵ A'raf, 7/27.

⁴⁰⁶ Mü'minün, 23/12-14; Mürselat, 77/20-23.

⁴⁰⁷ *Hadislerle İslam, IV*, s.183.

⁴⁰⁸ *Hadislerle İslam, IV*, 183.

Hem Kurân-ı Kerim'de hem de Hz. Peygamberin hadislerinde, çoğunlukla Allah'a iman ve kulluk vecibesinin akabinde ana-babaya ihsanın bir görev olduğu belirtilir. Böylece İslami kaynaklarda "birru'l-valideyn" terimiyle ifade edilen bu görevin Allah'a kulluk görevinden sonraki en önemli görev olduğu belirtilmiş olur. Bu mealde En'am suresinin 151-153. ayetlerinde Allah'a kulluk görevinden sonra ana-babaya ihsan görevi üzerinde durulmuştur.⁴⁰⁹ Kurân-ı Kerim'de ana-babaya saygı konusunun en geniş işlendiği yerlerden biri de İsrâ suresinin 23-24 ve 25. ayetleridir. Bu ayetlerde yine Allah'a kulluk hükmünü takiben ana-babaya ihsanın farz olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁰ Allah'ın Kur'an'da kendilerine ihsanı emrettiği⁴¹¹ dört sınıftan birinin hatta birincisinin ana-baba olduğu göz önüne alındığında ana-babaya ihsan konusuna ne kadar büyük bir önem verildiği görülür.⁴¹²

Hz. Peygamberin hadislerine bakıldığında ana-babaya karşı olan sorumluluk konusu genellikle iki yönden ele alınmıştır:

a) Bazı hadislerde "ihsan" ve "birru'l-valideyn" terimleriyle ana-babaya itaat ve iyilik etme üzerinde durulmuştur.

b) Diğer bir kısım hadislerde ise "ukuk" tabiriyle ana-babaya asi olma ve saygısızlık etmenin ne kadar kötü olduğu, cezası ve zararlarına dikkat çekilir.

Bu konudaki hadislerden birisinde "kebair" diye tabir edilen büyük günahların "en büyükleri" sayılırken "Allah'a ortak koşmak, ana-babaya asi olmak, yalan şahitlik etmek"⁴¹³ şeklinde bir sıralama yapılmıştır.⁴¹⁴

İslam alimleri Kurân-ı Kerim'de ve hadislerde Allah'a kulluk ile ana-babaya ihsan görevlerinin yan yana dile getirilmesinin sebeplerini araştırmışlardır. Bu konuda Fahreddin er-Razi şu tespitlerde bulunmuştur:⁴¹⁵

⁴⁰⁹ Çağrı, "Ana-Baba", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 135.

⁴¹⁰ Çağrı, "Ana-Baba", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 136.

⁴¹¹ İsrâ, 17/23; En'am, 6/151; Nisa, 4/36; Bakara, 2/83; Ankebut, 29/8; Ahkaf, 46/15.

⁴¹² Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, I, 733,736.

⁴¹³ Buhari, Edeb, I; Müslim, İman, 143-144.

⁴¹⁴ Çağrı, "Ana-Baba", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 137.

⁴¹⁵ Çağrı, "Ana-Baba", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 135.

a)İnsanın ruh ve beden gelişimine dair en önemli Allah'ın lütuf ve nimetlerinin akabinde ana-babanın fedakarlıklarıdır. Nitekim çocuğun hem dünyaya gelmesine sebep ve vasıta kılınan hem de onun yetişmesini ve terbiye olmasını sağlayan ana-babadır. Başka insanların da çocuğun terbiyesi ve yetişmesi konusunda etkin olsalar bile Allah'ın kurduğu nizama göre ancak ve ancak ana-baba çocuğun varlık sahnesinde görünmesini sağlayabilir.

b)Çocuğun dünyada var olabilmesinin asıl ve gerçek sebebi Allah iken zahiri sebebi ve vasıtası ise ana-babadır.

c) Allah Teâlâ, nimet ve lütuflarını kullarına karşılıksız verirken ana-baba da çocuklarının ihtiyaç duyduğu şeyleri aynı şekilde karşılamaya çalışırlar.

d)Allah nimetlerini asi ve günahkar kullarına bile vermektedir. Benzer şekilde ana-baba da çocuğunun kendisine karşı iyi veya kötü olmasına bakmadan çocuklarına sundukları destek ve himayelerini devam ettirirler.

e) Allah yarattığı kullarının iyi hallerinden razı olurken kötülük etmelerini istememektedir. Benzer şekilde ana-baba da çocuklarının iyi olmalarını ister, evlatlarının güzel hasletlerini geliştirmek için çaba gösterirler. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı İslam ahlakına göre ana-baba hakkı "hukuk-ı ibad" diye isimlendirilen kul haklarının en önemlilerinden olduğu kabul edilmiştir.

İslam ahlakçıları, her insanın ve her müslümanın sahip olduğu haklara ilaveten çocukların ana-babalarına karşı yerine getirmeleri gereken başka sorumluluklar da tespit etmişlerdir. Bunların en başta gelenleri şunlardır: Ana-babanın Allah'ın emir ve yasaklarına ters düşmeyen isteklerine itaat etmek, maddi ve manevi ihtiyaçlarını gücü yettiğince karşılamak, hayatlarını huzur içinde yaşamalarına çalışmak, kendilerinden aşırı fedakarlıklar beklememek, istemelerini beklemeden vermek, mümkün olduğunca haklarında şikayetçi olmamak, kusurlarını saklayarak iyiliklerini öne çıkarmak, uyarılmaları gerektiğinde gerekli uyarıları incitmeden yapmak, hem hayattayken hem de öldüklerinde haklarında hayır dua etmek, hayır ve hasenatlarını yapmaları için yardımcı olmak.⁴¹⁶

⁴¹⁶ Çağrıci, "Ana-Baba", *DİA*, III, 104.

3.2.5.1.2. Kul hakkı (insan hakları)

Allahü Teala yarattığı bütün varlıklara belli sorumluluklar yüklemiştir. Bundan dolayı her varlık kendi üzerine düşen görevini yerine getirmektedir. İnsanoğlu Yüce Allah tarafından varlıkların en şerefli ve en üstünü olarak yaratılmıştır. Bu bağlamda Allah insanoğluna verdiği değere binaen sorumlulukların en önemlisini yükleyerek insanoğlunu kendisine muhatap kabul etmiştir. Sorumlulukların yerine getirilmesinde, Allah'ın razı olacağı işlerin yapılmasında, dünya ve ahiret huzuruna erişilmesinde en önemli unsur hak sahiplerinin haklarına riayet edilmesidir. Allah'ın halifesi olarak yaratılmış olan insanın sorumlulukları yanında sahip olduğu bazı temel hakları da vardır. Bu bağlamda, insan hakları denilince, dil, din, ırk, cinsiyet, milliyet, sosyal statü ve rengine bakılmaksızın insana insan olduğu için tanınan haklar anlaşılmaktadır. İslam dünyasında ise, insan hakları kavramı, ferdin insan olarak yaratılmış olmasından doğan temel haklar olarak kabul edilmektedir.⁴¹⁷ Diğer taraftan Modern dönemlerin en rağbet gören kavramı olan "insan hakları" yerine İslam literatüründe "kul hakları" kavramı kullanılır. İnsan hakları tabiri sadece insan ile insan arasındaki karşılıklı hakları ifade ederken; kul hakları kavramı hem Allah ile kul arasındaki, hem de kul ile diğer kullar arasındaki hukuka işaret eder.⁴¹⁸

Kur'ân-ı Kerîm'de, hadislerde ve diğer İslâmî kaynaklarda hak kavramı, "doğru, gerçek, görev, sorumluluk, borç" gibi anlamlar ifade ederken aynı zamanda "korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddî ve manevî imkan, değer, pay, eşya ve menfaatler" için de kullanılmıştır.⁴¹⁹ Ayrıca hak, "insanın insan olmasından gelen yetkileri, ayrıcalıkları ve diğer varlıklara karşı olan görevleri" şeklinde de açıklanmıştır.⁴²⁰ Her hak, sahibine bir takım sorumlulukları da beraberinde getirdiği kabul edilir. Buna göre her insanın üzerinde hem birçok hak ve hem de sorumluluk olduğu söylenebilir. Hak konusunda dikkat edilmesi gereken en

⁴¹⁷ Çağrııcı, "İnsan Hakları", *DİA*, XXII, 323-327.

⁴¹⁸ *Hadislerle İslam*, IV, 422.

⁴¹⁹ Çağrııcı, Mustafa, "İslam Ahlakı", *İlmihal II İslam ve Toplum*, Redaksiyon; Karaman, Hayrettin v.d., Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, c. II, s. 527.

⁴²⁰ *Hadislerle İslam*, IV, 422.

önemli husus, hakkın tespiti meselesidir. İslam düşüncesine göre, hakkın tespitinde söz sahibi olan öncelikle ve sadece Yüce Allah'tır. Peygamber Efendimiz bu durumu, "Şüphesiz Yüce Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir ..."⁴²¹ sözleriyle ifade etmiştir. Kullara şekil ve yön veren Yüce Allah olduğu gibi, hakları ve hakların kaynağını beyan eden de O'nun gönderdiği vahiydir. Zira Kur'an'ın ifadesine göre, "Yerlerin ve göklerin mülkü Allah'a aittir."⁴²² Her şeyi yaratan⁴²³ ve her şeyin sahibi, maliki olan Allah,⁴²⁴ aynı zamanda hakkın da sahibi ve belirleyicisidir.⁴²⁵

İslam alimleri tarafından haklarla ilgili olarak bazı sınıflamalar yapılmıştır. Bu tasniflerden en kabul göreni; haklar, "Allah'ın hakları" ve "kulların hakları" şeklinde ikiye ayrılır denilebilir. Bunlardan ilki, Allah ile insan arasındaki hakları; ikincisi ise, insanın diğer insanlarla olan hukukunu ifade eder.⁴²⁶

Allah'ın üzerimizdeki hakları, O'nun varlığına ve birliğine inanarak, hiçbir şeyi ortak koşmadan O'na ibadet edip emirlerini yerine getirip yasaklarından sakınmak şeklinde tarif edilebilir. Kul hakkı ise, hayatta ağırlıklı olarak insanların canları, bedenleri, ırz ve namusları, manevî şahsiyetleri, makam ve mevkileri, dinî inanç ve yasayılarıyla ilgili kişilik haklarıyla, mallarına ve aile bireylerine dair hakları kapsamaktadır. Ve bunları hedef alarak yapılan kötülük ve verilen zararlar kul hakkını ihlal sayılırken bu şekilde gerçekleştirilen hak ihlalleri ise "mazlime" ve bunun çoğulu olan "mezalim" kelimeleriyle adlandırılmaktadır. Kurân-ı Kerim'de hukukullah terimi geçmemekle birlikte birçok ayette geçen hak,⁴²⁷ adalet,⁴²⁸ kıst⁴²⁹ ve zulüm⁴³⁰ gibi kavramların kul haklarıyla ilgili olarak kullanıldığı kabul edilir. Ayrıca yine birçok ayette insanların haklarına saygı gösterilmesi emredilirken kul hakkına saldırı olarak görülen tutum ve davranışlar yasaklanmıştır. Örneğin Kurân-ı Kerim'de

⁴²¹ Tirmizi, Vesaya, 5.

⁴²² İbrahim, 14/2; Nahl, 16/52.

⁴²³ En'am, 6/102; Ra'd, 13/16.

⁴²⁴ Al-i İmran, 3/26.

⁴²⁵ *Hadislerle İslam*, IV, 422.

⁴²⁶ *Hadislerle İslam*, IV, 422.

⁴²⁷ İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38; Zâriyât, 51/19.

⁴²⁸ Bakara, 2/282; Nisâ, 4/58; En'am, 6/152.

⁴²⁹ Nisâ, 4/127, 135; Mâide, 5/8, 42; Hûd, 11/85.

⁴³⁰ Bakara, 2/279; Nisa, 4/10, 30; Hac, 22/39.

zenginlerin malında yoksulun da hak sahibi olduğunu bildiren ayetlerle⁴³¹ akrabanın, yoksulun, yolcunun hakkının verilmesini emreden ayetler⁴³² insanların geçimlerinin sağlanmasına çalışır.⁴³³

Kul haklarını ihlal eden tutum ve davranışları hem toplu olarak hem tek tek veya gruplar halinde tespit ettikten sonra yanlışlığını, kötülüğünü, dünya ve ahirette sebep olabileceği zararları dile getiren bir çok hadis vardır. Hadis kaynaklarının pek çok bölümünde kul haklarıyla ilgili rivayetler yer almakla birlikte özellikle "mezalim, ahkam, hudud, edeb veya adab, isti'zan, et'ime, imare, birr, buyu', ticarat, tevbe, husnu'l hulk, husumat, diyat, rikak, zekat, zuhd, fiten, nikah" gibi başlıklarla adlandırılan bölümlerde kul haklarıyla ilgili hadisler geniş yer tutmaktadır. Bunlardan kul hakları açısından ölçü olan bazı hadislere göre müslüman müslümanın kardeşidir; ona yalan söylememeli, ihanet etmemeli, kötülük yapmamalı, onu aşağılamamalı, kötülük edebilecek birinin eline bırakmamalıdır.⁴³⁴ Yine kul haklarına dair hadislere göre, hiç kimse kendisi için beğenip istediğini din kardeşi, komşusu için de istemedikçe, komşusu onun kötülüğünden emin olmadıkça olgun bir mü'min olamaz⁴³⁵, Allah'a ve ahiret gününe inanan kimse komşusuna eziyet edemez.⁴³⁶ Bu minvaldeki diğer bazı hadislerde de benzer ifadeler kullanılırken aynı zamanda "fakirin hakkı, isteyen hakkı, din kardeşliği hakkı, arkadaşlık hakkı, dostluk hakkı, müslümanın müslüman üzerindeki hakkı,⁴³⁷ akraba hakkı, komşuluk hakkı, kocanın hakkı, zevcenin hakkı, misafir hakkı, yolculuk hakkı" şeklindeki ifadelerle,⁴³⁸ hayvan haklarına dair yapılan açıklamalar,⁴³⁹ hak kavramının kapsamını ve önemini ortaya koyması açısından dikkate değerdir.⁴⁴⁰ Hz. Peygamber kul haklarını ihlal eden kimseyi "müflis" olarak isimlendirmiş ve bu durumu şöyle

⁴³¹ Zariyat, 51/19; Mearic, 70/24.

⁴³² İsra, 17/26; Rum, 30/38.

⁴³³ Çağrı, "Kul Hakkı", *DİA*, XXVI, 350-351.

⁴³⁴ Buhari, Mezalim, 3; Müslim, Birr, 32,58; Tirmizi, Birr, 18.

⁴³⁵ Buhari, İman, 7; Edeb, 29; Müslim, İman, 71-73.

⁴³⁶ Buhari, Edeb, 31,85; Müslim, İman, 74, 75.

⁴³⁷ Buhari, Edeb, 27.

⁴³⁸ Wensinck, *el-Mu'cem*, "hkk" md aktaran Çağrı, "Kul Hakkı", *DİA*, XXVI, 350-351.

⁴³⁹ Müslim, Libas, 107; Birr, 61; Sayd, 59; Ebu Davud, Cihad, 51; Tirmizi, Kıyamet, 2; Nesai, Dahaya, 42.

⁴⁴⁰ Çağrı, "Hak", *DİA*, XV, 139.

açıklamıştır: "Bu kişi ahirette namaz, oruç, zekat gibi ibadetlerini yerine getirmiş olarak Allah'ın huzuruna gelir. Bununla beraber öyle günahlarla gelir ki kimilerine sövüp saymış, kiminin kanını akıtmış, kiminin malını yemiş, kimine iftira etmiştir. Bu durum karşısında onun ibadetlerinden elde ettiği sevaplardan alınıp hak sahiplerine dağıtılır. Eğer ibadetleri ve iyilikleri bu hakları ödemeye yetmezse hak sahiplerinin günahlarından alınıp hak yiyenin günahlarına eklenir. Böylece sevapları elinden gitmiş, günahları ise daha da artmış, dolayısıyla müflis durumuna düşmüş olan bu kişi cehenneme atılır.⁴⁴¹ İslam alimlerinin çeşitli ayet ve hadisleri ölçü olarak tespit ettikleri büyük günahların (kebair) çoğunluğunun kul haklarıyla ilgili olduğu görülür. Bir hadiste Allah'ın huzurunda hesabı sorulacak olan günahlar affedilebilecek olanlar, affedilemeyecek olanlar ve affedilmesi şarta bağlı olanlar şeklinde üçe ayrılmıştır. Birincisinin kulun Allah'a karşı işlemiş olduğu günahlar, ikincisinin inkarcılık, üçüncüsünün de kul haklarından doğan günahlar olduğu bildirilmiştir.⁴⁴² Hz. Peygamberin, kişinin üzerindeki bazı hakları açıkladıktan sonra bütün vaktini Allah'a ibadete geçirmek suretiyle de olsa bu hakları ihmal etmenin doğru olmadığını belirten bir hadisinin sonunda, "*Her hak sahibine hakkını verin*"⁴⁴³ emriyle herkese haklara riayet etme yükümlülüğü getirilmiştir.⁴⁴⁴

Bir Müslüman için hak, her yerde ve her zaman riayet edilmesi gereken, ihlali durumunda ise savunulması zaruret olan temel bir değerdir. Allah Resülü, zalim yöneticiye karşı hakkı savunmayı, en faziletli cihat olarak nitelemiştir.⁴⁴⁵ Bu yüzdendir ki hakkı savunmak adına Müslümanlar, gerektiğinde mallarından ve canlarından dahi fedakarlık etmelidirler. İslam, Allah'ın ve insanın haklarına o derece önem vermiştir ki bu uğurda gösterilecek olan her türlü çabayı överken; can, mal, aile ve din gibi değerleri savunma uğrunda hayatını kaybeden kişinin şehit olduğunu bildirmiştir.⁴⁴⁶ Peygamber Efendimizin bildirdiğine göre, sabredip, ecrini Allah'tan

⁴⁴¹ Müslim, Birr, 59; Buhari, Mezalim, 10.

⁴⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 240.

⁴⁴³ Buhari, Savm, 51-55; Müslim, Sıyam, 182, 187.

⁴⁴⁴ Çağrı, "İslam Ahlakı", *İlmihal II İslam ve Toplum*, c. II, s. 528.

⁴⁴⁵ İbni Mace, Fiten, 20.

⁴⁴⁶ Tirmizi, Diyat, 21.

umarak, savaş meydanından kaçmadan cihat eden kimse şehit olduğunda Allah Teâlâ tarafından günahları bağışlansa da üzerinde kul hakkı olması halinde bu borç affolunmaz.⁴⁴⁷ Dolayısıyla kişi ihlal ettiği bir hakkı ödemediği sürece günahlarından tam olarak arınamaz.⁴⁴⁸

İslam, toplum hayatının düzenli ve sağlıklı işleyebilmesi için bu ortak sorumluluk ve haklara karşılıklı olarak riayet etmek gerektiğini bildirmiştir. Alışveriş gibi gündelik bir konudan, toplum idaresi gibi hayati bir meseleye kadar sağlıklı bir ilişkinin temelinde haklar konusunun bulunduğunu vurgulamıştır. Bu çerçevede mesela, "Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın."⁴⁴⁹ emri, bir taraftan bir hak ihlalinin önüne geçerken diğer taraftan da tüm topluma sirayet edebilecek bir tehlike konusunda ilahi bir uyarıdır. Toplumsal hayatta hak ve hukuka saygısı olmayanlar, kendi çıkarları doğrultusunda başkalarının hakkını gasp edebilir, haksız kazanç elde etmeye çalışabilirler. Diğer taraftan aldatılmak suretiyle mağdur olan ve hak kaybına uğrayan bir insan da, buna karşılık olarak hakkını bir başkasından zulüm yoluyla elde etmeye kalkabilir. Dolayısıyla böyle bir ihlali önlemek öncelikle, toplumu yöneten yetkililerin sorumluluğu olup, aynı zamanda bunun temini aslında hukukun bir gereği ve kamusal bir haktır. Toplumu sevk ve idare etme gibi önemli görevlere gelen kişilerin temel sorumluluğu, tam bir adalet ile hakları gözetmek olacaktır. İnsanlara verilen haklar aynı zamanda sorumlulukları beraberinde getirmiştir. Haklar ve sorumluluklar iç içedir. Bu da aynı zamanda hakların korunmasını ve güvence altına alınmasını sağlamaktadır. Hak ve sorumluluk şuuruna ulaşmış olan birey ve toplumlarda, hakka ve hukuka riayet egemen olacağından haksızlıklar azami ölçüde azalacaktır. Hakkaniyete dayalı sosyal ilişkiler beraberinde hem mutlu, huzurlu bir hayatı hem de uhrevi kurtuluşu getirecektir. Diğer taraftan hakların ihlal edilmesi ve hukuksuzluk tavrı ise hem sosyal hayatta bir karmaşa ortamı doğuracak hem de ahiretin kaybedilmesine sebep olacaktır. Allah Resulü'nün, "Zulümden sakının!

---

⁴⁴⁷ Nesai, Cihad, 32.

⁴⁴⁸ *Hadislerle İslam*, IV, 425.

⁴⁴⁹ Rahman, 55/9.

Çünkü zulüm kıyamet gününde karanlıklar olacaktır."⁴⁵⁰ hadisi bu durumu çok güzel açıklayan bir ifadedir.⁴⁵¹

Her insanın, ilişkili olduğu diğer canlılara karşı yerine getirmesi gereken görev ve sorumlulukları vardır. Tüm bu haklar, görevler, sorumluluklar ve borçlar karşılıklıdır. Yani insan, muhataplarından bazılarına karşı sorumlu ve borçlu konumunda iken bazılarına karşı ise alacaklı konumundadır denilebilir. Bu durum, insanın varlığının ayrılmaz bir yönüdür. Konusu ve kapsamı ne olursa olsun her türlü hakka riayet eden insan, aslında Hakk'ın yanındaki yerini almış olacaktır. Dolayısıyla insanın hayatının her anında yaratanından yani Hak'tan yana tavır alması ve Hakk'ı savunması yaratılışının gereğini ve anlamını gerçekleştirecektir.⁴⁵²

3.2.5.1.3. Havf/haşyet

Havf 1. Korku, kaygı, endişe. 2. Hoşlanılmayan bir durumla karşılaşmaktan veya elde etmek istenen bir şeyin kaybedilmesinden dolayı duyulan endişe. "*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlık; mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azaltma (fakirlik) ile deneriz. (Ey Peygamber!) Sabredenleri müjdele!*"⁴⁵³ ⁴⁵⁴, Haşyet 1.Korku, üzüntü,ürperti, 2. Kulun işlediği günahlar sebebiyle yada Allah'ın azabını ve gazabını hak ettiği için, kendisine ulaşacağı düşüncesiyle duyduğu endişe, ahirete yönelik Allah korkusu, 3.Geleceğe yönelik hoşlanılmayacak bir şeyin beklentisiyle duyulan endişe, üzüntü⁴⁵⁵ olarak açıklanırken Ragıb el-İsfehani tarafından havf, "zan veya bilgiye dayanan bir işaretten yola çıkılarak arzu edilmeyen bir şeyin meydana gelmesini beklemek",⁴⁵⁶ haşyet; saygı ve sevgiyle karışmış bir korkudur ki bu da çoğunlukla şuurlu korku için kullanıldığı ifade edilmiştir.

Korku duygusu, üzüntü, mutluluk, heyecan gibi insanoğlundaki fitri duygulardan biridir. Korku, telkin ve terbiyeye bağlı olarak değişebildiği gibi diğer taraftan iradeye bağlı ve irade dışı da olabilmektedir. Kurân-ı Kerim'in "*Allah, şöyle*

⁴⁵⁰ Müslim, Birr, 56.

⁴⁵¹ *Hadislerle İslam, IV, 427.*

⁴⁵² *Hadislerle İslam, IV, 429.*

⁴⁵³ Bakara, 2/155.

⁴⁵⁴ *MEB Dini Terimler Sözlüğü, "Havf", s.129.*

⁴⁵⁵ *MEB Dini Terimler Sözlüğü, "Haşyet", s.126.*

⁴⁵⁶ el-İsfehani, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, s. 368.

bir kenti misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık, Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı."⁴⁵⁷ şeklindeki ayetine göre korkunun, Allah'ın suçluları cezalandırma yöntemlerinden biri olduğu ifade edilmiştir.⁴⁵⁸

Allah'tan korkmanın ifrat, tefrit ve itidal olmak üzere üç şekli olduğu kabul edilir. İfrat, Allah hakkında insanı ümitsizliğe düşüren korkudur ki bu Kur'an'da yerilmiştir ve doğru değildir. Çünkü ümitsizlik Allah'ın kitabının ".....Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyiniz, Allah bütün günahları bağışlar....."⁴⁵⁹, "...Allah'ın rahmetinden ancak kafirler ümit keserler...."⁴⁶⁰, "...Allah'ın azabından ancak hüsrana uğrayanların emin olacakları ...."⁴⁶¹ şeklindeki ayetleriyle ters düşmektedir.⁴⁶²

Diğer taraftan tefrit yani az olan, kişinin söz, fiil ve davranışları üzerinde herhangi bir etkisi olmayan korku da makbul olmayıp, değersiz kabul edilir.⁴⁶³

Mutedil korku, sahibini hem Allah'ın rahmet, mağfiret ve nimetlerine karşı ümitsizliğe düşürmez hem de kötülük ve günah batağına dalmasına engel olur ki bu korku sıdk ve takva sahiplerinin, alimlerin korkusudur. Allah katında makbul olan korku⁴⁶⁴ bu şekildeki korkudur.⁴⁶⁵

Diğer taraftan korku ve kaçınma duyguları ürkütücü, istenmeyen duygular gibi görünmesine rağmen bu duyguların Allah'ın emirlerini yapmama, yasaklarından sakınmama durumlarında hissedildiğinde rahatlatıcı, koruyan, kuşatan, huzur verici etkileri olan duygular olduğu ifade edilir.⁴⁶⁶

Havf ve haşyet duyguları, içerisinde sevgi ve tazimi merkeze alan bir korku anlayışı barındırmaktadır. Dolayısı ile sevgi ve tazimle yoğrulan havf ve haşyet,

⁴⁵⁷ Nahl, 16/112.

⁴⁵⁸ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Havf ve Haşye", s. 242.

⁴⁵⁹ Zümer, 39/53.

⁴⁶⁰ Ankebut, 29/23; Yusuf, 12/87; Hicr, 15/56.

⁴⁶¹ A'raf, 7/99.

⁴⁶² Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü* "Havf ve Haşye", s. 242.

⁴⁶³ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Havf ve Haşye", s. 242.

⁴⁶⁴ A'raf, 7/56, 205.

⁴⁶⁵ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Havf ve Haşye", s. 242.

⁴⁶⁶ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s. 31.

kişiyi Allah'a yakınlaşma çabası olarak kabul edilen takva duygusuna ulaştırır. Bu bağlamda havf ve haşyetle beslenen takva, Allah'ın emirlerini yapmaya yönlendiren yasaklarından kaçınmayı sağlayan bir tutum halini alacaktır. Böylece havf ve haşyet duyguları bir taraftan Allah'ın emir ve yasaklarına karşı ciddi bir sorumluluk bilinci oluştururken diğer taraftan bu bilincin insana bütünlük ve sonsuzluk duygusu kazandırdığı söylenebilir. Havf ve haşyet sayesinde ulaşılan takva ile Allah'a karşı duyulan sevgi, güven ve sorumluluk duyguları gelişir. Bu şekilde Allah'ın emir ve yasaklarına karşı gelişen sorumluluk ve duyarlılık hissi kişiyi ahlâka aykırı davranışlardan koruyacaktır.⁴⁶⁷

3.2.6. Kıssa: Satılan Araziden Çıkan Hazine Kıssası

Aşağıdaki söz konusu hadis kıssası Buhari'nin Enbiya; Müslim'in, Akdiye başlıklı konularında yerini almıştır.

Bu hadis kıssasını Hz. Peygamberden aktaran ashaptan "Ebu Hureyre (r.a) şöyle dedi: "Resûlullah (s.a.v) buyurdular ki: "Sizden önceki zamanlarda yaşayan bir adam bir kişiden bir tarla satın aldı. Bu tarlayı satın alan adam, tarlada, içinde altın dolu bir kap buldu. Araziyi kendisine satana giderek bulduğu altını haber verdi ve: "Tarlada bulduğum bu altın senindir altınını al! Ben senden sadece arazi satın aldım, altını satın almadım!" dedi. Tarlayı satan kişi ise: "Ben sana araziyi satarken içindeki her şeyiyle birlikte sattım. Onun için tarlada bulunan altınlar da senindir alman!" dedi. Araziyi satan ve alan kimse bulunan altınlar konusunda aralarında anlaşamayınca bir kişiyi hakem yaptılar. Hakem olan kimse anlaşmazlık yaşayan iki kişiyi de dinledikten sonra: "Sizin çocuklarınız var mı?"dedi. Onlardan biri: "Benim oğlum var", diğeri de "Benim de kızım var!" deyince hakem: "Bu oğlanla kızını birbiriyle evlendirin! Bulunan paradan da bu çocuklarınız için harcama yapın ve sadaka verin" diyerek olayı sonuçlandırdı."⁴⁶⁸

⁴⁶⁷ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s. 28-29.

⁴⁶⁸ Buhari, Enbiya, 50; Müslim, Akdiye, 21, (hadis no: 1721).

3.2.6.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin zikrettiği bu hikmetli kıssada tokgözlülük yani kanaatkârlık,⁴⁶⁹ İslam literatüründe kul hakkı⁴⁷⁰ olarak adlandırılan insan haklarına riayet, doğruluk/dürüstlük değerleri vurgulanmıştır. Bu sebeple kanaatkârlık, kul hakkı, doğruluk/dürüstlük değerleri üzerinde durulmuştur.

3.2.6.1.1. Kanaatkârlık

Kanaatkârlık değeri⁴⁷¹, çalışmamızın 67. sayfasında incelenmiştir.

3.2.6.1.2. Kul hakkı

Kul hakkı değeri⁴⁷², çalışmamızın 100. sayfasında incelenmiştir.

3.2.6.1.3. Doğruluk / dürüstlük

Doğruluk / Dürüstlük değerinin incelenmesi çalışmamızın 158. sayfasındaki Sadakât / Doğruluk / Doğru Sözlülük⁴⁷³ başlığı altında yer almaktadır.

3.2.7. Kıssa: Borçları Bağışlayan Kimse Kıssası

Hz. Peygamberden rivayet edilen kıssa Buhari'nin Sahih'inde, Büyü, Enbiya, İstikraz; Müslim'in Sahihinde, Müsakat bahsinde yer alan bir kıssadır.

Kıssayı nakleden sahabeden Ebu Mes'ud el-Ensari (ra) 'den rivayet edildiğine göre: Resulullah (Salallahü Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurdu:

"Sizden önceki dönemlerde yaşamış bir adam öldükten sonra hesaba çekildiğinde yaptığı hayırlı bir amel bulunamadı. Ancak bu ölen adam, zengin bir kişiydi insanlarla ilgilenir ve ticaret yapardı. Yanında çalışanlara, ticaret yaparken kendisine borcu olan fakirlerin borçlarının bağışlanmasını emrederdi. Bundan dolayı (O kimse hakkında) Allah (Azze ve Celle) meleklerine şöyle emretti: "Şanı yüce olan biz, bağışta bulunmaya o zengin kulumdan daha layığız. Bu sebeple onu bağışlıyorum, cezalandırmayın."⁴⁷⁴

⁴⁶⁹ Kandemir vd., *İmam Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri"*, VII, 482.

⁴⁷⁰ Kandemir vd., *İmam Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri"*, VII, 482.

⁴⁷¹ Bkz. s. 67.

⁴⁷² Bkz. s. 100.

⁴⁷³ Bkz. s. 158.

⁴⁷⁴ Buhari, Sulh, 10; Müslim, Müsakat, 19 (Hadis no: 1557); Nesai, Büyü, 104, (7, 318).

Kıssanın bir başka rivayetinde ise ashaptan Huzeyfe (r.a) ve Ebu Mes'ud el-Bedrî (r.a)'nin naklettiklerine göre Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)' in şöyle buyurdu:

"Sizden önceki devirlerde yaşamış bir kimsenin ölüm anında bir melek ruhunu almak üzere geldiğinde:

" Yaptığın salih bir amelin var mı?" diye sorunca adam:

"Bilmiyorum" diye cevap verdi. Adama tekrar:

"Belki hatırlarsın biraz düşün" denildi. Adam:

"Aklıma bir şey gelmiyor, ancak dünyada yaşarken, insanlarla ticaret yapardım. Yaptığım alış-verişlerde zenginlere ödeme sürelerini uzatırdım, fakirelere de (ödeme işlerinde anlayış gösterip bir kısım eksikliklerini bağışlayarak) kolaylık sağlıyordum" dedi. Bunun üzerine Allah o kimsenin (az da olsa bu iyiliği sebebiyle affederek) cennete koyulmasını istedi."⁴⁷⁵

3.2.7.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin anlatmış olduğu bu kıssada karz-ı hasen⁴⁷⁶, diğer taraftan Rasûlullah (Sallallahu aleyhi ve sellem)'in: "Satarken, satın alırken, alacağını talep ve borcunu öderken cömertlik ve kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin"⁴⁷⁷ buyruğu sebebiyle dolaylı olarak da cömertlik değeri vurgulanmıştır. Bu bağlamda olmak üzere karz-ı hasen ve cömertlik değerleri ele alınmıştır.

3.2.7.1.1. Karz-ı hasen

Karz-ı Hasen, 1.Güzel bir biçimde borç verme, 2.Allah rızası için dinin emirlerine uygun ödünç verme.⁴⁷⁸

Karz, bir kimseye geri ödenmek şartıyla mal/nakit vermek veya birine ödünç ya da borç verme demektir. Bu ismin verilmesinin sebebi borç verenin malının bir bölümünü ayırıp vermesi, borç alanın aldığı şeyin benzerini geri verecek olmasıdır. Böylece kelimenin kök anlamıyla ilişkisi belirtilmiş olur.⁴⁷⁹ Tam olarak

⁴⁷⁵ Buhari, Büyü, 17, 18, Enbiya, 50, İstikraz, 5; Müslim, Müsakat, 26, 31 (hadis no: 1557).

⁴⁷⁶ Kandemir vd., İmam Nevevi, *Riyâzü's-Sâlihîn*, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", VI, 152.

⁴⁷⁷ Buhari, Büyü, 16.

⁴⁷⁸ *MEB Dini Terimler Sözlüğü*, "Karz-ı Hasen", s.195.

⁴⁷⁹ Apaydın, Yunus, "Karz", *DİA*, XXIV, 520.

karşılammamakla beraber Türkçe'de karz ifadesi yerine *borç* ve *ödünç* kavramları kullanılır.⁴⁸⁰ Kurân-ı Kerim'de "karz" kelimesi, hem "Allah'ın rızasını elde etmek için ihtiyaç sahiplerine ödünç verme" anlamında hem de "Allah yolunda infak etmek" diğer bir ifade ile yoksul ve ihtiyacı olanlara karşılıksız sadece Allah rızası için yardım yapma anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerde⁴⁸¹ ihtiyaç sahiplerine yardım "Allah'a güzel bir şekilde borç verme" şeklinde ifade edilerek karşılığının Allah tarafından mutlaka verileceğine işaret edilmiştir.⁴⁸² Bu bilgilerden yola çıkılarak, hiçbir maddi çıkar düşüncesi gözetmeksizin sırf Allah'ın rızasını kazanmak ve din kardeşinin sıkıntısını gidermek amacıyla karşılıksız borç vermek karz-ı hasen tabiriyle ifade edilmiştir. "Hasen" sıfatıyla nitelenmesi amacındaki ruh yüceliğini belirtmektedir.⁴⁸³

Karz-ı hasenle ilgili olarak Kurân-ı Kerim'in Maide suresinin 12. ayetinde şöyle buyrulmuştur: "Andolsun ki Allah, İsrailoğullarından söz almıştı. (Kefil olarak) içlerinden oniki de başkan seçmiştik. Allah onlara şöyle demişti: *"Ben sizinle beraberim. Eğer namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, peygamberime inanır, onları desteklerseniz ve Allah'a güzel bir şekilde borç verirsiniz (ihtiyacı olanlara Allah rızası için faizsiz borç verirsiniz) andolsun ki sizin günahlarınızı örterim ve sizi zemininden ırmaklar akan cennetlere sokarım. Bundan sonra sizden kim inkâr yolunu tutarsa doğru yoldan sapmış olur."*⁴⁸⁴ Yine Tegabün suresinde "Eğer, Allah'ın rızası için karz-ı hasende bulunursanız, Allah onu (malı) kat kat artırır ve sizi bağışlar"⁴⁸⁵ denilirken karz-ı hasene dair bir başka ayette ise Allah'ın "Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah rızası için karz-ı hasen yapanlar var ya, işte onlara (verdikleri) kat kat ödenir. Onlar için çok değerli bir ödül vardır."⁴⁸⁶ şeklindeki müjdesi dikkat çekmektedir.

⁴⁸⁰ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Karz", s. 361.

⁴⁸¹ Hadid, 57/11,18; Müzzemmil, 73/20; Maide, 5/12.

⁴⁸² Çağrıcı, "Karz", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, II, 1070.

⁴⁸³ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, VII, 3.

⁴⁸⁴ Maide, 5/12.

⁴⁸⁵ Tegabün, 64/17.

⁴⁸⁶ Hadid, 57/18.

İslami muamelelerde övülerek teşvik edilen karzı hasen hakkında Hz. Peygamber'in *"Kim bir müslümanın dünya sıkıntılarında birini giderirse Allah da onun ahiret sıkıntılarında birini giderir. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece Allah da onun yardımındadır"*⁴⁸⁷ gibi genel anlamdaki hadislerinin yanında, *"Miraç gecesinde cennetin kapısı üzerinde şu ibarenin yazılı olduğunu gördüm: "Sadaka on misliyle mükafatlandırılacaktır. Ödünç para onsekiz misliyle mükafatlandırılacaktır."* Ben: *"Ey Cibril! Ödünç verilen şey ne sebeple sadakadan daha üstün oluyor?"* diye sordum. *"Çünkü dedi, dilenci (çoğu kere) yanında para olduğu halde sadaka ister. Borç isteyen ise, ihtiyacı sebebiyle talepte bulunur."*⁴⁸⁸ *"Borcunu ödemekte zorluk çeken birisine mühlet veren veya borcunun bir kısmını bağışlayan kimseyi Yüce Allah Cehennem ateşinden korur."*⁴⁸⁹ *"İki defa borç vermek bir kere sadaka vermek gibidir"*⁴⁹⁰ şeklindeki özel mahiyetteki hadisleriyle de ödünç vermenin dini değerinin yanında faziletli ve değerli bir davranış olduğuna dikkat çekmiştir.⁴⁹¹

Kurân-ı Kerim'in ayetlerden ve hadislerden anlaşılan odur ki Allah'ın rızasını kazanmak için yapılan mali harcamanın Allah'a verilen bir borç olarak anılması verileni Allah'ın zayi etmeyeceğine karşılığının sevap ve mükafat olarak geri ödeneceğine dair ilahi bir vaat şeklinde yorumlanmıştır. Bu ödünç ve borç vermenin "güzel" sıfatıyla vurgulanması ise harcamanın riya ve dünyevi beklenti karıştırılmadan sadece Allah rızası için ve helal malla yapılmasının gereğine aynı zamanda bu davranışın güzelliğine işaret etmektedir. Karz Allah'a yakınlaşma (kurbet) anlamı içeren bir işlem olduğu gibi karz'ı alan açısından dünyevi, karz'ı veren açısından da uhrevi faydalar sağlar. Ayetlerde, Allah yolunda ve uhrevi ecir beklentisiyle yapılacak harcamaların bir bakıma dünyada Allah'a borç verme sayılarak karşılığının ahirette Allah tarafından kat be kat fazlasıyla karşılanacağı belirtilir. Burada "güzel" diye nitelendirilen geçen karz tabiri, ödünç vermeyi de içine alarak hayır duygusuyla ve Allah rızasını kazanmak üzere yapılan her türlü

⁴⁸⁷ Buhari, Mezalim, 3.

⁴⁸⁸ İbn Mace, Sadakât, 19.

⁴⁸⁹ Buhari, Büyü' 17; Müslim, Zühd, 74; Tirmizî, Büyü' 67.

⁴⁹⁰ İbn Mace, Sadakât, 19.

⁴⁹¹ Apaydın, Yunus, "Karz", *DİA*, XXIV, 520.

ekonomik fedakarlığı kapsar. ihtiyaç sahibi bir kimseye ödünç vermenin karz-ı hasen adıyla bilinir olması Kur'an'da ve hadislerde geçen bu teşvik ve nitelendirmeden kaynaklanır.⁴⁹²

İslam dinine göre muhtaç durumda olan kişinin ihtiyacını gidermek için borç alması mubah, bu kimseye borç vermek ise mendup (sevilen, dinen teşvik edilen) kabul edilmiştir. Karşılık beklemeden yapılan yardım güzel ve övülen bir davranış olduğu gibi, ihtiyaç sahiplerine borç ve ödünç vermek son derece faziletli bir davranış olarak görülmüştür.⁴⁹³ Böylece müslümanların kendi aralarında karşılıklı bir şekilde yardımlaşma ve dayanışma içinde olmaları İslam dininin bir gereği ve emridir. Bu emre göre müslüman fertlerin birbirlerini ekonomik sıkıntılardan kurtarmak üzere zenginlerin ihtiyacı olanlara güzel borç vermesi hem Kurân-ı Kerim'deki ayetlerle ve hem de Hz. Peygamberin hadisleriyle teşvik edilmiştir.⁴⁹⁴

3.2.7.1.2 Cömertlik

Bu hadis-i şerifteki hikâyeden cömertliğin ne kadar büyük bir haslet olduğunu, Allah'ın geniş rahmetine nasıl bir vesile teşkil ettiğini öğrenmiş bulunuyoruz. Tartıya konabilecek hiç bir hayırlı ameli bulunmayan varlıklı bir adamın, fakir ve dar geçimlilere sıkıntı vermeyerek onlardaki alacaklarını bağışlaması sebebiyle, Allah tarafından da bağışlanarak kurtuluşa erdirilmiştir. Allah Tealâ'nın ihsan ve ikramı, bütün yaratıklara hesapsız rızık göndermesi ve bunca nimetlere kulların nankörlük etmesi karşılığında yine ihsanını esirgememesi, onun kerem ve ihsanının sonsuzluğuna delildir. İşte kullar da kendi çaplarında bu ihsan ve cömertlik vasfı ile sıfatlanarak hareket ederse, Allah'ın bağışlamasına ve rahmetine nail olur.⁴⁹⁵

Sözlükte; el açıklığı, verimlilik, semahat, mürüvvet ⁴⁹⁶ gibi anlamlara gelen cömertlik, eldeki imkânları meşru ölçüler içinde, gönüllü olarak ve karşılık beklemeden başkalarının yararına sunma eğilimi olarak açıklanmıştır.⁴⁹⁷ Diğer

⁴⁹² Apaydın, "Karz", *DİA*, XXIV, 520.

⁴⁹³ Paçacı, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, "Karz", s. 361.

⁴⁹⁴ *MEB Dini Terimler Sözlüğü*, "Karz-ı Hasen", s. 195.

⁴⁹⁵ Buhari, *Edebü'l-Müfred*, 110.

⁴⁹⁶ <http://www.sevde.de/BuyukTurkceSozluk.pdf>;05/12/2017.

⁴⁹⁷ Çağrı, "Cömertlik", *DİA*, VIII, 72-73.

tarafından başkalarına, karşılık beklemeden yardım etmeyi sağlayan duygu veya bu duygunun etkisiyle yardım yapma anlamına gelen bir ahlak terimi olarak da tanımlanır.⁴⁹⁸

Cömertlik bütün dinlerde ve ahlak sistemlerinde benimsenmiş, yüce bir erdemdir. İslam dini için de cömertlik önemli ve teşvik edilen bir değer olmuştur. Ancak İslam, cömertlik değerini bir şeref yarışı ve bencil duyguların tatmini için kullanılmasına meydan vermeyip Allah'ın rızasını kazanma, hayır sevgisi, şefkat, merhamet gibi dini ve ahlaki duygularla yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴⁹⁹ Kurân-ı Kerim'e göre, dayanışma insanlara iyilik ve Allah'a saygı gösterme niyetini temel almalıdır⁵⁰⁰ yoksa "malını insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan" bir kimsenin harcamalarının ahlaki bir değeri olmadığını bildirmektedir.⁵⁰¹

Farsça "cevan-merd" kelimesinden Türkçeleştirilmiş olan cömertlik kavramı İslâm ahlâkı literatüründe genellikle "seha", "sehavet" ve "cud" terimleriyle ifade edilir. Seha ve sehavet sözlükte "ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması" anlamına gelir. Bu manadan hareketle, gönül zenginliği ve genişliğine de sehavet denilmiştir. "Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması", ayrıca "cömertlik yapmak" anlamındaki "cevd" veya "cevdet" kökünden türetilmiş olan "cud" da terim olarak sehavet kelimesiyle eş anlamlıdır. Bazı müslüman ahlâkçılar, bu iki terimi cömertliğin farklı dereceleri için de kullanmışlardır. Kurân-ı Kerim'de seha, sehavet ve cud kelimeleri geçmemekle birlikte pek çok ayette infak, isar, i'ta, it'am, ihsan, ikram, bezl gibi mastarlardan gelen fiillerle cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur. Hadislerde ise cömertlikle ilgili olarak hem bu kelimeler hem de seha, sehavet ve cud kelimeleri geçmektedir.⁵⁰²

⁴⁹⁸ Çağrııcı, Mustafa, "Cömertlik", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 350.

⁴⁹⁹ Çağrııcı, "Cömertlik", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 350.

⁵⁰⁰ Mâide, 5/2.

⁵⁰¹ Bakara, 2/264.

⁵⁰² Çağrııcı, "Cömertlik", *DİA*, VIII, 72-73.

Kurân-ı Kerim'in bir çok ayetinde cömertliğin Allah'ın sıfatlarından biri olduğu belirtilmiştir. Bu ayetlere göre Allah kerem sahibidir⁵⁰³; çok cömerttir⁵⁰⁴; Kerim'dir.⁵⁰⁵ Yine Kurân-ı Kerim'de "*Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacak*"⁵⁰⁶, "*Rabbin en büyük kerem sahibidir*"⁵⁰⁷ buyrulurken Allah'ın sonsuz lütuf ve kerem sahibi olduğu belirtilmiştir. Bundan başka Kur'an'da geçen Rahman, Rahim, Vehhab, Latif, Rauf, Gaffar, Gafur, Afüv, Hadi gibi ilâhi sıfatlar da Allah'ın cömertliğinin farklı yönlerine dikkat çeken kavramlardır⁵⁰⁸. Bir hadiste de, "*Allah, cömerttir ve cömertliği sever*" buyrulurken "cömert" karşılığında Allah'ın isimlerinden biri olarak "cevad"⁵⁰⁹ kelimesi kullanılmıştır.⁵¹⁰

Her yönden mükemmel ve "en güzel örnek" olan Hz. Peygamber, kerem ve cömertlik bakımından da herkesten önde idi. Peygamber (s.a.v.)'in ashabı onun hakkında: *Rasulullah (s.a.v.) hayır hususunda insanların en cömerdi idi. En cömert olduğu zaman da Ramazan ayı idi. Rasulullah (s.a.v.) hayır hususunda esen rüzgârdan daha cömert olurdu*"⁵¹¹ demişlerdir. Yine ashabından Cabir b. Abdullah şöyle demiştir: *Rasulullah(s.a.v.)'den bir şey istenirse asla yok demezdi.*"⁵¹² "*Rasulullah kendisine ihtiyacını bildiren hiçbir kimseyi geri çevirmezdi.*"⁵¹³ Allah Rasulu kendisine sorulan bazı soruları cevaplarırken cömertliği aşılama çabışmıştır. Ubade b. Samit'ten (Radiyallahu anh): *Bir kişi Rasulullah' a (Sallallahu aleyhi ve sellem) geldi ve dedi ki: 'Ey Allah'ın Peygamberi, (benim için) hangi amel daha üstündür?' Peygamberimiz şöyle buyurdu: "Allah'a iman ve O'nu tasdik etmek, (ayrıca) Allah yolunda cihada katılmak. " 'Ben daha kolayını istiyorum, ey Allah'ın Rasulü!' "Cömertlik ve sabır." 'Ben daha da kolayını istiyorum, ey Allah'ın Rasulü!'*

⁵⁰³ Rahman, 55/27, 76.

⁵⁰⁴ Alak, 96/3.

⁵⁰⁵ İnfitar, 82/6,7,8.

⁵⁰⁶ Rahman, 55/27.

⁵⁰⁷ Alak, 96/5.

⁵⁰⁸ Çağrıcı, "Cömertlik", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 350.

⁵⁰⁹ Tirmizi, Edeb, 41.

⁵¹⁰ Çağrıcı, "Cömertlik", *DİA, VIII, 72-73.*

⁵¹¹ Buhari, Savm, 7; Müslim, Fadâil, 50; Nesai, Sıyam, 2.

⁵¹² Buhari, Edeb, 39.

⁵¹³ Müsned, VI, 1130; Müslim, Fadaail, 56, 57.

"Senin için takdir ettiği şeyden dolayı sakın Allah Teâlâ'yı suçlama, (yani kadere razı ol!)."⁵¹⁴

Cabir bin Abdillah (r.a)'tan: Rasûlullah (sav): "Satarken, satın alırken, alacağını talep ve borcunu öderken cömertlik ve kolaylık gösteren kimseye Allah rahmet eylesin"⁵¹⁵ buyurmuştur. Yine Hz. Peygamber "Veren el alan elden daha hayırlıdır"⁵¹⁶ buyurarak müslümanları sürekli olarak cömertliğe davet etmiştir.

Gerek Kur'an'da, gerekse Hz. Peygamberin sünnetinde cömertliğin İlahî bir sıfat ve peygamberlerin de sahip oldukları üstün bir fazilet olarak kabul edilmesi, müslüman ahlakçıların bu konuya özel bir önem vermelerine yol açmıştır. İslam ahlakçılarına göre bir harcamanın cömertlik sayılabilmesi ve harcamayı yapana da cömert denilebilmesi için şu şartların bulunması gereklidir:⁵¹⁷

a)Yardımanın severek ve isteyerek yapılması. Nitekim Kurân-ı Kerim bu gerekliliğe özellikle vurgu yapmıştır.⁵¹⁸ İslam alimlerine göre ahlaki değerlerin hepsinde olduğu gibi cömertlik de, insanda bir huy ve meleke halini aldığı takdirde gerçekleşir ve ancak bu kimse gönüllü hayırlar yapar. Bundan dolayı, nadiren veya zorla hayır yapan kimseye "cömert" denilemez. Cömertliğin bu şekilde yerleşik bir huy ve meleke olabilmesi için güçlü bir irade eğitimi gereklidir. Çünkü ihtiyaç sahiplerine karşılıksız yardımda bulunmak zor yapılabilen bir görevdir. Bundan dolayı Hz. Peygamber, hangi sadakanın daha hayırlı olduğu sorulduğunda, "sağlığın yerinde ve mala düşkün olduğunda, zengin olmayı isterken ve fakirlikten korkarken verdiği sadakalar ..." ⁵¹⁹ diyerek bu hususa dikkat çekmiştir.

b) Mal, dini ve ahlaki ölçülere göre gereken yerlere, gerektiği kadar harcanması gerekir. Buna bağlı olarak cömertlik israf ve aşırılık denilen iki aşırılığın ortası olarak kabul edilmiştir. İsrâf, kişinin şahsına ve ailesine yaptığı harcamalarda aşırıya gitmesi, nefsin kötü arzularını doyurmak için harcama yapması, insani ve dini

⁵¹⁴ İbn Hanbel, V, 319.

⁵¹⁵ Buhari, Büyü', 16.

⁵¹⁶ Darimi, Rikak, 37.

⁵¹⁷ Çağrııcı, "Cömertlik", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 350.

⁵¹⁸ Haşr, 59/9.

⁵¹⁹ Buhari, Zekat, 11.

bir amacı olmaksızın eldeki imkanları saçıp savurması; diğer taraftan cimrilik ise eldeki imkanları, dinin ve örfün harcamayı gerekli gördüğü yerlere harcamaktan kaçınmaktır. Böylece Kurân-ı Kerim'de mü'minlere her iki aşırılıktan da kaçınmaları ve harcamalarında dikkatli ve ölçülü olmaları emredilir.⁵²⁰

c) Cömertliğin diğer bir şartı ise yapılan yardıma mukabil herhangi bir maddi ve manevi bir karşılık beklememek⁵²¹ aynı zamanda gösteriştan yardım edilene rencide eden tutumlardan uzak durmaktır.⁵²²

d) Yardım amacıyla verilen malın sahibinin nazarında gözden çıkarılmış bir şey olmayarak değerli bir mal olması da cömertliğin şartları arasındadır⁵²³

İslam alimleri tarafından cömertlik, yapılan hayrın miktarı, cinsi, hayrı yapanların ekonomik imkanları vb açılardan incelenerek çeşitli derecelere ayrılmıştır. Buna göre cömertliğin en düşük derecesi dini olarak farz olan mesela zekât ve ailenin geçimi gibi görevler için harcama yapmaktır. Bunun dışındaki harcamalar konusunda kesin ve tayin edici hükümler konulmayarak bu noktadan itibaren hayır yapmak kişinin ahlâkının kemal derecesine bırakılmıştır.⁵²⁴ Bu açıdan bazı ahlakçılar tarafından cömertlik sehavet, cud ve isar olarak üç dereceye ayrılmıştır. Kişinin imkanlarının çoğunluğunu kendisine ayırarak azını hayır yolunda kullanmasına sehavet, azını kendisine ayırıp çoğunu başkalarına ikram etmesine cud, gerektiğinde kendisini tamamen mahrum bırakıp imkanını başkaları için kullanmasına da isar denir. İsar, Haşr suresinin 9. ayetinden alınarak terim haline getirilmiştir. Söz konusu bu ayette, hicretten sonra Medineli ensarın Mekkeli muhacirleri evlerine alıp varlıklarına ortak etmek suretiyle yüksek bir cömertlik örneği göstermiş oldukları övgüyle ifade edilmektedir.⁵²⁵ İbn Kayyim el-Cevziyye yapılan hayrın cinsi açısından cömertliği on mertebe olarak sınıflandırmıştır. Cevziyye'ye göre bunlar bedeni imkanlar, makam ve mevki, rahat ve huzur, ilim ve servet gibi maddi ve manevi

⁵²⁰ Araf, 7/31; İsrâ, 17/29; Furkan, 25/67.

⁵²¹ İnsan, 76/8-10.

⁵²² Bakara, 2/261-265.

⁵²³ Al-i İmran, 3/92.

⁵²⁴ Çağrıcı, "Cömertlik", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, I, 350.

⁵²⁵ Çağrıcı, "Cömertlik", *DİA*, VIII, 72-73.

imkan ve kabiliyetlerin hayır için harcanmasından oluşur.⁵²⁶ Başka bir tasnifte ise cömertlik beş gruba ayrılır ve bunlar arasında övgüye en layık olan cömertliğin en mükemmeli Allah'ın cömertliğidir. Çünkü Allah hangi varlığın ne kadar ikrama layık olduğunu bilir ve o kadar ikram eder. Ayrıca O ihtiyaçtan münezzehe olduğu için ikramından dolayı kulunu minnet altında bırakmak gibi bir amacı olması da düşünülemez. İnsanlar arasında cömertlik sıfatına en çok ihtiyacı olanlar ise yöneticiler olup diğer sosyal sınıflar yöneticilerden sonra gelir.⁵²⁷ Ragıp el-İsfahani'ye göre beşerin fiilleri arasında Yaratan'ın fiillerine en çok benzeyen cömertliktir. Nitekim Allah Rasulü (sav) bu anlamda olmak üzere şöyle buyurmuştur: "*Cömertlik cennet ağaçlarından bir ağaçtır. Her kim onun dallarından bir dal alırsa, o dal kendisini cennete götürür. Cimrilik ise cehennem ağaçlarından bir ağaçtır. Her kim de onun dallarını alırsa onu cehenneme götürür.*"⁵²⁸ Cömertlik o kadar yüce bir davranıştır ki Allah Teâlâ onu imanla birlikte anarak cömertlik ehlini kurtuluş ile müjdelemiştir. Müjdelenen bu kurtuluş , dünya ve ahiret saadetini içine alan bir kavramdır. Yüce Allah tarafından Kurân-ı Kerim'de: "*Gayba iman eden, namazı kılan ve onlara verdiğimiz rızıktan infak edenler var ya ... işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"⁵²⁹ buyrularak cömertlikle iman birlikte anılmıştır. Çünkü cömertlik kadar iman ile uyumlu ve ona yakışan ahlaki bir güzellik yoktur.⁵³⁰

Cömertlik, ruhun bir melekesidir. Bu meleke insanları, ihtiyacı olanlara vermeye, ihsanda bulunmaya yöneltir. Bu melekeye sahip olan kişi, ferdî ve toplumsal alanda lüzumlu olan her durumda yardım eder. Cömert kişi bir zorlama olmadan severek ve isteyerek yardımda bulunur. Cömert kişiler "Rızık veren Allah'tır."⁵³¹ düşüncesi ile hareket ettiklerinden kalpleri de temiz ve zengindir.⁵³² Sahip oldukları imkanlarıyla, her şekilde herkese faydalı olmaya çalışırlar. Allah

⁵²⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Kahire 1403/1983, s. 303-309 aktaran Çağrı, "Cömertlik", *DİA*, VIII, 72-73.

⁵²⁷ el-İsfahani, *ez-Zeri'a ila Mekarimi's-Şeri'a (Erdemli Yol)*, s. 309.

⁵²⁸ Beyhâkî Ali'den (ra), İbn Adıyy Ebu Hüreyre'den rivayet etmişlerdir. *Keşfü'l-hafâ*, 1/450)den aktaran el-İsfahânî, *ez-Zeri'a ila Mekarimi's-Şeri'a (Erdemli Yol)*, s. 307.

⁵²⁹ Bakara, 3.

⁵³⁰ el-İsfahânî, *ez-Zeri'a ila Mekarimi's-Şeri'a (Erdemli Yol)*, s. 308.

⁵³¹ Neml, 27/64; Zariyat, 51/58.

⁵³² Leyl, 92/17-20.

Teâlâ'nın kendilerine fazl-u kereminden verdiğine ve bunlarda da muhtaçların hakkı olduğuna⁵³³ inanırlar. Cömertliği kul hakkının önde gelen bir unsuru olarak görürler. Kendi haklarını affederler. Başkalarının ihtiyaçlarını kendi ihtiyaçlarından önde görürler. Hatta kendileri için zarurî bir ihtiyacı bile, başka birine vermeyi tercih ederler.⁵³⁴

Cömertlik ferdin kendisiyle barışık olmasını, kendisine güven duymasını ve toplum için güven telkin etmesiyle takdir ve teşvik edilirken, cimrilik hem ferde hem de topluma pek çok zararı dokunduğu, kişinin kendisine ve topluma olan güvenini zedelediği için pek çok kültür ve toplumda kötü görülerek zemmedilmiştir. Cömertlik duygusu insanları, muhtaç olanlara vermeye, ihsanda bulunmaya sevk eder. Bu duyguya sahip olan kişi, hem bireysel anlamda gerçek mutluluğa ulaşır hem de toplumsal alanda lüzumlu olan her konuda ihtiyaç sahiplerine yardım edebilme hasletine sahip olur.⁵³⁵

Güven duygusu yeterince gelişmeyenler, sahip olduklarını paylaştıklarında güvende olamayacakları yanılgısına düşerler. Mallarından verdiklerinde, kendilerinin ihtiyacı olup zor durumda kalacaklarını; sevgi ve ilgilerinden verdiklerinde de egolarının aç kalacağını ya da kendilerinin onur ve saygınlığını kaybedeceklerini zannederler ki her ikisi de kendilerine, çevrelerine ve her şeyden de önemlisi Yaratıcıya duydukları güvensizlik meselesinden kaynaklanır. İlgide, sevgide ve malda cömert olabilmek; güvenli, kendinden emin ve sağlam karakterli insanların özelliğidir.

İnsanların cömertlikten kaçınmasının sebepleri başında: "Benim olan varlığı başkalarına niçin vereyim?", "Başkalarına verirsem, benim varlığım azalır ve zaruret zamanında zahmete düşerim" psikolojisi gelir. İslam dini ise bu duygu ve düşüncüyü engellemeye çalışır. İslam'a göre mal ve servet hiç bir şahsın tekelinde değildir. Mal, servet bütün kainat yalnız Allah Teâlâ'nındır. Her şeyin gerçek Malik'i O'dur.⁵³⁶

⁵³³ Hud, 11/6.

⁵³⁴ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları, II*, 277.

⁵³⁵ <http://www.aktuelpsikoloji.com/olumlu-bir-kisilik-ozelligi-comertlik-121yy.htm>;

Erişim:08/09/2011.

⁵³⁶ Al-i İmran, 3/179; Hadid, 57/10.

Kurân-ı Kerim'de bu durum yirmiye aşkın ayette vurgulanmaktadır. Mülk Allah Teâlâ'nın olduğuna göre, sahibinin istediği yerlerde sarf edilmesi, mü'minler için makul bir hâdise olarak kabul edilir. Mü'mindeki cömertlik duygusu da bu düşünceden kaynaklanır. İşte bundan dolayı Hz. Peygamber: "Cömert kişi, Allah'a yakın, Cennete yakın, insanlara yakın ve Cehennem ateşinden uzaktır. Hasis insan, Allah'tan uzak, Cennetten uzak ve Cehennem ateşine yakındır. Cömert cahil, ibadet eden cimriden Allah'a daha sevimlidir".⁵³⁷ "Gıpta edilecek kişilerden biri de cömertlerdir."⁵³⁸ buyurmuştur.⁵³⁹

3.2.8. Kıssa: Tövbe Eden Katil Kıssası

Rasulullah (sav) tarafından dile getirilen bu kıssa Buhari'nin Enbiya, Müslim'in Tövbe konularında yer aldığı görülmüştür.

Kıssa Ebu Said (radıyallahu anh)'nin rivayeti olup şöyle nakletmiştir: "Allah Rasulü (aleyhissalâtu vesselam) buyuruyor ki: "Önceki ümmetlerden birisinde 99 kişiyi öldürmüş bir kimse vardı. 99 insanı öldüren bu kimse bir ara pişmanlık hissederek yeryüzündeki en bilgin kişinin kim olduğunu sordu. Bu soruya cevaben bir rahibi söylediler. Katil adam bilge rahibin yanına gidip:"99 kişiyi öldürdüğünü bununla birlikte pişman olduğu için yaptıklarına karşılık tövbe etmesinin mümkün olup olmadığını" sordu. Ancak rahip bu kimseye:"Hayır bu saatten sonra senin için tövbe imkanı yoktur!" dedi. Buna karşılık ümitsizliğe kapılarak öfkelenen katil rahibi de öldürdü. Böylece katilin öldürdüğü kişi sayısı 100'e ulaşmış oldu.

Rahiple birlikte 100 kişiyi öldüren katil adam, bir süre sonra yine yeryüzündeki en bilgin kişiyi soruşturmaya devam etti. Derken kendisine alim bir kimseden bahsedildi. Adam derhal sözü edilen alime giderek, yüz insan öldürdüğünü ancak tövbe etmek istediğini anlatarak kendisinin tövbe edip edemeyeceğini sordu. Alim de adama: "Evet, isterse tövbe edebileceğini, kişiyle tövbesi arasına kimsenin girme hakkı olmadığını" söyledi. Ardından da ekledi:

⁵³⁷ Tirmizi, Birr ve Sıla, 40.

⁵³⁸ Buhari, İlim, 15; Tevhid, 45.

⁵³⁹ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, II, 277.

"Sadece tövbe etmekle kalmamalısın, şuradaki filan şehre gitmelisin. Çünkü gitmeni istediğim yerde Allah'a kulluk ve ibadet eden insanlar bulunur. Oraya gittikten sonra onlarla birlikte sen de Allah'a ibadet etmelisin ve bir daha hiç bir zaman şimdiye kadar yaşadığın yerlere dönmemelisin. bu zamana kadar yaşadığın yer kötü bir yer olması sebebiyle memleketine dönmemen gerekiyor."

Alimin tavsiyelerinden sonra tövbekar adam başka bir memlekete doğru yola çıktı. Giderken yolu yarılacağı sırada ölüm meleği gelip adamın ruhunu teslim aldı. Adamın yolu hemen hemen yarılacağı bir sırada ölmesi Rahmet ve azap meleklerinin aralarında çekişmeye sebep oldu. Şöyle ki Rahmet melekleri: "Bu kişi günahlarından tövbekar olmuştu ve kalbini Allah'a bağlamıştı" diyorken azap melekleri de: "Bu adamın yaptığı hiçbir hayır amel yok" dediler.

Rahmet ve azap melekleri bu şekilde çekişirken başka bir melek daha insan suretine bürünmüş olarak yanlarına gelince diğer melekler en sonra gelen meleğin hakem olarak karar vermesini istediler. Hakem olan melek: "Bu adamın terkedip çıktığı yerle gitmeye niyetlendiği yerin arası ölçülsün. Hangi tarafa daha yakın bulunursa onlara teslim edilsin." dedi. Hakemin dediği gibi ölçüler sonuçta, gitmeye niyetlendiği (salihler yurduna) bir miktar daha yakın olduğu görülünce tövbekar adamı rahmet melekleri alıp götürdüler."

Kıssanın bir başka rivayetinde şu şekilde bir ilave vardır: "Bir miktar yol gittikten sonra, adamın eceli gelip çattı. Bu sırada adam yönünü iyilerin memleketine doğru döndürdü. Bu sayede salihler topluluğundan sayıldı."⁵⁴⁰

Kıssaya dair diğer bir nakilde (aynı hikâye ile ilgili olarak) şöyle denilmiştir: "Allah Teâlâ terkedip çıktığı köye adamdan uzaklaşmasını, gitmek istediği köye de adama yaklaşmasını buyurdu, sonra da: "Tövbekar adamın geldiği ve gitmek istediği köylere olan mesafeyi ölçerek karşılaştıran" dedi."⁵⁴¹

⁵⁴⁰ Buhari, Enbiya 50; Müslim, Tevbe 46, hadis no: 2766.

⁵⁴¹ Buhari, Enbiya, 50.

3.2.8.1. Kıssanın içerdiği değerler

Bu kıssada Hz. Peygamberin vurguladığı değerın tövbe etmek (özür dilemek)⁵⁴² olduğu gerekçesiyle tövbe değeri incelenecektir.

3.2.8.1.1. Tövbe etmek/özür dilemek

Tövbe kavramı, yüklenmiş olduğu fonksiyonların çeşitli yönleri ileri çıkarılarak birçok şekilde tanımlanmıştır:

Arapça'da tövbe (tevb, metab) kelimesi, "geri dönmek, rücu etmek, dönüş yapmak" anlamındadır ve "dinde yerilmiş şeyleri terk edip övgüye layık olanlara yönelme" şeklinde tarif edilirken,⁵⁴³ diğer bir tanımda ise rücu etmek, geri dönmek, pişman olmak, pişmanlık duymak, yaptığı günahı bırakıp Cenab-ı Hakk'a yönelmek şeklinde ifade edilmiştir. Asıl anlamı geri dönmek olup, tövbe kelimesinin türemişi olan "tevvab" kelimesi tövbe işini çok çok yapan anlamında aşırılık ifade eden ism-i faildir.⁵⁴⁴ Bir başka ifadeyle, işlediği bir günah veya suçtan pişman olarak bir daha yapmamaya karar verme⁵⁴⁵ işidir diye açıklanan tövbe kavramını aynı zamanda, bir kimsenin yaptığı bir kötülükten pişmanlık duyarak bunu bir daha yapmayacağına dair kesin karar vermesi anlamına gelen dini bir terimdir⁵⁴⁶ şeklinde açıklayanlar da vardır.

Yine tövbe ile ilgili olarak; "tövbe" kişinin şirk, küfür ve nifaktan imana ve Allah'a, dalâletten hidayete, yanlıştan doğruya, isyandan itaate ve gınahtan sevaba yönelmesi, arızı olan günah halini terk ederek asıl olan salâh haline dönmesidir. Bu bağlamda tövbe, imanın ilk makamı ve Hakk'a giden yolun başlangıç noktasıdır yine "tövbe", kulun günahlardan kurtulmasının, nefsini temizlemesinin, affa uğrayarak

⁵⁴² Tutar, Recep, *Hadislerdeki Kıssalar ve İbretler*, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2014, s. 21-22; Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VI*, 501-502-503; Beki, *40 Hadisle İbret Verici Kıssalar*, s. 103.

⁵⁴³ Topaloğlu, Bekir "Tövbe", *DİA*, XXXXI, 279.

⁵⁴⁴ Tunç, Cihat, "Tövbe", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Redaksiyon Ahmet Ağırakça, c. 8, İstanbul, 2000, s. 93.

⁵⁴⁵ http://www.birsozluk.com/TM_TP/t%C3%B6vbe/, Erişim: 10/05/2018; <http://www.tdk.gov.tr/index.php>, Erişim: 10/05/2018.

⁵⁴⁶ Karadeniz, Osman - Çağrı, Mustafa, "Tevbe", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 2030.

Allah'ın eşrefi mahlukat olarak yarattığı insan olabilmesinin yolu olarak da açıklanmıştır.⁵⁴⁷

Kurân-ı Kerim'de tövbe kavramı seksen sekiz yerde geçmekte, otuz beş yerde Allah'a, diğerlerinde insanlara nispet edilmektedir.⁵⁴⁸ Tövbe kelimesinin sözlü anlamlarından birinin "aslına geri dönmek" olduğu dile getirilmiştir. Bu anlam ile bağlantılı olarak kul açısından bakıldığında "tövbe", geçici olan günah halini terk edip düzgün hale salah haline dönmek olur. Yine "Tövbe", Allaha nispet edildiğinde ise, Allah Teâlâ'nın geçici olan (kızgınlık) halinden asıl olan rahmet ve af haline dönmesidir şeklinde açıklanmıştır. Bu açıdan "tövbe"nin şariat dilindeki anlamı, kulun günahını itiraf ve ondan pişmanlık duyup bir daha yapmamaya karar vermesi, Allah'ın da bu "asıla dönüşü", yani bu pişmanlığı kabul ederek günahı mağfiret etmesidir. "Tövbe" kulla ilgili olarak, günahattan ve itaatsizlikten dönmeyi, Allah hakkında ise cezalandırmaktan dönmeyi ifade eder. Kul, hata ettikten sonra Rabbine dönerken, Rabbi de kulunun bu dönüşünü kabul eder denilmiştir.⁵⁴⁹

Ayet ve hadislerde, tövbenin ve anlamca yakın olduğu "rücu, inabe, evbe, gufran" ve af kavramlarının kullanılmasına bakıldığında tövbenin bezm-i eleste Allah ile kul arasında yapılmış olan ahdin yenilenmesini veya bütün insanların yaratılış çizgisine dönmesini ve yaratıldığı fitrat üzere kalmasını ifade ettiği de anlaşılabilir. Çünkü kul dünya hayatında ahdinden bazen uzaklaşmakta veya bunu tamamen unutabilmektedir. Taraflar arasındaki ahid ilişkisi, Allah'ın Kurân-ı Kerim'de bildirdiğine göre güven, sevgi ve dostluk temeline dayanır.⁵⁵⁰ İnsanın işlediği günahlar Allah Teâlâ ile kul arasındaki iman bağına zarar vererek, her zaman vaadini ve ahdini mutlaka yerine getiren Yüce Allah'tan kişiyi uzaklaştırmaktadır. Tövbe ise bu kopukluğu engelleyerek tersine çevirmeye çalışmaktadır. Bu açıdan tövbe ruhun Allah'a açılışını ve yükselişini sağlayan duaya benzetilmiştir.⁵⁵¹ Allah'ın af ve merhametine erişebilmek için tövbe edilmesi gerekir. Pek çok ayette Yüce Allah

⁵⁴⁷ Karagöz, İsmail, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, DİB Yayınları, Ankara, 2007, s. 252.

⁵⁴⁸ M. F. Abdülbaki, *el-Mu'cem*, "tvb" md. aktaran Bekir Topaloğlu, "Tövbe", *DİA*, XXXI, 279.

⁵⁴⁹ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, s.704.

⁵⁵⁰ Bakara, 2/30, 257; Maide, 5/54; Enfal, 8/34.

⁵⁵¹ Topaloğlu, "Tövbe", *DİA*, XXXI, 279.

kullarına tövbe etmelerini emretmektedir "*Ey mü'minler! Hep birlikte tövbe ediniz ta ki kurtuluşa eresiniz*"⁵⁵² anlamındaki ayette Allah bütün mü'minleri tövbeye çağırmakta, "*Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle/nasuh tövbesi ile tövbe edin. Umulur ki Rabbiniz günahlarınızı örter ve sizi altlarından ırmaklar akan cennetlerine koyar.*"⁵⁵³ anlamındaki ayette ise, ihlasla tövbe edenleri affedeceğini ve cennete koyacağını haber vermektedir. Yine Kurân-ı Kerim'deki bazı ayetlerde de Allah Teâla kendisinden bağışlanma istenmesini tavsiye etmektedir ki şu ayetler buna örnek olarak zikredilebilir⁵⁵⁴: "*Allah'tan bağışlanma dileyin. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*"⁵⁵⁵, "*Rabbinizden bağışlanma dileyin, sonra ona tövbe edin. Şüphesiz Rabb'im çok merhametlidir, çok severdir.*"⁵⁵⁶

Daha önce zikredildiği gibi tövbe kelimesi Kurân-ı Kerim'de pek çok ayette yer almaktadır. Ayrıca çeşitli ayetlerde aynı kökten gelen ve aynı anlamları ifade eden başka kelimeler de kullanılmıştır.⁵⁵⁷ Bu ayetlerde Hz. Adem'den itibaren bütün insanların günah ya da hata işleyebildikleri, sadır olan bu hata ve günahları bağışlatmanın yegâne yolunun tövbe olduğu belirtilerek insanlara tövbe etmeleri emredilmiştir.⁵⁵⁸ Tövbe edenlerden bu fiilleri sebebiyle övgüyle söz edilmiştir.⁵⁵⁹ Aynı zamanda bir çok ayette de Allah Teâlâ'nın "Tevvab" tövbeleri çok kabul eden olduğu belirtilmiştir.⁵⁶⁰

Tövbe, Allah'a karşı kulluğun bir gereğidir. Yüce Allah hata ve yanlış yapan kullarından tövbe etmelerini istediği gibi, insanlığa örnek olması için gönderdiği Hz. Peygambere de tövbe ve istiğfarda bulunmasını buyurmuştur:⁵⁶¹ "*(Ey Rasulüm!) Sabret. Allah'ın vaadi şüphesiz gerçektir. Günahının bağışlanmasını iste. Akşam-*

⁵⁵² Nur, 24/31.

⁵⁵³ Tahrir, 66/8.

⁵⁵⁴ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, s. 254-255.

⁵⁵⁵ Müzzemmil, 73/20; Bakara, 2/199.

⁵⁵⁶ Hud, 11/90.

⁵⁵⁷ Karadeniz - Çağrıcı, "Tövbe", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 2030.

⁵⁵⁸ Bakara, 6/44; Hud, 11/3, 52, 61, 90.

⁵⁵⁹ Bakara, 2/222; Tövbe, 9/112; Tahrir, 66/5.

⁵⁶⁰ Karadeniz - Çağrıcı, "Tövbe", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 2030.

⁵⁶¹ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, s. 252.

*sabah Rabbini hamd ederek tesbih et.*⁵⁶², "(Ey Peygamberim! Rabbine hamd ederek tesbihte bulun (O'nu yücelt) ve O'ndan bağışlama dile. Çünkü O, tövbeleri çok kabul edendir."⁵⁶³

İnsanlar her zaman hata yapmaya günah işlemeye yatkın olarak yaratılmışlardır. Buna karşılık olarak Kurân-ı Kerim'de Allah'ın af ve mağfiretinin çokluğu, kulların Allah'a yönelmesi halinde her zaman için bağışlanabilecekleri beyan edilmiştir. Bu itibarla Hz. Peygamber Rabb'inden şu rivayetlerde bulunur:⁵⁶⁴ "Ey Kullarım! Siz gece ve gündüz günah işliyorsunuz. Ben günahların hepsini bağışlarım. Bu sebeple benden af ve mağfiret isteyin sizi bağışlayayım."⁵⁶⁵, "Ey Kullarım! Benim koruduğum kimse hariç hepiniz günahkarsınız. Bu itibarla benden mağfiret dileyiniz ki sizi bağışlayayım. Sizden kim bağışlamaya gücümün yettiğini bilir de kudretimle benden mağfiret dilerse o kimseyi bağışlarım."⁵⁶⁶ Yine bu minvalde Hz. Peygamber " Eğer sizler günah işlemeseydiniz, yemin ederim ki Allah, sizin yerinize, günah işleyen, sonra da tövbe edip bağış dileyen kullar yaratırdı"⁵⁶⁷, "Her Ademoğlu hata eder; hata edenlerin en hayırlısı ise, hatalarının ardından tövbe edenlerdir."⁵⁶⁸ Günahı ne kadar çok olsa da kul samimiyetle tövbe ettiği takdirde Allah'ın kulunu bağışlayacağını Hz. Peygamber şu hadisiyle haber verir: "Eğer günah işleseniz ve günahlarınız semaya ulaşacak kadar çok olsa, sonra tövbe etseniz, Allah mutlaka tövbelerinizi kabul eder."⁵⁶⁹

Bütün ilahi dinlerin kabulüne göre insanın fıtratında hem iyilik hem de kötülük eğilimi bir arada bulunmaktadır. Hangisini seçeceğinin kararı insana bırakılmıştır. İlk insan olan Hz. Adem bir hata yapmış, fakat ardından samimi ve ısrarlı bir tövbe ile tevabb olan Allah'ın mağfiretine mazhar olmuştur.⁵⁷⁰ Gazzaliye göre insanın hatadan beri olması imkânsızken hatadan dönerek Allah'ın affına

⁵⁶² Mü'min, 40/55.

⁵⁶³ Nasr, 110/3.

⁵⁶⁴ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, s. 256-257.

⁵⁶⁵ Müslim, Birr ve Sıla, 55.

⁵⁶⁶ İbn Mace, Zühd, 30.

⁵⁶⁷ Müslim, Tövbe, 10, 11.

⁵⁶⁸ Tirmizi, Kıyamet, 49.

⁵⁶⁹ İbn Mace, Zühd, 30.

⁵⁷⁰ Topaloğlu, Bekir, "Tövbe", *DİA*, XXXXI, 280.

sığınmamak da insanlıkla bağdaşan bir durum değildir.⁵⁷¹ Gazalinin bu düşüncesinin kaynağı, *"Her insan günah işleyebilir, günah işleyenlerin en hayırlısı tövbe edendir"*⁵⁷² mealindeki hadis olduğu kabul edilir. Aslında tövbe imanın hem işareti hem de bir tezahürü olarak görülür. Aynı zamanda Kur'an'da nefsi kirlerden arındırma işlemi⁵⁷³ olarak tarif edilir.⁵⁷⁴ Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Mümin kul günah işlediğinde kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer pişman olarak bağışlanmasını dilerse nokta silinip kalbi cilalanır. Günah işlemeye devam ederse siyahlık kalbini sarar. Cenab-ı Hakk'ın, 'Onların işlemekte oldukları kötülükler kalplerini kirletmiştir' şeklindeki beyanında*⁵⁷⁵ *yer alan kir ve pas bundan ibarettir"*.⁵⁷⁶ Hadiste açıklandığı üzere kalpleri kirleten kötülüklerden tövbe ile temizlenmek mümkündür.⁵⁷⁷

İnsanla dünyayı birbirine bağlayan birçok faktörler mevcuttur. Dünya ve içindekilere, nefsin tezahürleri olan haset, kin, açgözlülük, dünyevi arzulara bağlılık, hırs ve buna benzer pek çok kötü huyların insan bünyesinde hayat bulmasını sağlar. Bu sebeple insan dünya ile olan ilişkilerini artırırken bir yandan da emellerini, arzularını artırmış olur. Bu imkansızlıklar içerisinde kendini eleme ve üzüntüye sürükler. Kulun bu şekilde kendini tamamıyla dünyaya kaptırması, yaratıcısı olan Allah'tan uzaklaşmasına sebep olur. Bundan dolayı insanın masivadan uzaklaşması için Allah'a yönelerek, O'na yaklaşması gerekir. İşte bu Allah'a yönelip yaklaşma tövbedir ancak tövbe ile gerçekleşir. İnsan yaşantısı boyunca ya tövbe içindedir yada günahtedir, üçüncü bir hal yoktur. Günah ve tövbe birbirinin zıddı ile kaim hallerdir, birinin varlığı ile diğerinin yok olduğu veya birinin yokluğunda diğerinin hep hazır bulunduğu, ayrılmaz bir mücadele içindedirler.⁵⁷⁸

⁵⁷¹ Gazzali, *İhya'ü Ulumi'd-Din*, IV, 23.

⁵⁷² Tirmizi, *Kıyame*, 49; İbni Mace Zühed, 30.

⁵⁷³ Şems, 91/ 9-10.

⁵⁷⁴ Topaloğlu, Bekir "Tövbe", *DİA*, XXXI, 280.

⁵⁷⁵ Mutaffifin, 83/14.

⁵⁷⁶ Müsned, II, 297; Tirmizi, *Tefsir*, 83/1.

⁵⁷⁷ Topaloğlu, "Tövbe", *DİA*, XXXI, 284.

⁵⁷⁸ Yaman, Mehmet, *Kelam'da Günah ve Tövbe*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006, s. 13.

Bütün İslami kaynaklarda tövbe bir ibadet olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: *"Takva sahibi o kimselerdir ki, çirkin bir iş yaptıklarında, yahut günah işleyerek kendilerine kötülük ettiklerinde Allah'ı hatırlayıp hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir! Bir de onlar işledikleri kötülüklerde bile bile direnmezler."*⁵⁷⁹

Bu ayetten anlaşıldığı kadarıyla Allah şuuru insanı, ahlak bakımından, özellikle şu iki sonuca götürmektedir:

a-Günahların bağışlanmasını istemek,

b-Kötülükte ve günahta ısrarcı olmamak,

Bu sonuçların ikisini de bir arada ifade eden İslamî kavram tövbe kelimesidir. Bu bağlamda vicdanın, kişinin ahlakı üzerinde en olumlu ve güçlü etkisi de tövbe ile ortaya çıkar.

Vicdanın, işlenmiş bir kötülük karşısında üzüntü ve pişmanlık şeklindeki tepkisi, ancak iradeyi harekete geçirmesi şartıyla meydana gelir. Pişmanlığın etkisi ile meydana gelen iradenin bu şuuru, insanı tövbeye yöneltir. Böylece pişmanlık, gelip geçici ve sonuçsuz bir duygu hareketi olmaktan çıkarak, insanı, Allahtan günahlarının bağışlanmasını istemeye ve kötülükleri iyiliklerle telafi etme niyetine ve çabasına götürür.⁵⁸⁰

Tövbeden beklenen karşılık, Allah'ın bağışlamasını ve mağfiretini elde etmek suretiyle rızasını kazanmaktır. *"Allah şüphesiz daima tövbe edenleri sever."*⁵⁸¹ *"Doğrusu ben, tövbe edeni, inanıp yararlı iş işleyerek doğru yola gireni bağışlarım."*⁵⁸² ayetleri bu durumun delili olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda tövbe, Allah'ın kullarına olan rahmetinin de bir somut bir göstergesidir. Bu anlamda *"Allah size açıklamak ve sizden öncekilerin yollarını göstermek ve tövbenizi kabul etmek ister. Allah bilendir, hakimdir."* Yine *"Allah'ın sizin tövbenizi kabul etmek*

⁵⁷⁹ Al-i İmran, 3/135.

⁵⁸⁰ Karadeniz - Çağrıcı, "Tövbe", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 2031.

⁵⁸¹ Bakara, 2/222.

⁵⁸² Ta-ha, 20/82.

ister, şehvetlerine uyanlar ise sizin büyük bir sapıklığa girmenizi isterler."⁵⁸³ buyrulmuştur.⁵⁸⁴ Bu ve benzeri olan ayetlerde Allah Teâla, inanan inanmayan bütün kullarını kapsayan bir çağrıda bulunmaktadır. Çünkü Allah (c.c), herkesin şu anki mevcut durumunu gözden geçirerek hatalarından dönmelerini istemektedir. Bundan ötürü Allah(c.c), müslüman veya müslüman olmayan herkesi tövbeye davet etmektedir. İnanmayanın tövbesi İslam'ı seçmesi iken, inananın tövbesi ise günahkâr hallerini terk etmesidir. Hem İslam'a yeni giren hem de müslüman olup da günahından dönen kişiler için, sonraki hedef, salih amelle durumlarını düzeltmeleridir.⁵⁸⁵ Kurân-ı Kerim'de her türlü günahın telafi edilmesi için iki şartın ortaya konulduğu görülmektedir. Birincisi tövbe, diğeri ise, birçok ayette hemen tövbe ifadesinden hemen sonra gelen, salih amel işlemek ve yararlı iş yapmaktır.⁵⁸⁶ Günahkâr mümin veya İslam'a yeni giren kişi, kul Allah ile arasındaki irtibatını tövbe vasıtasıyla tesis etmekte, bu suretle inandığı varlığa itaate doğru açılmakta ve ona yönelmektedir. Allah, kullarını cehennem azabıyla cezalandırmadan önce, tövbeyle, günah kirlerinden temizlemek istemektedir. İnsanlar tövbe ederek hem günahlarından temizlenme fırsatı bulacaklar hem de Allah'ın sevgisini kazanabileceklerdir.⁵⁸⁷

İslam alimlerine göre tövbe, öncelikle insanın zihninde başlamaktadır. İnsandan herhangi bir şeyi yapmak ya da terk etmek doğrultusunda ortaya çıkan durum, öncelikle kalpte o şeyin faydalı veya zararlı olduğu şeklinde bir kabul meydana getirir. Akabinde ise faydalı olduğunu tasdik etmekten onu meydana getirme arzusu ve eğilimi, zararlı olanı tasdik etmekten de onu yapmama isteği uyanır. Son merhalede bu arzu ve eğilimle birlikte oluşan güç, fiilin ya

⁵⁸³ Nisa, 4/26-27; Ahzab, 33/72-73.

⁵⁸⁴ Yaman, *Kelam'da Günah ve Tövbe*, s. 53.

⁵⁸⁵ Topyay, Yusuf, *Kur'an'da İbadet Açısından İstiğfar ve Tevbe İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008, s. 91.

⁵⁸⁶ Topyay, *Kur'an'da İbadet Açısından İstiğfar ve Tevbe İlişkisi*, s. 68.

⁵⁸⁷ Topyay, *Kur'an'da İbadet Açısından İstiğfar ve Tevbe İlişkisi*, s. 67.

gerçekleştirilmesini ya da terk edilmesini sağlar. Bu olgu bu tarzda belirlenince, tevbenin de bu şekilde meydana geldiği anlaşılır.⁵⁸⁸

İslam'a göre günahsız olanlar yalnızca peygamberlerdir. Günah işlemeyen bir insan veya toplum düşüncesi akla ve mantığa aykırıdır. Çünkü kişi beşer olması dolayısıyla her an nefsinin isteklerine ve şeytana aldanabilir. Bundan dolayı önemli olan, günahı işledikten sonra günahı ısrar etmemek, günahı savunmamak ve günahı hemen terk etmektir.⁵⁸⁹

İlk insan olan Hz.Adem (as) ve onun eşi, yaptıkları hatadan ve günahıtan dolayı Allah'a tevbe ettiler. Ve tevbeleri kabul edildi. Ancak, Allah'ın secde emrini dinlemeyen iblis, yaptığı yanlışını kabul etmediği gibi isyanından dolayı pişman da olmadı. Bu yüzden de Allah'ın rahmetinden ebediyen kovulmuş oldu. Bundan dolayıdır ki günahıta ısrar etmek ve kibirlenmek tövbenin önündeki en büyük engeldir. Diğer taraftan tövbenin Allah katında kabul edilebilir bir tövbe olması için kişinin samimiyetle, pişmanlıkla bir daha işlenen günaha dönmeme niyeti olmalıdır, ki Kur'an bunu 'nasuh' tövbesi şeklinde isimlendirmektedir.⁵⁹⁰ *"Ey iman edenler! Allah'a nasuh (kesin) bir tövbe ile tövbe edin. Olabilir ki, Allah, sizin kötülüklerinizi örter ve altından ırmaklar akan cennetlere sokar..."*⁵⁹¹ Bir kısım İslam alimleri "tövbe-i nasuh" u, tövbe eden kimse için, artık kötülüğe dönmemesi gerektiğini hatırlatan, yeniden kötülüğe dönmesinin önüne geçen ve hatalarını telafiye zorlayan bir tövbe olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Anlaşıldığına göre gerçek ve tam bir tövbe, ahlaki şuurun sürekli olarak canlı tutulması sonucunu doğurur böylece tövbeyle hatalardan duyulan nedamet, kalplerde derin bir şekilde hissedilmesiyle başlayan, tam bir irade mücadelesi meydana gelir; öyle ki bu çaba bizi, Allah'ın huzurunda hatalarımızı ve kötülüklerimizi daha bu dünyada iken itiraf ederek Allah'tan af dilemeye yöneltir. Diğer taraftan iradenin bu çabası, kötülükten

⁵⁸⁸ Özarslan, Selim, "Kur'an'da Tevbe Kavramına Kelam Açısından Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Elazığ-2002, c. 12, S. 1, s. 353-382.

⁵⁸⁹ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 705-706-707-708.

⁵⁹⁰ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 705-706-707-708.

⁵⁹¹ Tahrir, 66/8.

vazgeçmek ve Kurân-ı Kerim'in ifadesi ile "kötülükleri iyiliklerle telefi etmek"⁵⁹² şeklindeki faydalı ve ulaşılması hedeflenen sonuçlara götürür.⁵⁹³

Kul olarak Rabb'ine karşı olan görevlerini idrak ederek, Rabbi'ne ve kendisine olan güvenini yenilemiş olur. Böylelikle üzerine düşen sorumluluklarını bilen ve yerine getiren tövbe, büyük bir arınma, temize çıkma, bilincin tazelenmesi ve yenilenme eylemidir ki insanın kulluk mertebelerindeki en saf halidir denilebilir. Hayatının her anında hata ve kötülükle iç içe olan insan, bu sebeple yoğun bir stres yükü altında ezilmektedir. Bu stres ise, insan için hayatı yaşanmaz hale getirmektedir. İşte bu durumdaki bireyin imdadına Allah'ın bir lütfu olan tövbe mekanizması yetişmektedir. Bu tövbe sayesinde insan, hem günahlarından ve onların meydana getirdiği stresten uzaklaşmakta, hem de ruhen ve vicdanen temizlenip, arınmaktadır.⁵⁹⁴

Günahlara dalarak, kendisini, çevresini ve daha da önemlisi kendisini yaratan Rabbi'ni unutan insan, tövbe etmek suretiyle yaratanını yeniden hatırlayıp, Allah'ın emir ve tavsiyelerine uyan Rabb'ine layık bir kul haline dönüşür. Birey günahlarla yaratanının sevgisini kaybederken, tövbe ettiği takdirde tekrar Allah'ın rızasını kazanmaktadır. Kulun dünya hayatındaki yaratılış amacı ve anlamı da böylece gerçekleşmiştir.⁵⁹⁵

Tövbe etmenin insana getirdiği faydalar iki ana kategoride değerlendirilebilir. İlki, birey tövbe sayesinde geçmiş günahlarından kurtularak, hiç günah işlememiş gibi olmaktadır.

İkincisi ise, birey tövbe aracılığıyla insanlık görevlerini yerine getirmede yüksek dereceler elde ederek, Allah'ın sevdiği Allah dostu insanlar arasına katılmaktadır.⁵⁹⁶

Tövbenin bireysel ve ilahi boyutunun insanda ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan birisi, kişinin ruhen mutluluk hissetmesi ve iç huzura ulaşmasıdır.

⁵⁹² Furkan, 25/70.

⁵⁹³ Karadeniz - Çağrı, "Tövbe", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 2031.

⁵⁹⁴ Özarslan, "Kur'an'da Tövbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım", s. 378.

⁵⁹⁵ Özarslan, "Kur'an'da Tövbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım", s. 379.

⁵⁹⁶ Gazali, *İhya'u Ulumi'd-Din*, IV, 99.

Kurân-ı Kerim "*Ey inananlar! Topluca Allah'a tövbe ederseniz umulur ki mutluluğa (feraha) ulaşanlardan olursunuz*"⁵⁹⁷ ayeti ile tövbeyi bireyin kurtuluşa ve mutluluğa erişme vasıtası olarak göstermekte, tövbe eden kişiyi ise mutluluğa erişeceği konusunda ümitlendirmek suretiyle rahatlatmaktadır.

Birey açısından tövbe, bireyin Allah'la birlikte olma isteğinin fiiliyata dökülmüş halidir. Tövbe, türlü seçenekler içerisinde bireyin Allah'ı tercih etmesidir. Tövbe, bireyin Allah'la iletişime geçmesi, aracısız olarak dilek ve isteklerini iletmesi ve hatalarını itiraf etmek suretiyle kul olarak acziyetini kabul ettiğini bildirmesidir. Bu bağlamda bireyin tövbe etmesinin altında yatan hikmet, Allah'ın her şeyden yüce ve üstün olduğunu içine sindirmesi ve bunu ilan etmesi olduğu düşünülmektedir. İşte bütün bunlar ise Allah ile kulun birbirine yakınlaşmasına zemin hazırlayan unsurlardır.⁵⁹⁸

Bireyin tövbe etmesi, Allah'a olan sevgisinin bir göstergesi olarak kabul edilir. Neticede tövbe bireyin Allah'a olan bağlılığını pekiştirmesi ve yenilenmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. O halde tövbede ısrarlı ve devamlı olmak inanan bireylerin yararına olacaktır. O halde tövbe büyük bir arınma, temize çıkma ve şuuru/bilinci tazeleme eylemidir. Kur'an'ın tövbeden beklediği ise, bireyi çelişki ve karmaşadan kurtararak, tutarlılığa, dürüstlüğe yönelterek onun şeref ve haysiyetini korumasına yardımcı olmaktır.⁵⁹⁹

3.2.9. Kıssa: Çöldeki Köpeğe Su Veren Adam Kıssası

Kıssa Buhari'nin Şirb, Vudu, Mezalim, Edeb; Müslim'in, Selam isimli konularında kaydedilen hadisler içerisinde yer almaktadır.

Kıssayı Hz. Peygamber(s.a.v)'den rivayet eden Hz. Ebû Hüreyre (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (s.a.v) buyurdu ki: "Bir gün adamın biri yolda giderken çok susamıştı biraz daha gidince susuzluğu iyice arttı. Bir süre sonra bir kuyuya rast geldi. Hemen kuyuya inip içebildiği kadar su içti. Kuyudan çıktığı sırada susuzluktan

⁵⁹⁷ Nur, 24/31.

⁵⁹⁸ Özarslan, "Kur'an'da Tövbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım", s. 380.

⁵⁹⁹ Özarslan, "Kur'an'da Tövbe Kavramına Kelâm Açısından Bir Yaklaşım", s. 380.

diliyle toprağı eşleyen bir köpek gördü. Adam köpeğin de kendisi kadar çok susadığını anlayınca bir defa daha kuyuya inerek su ile doldurduğu ayakkabısını ağzıyla tutup dışarı çıkarak köpeğe su verdi. Böylece köpeğin ihtiyacını gidermiş oldu. Allah Teâlâ adamın bu davranışından memnun olarak günahlarını bağışladı."

Bu sırada Rasulullah'ın yanında bulunanlardan bazı kimseler:

"Ey Allah'ın Resulü! Yani Allah bize hayvanlar (için yaptığımız iyilikler)den ötürü de ücret mi verecek?" dediler. Hz. Peygamber (alehissalatü vesselam):

"Evet! Allah, bütün can taşıyanlar için yapılan iyiliklere bir ücret verecektir" buyurdu."⁶⁰⁰

3.2.10. Kıssa: Kediye Hapseden Kadın Kıssası

Hz. Peygamber tarafından zikredilen bu kıssa Buhari'nin Sahihayn'ında Bed'ül-Halk, Şirb, Enbiya konularında kaydedilmiş, Müslim'in Sahihayn'ında ise Birr konusunda yer almıştır.

Kıssayı rivayet eden ashaptan İbnu Ömer (r.a) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam) şöyle buyurdu: "Bir zamanlar yaşayan kadının biri, eve hapsettiği bir kedi sebebiyle cehenneme gönderildi. Çünkü bu kadın kediyi hapsettikten sonra hem yiyecek birşey vermemiş, hem de topraktaki böcekleri bile yemesine izin vermemişti."⁶⁰¹

3.2.11. Kıssa: Karınca Yuvasını Yakan Peygamber Kıssası

Bu kıssanın Buhari'nin, Cihad, Bed'ül-Halk; Müslim'in, Selam konularında yer aldığı tespit edilmiştir.

Kıssa sahâbeden Hz. Ebu Hüreyre (r.a) tarafından şu şekilde rivayet edilmiştir: "Resulullah (s.a.v)'in ifadesine göre: "Bir peygamber bir karınca ısırıldı. O peygamber bundan dolayı (öfkelenerek) karıncanın yuvasının yakılmasını emredince karıncanın yuvası yakıldı. Allah Teâlâ bunun üzerine o peygambere: 'Seni tek bir karınca ısırması sen teşbih etmekte olan bütün bir ümmeti yaktın.' diye vahyetti."⁶⁰²

⁶⁰⁰ Buhari, Şirb, 9, Vudu, 33, Mezalim, 23, Edeb, 27; Müslim, Selam, 153, (hadis no: 2244).

⁶⁰¹ Buhari, Bed'ül-Halk, 17, Şirb 9, Enbiya, 50; Müslim, Birr, 151, (hadis no: 2242).

⁶⁰² Buhari, Cihad, 152, Bed'ül-Halk, 14; Müslim, Selam, 148.

3.2.11.1. Kıssaların (9,10,11. Kıssalar) içerdiği değerler

İnsanı insan yapan, onu diğer varlıklardan farklı ve üstün kılan birtakım erdemler vardır. Bu erdemler, insan denilen varlığın yaratılmasının da sebeplerinden olarak görülmüştür. Allah, yaratmış olduğu diğer tüm varlıkları insanın hizmetine vermiş ise, insanda görmek istediği ve insanın yeryüzünde varlığın halifesi, en üstünü ve şerefli olduğunu kanıtlayacak erdemlerini göstermesi içindir. İşte Hz. Peygamberin anlattığı bu üç kıssada pek çok insani erdemi içinde barındıran merhamet değerine dikkat çekilmiştir.⁶⁰³ Aynı zamanda bu kıssalarda merhamet değerinin vurgulandığı düşüncesini destekler mahiyette olmak üzere ilgili hadis kaynaklarında⁶⁰⁴ kıssaların hayvanlara merhamet başlığı altında verildiği görülmüştür. Bu sebeplerden doğan neticeyle merhamet değeri⁶⁰⁵ üzerinde durulmuştur.

3.2.11.1.1. Merhamet

Merhamet değeri çalışmamızın 60. sayfasında incelenmiştir.

3.2.12. Kıssa: Hırsıza, Zengine ve Zinakâra Verilen Sadaka Kıssası

Hz. Peygamber tarafından anlatılan kıssa Buhari, Zekat ve Müslim, Zekat konularında söz konusu edilmiştir.

Kıssa sahabe efendilerimizden Hz. Ebu Hüreyre (radiyallahu anh) tarafından naklediliyor ve Ebu Hüreyre (r.a) şöyle anlatıyor: "Resulullah (s.a.v) buyurmuştur ki: "Bir gece bir adam: "Kesinlikle ben bu gece bir sadaka vereceğim!" diyerek, vereceği sadakayı yanına alıp evden çıktı. Ancak (fark etmeden) sadakasını bir hırsıza verdi. Sabah olduğunda insanlar aralarında:

"Bu gece birisi hırsızın birine sadaka vermiş!" diye dedikodu ediyorlardı. Sadakayı veren adam:

"Ey Allah'ım! Bir hırsıza sadaka verdiğim için sana şükrediyorum. Fakat ne olursa olsun bir sadaka daha vereceğim " dedi.

⁶⁰³ Keleş, Ahmet, *Hz. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara, 2011, s. 43.

⁶⁰⁴ Canan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, VII, 269-277.

⁶⁰⁵ bkz. s. 60.

Gece olduğunda yine sadakasını alarak çıktı. (Gece karanlığından dolayı farkında olmadan bu defasında da zinakar bir kadına verdi. Sabah olunca yine insanlar:

"Bu gece de fuhuş yapan bir kadına sadaka verilmiş! "diye söyleniyorlardı. Sadaka veren kimse:

"Rabb'im bir hırsıza ve bir zinakara verdiğim sadaka için sana hamdü senalar olsun!" dedikten sonra "Kesinlikle bir sadaka daha vereceğim!" diye karar verdi. Gece karanlığı çökünce bir kere daha vereceği sadakayla beraber dışarıya çıktı. (Gece karanlıkta fark edemediğinden) bu seferinde de sadakasını bir zengine vermişti. Sabahleyin insanların yine:

"Bu gece de bir zengine sadaka vermişler!" diye konuştukları duyuluyordu. Sadakaların sahibi olan adam: "Allah'ım sana, hırsız bir kimseye, bir zinakara ve de zengine bir kişiye sadaka verdiğim için hamd ediyorum!" dedi. (Bunun üzerine gördüğü rüyada sadakaları veren kişiye şöyle denildi):

"Senin vermiş olduğun sadakalar Allah tarafından kabul edildi. Şöyle ki: (Sadakalarını ihlasla, yalnızca Allah'ın rızası gözeterek verdiğin için) hırsızın hırsızlığı bırakarak namusuyla çalışması, zaniyenin zinayı terkederek uzaklaşması, zengin de durumdan ders çıkararak Allah'ın kendisine nimetlerden sadaka vermesi ümit edilir."⁶⁰⁶

3.2.12.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin anlattığı bu hadis kıssasında vurgulanan değerler, sadaka vermek⁶⁰⁷ ve Allah için yapılan amellerde mutlaka bulunması gereken ihlas/samimiyettir.⁶⁰⁸ Çünkü kıssaya göre, sadakasını cimri bir zengine, hırsıza ve zina eden kadına veren kişinin bu amelini Allah'ın kabul ettiğini hatta niyetinin ihlasından dolayı zengin de cömert, hırsız ve fahişenin de namuslu kişiler olmasına

⁶⁰⁶ Buhari, Zekat, 14; Müslim, Zekat, 78, (hadis no:1022).

⁶⁰⁷ Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 157; Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, X, 41.

⁶⁰⁸ Canan, *Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, X, 42; Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 157.

sebepe olduğu haber verilmiş, böylece iyi niyetin kötülükleri iyiliğe tebdil ettiğini, bu iyiliğin muhatabı olan kişiyi güzel ahlaklı olmaya yönelttiğini açıklamıştır.⁶⁰⁹

3.2.12.1.1. İyi niyet / ihlas / samimiyet

İyi niyet/İhlas/Samimiyet kavramları birbiriyle iç içe geçmiş, anlam sahaları ve sınırları birbiriyle çokca ilintili olan kavramlar olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple bu kavramlar birlikte incelenecektir.

Niyet; TDK Büyük Türkçe Sözlükte; Bir şeyi yapmayı önceden isteyerek düşünme,⁶¹⁰ maksat, kalbin hemen veya ulaşılması hedeflenen sonuç itibarıyla amacına uygun bulduğu, yani bir faydayı sağlayacağına veya bir zarara engel olacağına hükmettiği fiile doğru yönelmesi şeklinde açıklanmıştır.⁶¹¹ Ahlaki bir terim olarak ise niyet; bir fiilin bir davranışın, belli bir sonuca ulaştıracak, önceden planlanan bir amacı gerçekleştirecek şekilde zihinde tasarlanarak belirlenmiş biçimdir. Niyetler kalpte oluşan düşünce ve tasarılar olarak da nitelenmiştir.⁶¹²

Diğer taraftan iyi niyet de kalbin doğru ve güzel duygu ve düşüncelerle faydalı, uygun, iyi sonuçlara ulaştıracak olan işleri yapmak istemesi şeklinde açıklanabilir. Ahlaklı huzurlu bir toplum tesis edilmesi amacını taşıyan tüm insanların iyi niyetli olma değerini ön plana almak zorunda oldukları tartışmasız kabul edilir.⁶¹³

İhlas/Samimiyet kavramlarına gelince; H-1-s kökü sözlükte, "arınmak, ayrışmak, kurtulmak ve ayrılmak" anlamlarına geldiği ifade edilir. Diğer taraftan bir şeye, mahiyetinden özünden olmayan bazı şeyler karışıp bulandıktan sonra o şeyin içeriğine karışan şeylerden kurtularak saflaşması ve arınması manaları da, h-1-s fiiliyle ifade edilir. İhlas ise, "bir şeyi, kendisine karışmış ve bulaşmış olan şeylerden arındırmak, ayrıştırmak, kurtarmak ve sadece kendisi yapmaktır" denilmiştir. Aynı

⁶⁰⁹ Ersan, *Sahih-i Müslimdeki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, s. 151.

⁶¹⁰ TDK Büyük Türkçe Sözlük, "Niyet"; <http://www.tdk.gov.tr/index.php>, Erişim 10/06/2018.

⁶¹¹ Ersan, *Sahih-i Müslimdeki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, s. 153.

⁶¹² Heyet, "Niyet", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, III, 1577.

⁶¹³ Ersan, *Sahih-i Müslimdeki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, s. 153.

zamanda H-1-s kökü, bir açıdan, eşyayı yabancı unsurlardan ayırma, ayırıştırma anlamını taşıırken, bir taraftan da aslına ve özüne ulaştırma anlamını ihtiva eder.⁶¹⁴ Kalbin, saflığının bozulmaması için bütün bulanık, karışık işlerden ve kendisini bozabileceği düşünülen şeylerden beri olmasını ifade eder açıklaması ihlasın terim anlamları arasında zikredilir.⁶¹⁵

Yine ihlas kavramına dair yapılan bir başka açıklama da, "ibadet ve iyilikleri riyadan ve çıkar kaygılarından arındırıp sadece Allah için yapmak" şeklindedir. Diğer taraftan İslami literatürde ise; şirk ve riyadan, batıl inançlardan, kötü duygulardan, çıkar hesaplarından ve genel olarak gösteriş arzusundan kalbi temizlemeyi, her türlü hayırlı işlere iyi niyetle yönelmeyi ve her daim yalnızca Allah'ın rızasını gözetmeyi ifade eder şeklindeki açıklama ile ihlâs daha geniş bir anlam ifadesi bulmuştur.⁶¹⁶ İhlas kavramı Türkçede samimiyet kelimesi ile ifade edilmiştir. Buna göre samimiyet için, açık yürekli olmak, içinden gediği gibi davranmak, art niyetsizlik, çıkar gözetmemek, riyasızlık, içtenlik, gibi açıklamalar yapılmıştır.⁶¹⁷

Bilindiği üzere ihlâs, dosdoğru, samimi, katkısız, dupduru; riyadan uzak olma ve kalbi şüphelendirecek şeylere karşı korunaklı olmak, kapalı yaşama veya gönül saflığı, fikir istikameti, Allah'la münasebetlerinde dünyaya dair gayeler gütmemek ve tam bir sadakatle Allah'a kulluk etmek şeklinde yorumlanmıştır. Buna göre ihlâs, kişinin, inanç ve ibadetinde, Yüce Allah'ın emir, istek ve ihsanlarının dışındaki malayani şeylere karşı kendini kapatması, yaptığı şeylerin Cenab-ı Hakk'ın denetiminden geçeceği bilinciyle yapması, diğer bir deyişle vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de Allah'ın rızasını hedeflemesi ve Allah'ın sevgisini kazanmak için çalışmasından ibarettir. İhlâsın ifade ettiği bu anlamdan dolayıdır ki, Allah Rasûlü: "*Allah buyuruyor ki;*

⁶¹⁴ Ekin, Yunus, "İhlas Kavramının Semantik Analizi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2002, Yıl: 3, S. 9, s.147-148.

⁶¹⁵ Karaca, Faruk, "Dilimizde Dini İnanç İfade Eden Bazı Kavramlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi*, s. 236, pdf.

⁶¹⁶ Ateş, Süleyman, "İhlas", *DİA*, XXI, 536.

⁶¹⁷ Yüce, Abdülhakim "Dinde Samimiyet"; <http://www.abdülhakimyuce.com/uncategorized/din-samimiyettir-2/>, pdf; Erişim:10/04/2019.

Kulumun kendisiyle bana ibadet ettiği en sevimli şey bana karşı ihlaslı ve samimi olmasıdır"⁶¹⁸ ve *"Her zaman amellerinizde ihlası gözetin; zira Allah, sadece amelin halis olanını kabul eder"*⁶¹⁹ diyerek yapılan ve yapılacak amellerin ihlas merkezli olarak yapılmasını tavsiye etmiştir. İslam dini, insan davranışlarında asıl olarak niyet ve samimiyeti ön plana çıkartır. Kurân-ı Kerim'de *"Allah sizin kalplerinizi en iyi bilendir. Eğer siz iyi olursanız, şunu bilin ki Allah kendine yönelenleri bağışlayıcıdır"*⁶²⁰ buyrulmuş insanları iyi kalpli olmaya teşvik edilmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.)'in *"Şüphesiz ki Allah, sizin suret, şekil ve dış görünüşlerinize bakmaz, lakin kalplerinize bakar,"*⁶²¹ hadisine göre ihlas, kalbin bir amelidir ve Allah da insana, kalbinin niyet ve eğilimlerine göre değer verir.⁶²² Yine: *"Bedende bir et parçası vardır ki, bu parça iyi olursa bütün beden iyi olur; bozuk olursa bütün beden bozulur. Dikkat! O kalptir"*⁶²³ hadisi kalbe hüsnü zan ve güzel düşünceler yerleştirildiği takdirde tüm beden ve ruhun da iyi ve huzurlu olacağı ifade edilmiştir.

Kurân-ı Kerim'de hulus kökünden çeşitli kelimeler hem sözlük hem terim anlamında yer almaktadır. Kur'an'da on yerde geçen *"muhlisine lehü'd-din"* ifadesindeki ihlas kavramı "yalnızca Allah'a yönelerek O'na kulluk etme, sadece O'na güvenip O'ndan istemek, ancak Allah'ın dinini kabul ederek tevhit inancına batıl itikatları karıştırmamak, saf dindarlık"⁶²⁴ şeklinde hem şirke hem riyaya zıt bir anlam taşır.⁶²⁵

Fahreddin er-Razi, ihlasın "bir şeyi karışımdan temizleyip saf hale getirmek" şeklindeki sözlük anlamına dikkat çekerek insanın bir ameli ya sadece Allah'a has kılarak ya da Allah'tan başkası için veya her iki amacı birleştirmeye çalışarak

⁶¹⁸ İbn Hanbel, Müsned, V, 254.

⁶¹⁹ Münavi, 1/217 den aktaran Abdülhakim Yüce, "Dinde Samimiyet" s.1; <http://www.abdülhakimyuce.com/uncategorized/din-samimiyettir-2/>, pdf; Erişim:10/04/2019.

⁶²⁰ İsrâ, 17/25.

⁶²¹ Müslim, Birr, 33.

⁶²² Yüce, Abdülhakim, "Dinde Samimiyet", s. 1, pdf; <http://www.abdülhakimyuce.com/uncategorized/din-samimiyettir-2/>, pdf; Erişim:10/04/2019.

⁶²³ Müslim, Müsakat, 10.

⁶²⁴ A'raf, 7/29; Beyyine, 98/5.

⁶²⁵ Ateş, "İhlas", DİA, XXI, 537.

yapacağını, sonuncu durumda ister istemez ya Allah rızasını veya başkasını memnun etmeyi öne alacağını belirtmiş, bunlardan sadece birinci amelin kabul görerek Allah'a ulaşacağını, diğer taraftan ameline gösteriş karıştırdığı halde Allah rızasını ön planda tutanların da ihlaslı kimselerden sayılmasının umulduğunu söylemektedir.⁶²⁶

İhlas kavramı Hz. Peygamberin hadislerinde de teşvik edilen bir fazilet olarak sık sık dile getirilmiştir. Çeşitli vesilelerle Allah rızası için ihlasla amel etmenin önemine ve faziletine dikkat çeken Hz. Peygamber,⁶²⁷ bir hadisinde duada ihlaslı olmayı öğütlerken,⁶²⁸ bir başka hadisinde ancak ihlaslı bir kalple iman eden kişinin ahirette kurtuluşa ereceğini müjdelirken,⁶²⁹ kendisi de "*Ya rabbi! Beni sana karşı ihlaslı bir kul yap*"⁶³⁰ şeklinde dua etmiştir.⁶³¹

Din, özü itibariyle ihlas ve samimiyetten ibarettir. Bundan dolayı samimiyet olmadığı takdirde dinden veya dindarlıktan söz edilemeyeceği kabul edilir. Allah Rasulü (sav) dinde samimiyetin önemine binaen, "*Din, samimiyettir*" buyurmuş, bununla neyi kastettiğini daha açık bir şekilde anlaşılması için, "Kime karşı?" diye sorulduğunda ise samimiyetin, "*Allah'a, Kitabı'na, Resulü'ne, Müslümanların idarecilerine ve bütün Müslümanlara*"⁶³² gösterilmesi gerektiğini açıklamıştır. Diğer taraftan Rasulü Ekrem, çeşitli zamanlarda aldığı biatlerde kendisine bağlılık yemini edenlerden, "*bütün Müslümanlara karşı içtenlikle ve samimi olarak davranmaya*"⁶³³ dair söz vermelerini istemiştir.⁶³⁴

Yine Hz. Peygamber, verdiği sadakayı kimse bilmesin diye gizli veren, geceleyin gizlice kalkıp Allah'a yalvaran, savaşta tek başına kalmasına rağmen Allah yolunda cesurca savaşan kimselerin Allah'ın sevgisine erişebileceklerini ifade

⁶²⁶ er-Razi, Fahreddin, *Mefatihul-Gayb*, XIX, sy.188-189 ' den aktaran Süleyman Ateş, "İhlas", *DİA*, XXI, 536.

⁶²⁷ İbn Hanbel, Müsned, III, 225; IV, 80, 82; V, 183; İbn Mace, Menasik, 76; Tirmizi, İlim, 7.

⁶²⁸ Ebu Davud, Cena'iz, 56.

⁶²⁹ Müsned, V, 147.

⁶³⁰ Müsned, IV, 369; Ebu Davud, Vitir, 25.

⁶³¹ Ateş, "İhlas", *DİA XI*, 536-537.

⁶³² Müslim, İman, 95.

⁶³³ Buhari, İman, 42.

⁶³⁴ *Hadislerle İslam*, III, 140.

etmiştir.⁶³⁵ Peygamber Efendimiz gizliliğe ve dolayısıyla ihlasa teşvik etmek için ısrarla gece namazını tavsiye etmiş⁶³⁶ ve farz namazlardan sonra en değerli namazın gece namazı olduğunu bildirmiştir.⁶³⁷ İbadetlerin Allah katındaki değeri az veya çok olmasına bağlı olmayıp, ihlasla yapılmış olması önemli görülmüştür. Buna göre Hz. Ali, "Amelin az olup olmamasını değil, makbul olmasını önemseyin"⁶³⁸ tavsiyesinde bulunmuştur. Çünkü amellerin kabulü için, en önemli şartlardan birisi ihlasla yapılmış olmasıdır. Hz. Peygamber'in Yemen'e gönderdiği genç sahabe Muaz b. Cebel, kendisine nasihatte bulunmasını isteyince Allah'ın Elçisi, "*İnancında samimi (ihlaslı) ol. O zaman sana az amel de yeter.*"⁶³⁹ buyurarak ihlas ve samimiyetin kişinin dini ve dindarlığı için ne derece önemli olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴⁰

Doğruluğun özel bir şekli olarak da kabul edilen ihlas, aynı zamanda iyi niyet anlamında kullanılarak insanın ruhunda gizlenen bir nitelik olarak görülmüş hatta bir sır olarak nitelenmiştir. Çünkü kutsi bir hadiste "*İhlas sırlarımdan bir sırdır, onu sevdiğim kulumun kalbine tevdi ederim*" buyrulduğu söylenir.⁶⁴¹

İhlas ve samimiyetin önemi sadece ibadetlerle sınırlı olmayıp aynı zamanda insanlarla olan ilişkilerde de son derece önem arz eder. Dinimizin belirlenmesine göre müminin taşıması gereken en önemli vasfı güvenilirlik olup bu da ancak içten ve samimi bir davranış tarzı ile sağlanabilir. Buna göre hayatın her alanında, tüm insanlara karşı iyi niyet olarak tanımlanan hüsnü zanla ve samimiyetle davranmak teşvik edilen en önemli ahlaki faziletlerden kabul edilmiştir. İşte bu erdemi kazanabilmenin en kolay yolu ise yapılan her işte Allah rızasını ön planda tutmak ve O'nun her an bizi görüp gözettiği akılda tutulmalıdır. İnsanlara ve diğer varlıklara dair değerlendirmemizde bu yaklaşım esas alındığı takdirde dünyevi çıkar ve

⁶³⁵ Tirmizi, Sıfatu'l-cennet, 25; Nesai, Zekat, 75.

⁶³⁶ Buhari, Teheccüd, 12.

⁶³⁷ Müslim, Sıyam, 202; Tirmizi, Salat, 207.

⁶³⁸ Sübki, Tabakatu's-Safiyetul-Kübra, IV, 376 aktaran *Hadislerle İslam, III*, 144.

⁶³⁹ Hakim, *Müstedrek, VIII*, 2797 (4/306).

⁶⁴⁰ *Hadislerle İslam, III*, s. 143-144.

⁶⁴¹ Kuşeyri, s. 444 'den aktaran Süleyman Ateş "İhlas", *DİA*, XXI, 586.

hırsların sebep olduğu birçok olumsuzluk ve problemin kolayca bertaraf edilebileceği görülür.⁶⁴²

Allah'a iman ederek O'nun rızasını kazanma amaç ve gayretinde olan samimi ve ihlaslı kişi, hayatını güzel ahlaklı ve erdemli olma yönünde düzenlemeye çalışır. Böylece diğer insanları sevmeyi ve saygı duymayı, topluma uyum sağlamayı başarırken aynı zamanda toplumun öteki bireyleriyle sağlıklı ve güzel ilişkiler kurarak mutlu ve huzurlu yaşayabilir.⁶⁴³

İhlas merkezli bir yaşam anlayışı, kişinin hem Rabbiyle hem de mensup olduğu toplumla birleşip bütünleşmesini sağlayarak insan olarak varlığına ve hayatına anlam kazandırır.⁶⁴⁴

Bir insanın samimi ve içten olması son derece önemli bir erdem olmasına rağmen tek başına bu yeterli olmayabilir. Çünkü samimiyet amaç olmayıp insanı iyiye ve güzele yönlendiren köprü görevindeki bir araçtır.⁶⁴⁵ Buna göre ihlas merkezli hayat anlayışı, bilgi-duygu ve davranış arasında uyum ve bütünlük sağlayarak ruhun olgunlaşması ve güzelleşmesi sonucuna götürür.⁶⁴⁶ Böylece İslam dininin hedeflediği mutlu, huzurlu, kamil mümin olarak ifade edilen insan karakterine ulaşılması mümkün olur.

Sonuç olarak denilebilir ki ihlas, yalnızca Allah'a yakınlık ve O'nun rızasını sevgisini hedefleyerek güzel ve kalıcı işler- eserler üretilmesi sonucunu ortaya çıkartır.⁶⁴⁷

3.2.12.1.2. Sadaka Vermek

Sözlükte, doğruluk, doğru söz söylemek, doğrulamak,⁶⁴⁸ haberin gerçeğe uygun olması gibi anlamlara gelen "sıdk" kökünden türemiş olan sadaka, muhtaç

⁶⁴² *Hadislerle İslam, III, 142.*

⁶⁴³ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s.125.

⁶⁴⁴ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s.124.

⁶⁴⁵ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, s. 158.

⁶⁴⁶ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s.123.

⁶⁴⁷ Sayın, *Tasavvuf Terapisi*, s.117.

⁶⁴⁸ Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 575.

durumda olanlara karşılık beklentisi olmaksızın Allah'ın rızasını kazanma gayesiyle yapılan yardım, bağış, zekat⁶⁴⁹ anlamlarını taşır.

Muhammed Esed *Kur'an Mesajı* adlı eserinde sadaka terimiyle ilgili "Allah için sunulan şeyler" diye bir tercüme yaptığını ifade ettikten sonra, hem mümin kişinin başka bir kişiye sevgi ve merhamet hissiyle ihtiyari olarak sunduğu her şeyi, yapmış olduğu her çeşit yardımı hem de dünyevi bir karşılık beklemeden, ahlaki ya da hukuki sebeplerden dolayı yapma yükümlülüğünde olduğu yardımları, hayırseverlikle veya diğergamlıkla sunulan şeyleri yada yapılan iş ve eylemleri ve hem de zekat denilen İslam'a göre zorunlu vergiyi kapsar⁶⁵⁰ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Yine sadaka kavramı, en geniş anlamıyla; Allah rızasını kazanmak için yapılan her iyilik, bağışlanan ve harcanan her şey⁶⁵¹ olarak da açıklanmıştır.

Sonuç olarak Kurân-ı Kerim, Hz. Peygamber ve İslam alimlerinin açıklamalarına bakıldığında sadaka kavramının, İslam kültüründe her türlü yardıma karşılık gelen bir kavram olarak anlam çerçevesinin çok geniş olduğu kabul edilmiştir. Sıdk (doğruluk), sadakât (güçlü ve özden bağlılık, samimiyet), sadık (dürüst ve içten olan kişi) kelimeleri ile ortak kökten gelen sadaka bu anlamları içeren bütün davranışları kapsadığı görülür.⁶⁵² Buna dair Hz. Peygamber, "Her iyilik bir sadakadır."⁶⁵³ hadisi ile sadakaya zengin fakir her Müslüman'ın yapabileceği bütün güzel davranışları kapsayan bir mana genişliği kazandırmıştır.⁶⁵⁴ Bu açıdan sadaka kavramının infak, cömertlik, yardımlaşma ve iyilik değerleriyle de yakından ilişkili hatta iç içe olduğu kabul edilmektedir.

Allah, sadaka kelimesini Kurân-ı Kerim'de beş ayette tekil⁶⁵⁵ olarak, sekiz ayette çoğul⁶⁵⁶ şekliyle zikretmiştir. Ayrıca sadaka verenleri överek yücelten şu üç ayette, "*Yusuf'un yanına girdiklerinde dediler ki: Ey aziz! Bizi ve ailemiz kıtlığa*

⁶⁴⁹ Çağrı, Mustafa, "Sadaka", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1711.

⁶⁵⁰ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 366.

⁶⁵¹ Ece, *İslamın Temel Kavramları*, s. 575.

⁶⁵² *Hadislerle İslam, II*, 487.

⁶⁵³ Buhari, Edeb, 33.

⁶⁵⁴ *Hadislerle İslam, II*, 488.

⁶⁵⁵ Bakara, 2/196, 263; Nisa, 4/114; Tevbe, 9/103; Mücadele, 58/12.

⁶⁵⁶ Bakara, 2/264, 271, 276; Tevbe, 9/ 58, 60, 79, 104; Mücadele, 58/13.

uğradık ve biz az bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. Şüphesiz Allah sadaka verenleri mükafatlandırır."⁶⁵⁷, "*Sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükafat vardır.*"⁶⁵⁸, "*Müslüman erkekler ve müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazi erkekler ve mütevazi kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır*"⁶⁵⁹ sadaka kavramına dair "*mütesaddikin, mussaddikin*" ve "*mütesaddikat, mussaddikat*" ifadeleri kullanılmıştır. Hz. Peygamberin hadislerinde de sadaka kelimesine ek olarak sadaka veren ve sadaka verme anlamındaki isim ve fiillerin çeşitli anlamları barındırdığı ve yaygın olarak kullanıldığı görülür.⁶⁶⁰ Bir gün Hz. Peygamberin (sav), "*Her Müslüman'ın sadaka vermesi gerekir.*" buyurduğu işitildi. Bunu duyanlar ise bir an için şaşırıp kaldılar. Şaşkınlıklarının sebebi ise, aralarında zengin olmadığından mal ile sadaka veremeyecek olanlar bulunuyordu. Bunun üzerine hemen sordular: "*(Sadaka verecek mal) bulamayana ne dersin?*" Allah Resulü, "*Eliyle (emek verir) çalışır. Hem kendisi faydalanır, hem de sadaka verir.*" buyurdu. Sahabe tekrar, "*Ya buna gücü yetmezse ne dersin?*" diye sordular. "*İhtiyaç sahibi, darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur.*" Sahabe tekrar, "*Ya buna gücü yetmezse ne dersin?*" diye sorunca Resulullah, "*İyiliği veya hayrı ister.*". "*Bunu da yapmazsa ne dersin?*" diye dördüncü kez sorunca, "*Kötülükten uzak durur. Bu da bir sadakadır.*"⁶⁶¹ buyurdular.⁶⁶² Yine Allah Rasulü helal malla verilen sadakanın Allah katındaki değerini şöyle

⁶⁵⁷ Yusuf, 12/88.

⁶⁵⁸ Hadid, 57/18.

⁶⁵⁹ Ahzab, 33/35.

⁶⁶⁰ Wensinck, *el-Mu'cem*, "sdk" md. aktaran Ali Duman, "Sadaka", *DİA*, XXXV, 383.

⁶⁶¹ Buhari, Zekat 30; Müslim, Zekat 55.

⁶⁶² *Hadislerle İslam*, II, 487.

açıklamaktadır:⁶⁶³ *"Kim helal kazancından bir hurma miktarı sadaka verirse -ki Allah sadece helal olanı kabul eder-Allah o sadakayı büyük bir hoşnutlukla kabul eder. Sonra onu sahibi için, sizden birinizin tayını yetiştirdiği gibi (özenle) dağ gibi olana kadar büyütür (bereketlendirir).⁶⁶⁴ Öyle ki lokma büyüklüğündeki bir sadakanın sevabı Uhud Dağı kadar olur. Allah'ın Kitabı'nda bunu tasdik eden ayetler şunlardır."* buyuran sevgili Peygamberimiz, *"Onlar, kullarının tevbesini kabul edenin ve sadakaları alanın Allah olduğunu bilmezler mi?"⁶⁶⁵ "Allah faiz malını mahveder (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise artırır (bereketlendirir) ..."⁶⁶⁶ ayetlerini okumuştur.⁶⁶⁷ Peygamber Efendimiz, müminler için cennette açılacak kapılardan birinin *"sadaka kapısı"* olduğunu bildirerek⁶⁶⁸ halis niyet taşıyarak verilen her tür sadakanın Allah'ın yanında değerli ve mükafata layık olduğuna ve yapılan bütün iyiliklerin hem dünyada hem de ahirette mutlaka karşılık bulacağına işaret buyurmuştur.⁶⁶⁹ İşte Allah Rasulünün *"Kuşkusuz sadaka, Rabbin hoşnutsuzluğunu giderir (Allah'ın kişiye huzurlu bir hayat bağışlamasına vesile olur, işlenen kötülüklerle mukabil başa gelebilecek kötülüklerle de kefarettir) ve kötü bir şekilde ölmeyi (Allah'ın izniyle) önler",⁶⁷⁰ "Kıyamet günü müminin gölgesi (onu himaye edecek şey) sadakasıdır."⁶⁷¹ hadisleri de sadakanın dünyevi ve uhrevi faydalarına dikkat çekmektedir.⁶⁷²**

Allah Kurân-ı Kerim'de, kişinin sahip olduğu malı kendi başarısının doğal bir sonucu anlayışı ile görmemesi gerektiğini, bütün bunların asıl sahibinin Allah olduğunu ve bu malların da kişiye imtihan gayesiyle hem bir lütuf hem de emanet⁶⁷³ olarak verildiğini belirtmiştir.⁶⁷⁴ Sadaka hem maddi yardımı hem de manevi yardımı

⁶⁶³ *Hadislerle İslam, II, 489-490.*

⁶⁶⁴ Buhari, Zekat 8.

⁶⁶⁵ Tevbe, 9/104.

⁶⁶⁶ Bakara, 2/276.

⁶⁶⁷ Tirmizi, Zekat, 28.

⁶⁶⁸ Müslim, Zekat, 85.

⁶⁶⁹ *Hadislerle İslam, II, 490.*

⁶⁷⁰ Tirmizi, Zekat, 28.

⁶⁷¹ İbn Hanbel, IV, 233.

⁶⁷² *Hadislerle İslam, II, 490.*

⁶⁷³ Al-i İmran, 3/26; Enfal, 8/28; Nur, 24/33.

⁶⁷⁴ Duman, "Sadaka", *DİA*, XXXV, 383.

içeren bir kavramdır. Sadaka; zekat, hediyeleşme gibi maddi anlamda kullanımlar yanında, iyi işleri emretmek, selam vermek gibi manevi anlamlarda da kullanılmıştır.⁶⁷⁵

Hz. Peygamber "*Güneşin doğduğu her gün, insanın bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir .....*"⁶⁷⁶ buyurduğu hadisinde kişinin Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlere karşı şükür borcu bulunduğunu hatırlatmış ve sadaka vermenin de şükür borcunu ifa etmede önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Bunun sonucunda Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'de zikrettiği "*Eğer şükrederseniz size nimetimi artırırım*"⁶⁷⁷ ayetiyle verdiği müjde ile kişi maddi ve manevi açılardan da bolluk ve afiyet içinde bir hayat sürdürecektir.⁶⁷⁸

Yapılan sadakalar kişiyi cimrilik ve bencillik hastalıklardan kurtarabilecek etkili ilaçtır. Bunu sürekli yapan kişi, böylece ihtiyacı olanlara vermeye alışır, maddeye ve menfaate bağımlı olmaktan kurtulur ve onlara hakim duruma gelir. Bu durumda "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"⁶⁷⁹ ayetine göre kişi, ancak Allah'ın kulu olur ve başka hiç kimseye kulluk etmemiş olur. Sadaka ve zekât vermekle kişi cimrilik hastalığını yenebileceği gibi aynı zamanda da insan vermeye ve harcamaya da alışır ki eğitimciler ve ahlak alimleri, alışkanlığın insan hayatında çok önemli ve geniş bir etki alanının olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardır. Bu durumda verme, tasadduk etme alışkanlığı kazanan insan, bu noktadan sonra daha fazla bencillik edemeyecektir. Yalnız kendisini düşünmeyip, aynı zamanda başkalarını da düşünür duruma gelecektir. Sonuçta başkaları için fedakarlık yapabilen kişi başkalarının hakkına dikkat ederek özen gösterir. İşte

⁶⁷⁵ Erhun, Halil, *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma Ve Yardımlaşma Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya – 2010, s. 91.

⁶⁷⁶ Müslim, Zekat, 56.

⁶⁷⁷ İbrahim, 14/7.

⁶⁷⁸ Tokuş, Mehmet, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006, s. 64, 68.

⁶⁷⁹ Haşr, 59/9.

bütün bu değerler, infak ve sadakanın insana kazandırdığı güzellik ve maslahatlardır.⁶⁸⁰

Sadaka, hem inanan kişinin bir başkasına sevgi ve merhamet hissederek kendi isteği ile sunduğu ikram ve iyilikleri, yaptığı her çeşit yardımı ifade eder, hem de sadaka yapan kişinin, karşılığında dünyevi bir çıkar ve beklentisi olmadan ahlaki ve hukuki gerekçelerle yapmakla yükümlü olduğu yardımları kapsadığından⁶⁸¹ çok yönlü bir fazilettir. Buna göre hem fert hem de toplum açısından paha biçilemez derecede önemli ve değerli bir erdem niteliğindedir.

Sadaka vermek, kişinin şahsiyetinin gelişip yücelmesine de katkıda bulunur. Çünkü diğer canlılara yardım eden, iyilikte bulunan kişi yapmış olduğu bu iyilik sayesinde kendisinin manen yüceltiğini ruhunun arındığını, gönlünün ferahladığını hisseder. Tasaddukta bulunan kişi bu davranışı sayesinde aynı zamanda cimriliğine ve nefsinin zayıflıklarına yenilmeyerek galip gelmiş olur. Bunların sonucunda Allah'ın "*O (mümin) ki (Allah için) vererek arınır, yücelir...*"⁶⁸² ayetinin gereğince insanın şahsiyeti gelişir ve yücelir denilmiştir.⁶⁸³ Aynı zamanda dinimiz yapılan infak ve sadakaların açıklanmamasını mümkünse gizli tutulmasını teşvik ve tavsiye eder ki gizli tutmak sadakayı yapanın kibir ve gurura kapılmasını engelleyip sadakayı alan ihtiyaç sahibini de minnet ve zilletten koruyacaktır.⁶⁸⁴

İslam, inananlarını dünya ve ahiret saadetine eriştirmek üzere gönderilen bir dindir. İslam dininin mensubu olan Müslümanların birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Bu bağlamda Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla sadaka vermek, toplumdaki zenginlerle fakirler arasında sevgi saygı muhabbet bağlarını geliştirir. Allahın tavsiyesi ve isteği üzerine fakir ve ihtiyaç içindekilere yardım eden zenginler, her türlü servet ve zenginliğin, Allah'ın lütfu sebebiyle olduğunu, bu durumun kendisine bir üstünlük kazandırmadığını idrak ederek tevâzu sahibi olur.

⁶⁸⁰ Tokuş, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, s. 64-65.

⁶⁸¹ Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, s. 366.

⁶⁸² Leyl, 92/18.

⁶⁸³ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, VI, 317; Tokuş, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, s. 68.

⁶⁸⁴ İmam Gazali, *İhya'u Ulum'id-Din I*, 534-535.

Fakir de, kazandıklarından bir bölümünün kendisine verilmesiyle, servet sahiplerini kıskanmayıp düşmanlık etmez. Tam tersine kendisine yardım eden zengine karşı saygı ve muhabbet duyarak, dua edecektir. Sonuçta fakir kimsenin, ihtiyaç ve sıkıntısı kalmadığından, topluma ve Allah'a karşı sorumluluklarını kolaylıkla yerine getirebilir. Böylelikle toplumdaki fertler arasında gelir farkından doğan uçurumlardan dolayı toplumsal gerilim oluşmaz. Diğer taraftan böyle bir gerilim olsa bile infak/sadaka kurumu sayesinde bu durum bertaraf edilir. Aksi takdirde zengin-fakir, kuvvetli-zayıf, arasında toplum güvenliğini tehdit eden sınıf farkları ortaya çıkacaktır ki bu durumda toplum hayatında bir huzursuzluk güvensizlik ortamı meydana gelir. Zaten zekat ve sadaka vermenin en önemli işlevlerinden birisi de, toplumsal güvenliği sağlamak aynı zamanda düzen ve emniyeti temin etmektir.⁶⁸⁵

Sadakalar toplum hayatında son derece önem arz eden sosyal yardımlaşmayı tesis ederken aynı zamanda müminler arasında da sevgi ve muhabbet bağı oluşturur. Verilmesi zorunlu tutulan sadakaların yanında, sadaka olarak kabul edilen küçük bir tebessümle bile sadakadan umulan bütün faydalar da elde edilebilir.⁶⁸⁶

3.2.13. Kıssa: Kel, Alacalı ve Kör Kıssası

Hiz. Peygamberin aktardığı bu hadis kıssası Buhari'nin eserinde Enbiya; Müslim'in eserinde, Zühd konularında zikredilen bir kıssadır.

Sahabeden Ebu Hureyre (r.a)'ın naklettiği bu hadis kıssasına dair rivayet şu şekildedir: "Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurdu ki:

"Önceki bir dönemde İsrailoğullarına mensup olan üç kişi vardı: Bunlardan birisi alacalı, birisi kel, birisi de kördü. Allah bu kişilerin imtihan edilmesini istedi. Bu üç kişinin imtihanı için onlara (insan şekline girmiş) bir melek gönderildi.

İnsana görüntüsündeki melek ilk olarak alaca hastalığının olan adamın yanına gitti ve ona: 'En çok istediği şeyin ne olduğunu?' sordu. Adam da meleğe:

"Hayatta en fazla istediği şeyin, insanların kendisinden tiksinesine sebep olan durumun düzelerek güzel bir cilt rengine ve düzgün bir cilde sahip olmak

⁶⁸⁵ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, VI, 310, 311; Tokuş, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, s. 69, 75.

⁶⁸⁶ Tokuş, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, s. 76.

olduğunu" söyledi. Alatenli adamın sözü bittikten sonra melek onu meshetti. Meleğin meshetmesiyle birlikte adamın çirkin görüntüsü değişerek, güzel renkli, düzgün bir cilt şeklini aldı. Melek adama bu defa da:

'En çok sahip olmak istediğini? sordu. Adam buna da

'Deve!" diye cevap verdi. Hemen o anda adama hamile olan bir deve verildi.

Melek:

'Bütün bunları Allah senin için bereketli eylesin!" deyip oradan ayrıldı.

Ardından kel olanın yanına geldi.

'En çok arzuladığın şey nedir söyle?" dedi. Kel olan adam:

"İnsanların benden iğrenmesine neden olan kelliğimin düzelerek gür ve güzel görünen saçlarımın olması" dedi. Melek kel adamı da meshetti, adamın kel görüntüsü gitti aynı anda da kendisine gür ve güzel saçlar verildi. Melek adama tekrar sordu:

"En sevdiğin mal hangisi?". Adam: "Mal olarak en çok sığır isterim!" dediğinde ona da derhal hamile olan bir inek getirildi. Melek buna da: "Allah bu sığırı senin için bereketli kılsın!" diyerek dua edip buradan ama kişinin yanına gitti. Bu defa da melek tarafından amaya: "En çok neyi istiyorsun?" diye sorulunca kör adam: 'En çok Allah'ın gözlerimi iyileştirmesini ve insanları görebilmeyi arzuluyorum!" dedi. Melek onu da meshetti ve Allah Teâlâ da gözlerini anında iyileştirdi. Görevli melek bu adama da:

"Peki en çok sevdiğin ve sahip olmak istediğin mal hangisi?" diye sorduğunda adam:

"Koyun!" cevabını verdi. Bunun üzerine koyun isteyen bu kişiye de o anda verimli bir koyun getirildi.

"Bir zaman sonra bu üç kişiye verilen sığırın, devenin ve koyunun yavruları oldu. Biraz daha zaman geçince de deve hediye edilenin vadi dolusu develeri, sığır verilenin bir vadiyi dolduracak kadar sığırları, koyun alan kimsenin de bir vadi dolusu koyunları oldu. Bir süre sonra görevli melek, alacalı iken iyi olan kişiye onun eski hasta olduğu halindeki şekliyle gelip:

"Ben fakir bir kimse olduğumdan, yolculuğa devam imkanım kalmadı. Artık bana yardım edebilecek bir Allah bir de sen varsın başka yardım imkanım yok! Sana

bu güzel görünümü ve şu malları lütfeden Allah için bana bir deve verirsen o zaman yoluma devam edebilirim. Verir misin?!" dedi. Eskiden alatenli olan adam: "(Hayır birşey veremem. Bu mallarda nicelerinin) hakları var!" diyerek yardım isteğini geri çevirdi. Melek de:

"Sanki seni tanır gibi oldum! Bir zamanlar sen alatenli, insanların iğrendiği, fakir bir kimse değil miydin? Sonra Allah Teâlâ sana (sağlık ve mal) ihsan etti" deyince adam:

"Yeter artık konuştuğun. Bu mallar bana atalarımın miras kaldı!" diyerek meleği azarladı. Melek de:

"Sen bu söyledikleri yalan olan bir yalancı isen Allah da seni eski durumuna döndürsün!" dedikten sonra kelin yanına gitti. Eskiden kel olan bu adama da onun eskiden olduğu gibi kel birisi kılığına girerek göründü. Bu kişiye de aynen öncekine söylediklerini anlatıp yardıma ihtiyacı olduğunu belirtti. Bu kimse de yine bir öncekinin yaptığı gibi insan kılığındaki meleğe yardım etmeyeceğini söyledi. Melek buna da: 'Eğer yalan söyleyen bir yalancıysan Allah'ın seni eski haline çevirmesini dilerim!' dedikten sonra, eskiden kör olan adamın yanına gitti. Bu adamın yanına gittiği zaman da onun önceki hali gibi kör bir kimse şeklinde göründü. Yine buna da öteki ikisine söylediklerini tekrarlayarak fakir olup zor durumda kaldığını ondan yardım istediğini belirtti. Eskiden ama olan adam da:

"Önceden ben de kör birisiyken Allah gözlerimi iyileştirdi, aynı zamanda fakirdim fakat Allah beni zengin etti. Serbestsin her ne istiyorsan istediğin kadar al. Vallahi, bugün Allah adına ne almak istiyorsan al. Sana bu konuda zorluk çıkarmayacağım!" dedi. Melek de adama:

'Bütün malın mülkün hepsi senin olsun! Allah sizleri imtihan etti. Senden razı olundu fakat Allah diğer iki kişiye gazap etti" dedikten sonra gitti."⁶⁸⁷

3.2.13.1. Kissanın içerdiği değerler

Allah'ın insana bahşettiği her nimet aynı zamanda bir imtihan vesilesidir. Nimetin asıl sahibini zikretmek ve ona teşekkür etmek, eldeki nimeti ihtiyacı

⁶⁸⁷ Buhari, Enbiya, 60; Müslim, Zühd, 10, hadis no:2964.

olanlarla paylaşmak infak etmek hem nimeti artırır hem de bereketlendirir. Nimeti vereni tanımamak ve nimetin asıl sahibini unutmak ve paylaşmamak ise nimete ve onu verene karşı nankörlüktür. Allah Rasulü, insanın acizliğini, varlıklı halini, şükür edip etmeme durumuna ve aynı zamanda lütfedilen nimeti, nimeti vereni doğruluk göstererek zikretmek, sadaka verme,⁶⁸⁸ verilen nimetler için şükretmek,⁶⁸⁹ infak yani bir çeşit yardımlaşma ve kanaatkârlık değerlerine bu kıssadaki örnekle dikkat çekmektedir.

3.2.13.1.1. Sadâkat / doğruluk / doğru sözlülük

Doğruluktan ayrılmak insanı zelil durumlara düşmesine sebep olmaktadır. Hadis-i şerifteki abraş ve kel gerçeği inkâr ederek doğrulukta saptıkları için eski hallerine dönmüşlerdir. Verilen nimetin farkında olan kör ise dürüst davranarak kazançlı çıkmıştır. İnsan nasıl bir konumda olursa olsun, doğruluk ve dürüstlükte ısrarlı olması onu kurtuluşa sevk eder.⁶⁹⁰

Doğruluk kelime olarak; doğru olma hali, doğruya has olan davranış, dürüst olma, hile yapmamak, yanlışsız olmak, hatasızlık gibi anlamlar ifade eder.⁶⁹¹

Dürüstlük kelime olarak; dürüst olma hali, doğru olmak, sahil olma⁶⁹² anlamlarını taşımaktadır. Bu iki kelime anlam açısından birbirine benzer olup dini terminolojideki karşılığı olan "sıdk" kavramı altında birleştirilerek incelenecektir.

Yalan söylemenin zıddı olan "sıdk" kavramının sözlükteki anlamları; "doğru sözlü olmak, hakikati söylemek, doğru haber vermek, sözünü (va'd ve va'idini) yerine getirmek, öğüt ve sevgide samimi, iş ve eylemlerinde dürüst ve güvenilir olmak\hükümün vakiyla uyumlu olması "⁶⁹³ şeklindedir.⁶⁹⁴

Doğruluğun açıklanmasına dair kavramların ortaya koyduğu anlamlar göz önüne alındığında doğrulukla ilgili şu tanımlamalar yapılmıştır:

⁶⁸⁸ el-Askalani, *Muhtasar Fethu'l-Bari Sahih-i Buhari Şerhi*, VII, 184.

⁶⁸⁹ el-Askalani, *Muhtasar Fethu'l-Bari Sahih-i Buhari Şerhi*, VII, 184.

⁶⁹⁰ Doğan, D. Mehmet, "Doğruluk", *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, 10. Basım, Bahar Yayıncılık, 1994, s. 192.

⁶⁹¹ Doğan, "Doğruluk", *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, s.192.

⁶⁹² Doğan, "Dürüstlük", *Temel Büyük Türkçe Sözlük*, s. 207.

⁶⁹³ Cürcani, Şerif, *Kitabu't-Ta'rifat*, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, s. 138.

⁶⁹⁴ Karagöz, İsmail, "Kur'an'da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan", *Diyanet İlmi Dergi*, cilt: 37, sayı: 1, Ocak-Şubat-Mart 2001, s.104.

Doğruluk, kişinin inanç, niyet ve düşünceleri, amelleri, konuşma ve davranışları ile hakikat, adalet ve gerçekler arasındaki uygunluktur. Doğrulukta en önemli unsur gerçekle örtüşme, olup bitenle uyuşmadır.⁶⁹⁵

Bunun yanında bir ahlak terimi olarak sıdk, insanın söz ve davranışları açısından niyetinde ve inancında doğru, dürüst ve iyilikten yana olması anlamındadır.⁶⁹⁶

Aynı kökten gelmiş olan; "Tasdik" kelimesi, doğrulamak; "Sadakât " kelimesi, bağlılık; "Sadık" kelimesi; doğru sözlü, ihlas sahibi, samimi, dürüst, ihaneti ve yalanı bulunmayan kimse; "Sıddık ", son derece doğru sözlü olan, doğruluğun en üst mertebesinde bulunan, eylemleriyle ve davranışlarıyla sözünü doğrulayan kimse anlamlarını taşıdığı ifade edilmiştir.⁶⁹⁷

İslam kaynaklarında çoğunlukla "kazib"(yalan) kelimesinin zıddı olarak doğruluk ve dürüstlük manasında kullanılan "sıdk" kavramı bir rivayete göre Kurân-ı Kerim'de on dört⁶⁹⁸ yerde bir başka rivayete göre ise on beş ayette⁶⁹⁹ geçmektedir. Aynı zamanda "inanç, düşünce, söz,tutum ve davranışları açısından doğru ve dürüst müslüman" anlamındaki "sadık" ve bu kelimenin çoğulu olan "sadikun, sıddıkın" da pek çok ayette yer aldığı görülmüştür.⁷⁰⁰

"Sıdk" kavramının Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen; iman ve salih ameller⁷⁰¹, ahde vefa⁷⁰², doğru söylemek⁷⁰³, doğruluk⁷⁰⁴, Allah Teâlânın vaadini yerine getirmesi⁷⁰⁵, Kur'an⁷⁰⁶, hak, gerçek⁷⁰⁷, değerli, şerefli, kıymetli ve yüce⁷⁰⁸ anlamlarında kullanıldığı ifade edilmiştir. Aynı zamanda "Sıdk" kavramının, "ihlas"

⁶⁹⁵ Hökeleki, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s. 163.

⁶⁹⁶ Çağrı, Mustafa "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1783.

⁶⁹⁷ Karagöz, "Kur'an'da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan", s.104.

⁶⁹⁸ Çağrı, "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1783.

⁶⁹⁹ Çağrı, Mustafa, "Sıdk", *DİA*, XXXVII, 99.

⁷⁰⁰ Çağrı, "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1783.

⁷⁰¹ Maide, 51/19.

⁷⁰² Ahzab, 33/23-24.

⁷⁰³ Ali İmrân, 3/95.

⁷⁰⁴ En'am, 6/115.

⁷⁰⁵ Ali İmran, /3 152.

⁷⁰⁶ Zümer, 39/32-33.

⁷⁰⁷ Zariyat,51/5.

⁷⁰⁸ Meryem, 19/ 50.

ve "samimi" olma anlamlarını ihtiva ettiği ifade edilmiştir. Nitekim Kurân-ı Kerim'de Allah'ın⁷⁰⁹, Peygamberlerin⁷¹⁰ ve müminlerin doğruluk ve dürüstlüğünden örnekler verilerek söz edilmiştir.⁷¹¹

Allah Teâlâ tarafından, Hz. Peygamberin hakkında "Beni ihtiyarlattı" buyurduğu Kur'an'ı Kerim'de Hud Suresi 112. ayetinde *"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol"*⁷¹² buyurularak hem Peygamberine hem de onun şahsında tüm Müslümanlara "sıdk"ı yani her zaman her şartta doğru ve dürüst olmayı emretmektedir. Yine *"Ey İnananlar Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğrularla beraber olun"*⁷¹³ ayetini Müslümanlara ileten Allah Resulü (s.a.v.) bir taraftan da yaşadığı hayatla insanlara örnek bir yaşantı sunmuştur. Hz. Peygamber gerek sözlerinde gerekse davranışlarında ve niyetlerinde doğru ve dürüst olduğu gibi, Müslümanlara da bunu emretmiştir. Gerektiğinde de onlara öğütleriyle sıdk üzerinde sebat etmelerini istemiştir. *"Size doğruluğu tavsiye ederim; çünkü doğruluk iyiliğe, iyilik de cennete ulaştırır. Doğruluğu düstur edinen kimse Allah katında doğru sözlü (dürüst kişi) olarak yazılır. Size yalan söylemeyi yasaklıyorum; çünkü yalan söylemek günaha götürür, günah da cehenneme gitmeye sebep olur. Kişi yalan söyleye söyleye sonunda Allah katında kezzab (çok yalancı) diye yazılır"*⁷¹⁴ hadisi Rasulullah'ın sıdk ile ilgili en dikkat çeken öğütlerinden biridir. Hadislerde doğruluğun huzur ve mutluluk sebebi olup cennete götüreceğine yalancılığın da güvensizlik ve huzursuzluk kaynağı olduğuna ve cehenneme götüreceğine dikkat çekilmekte,⁷¹⁵ doğru sözlü, dürüst tüccarların ahirette peygamberlerle birlikte olacağı⁷¹⁶ belirtilerek doğru sözlülük ve dürüstlük teşvik edilmektedir.⁷¹⁷

⁷⁰⁹ Ahzab, 33/22.

⁷¹⁰ Yasin, 36/52.

⁷¹¹ Gençtürk, Yusuf, *Hadisler Işığında Sıdk*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013, s. 8.

⁷¹² Hud, 11/112.

⁷¹³ Tevbe, 9/119.

⁷¹⁴ Buhari, Edeb, 69; Müslim, Birr, 103-105.

⁷¹⁵ Müsned, I, 200; Tirmizi, Kıyamet, 60.

⁷¹⁶ Tirmizi, Büyü, 4; İbn Mace, Ticarat, 1.

⁷¹⁷ Çağrıcı, "Sıdk", *DİA*, XXXVII, 99.

Sevgili Peygamberimiz, "Muhammedu'l-Emin" sıfatıyla tanınarak, doğruluğun somutlaşmış örneği olan bir yaşantı sürdürürken aynı zamanda O'nun tarafından tebliğ edilen ve açıklanan İslam dini de cennete götüren ahlaki bir erdem olarak doğruluğu benimsemiş ve teşvik etmiştir. İslam dinine göre, Allah'a ve O'nun Rasulüne iman eden ve "sadıklar" diye isimlendirilen içi dışı bir olanlar için pek çok mükafatlar verileceği bildirilmiştir. Çünkü imanla sadakât arasındaki bağ, başta insanın Rabbine karşı ciddi ve samimi bir bağlılık göstererek, O'nu tasdik etmesiyle birlikte niyet ve davranışlarıyla, doğru ve dengeli bir yaşantı sürdürmesini gerektirir. Ancak böyle dosdoğru, hak yol olan sırat-ı müstakime ulaşmak mümkün olur. Bütün bu sebeplerle söz ve davranışlarında dosdoğru olup yalandan uzak durmak, Hz. Peygamber'in en önde gelen özelliklerinden olduğu gibi müminler için de en belirleyici vasıf olarak kabul edilmiştir.⁷¹⁸

Sıdk konusuna Kurân-ı Kerim ve hadislerde yer alan öneminden dolayı İslam ahlakçıları da eserlerinde geniş yer vermişlerdir. İslam ahlaki eserlerinde çeşitli tutum ve davranışlar açısından sıdkın çeşitlerinden bahsedilir:⁷¹⁹

1-Konuşmada sıdk: Sözde/konuşmada sıdk, verilen haberde doğruluk bulunması, söylenen sözün hakikate uyması; kalbinden ve hakkında haber verilen varlık veya olaya uygun düşmesi olarak açıklanmıştır. Sözde sıdk, özün söze uygun olması, kalbin dile kaynaklık etmesi şeklinde de açıklanabilir.⁷²⁰ Dini ve sosyal açıdan bir zarara sebep olmadıkça, söylenen bütün sözlerin doğru ve gerçek olması aynı zamanda verilen sözlerin tutulması konuşmada dürüstlüğün gereğidir.⁷²¹

2-Niyette ve kalpte sıdk: Dil, kalble uyumlu olduğundan insan kalben doğruyu murat etmedikçe diliyle hakiki manada doğruyu söyleyemez. Bu durumda da insan gerçek anlamda doğru/dürüst olaması mümkün görülmez. Hz. Peygamber *"Allah sizin dış görünüşünüze ve mallarınıza bakmaz; ancak O, sizin kalplerinize ve*

⁷¹⁸ Hadislerle İslam Ansiklopedisi, III, 397.

⁷¹⁹ Çağrı, "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 1783-1784; Ersan, *Sahih-i Müslimdeki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, s. 55, 61, 64.

⁷²⁰ Kasapoğlu, Abdurrahman, "Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da "Sadakât", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2010/ 1(1) 119-155, s.122.

⁷²¹ Çağrı, Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 1783.

amellerinizi dikkate alır."⁷²² şeklindeki hadisinde niyet ve kalpte gösterilmesi gereken dürüstlüğün önemini vurgulamıştır. Yine bu hadisten anlaşılan odur ki dürüstlük insanın niyetlerinde salih ve samimi olmasıyla başlayıp, doğru düşüncelerini amellerine yansıtmasıyla devam eder.⁷²³

3-Amellerde sıdk: Ahlak bilginlerine göre amellerde sıdk, iyiliğin riya, gösteriş ve çıkar elde etme gibi sebepler gütmenden sadece Allah rızası için iyilik amacıyla yapılması, kötülükleri terk ederken de yine aynı anlayışla terk etmekteki doğruluk ve dürüstlüktür.⁷²⁴

Doğruluk bütün iyilik ve faziletlerin temeli ve esası olarak kabul edilir. Hangi meselede olursa olsun niyetlerin, söz ve davranışların ahlaki bir değer olabilmesi ancak doğruluk-dürüstlük vasfına sahip olması ile mümkündür. Böylece doğru-dürüst olma niyet ve tutumu bütün ahlaki erdemlere ulaşmada anahtar konumundadır.⁷²⁵

İnsanın söz ve eylemlerinde yalandan sakınması sıdkı esas almasının hem dini/ahlaki hem de dünyevi açıdan gerekli kabul edilir. Toplumlar ve fertleri huzurlu ve sağlıklı bir hayata sahip olması için insani ilişkilerde yalandan kaçınmak ve dürüstlük ilke olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Çünkü bir toplumda yalan, dedikoduya, dedikodu da insanların birbirine karşı kötü duygular beslemesine ve sonuç olarak da kaos ve düşmanlığa yol açar. İnsanların gruplaşarak birbirinden uzaklaştığı aynı zamanda düşmanlık duygularının hakim olduğu bir ortamda ise güven ve bir yaşam sürdürmek mümkün değildir. Bundan dolayı da, bireysel ve toplumsal huzura erişmek için yalandan sakınmak önemlidir.⁷²⁶

Doğruluk/sadakât, güzel ahlak sahibi olmakla meydana çıkan bir kişilik özelliğidir. Burada güzel ahlak sahibi olmaktan kastedilen husus kuvvetli ve sağlam bir vicdan sahibi olmaktır. Vicdan sahibi bir birey, kişilik yapısında, davranışlarını

⁷²² Müslim, *Birr*, 32.

⁷²³ Ersan, *Sahih-i Müslimdeki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, s. 64.

⁷²⁴ Çağrı, "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 1784.

⁷²⁵ Hökeleli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s. 173.

⁷²⁶ *Hadislerle İslam*, III, 398.

kontrol altında tutan ve yönlendirebilen bir sistem kurar. Bu sistem doğru bir şekilde işlediği müddetçe kişi davranışlarında tutarlılık gösterir. Bu şekilde davranan kişi inandığı, bağlandığı ahlâk ilkelerini her durumda uygulayabilir hale gelir. İşte "doğruluk" bu ahlaki ilkelerden hiç bir şekilde ayrılmamak demektir. Bu bağlamda, doğruluk ve ahlâklılık aynı manayı taşır denilebilir. Sıdk, bütün iyiliklerin temeli; ahlaki yaşayışın ve ahlaki faziletlerin tümünün kendisinde toplandığı bir ruh hali olarak kabul edilmiştir.⁷²⁷

İnsan bir taraftan gerçeği arama diğer taraftan da doğru ve uygun işler yapma ihtiyacı hisseder. Kendi içinde ve kendi dışında dünya ile uyum arayışı insanın yaşadığı müddetçe devam eden bir süreçtir. Yalan söyleyerek inandığı değerlere aykırı davranmak ve yaşamak insan psikolojisini rahatsız ederek kendi kendisiyle uyumsuzluğa sebep olur. Çünkü bireyin özü, sözü ve amellerinin uyum ve tutarlılık içinde olunması kişisel benlik bütünlüğü açısından gerekli görülen bir durumdur. Buna göre kişinin ahlaki kabulleri ile ahlaki davranışları arasındaki uyum kişiyi doğruluk ve dürüstlüğe götürdüğü ifade edilmiştir. O halde doğruluk hem kişisel bütünlüğe kavuşmanın şartı ve işareti hem de insanda huzurun, güvenin ve cesaretin temeli ve menşei denilebilir.⁷²⁸

Doğruluk insanda bir karakter özelliği olarak yerleşebilirse, hayâ, cömertlik, ahde vefa ve tevâzu gibi birçok ahlaki faziletin kazanılmasında önemli rol oynar. Allah'tan hakkıyla korkma, iyiliğe yönelme, vicdanen rahat olabilme, huzurlu ve mutlu bir hayat yaşayabilmek ancak doğruluğun rehberliğinde mümkün olur. Sıdkın türevlerinden olan sadakât, insanın dinine, milletine, dostlarına, komşularına, çabası olarak tanımlanmıştır. Sıdk, müminin Yüce Allah'a ulaşabilmesi ve kişisel olgunluğa erişmesi için.⁷²⁹ hayatının merkezinde yer alması gereken sıfatların başında gelir.⁷³⁰

⁷²⁷ Kasapoğlu, "Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da "Sadakât", s.124.

⁷²⁸ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s. 166-167.

⁷²⁹ Kınalızâde, Ali Efendi, (tarihsiz), *Ahlâk-i Alâ'i*, Hazırlayan: Hüseyin Algül, İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser, s. 111; Kübra, Necmüddin, *Tasavvufî Hayat*, Çeviren: Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 158; Eraydın, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marifet Yayınları, İstanbul 1981, s. 77; Kara, Ali, *Ayet ve Hadisler Işığında Stresin Manevî Reçetesi*, Özgü Yayınları, İstanbul, 2007, s. 125; Şirin, Turgay, *Kişisel Gelişim Medeniyeti*, Armoni Yayınevi, İstanbul, 2005, s. 174;

Dürüstlük, hem kişide güven duygusunun meydana gelmesi ve iç huzurun elde edilmesinde hem de toplumsal barışın sağlanması için en önemli göreve sahip olan değer olarak kabul edilir. Kişisel ve sosyal huzurun sağlanmasında doğruluk olmadan diğer ahlaki erdemlerin etki ve işlevinin olmayacağı ifade edilmiştir.⁷³¹

3.2.13.1.2. Sadaka vermek

Sadaka verme⁷³² değeri çalışmamızın 140. sayfasında incelenmiştir.

3.2.13.1.3. Şükretmek/teşekkür etmek

Şükür, Hayati Hökeleklî tarafından kelime olarak övmek, methetmek, ödüllendirmek, minnettar olmak, iyilikten dolayı dua etmek iyilik bilmek⁷³³ şeklinde açıklanırken, MEB Dini Terimler Sözlüğünde ise, 1.Görülen iyiliğe karşı hem söz ve hem davranış ile hoşnutluk göstererek yapılan iyiliğin değerini bilme. 2. Kulun, Allah'ın ihsan ettiği sayısız nimetlerin onun sonsuz iyilik ve rahmetinin tecellisi olduğunu fark etmek suretiyle kalbin teşekkür duygusu ile kaplanması ve bunu diliyle ikrar etmesi; hal ve davranışlarıyla farzları yerine getirip haramlardan uzaklaşarak Allah'a bağlanması⁷³⁴ anlamlarına geldiği ifade edilmiştir.

Şükür, genel olarak İslam ahlakında ve özellikle tasavvufta kulun Allah'a karşı edep ve saygısının ifadesi olarak kabul edilen önemli kavramlardan biridir. Aynı zamanda insanın Allah katındaki değerini yücelten bir erdem olduğu da kabul edilir. Bundan dolayı Kurân-ı Kerim'de:⁷³⁵ *"Her kim şükrederse kendi iyiliği için şükretmiş olur; kim de nankörlük yaparsa, bilsin ki Rabbinin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur ve O kerem sahibidir."*⁷³⁶ buyrulurken başka bir ayette ise Allah *"Mazhar olduğun nimete şükredenlerden ol"*⁷³⁷ diyerek şükürü emretmiştir.⁷³⁸ Ayrıca birçok

---

Ankaravî, İsmail, Minhacul-Fukara, Hazırlayan: Saadettin Ekici, İnsan Yayınları, 1996, s. 336, Sert, H. Emin, *Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları*, Bilge Yayınevi, İstanbul 2004, s. 200-201.

⁷³⁰ Kasapoğlu, "Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da "Sadakât", s.124.

⁷³¹ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, s. 90.

⁷³² Bkz. s. 140.

⁷³³ Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s.140.

⁷³⁴ MEB Dini Terimler Sözlüğü, "Şükür", s. 344.

⁷³⁵ Çağrııcı, Mustafa, "Şükür", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, VI,1891.

⁷³⁶ Neml, 27/40.

⁷³⁷ A'raf, 7/144.

⁷³⁸ Bayraktar, M Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, İFAV Yayınları, İstanbul, 1987, s. 290.

ayette Allah'a şükreden yani kula ihsan edilen her türlü nimet ve imkanları sadece Allah'tan bilen, bundan ötürü Allah'a olan minnet ve şükür borcunun farkında olan, daima Allah'ı dualar ve hamd-ü senalarla zikreden, kulluk borcunu eda etmeye çalışan, Allah'ın kendisine verdiği nimet ve imkanları başka insanlarla paylaşan kişileri Allah'ın överek yücelttiği, böylece verilen bu nimet ve ihsanların artıracağına vaat edildiği⁷³⁹ görülür. Diğer taraftan pek çok ayette de birçok nimetlere sahip oldukları halde Allah'a bu lütuflarından dolayı şükretmeyenlerin de şiddetle kınandığı⁷⁴⁰ göze çarpar.⁷⁴¹

Allah'ın bahşettiği nimetlere şükredilmesi için nimetlerin miktarına bakılmaz. Zira Allah'ın insanlara nimeti sayılamayacak kadar çoktur. Verilen her nimete şükretmek layığı ile yapılacak kulluğun olmazsa olmaz bir vecibesidir. Nitekim Hz. Peygamber; *"Aza şükretmeyen insan çoğa da şükretmez"*⁷⁴² buyurarak insanın her türlü durumda şükretmesi gerektiğini vurgular. Hz. Peygamber Allah'a dua ederken daima Allah'tan *"zikreden bir dil şükreden bir kalb"* vermesini isteyerek⁷⁴³ insanların dikkatini bu konuya çekmiştir.⁷⁴⁴

İslam dinine göre şükür, hem aklın ve dinin bir gereği hem de kulluğun vazgeçilmez bir vecibesi olarak görülürken aynı zamanda Allah katında değerli bir ibadet olduğu kabul edilir. Nitekim Hz. Peygamberin çokça ibadet ettiğini gören eşi Hz. Aişe *"Ya Rasulallah! Gelmiş geçmiş bütün hataların bağışlandığı halde neden bu kadar ibadet ediyorsun?"* deyince Hz. Peygamberin *"Şükreden bir kul olmayayım mı"* diye cevap vermesi aynı zamanda *"Yemek yiyip şükreden, oruç tutup sabreden gibidir"*⁷⁴⁵ hadisi bu anlayışı ifade etmektedir.⁷⁴⁶

⁷³⁹ Al-i İmran, 3/144-145; Nisa, 4/147; İbrahim, 14/7; Zümer, 39/7.

⁷⁴⁰ A'raf, 7/10; Nahl, 16/78; Mü'min, 40/61.

⁷⁴¹ Çağrı, "Şükür", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1891.

⁷⁴² Ahmed b. Hanbel, *Müsned, IV*, 278, 375.

⁷⁴³ Tirmizi, Tefsir, Sure, 9; Ebu Davud, Vitr, 25, 26.

⁷⁴⁴ Çağrı, "Şükür", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1891.

⁷⁴⁵ Buhari, Et'ime, 56.

⁷⁴⁶ Çağrı, "Şükür", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 1891.

Allah'ın insanlara emretmiş olduğu tüm ibadetlerde amaçlanan hikmetlerin başında, Allah'a şükran duygusu gelir. Ramazan ayındaki oruçlar,⁷⁴⁷ hac mevsiminde kesilen kurbanlar,⁷⁴⁸ özellikle sadaka ve Allah yolunda infak şeklindeki mali ibadetler, nimetleri ikram eden Yüce Allah'a şükretme hikmetinin gereğidir. İnsanın Allah'a şükretme ihtiyacı yaratılışından gelen bir duygudur. Fıtraten bozulmamış olan her insan, kendisine yapılan küçük bir iyilik karşısında bile teşekkür etme ihtiyacı hissediyorsa, bütün nimetleri ihsan eden Yaratanına karşı nankörlük etmesi, şükretmemesi düşünülemez. Bu, hem kulluğun ve hem de İslami terbiyenin getirdiği doğal bir sonuçtur. Diğer taraftan insanın, kendisine sayısız nimetler veren ikramlarda bulunan Rabbine şükretmekle yetinmeyip, iyiliğini gördüğü insanlara da teşekkür etmesi insanlığının. Hz. Peygamber bu durumu: "*İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez.*"⁷⁴⁹ hadisiyle ifade etmiştir.⁷⁵⁰

Şükür bir taraftan ruhu temizlerken diğer taraftan insanı faziletlerle donatan davranışlardandır. Allah'ın yücelik ve rahmetini, insanın söz ve davranışlarıyla ifadesi olan şükür, nimeti vereni zikrederek, nimeti itiraf ve ikrar ederek, lütfuna karşılık Allah'a teşekkür etmektir.⁷⁵¹ Şükür, "yapılan iyiliğe verilmiş olan nimetler için hoşnutluk, minnettarlık ve duygusu ile dolmak, onun değerini anlamak" olarak kabul edilirse bu durum hayata karşı olumlu bir tutum ve memnun olma hissini doğurur. Bu sebeple şükretme ile hayatın yaşamaya değer ve güzel olduğunu ifade eden yaşam sevinci duygusu arasında bir bağ olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda şükretmek, yaşanan anın farkında olma hissini de beraberinde getirir. Bu farkındalığın ise kişinin ne kadar olumsuz şartlarla karşılaşarsa karşılaşsın yaşama sevinci hissederek imanını canlı ve güçlü tutmasına yardımcı olacağı kabul edilmiştir.⁷⁵²

---

⁷⁴⁷ Bakara, 2/185.

⁷⁴⁸ Hacc, 22/36.

⁷⁴⁹ Tirmizi, Birr, 35.

⁷⁵⁰ *Hadislerle İslam, II, 76.*

⁷⁵¹ Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, s. 289.

⁷⁵² Hökelekli, *Psikoloji Din Ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s.149.

Şükürün insanı daha üretken, mutlu, bilgili ve sağlıklı hale getiren psikolojik ve sosyal bir güç kaynağı olduğu ileri sürülmüştür. Şükür ile insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarda, şükretmenin kişinin depresyon duygusunu azaltırken yaşam memnuniyetini artırdığı, sosyal açıdan da olumlu birtakım karşılaştırmalara yönelterek insanın mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürmesine yardımcı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.⁷⁵³

Şükür ve teşekkürün ortaya çıkardığı en önemli sonuçlardan biri de kişinin hem Allah ile hem de diğer insanlarla ilişkilerini hedeflediği gibi sağlam ve sağlıklı bir şekilde geliştirmesidir.

3.2.13.1.4. İnfak etmek

İnsanlar, görünüş ve kişilik olarak birbirlerinden farklı niteliklere sahip oldukları gibi, rızık (zenginlik-fakirlik) bakımından da her birinin diğerlerine göre durumu farklıdır. Müslüman kimsenin ise cömert ve eli açık olması en belirgin özelliklerinden birisidir. Müslüman, mülkiyetinde bulunan mal ve serveti yalnızca kendisine ait olarak görmediğinden elindeki imkan ve varlığı da sadece kendi istek ve arzusuna göre kullanma yetkisine sahip olduğunu düşünmez. Bu durumda müslüman kişi, sahip olduğu bütün imkan ve servetin kendisine Cenâb-ı Hakk tarafından verilen bir nimet ve lütuf olarak görür, böylece bütün bunların bir imtihan vesilesi olduğunu şuruyla hareket eder. Bu sebeplerle mü'min malını ve her türlü varlığını Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak gayretiyle infak eder, O'nun rızası doğrultusunda harcamaya koyulur.

İnfak kavramının Kur'an'da, çoğunlukla iman ve namazla birlikte dile getirildiği görülmektedir. Bundan dolayı mü'minlerin en önemli özellikleri arasında kabul edilerek şiddetle tavsiye edilmekte, hatta emredilmektedir.⁷⁵⁴

En genel anlamıyla "infak"; Allah'ın rızasını kazanma çabasıyla hayır için malını farz veya nafil olarak yani gönüllü harcamaktır şeklinde tanımlanabilir. Allah'ın hoşnutluğunu elde etmek amacıyla kişinin kendi varlığından harcama

⁷⁵³ Hökeleli, *Psikoloji Din Ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s.150.

⁷⁵⁴ Tekiner, Aziz, *Kur'an'da İnfak*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s. vi.

yapması, muhtaçlara ayni ve nakdi yardımda bulunması demektir. İnfak kelimesine dair genellikle herhangi bir karşılık beklenmeyen yardımları ifade etmek için kullanıldığı da dile getirilir.⁷⁵⁵

İnfak; sahip olunan mal ve diğer şeylerin insanların hayrı ve iyiliği için Allah yolunda harcanması, sarf edilmesidir tanımına göre infak malla yapılabileceği gibi sahip olunan diğer imkanların paylaşılmasıyla da yapılabilir. Diğer bir ifade ile infak; kişinin elindeki tüm imkan ve güzelliklerin ihtiyacı olanlarla paylaşılmasıdır.⁷⁵⁶

İslam düşüncesine göre insana sahip olduğu serveti veren Allah olduğu için mülkün asıl sahibi de Allah'tır. Bundan dolayı Kurân-ı Kerim'de, O'nun emanet olarak verdiği bu servetten infakta bulunmak gerektiği bildirilmiştir.⁷⁵⁷ Yine Bakara suresinin 2. ayetinde Allah'a ihlasla inanan müminlerin en önemli özellikleri sayılırken iman ve namazın ardından infak dile getirilmiştir. Bu ayet Fahreddin er-Razi'ye göre, farz ve nafîle olan bütün infak çeşitlerini kapsamına alır. Farz olan infak zekat harcaması, kişinin kendisinin ve ailesinin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptığı harcamalar ve ülkenin savunmasına katkılar olarak kabul edilirken mendup olan infak ise bunun dışında kalan harcamalardır.⁷⁵⁸

Allah Teâlâ yine infak/paylaşma konusunda: *"Ey iman edenler! Kazandıklarınız iyilerinden ve rızık olarak yerden sizin yararlanmanız için çıkardığımız ürünlerin güzel olanlarından Allah yolunda infak edin. Size verilse gözünüzü kapatmadan almak istemeyeceğiniz kötü malları vermeye kalkmayın. Ve İyi bilin ki Allah şüphesiz her bakımdan zengindir, hiç kimseye ihtiyacı yoktur ve her türlü övgüye layıktır."*⁷⁵⁹, *"De ki: Şüphesiz Rabbim kullarından dilediğine bol rızık verirken dilediğinin rızkını da kısıp daraltır. Siz Allah yolunda yardım için ne*

⁷⁵⁵ Kadı Beydavi, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil)*, Tercüme: Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı Mart 2011, c.1, s. 46-47 pdf.

⁷⁵⁶ Pusmaz, Durak, "Kurân-ı Kerim'de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi*, DİB Yayınları, 1999, c. 35, S. 4, s. 49.

⁷⁵⁷ Nur, 24/33; Hadîd, 57/7.

⁷⁵⁸ Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefâtihu'l-ğayb*, Tercüme: Suat Yıldırım v.d., Huzur Yayınları, İstanbul, Basım Tarihi Yok, c.1, s. 464, pdf.

⁷⁵⁹ Bakara, 2/267.

harcarsanız, Allah size onun yerine başkasını verir.",⁷⁶⁰ *"Mallarını gece-gündüz, açık-gizli, Allah yolunda infak edenlerin mükafatlarını Rab'leri verecektir. Artık onlar için korku yoktur ve onlar mahzun olmayacak, üzülmeceklerdir."*,⁷⁶¹ *"Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de Allah için iyilik et, ihsanda bulun."*⁷⁶² buyurmaktadır.

Kur'an'ın yaşayan örneği olan Hz. Peygamber (s.a.v.) de, hayatı boyunca sürekli infak eden ve cömertliği prensip edinen örnek bir insandır. Hz. Peygamberin bir rivayetinde *"(Malını) İnfak et, durmadan sayma, (yoksa) Allah da sana karşı nimetini sayıp esirger. Paranı çömlekte saklama, Allah da senden saklar."*⁷⁶³ buyrulmuştur. Bir hadis-i kutside de *"Ey Ademoğlu! (Benim için) infak et ki, sana da infak edilsin."*⁷⁶⁴ buyurmuştur. Yine bazı hadislerde, meleklerin Allah yolunda harcama yapan kişiye Allah'ın yenisini vermesi, Allah yolunda birşey harcamayan kimseye de Allah'ın da vermemesi için dua ettikleri haber verilerek şöyle buyrulur: *"Allah'ın her günü için (yeryüzüne) iki melek iner. Bu meleklerden biri; 'Ey Allah'im! Malını Sen'in yolunda infak edene malının yenisini ver" diye dua ederken diğer melek de "Ey Rabb'im! Cimrilik ederek vermeyenin malını helak et." diyerek beddua eder."*⁷⁶⁵

İnsanı infaka yönelten hususun Yüce Allah'ın rızasını elde etme isteği, şefkat ve merhamet duygusu, insan sevgisi ve paylaşmanın getirdiği zevk olduğu düşünülür.⁷⁶⁶

"Allah yolunda infak" tabiri, İslam alimlerinde ilgili ayet ve hadislerden çıkarılan sonuca göre öncelikle Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle yapılan, İslam ve müslümanlar için fayda sağlayan her türlü harcama Allah yolunda infak olarak kabul edilmektedir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁰ Sebe, 34/39.

⁷⁶¹ Bakara, 2/274.

⁷⁶² Kasas, 28/77.

⁷⁶³ Buhari, Zekat, 21.

⁷⁶⁴ Buhari, Sahih, Nafakat, 1; Müslim, Zekat, 36, 37.

⁷⁶⁵ Buhari, Sahih, Zekat, 27; Müslim, Zekat, 57.

⁷⁶⁶ Pusmaz, "Kurân-ı Kerim'de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmî Dergi*, 1999, c. 35, S. 4, s. 49.

⁷⁶⁷ Çağrı, Mustafa, "İnfak", *DİA*, XXII, 289 .

İslam alimlerinden Fahrüddin Razi'nin infak konusuyla ilgili açıklamaları dikkat çekicidir. Razi'ye göre infak için harcama yapılacak miktar ve yerler, zekattaki gibi belirli ve muayyen olmayıp geneldir. Buna göre büyük yada küçük az veya çok bütün yardım miktarları ve çeşitleri bu çerçevede yer alır. İnfak konusundaki genelliği ve genişliği gösteren bir başka husus da sarf edildiği yerlerdeki genişliktir. İnfak, hem farz ve vacip türünden harcamaları içine almakta hem de Allah'a yaklaşma ve kulluk çabasıyla, kişinin sahip olduklarından nafîle olarak tasadduk ettiklerini ifade etmektedir.⁷⁶⁸ Aynı zamanda infakın harcama yapacak kimsede mali seviye şartı aranmadan, muayyen bir durumla ve zamanla sınırlanmayarak her durum ve her zamanda yapılabilen bir harcama olduğu ve maddi yardımları da kapsadığı görülmektedir.⁷⁶⁹ İnsanlara mallarından ve ellerindekilerden infak etmeleri emrinin hikmeti de konunun mahiyeti açısından önemli görülmüştür. Diğer taraftan infak emrinin hikmetine dair iki husus dikkat çeker. Birincisi, muhtaç olana yardım ve onu kendi kendine yetebilen bir fert haline getirmektir. İnfak emrinin diğer hikmetinin ise, zaman, miktar ve çeşitliliğindeki genellik vasfından dolayı infakın, kişinin mali durumu nasıl olursa olsun, herkese iyilikte ve yardımda bulunma imkanı sunması, Allah'ın teşvik ve tavsiyede bulunduğu takvaya birr'e ulaşmasını sağlayarak Allah rızası için infak etmenin zevkinin duyulması, maddî ve manevî kazançlarından istifade edilmesidir⁷⁷⁰ şeklindeki yorum infaka dair kabul gören bir açıklamadır.⁷⁷¹ İnfak, zekat verilemeyen anne-baba ve evlat gibi yakın akrabalara da yardım etmek için bir vasıta olmaktadır. Zekat, zengin sayılan müslümanın sorumlu olduğu bir görev olduğu halde infak ise, sadece müslümanlarla ilgili bir durum değil, insan olmanın, akrabalık ilişkilerinin ve toplumsal yaşamın bir gereği olarak bütün insanların yerine getirmeleri gereken sosyal-insanî bir görevdir. İnfak, sadece varlıklı

⁷⁶⁸ Razi, Fahrüddin, *Tefsiri Kebir Mefâtihi'l-Gayb*, c. V, s. 474-497.

⁷⁶⁹ Ekin, Yunus "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, S. 6, s. 85-87.

⁷⁷⁰ Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Tercüme: Ahmet Efe vd., Risale Yayınları, c.1, s.387-388, pdf.

⁷⁷¹ Ekin, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", s. 85-87.

ve zengin müslümanın görevi olmayıp, insan olmanın gereği olarak görülen bir yardımlaşmadır.⁷⁷²

İslam dini bir taraftan cimriliği yasaklayıp diğer taraftan da israfı engelleyerek orta yollu bir harcama anlayışını tavsiye ederken aynı zamanda, toplumsal dayanışma ve yardımlaşmaya verdiği önem sebebiyle bol bol infakta bulunmayı teşvik etmiştir. Böylece tavsiye edildiği gibi cömertlikle infakta bulunanların Allah'ın rızasını kazanarak cennetle mükafatlandırılacağı bildirilmiştir. Ancak müminlerin Allah'ın vaadettiği bu mükafatlara ulaşması için sahip olduklarının en iyilerinden, en sevdiklerinden Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için Allah yolunda "infak" etmeleri gerekmektedir.⁷⁷³ İslam alimlerinden Beydavi'ye göre bir kişi, malını Allah yolunda infak etmekle, imanını sabitleştirip daha sağlam bir iman sahibi olur. Çünkü insan için mal ruhun bir parçası olacak kadar önemli ve değerli kabul edilmiştir. Böylece malını Allah rızası için harcayan kişi nefesine sebat kazandırmada başarılı olur. Sonuç olarak maddi ve manevi tüm varlığını Allah yoluna adadığında ise nefesine tam anlamıyla kararlılık ve hakim olma iradesini kazandırmış olmaktadır.⁷⁷⁴

Kurân-ı Kerim'de 74 yerde⁷⁷⁵ zikredilen infak kavramı,⁷⁷⁶ din ve insanlık için gerekli ve faydası bulunan Allah'ın mübah kıldığı her türlü harcamayı ihtiva eder.⁷⁷⁷ İslam dini, toplumsal ve ekonomik her çeşit kutuplaşmanın oluşumunu önleyen ve geniş halk kesimlerinin teşebbüs gücünü harekete geçiren teşvik ve tavsiyelerde bulunur. Zengin Müslümanların zekat ve sadakalarını ihtiyaç sahibi olan ve darda kalanlara vererek infakta bulunmaları, sosyoekonomik farklılıklar sebebiyle meydana gelen bölünme ve çatışmaları engelleyerek toplum dayanışması ve bütünleşmesine

⁷⁷² Ekin, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", s. 85-87.

⁷⁷³ Kaya, Ayhan, *Kur'an'da İnfak Kavramı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü., (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2009, s. 143.

⁷⁷⁴ Beydavi, Kadı, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil)*, c.1, s. 325.

⁷⁷⁵ Tekiner, "Kur'an'da İnfak", s. vi.

⁷⁷⁶ M. Fuad Abdülbaki, *Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetü'l-İslamiyye, İstanbul 1982, s. 715-716 den aktaran Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, 2006, S. 17, s. 37, 39.

⁷⁷⁷ Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, DİB Yayınları, 2.Basım, Ankara 1996, s. 36.

katkıda bulunmaktadır.⁷⁷⁸ İnfakın sosyal adaleti tesis etmenin yanında bireysel boyuttaki rolü ise fertlerin karakter eğitimine sağladığı katkı olarak tespit edilmiştir. İnfak eğitiminin de yer aldığı iyi bir ahlak eğitiminden geçen kişilerin, diğer insanların durumuna karşı daha hassas ve daha empati yapabilen, daha fedakar kimseler oldukları gözlemlenmiştir. İnfak, cömertlik, yardımseverlik gibi manevî değerler, toplumsal hayatta fertleri birbirine bağlayarak harç işlevi yapmakta, aralarındaki bağları güçlendirmekte, kısaca toplumun uyumunu sağlayıp, sevgi, saygı, dostluk, ülfet ve muhabbetin oluşmasında etkili ve önemli unsurlardır. Toplumdaki bireylerin diğer fertlere karşı empati geliştirerek onlara insanca muamele edilmesi aynı zamanda medeni olmanın bir göstergesidir.⁷⁷⁹ Medeniyetler, verme kültürünün şuuruna erişmiş milletler tarafından geliştirilir. Medeniyetlerin tesisinde ve sürekliliğinde de infak, temel yapı taşı görevindedir.⁷⁸⁰

İslam dini, insanlar arasında adalet, dayanışma ve yardımlaşmanın tesis edilmesiyle birlikte, toplumun fertlerinin mutlu ve huzurlu bir biçimde hoşgörüle ve birlik beraberlik içerisinde toplum barışını sağlayarak yaşamalarını hedeflemektedir. İşte bu sosyal barışın tesis edilmesi için en önemli unsurlardan birisinin infak olduğu kabul edilmektedir. Çünkü infakın hem bireysel hem de toplumsalaçından psikolojik ve manevi olarak gözardı edilemeyecek ölçüde önemli faydalar sağlar. Öncelikli olarak insanda cömertlik ve paylaşma duygularını geliştirirken insanlar arasında kardeşlik duygularını harekete geçirir. Zenginlerin malında gözü olanları bu duygularından arındırır. Bilhassa günümüzdeki bütün toplumlarda önemli ve yaygın bir problem haline gelen yoksulluğun ortadan kalkmasında yardımcı olur. İnfakın getirdiği rahatlama ile birey psikolojik açıdan huzura erişir böylece huzurlu bireylerin oluşturduğu barış ve huzur içerisinde bir toplum meydana gelir. Aynı zamanda infak diğer insani erdemlerin gelişmesine ve yaygınlaşmasına yardımcı olur.⁷⁸¹

⁷⁷⁸ Günay, Ünver, "Din ve Toplumsal Farklılaşma", *AÜİFD*, S. 5, Erzurum 1982, s. 80.

⁷⁷⁹ Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem", s. 37, 39.

⁷⁸⁰ Ekin, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", s. 102.

⁷⁸¹ Kaya, *Kur'an'da İnfak Kavramı*, s. 119, 143.

3.2.14. Kıssa: Kibirli Adamın Sonu Kıssası

Hz. Peygamberin anlatmış olduğu bu kıssaya Buhari'nin, Libas; Müslim'in yine aynı şekilde Libas başlıklı konularında yer verilmiştir.

Rasulullah (s.a.v) Efendimizin haber verdiği bu kıssa sahabelerden Ebu Hureyre (r.a) tarafından nakledilmiş olup rivayet şu şekildedir: "Allah Rasulu (aleyhissalâtu vesselam) şöyle buyurdu:

"Bir adam vardı ki o, nefsinin hoşlandığı bir takım elbise giymiş ve saçlarını da güzelce yaptıırıp dışarıya çıkmıştı. Dışarıda yürürken bu halinden dolayı büyülenerek kibre kapılınca birdenbire Allah onu yere batırdı. Kıyametin kopma zamanına kadar da öylece batmaya devam edecek." ⁷⁸²

3.2.14.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamber anlattığı bu kıssa ile kibrin ve kibirlenen bir kimsenin son derece kötü olan sonunu göz önüne sererek kibirle hareket etmeyip kibrin zıddı olan tevâzu ile davranmaya vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda tevâzu / alçakgönüllülük değeri incelenecektir.

3.2.14.1.1. Tevâzu / alçakgönüllülük

Yaşadığımız çağda insan ilişkileri göz önüne alındığında bencilliğin ve bireyciliğin ön plana çıktığı dikkati çekmektedir. İnsanlar kişisel ilişkilerini şahsi çıkarları için kullanarak kendi amaçlarını gerçekleştirmek yönünde başkalarının zaaflarından yararlanmak gittikçe artan bir durum olarak gözlenmektedir. Bunun yanında toplumdaki bireylerde kendini önemli ve üstün olarak görme, eleştirilere tahammülsüzlük gösterme gün geçtikçe yaygınlaşmaktadır. Bundan dolayı söz konusu tutum ve davranışlar bize önemli bir insani fazilet olarak tevâzuu hatırlatmaktadır. Tevâzuu ise, kendini üstün görme duygusu ile herkesten aşağıda olma duygusu arasında yer alan bir denge durumunu ifade etmektedir. ⁷⁸³

⁷⁸² Buhari, Libas, 5; Müslim, Libas, 49, (hadis no: 2088).

⁷⁸³ Peker, Hüseyin, "Narsisizm Çağında Tevâzuyu Hatırlamak", *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz 2016, S. 307, s. 42, 48-50.

Tevâzu terimi, sözlüklerde alçak gönüllü olmak, yerde alçak olmak, gösterişsizlik, bir konuda birleşmek, uzak olma anlamlarıyla ilişkili olarak⁷⁸⁴ insanlara karşı alçakgönüllü ve yumuşak davranarak böbürlenmekten kaçınma anlamına gelen ahlaki bir terimdir.⁷⁸⁵ Diğer taraftan tevâzu dini terminolojide ise, bir taraftan kişinin insanlara yumuşaklıkla davranması, alçak gönüllü olması aynı zamanda da Allah'a karşı huşu içinde yani saygılı olması ve Hakka boyun eğmesi olarak açıklanmaktadır.⁷⁸⁶

İslam ahlak alimlerinden Ahmet Rifat, *Tasvir-i Ahlak* isimli eserinde tevâzu ile ilgili olarak "*Allah Teâlâ'nın ne kadar büyük ve kendinin ise ne kadar küçük olduğunu anlayarak idrak etme hakikati üzerinde gelişen fikre ve vicdana dayalı bir his... insan hangi mevkide veya hangi durumda olursa olsun yine aynı insan olduğunu ve her halde acizyet içinde ve zayıf olduğunu hatırlayıp yaratılış ve kulluk yönünden diğer insanlardan hiç bir şekilde farkı olmadığını unutmama(sı)...tevâzu ancak ağırbaşlı ciddiyetini koruyarak büyüklenmeyi kırmaktan ibarettir ki kalben samimi ve halisane bir niyet ile yapılır.*"⁷⁸⁷ şeklinde bir açıklama yapmaktadır. Bu açıklamalar ışığında tevâzu, kişinin kendisini yüceltmeyip, büyüklenmeyecek kadar iyi tanınması ve bilmesi, kibre ve gurura kapılmadan, alçak gönüllü mütevazi olabilmesi, Hakk'ı kabul edip, içten ve samimi bir istekle hayra yönelmesi olarak değerlendirilmiştir.⁷⁸⁸

Gerek Kurân-ı Kerim'e ve gerekse hadislere bakıldığında bu değerli faziletin Müslümanlara önemle ve şiddetli bir biçimde tavsiye edildiği görülmektedir. Tevâzudan övgüyle bahseden ayetlerden bazıları şu şekildedir: "*Rahman olan Allah'ın has kulları, yeryüzünde tevâzu ile yürürler ve kendini bilmez cahil kimseler*

⁷⁸⁴ Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, III, 454; "Tevâzu" Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr/index.php> ; Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s. 1322.

⁷⁸⁵ Dönmez, İbrahim Kafi, "Tevâzu", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, IV, 349.

⁷⁸⁶ Yıldız, Abdullah, "Nebevi Tevâzuun Mevlevilikteki Yansımaları", *Uluslararası Mevlana Ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri-I*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 26–28 Ekim 2007, Şanlıurfa, s. 247.

⁷⁸⁷ Ahmet Rifat, *Tasvir-i Ahlak (Ahlak Sözlüğü)*, Baskıya Hazırlayan: Hüseyin Algül, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975, s. 340-341.

⁷⁸⁸ Demir, Muharrem, *Kur'an'da Tevâzu Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010, s. 70.

onlara laf attığında (incitmeksizin) "selam!" der geçerler."⁷⁸⁹, "Yeryüzünde tabii, doğal ol. Sesini alçalt, kıs. Çünkü, seslerin en çirkini şüphesiz ki eşeklerin sesidir."⁷⁹⁰, "Bizim ayetlerimize ancak, bu ayetlerle kendilerine öğüt verildiği zaman (tevâzu ile) secdeye kapananlar; asla kibirlenmeksizin Rablerini överek tespih edenler inanırlar."⁷⁹¹, "(Resulüm) Sakın onlardan (o kafirlerden) bir kısmına geçici bir zevk olarak verdiğimiz dünya nimetlerine göz dikme! Onlar için üzülmeye ve sana tabi olan müminlere tevâzu ve şefkat kanadını ger (onlara karşı mütevazi ve şefkatli ol)"⁷⁹², "(Habibim) Sana tabi olan müminlere kanadını indir (onlara karşı mütevazi ol ve şefkatli davran)."⁷⁹³

Tevâzu kavramı hadislerde de üzerinde durulan ve tavsiye edilen ahlaki bir ilke olarak yer almaktadır. Bir hadiste, "Sadaka vermekle mal azalmaz. Başkalarının hatalarını affeden kulunun Allah da mutlaka şerefini arttırır. Bir kimse Allah için tevâzu gösterir alçak gönüllü davranırsa Allah da onu yüceltir"⁷⁹⁴ denilmektedir. Yine Rasul-i Ekrem, "Allah bana birbirinize karşı alçakgönüllü olmanızı, kimsenin kimseye karşı büyülenmemesini vahy etti"⁷⁹⁵ buyurarak tevâzuu tavsiye etmiştir. Bu bağlamda yukarıda zikredilen hadislerdeki "tevâzu" kavramının, bireyin hem Allah ile arasındaki ilişkilerinde, hem de diğer insanlarla olan münasebetlerinde her daim kendisini kulluk makamında görerek böylece kendisini Allah'ın aciz bir kulu olarak değerlendirmesi, olarak anlaşılması gerektiği şeklinde yorumlanmıştır.⁷⁹⁶

İslami kaynaklarda Hz. Peygamber'in ahlakını anlatan rivayetlerde O'nun kişisel tevâzuu hakkında da bilgiler vardır.⁷⁹⁷ Ahlakı sorulduğunda ahlakı Kur'an olarak nitelenen ve Yüce Allah'ın terbiyesine tabi olan Rasulullah (sav) alçak gönüllü, insanlara üstünlük taslamayan bir kişi olarak vafedilmiştir. Hz. Peygamber kendi işlerini kendisi görmeye gayret eder, ev işlerinde eşlerine yardımda bulunur,

⁷⁸⁹ Furkan, 25/63.

⁷⁹⁰ Lokman, 31/19.

⁷⁹¹ Secde, 32/15.

⁷⁹² Hicr, 15/88.

⁷⁹³ Şuara, 26/215.

⁷⁹⁴ Müsned, II, 386; Müslim, Birr, 69; Tirmizi, Birr, 82.

⁷⁹⁵ Müslim, Cennet, 64; Ebu Davud, Edeb, 40; İbn Mace, Zühd, 16, 23.

⁷⁹⁶ Demir, Kur'an'da Tevâzu Kavramı, s. 70.

⁷⁹⁷ Çağrı, Mustafa, "Tevâzu", DİA, XXXX, 584.

sık sık hasta ziyaretine gider, cenazelerde hazır bulunur, merkebe biner, yeri geldiğinde bir kölenin dahi davetine icabet etmeye önem gösterirdi. O Allah'ın elçisi olan bir Peygamber olduğu halde hizmetkârı ile birlikte yemek yemekte mahzur görmeyip, yolculukta iken yol arkadaşıyla bineğini değişimli ve eşit şekilde kullandığı bildirilmiş, kısacası hayatının her safhasında(yemek, giyim ve barınma gibi) sadeliği esas aldığı ifade edilmiştir. Yine Allah Resulü, kimsenin kendisi için ayağa kalkmasına izin vermezken, eşsiz tevâzuunun ve insana duyduğu saygı ve değerin ifadesi olarak diğer insanlar için ayağa kalkardı.⁷⁹⁸

İslam ahlakı alimleri bir kimsenin diğer insanlara karşı davranışlarını üç değişik tavır şeklinde nitelmişler bunlar içinde, kişinin kendisini diğer insanlardan daha önemli ve değerli görmesine "kibir" veya "tekebbür" olarak değerlendirirken, diğer taraftan kişinin kendisini herkesten aşığıda, hor ve hakir görmesini "mezellet" olarak adlandırmışlar, şahsın kendisini küçük düşürerek hor ve hakir görülmeyecek şekilde başkalarına değer ve saygı gösterip alçakgönüllü davranmasına da "tevâzu" adını vermişlerdir. Bunların ilk ikisi "rezilet" olarak nitelenirken sonuncusu ise "fazilet" olarak kabul edilmiştir.⁷⁹⁹

İnsan sosyal bir varlıktır. Bu sebeple insanın toplumsal ilişkilerini dengeli bir şekilde sürdürebilmesi ve dünyevi varlığını devam ettirmesi bakımından tevâzu sahibi olmak büyük önem taşır. Kurân-ı Kerim'de ve Sünnette Allah Teâlâ yarattığı ve nimet verdiği insanlardan mütevâzi olmalarını, kimsenin bir başkasını hor görerek küçümsememesini ve kibirlenmemesini istemiştir. Aynı zamanda Allah'ın elçisi olan Hz. Peygamber, kendisi alçak gönüllü olduğu gibi, bütün müslümanlara da mütevâzi olmalarını tavsiye ederek, bunu toplumun huzurunu sağlayan ahlaki bir tedbir olarak görmüştür.⁸⁰⁰

Bir değer olarak bakıldığında tevâzu, tüm insanları içine alan insan sevgisine ulaştıran bir erdemdir. Çünkü mütevâzi bir insan, şahsında sevgiyi barındıran, kardeşlik ve tüm insanların eşitliği düşüncesini ön plana koyan bir karakter

⁷⁹⁸ Yıldız, "Nebevi Tevâzuun Mevlevilikteki Yansımaları", s. 249, 253.

⁷⁹⁹ Toksarı, Ali "Tevâzu", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 349.

⁸⁰⁰ Toksarı, "Tevâzu", *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, IV*, 349-350.

geliştirmiş bir kimsedir. Buna karşılık kibirli kimseler, vicdanı dar olan kendisinin dışındaki kimseleri değersiz olarak kabul ederek sadece kendini seven kendisine önem veren ve yalnız kişisel menfaatlerini düşünen kimseler olarak değerlendirilir. Bu gibi kişiler kendi benliğini tatmin etmek isterken bu uğurda her şeyi yapabilecek bir konumdadırlar.⁸⁰¹

Tevâzu, kişinin kendisini diğer insanlarla eşit olarak görmesine ve maddi farklılıkları dikkate almayarak aynı değerde görmeye sevk eden bir tutumdur. Bu duygu ve tutum kişinin kendi benliğini önemsiz görme veya küçümseme değil aksine kişinin hem kendi benliğinin hem de başkalarının benliğinin önemli ve değerli olduğunun farkında olmasıdır. Bu durum kişiye kendi gücünün sınırlılığını gösterip bunun ayırımına varmasına yardımcı olur.⁸⁰²

Tevâzu içinde irade ve akıl barındırır. Mütevazı insan düşünmek suretiyle ve iradesini kullanarak bencilce isteklerini bertaraf eder, bununla birlikte kendisini de diğer insanlardan daha üstün ve daha aşağı görmez. Bir taraftan gücünün sınırlı olduğunu bilirken diğer taraftan ise kendinin eksik veya aşağı olmadığını da bilincindedir. Böylece tevâzu sahibi kimseler olumlu, ölçülü, dengeli bir kişilik geliştirir.⁸⁰³

İslam'da "ifrat" ve "tefrit" olarak ifade edilen iki kavrama dikkat çekilmiştir. İfrat bir konuda aşırıya gidilmesini, tefrit ise tam tersi olarak olması gerekenden azı ifade etmektedir. İslam dininde bu ikisi de uygun bulunmayarak her konuda itidal ve orta yol tavsiye edilir. Buradaki itidal kavramı ile, ifrat ve tefritin ortasında yer alan vasat, orta yol kastedilmektedir. Buna göre itidal orta kararlılık, ölçülü, dengeli hareket etmek demektir. İşte mütevazı insan akıl ve iradesini kullanmak suretiyle itidal üzere hareket edebilen kimsedir denilebilir.⁸⁰⁴

Mütevazı insan tanımlanırken kendi yeterliliklerini, aynı zamanda eksikliklerini bilir, kendi değerini takdir ederken diğer insanların da önemli ve

⁸⁰¹ Hökeleli, Hayati, "Tevâzu", *DEM Dergi* | Yıl 1, Sayı 2, s. 121.

⁸⁰² Hökeleli, "Tevâzu", s. 121.

⁸⁰³ Peker, Hüseyin, *Allah'ın Boyasıyla Boyanmak*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2013, s. 42.

⁸⁰⁴ Yıldız, , "Nebevi Tevâzuun Mevlevilikteki Yansımaları", s. 247.

değerli olduğunu kabul ederek başkalarına karşı üstünlük taslayan bir davranış içinde olmaz. Bununla birlikte insanlık onurundan ve vakarından da taviz vermeyerek, şerefini ve vakarını koruyan bir tutum içerisinde yaşamını sürdürür. Bu durum Kurân-ı Kerim'deki Furkan Suresinde şu şekilde yer almıştır: "*Rahman'ın has kulları yeryüzünde yürürken mütevazi bir şekilde yürürler. Cahiller onlara laf attıklarında 'selam' der, geçerler.*"⁸⁰⁵ Bu bağlamda mütevazı insan hem kendisiyle, hem diğer insanlarla, aynı zamanda Allah'la da barışık olan insan olarak nitelenmiştir. İnsanın kendisiyle barışık olması demek, kendini olduğu gibi kabul etmesi, artılarının da eksilerinin de farkına varması, kendi iç alemiyle dış dünya arasında dengeli bir ilişki kurarak fitratıyla, yaratılış amacına uygun bir yaşantı kurmasıdır denilmiştir. Diğer taraftan insanlarla uyumlu yani barışık olmak demek, bütün insanların değerli olduğunu kabul etmekle birlikte onlara karşı saygıyla davranarak saygıya değer olduklarını hissettirmek, onların haklarını kabul etmek ve gözetmek, insan olduklarını her daim hatırlayarak, insanları alay ve eğlence konusu yapmayıp bir taraftan onları küçümsemeyerek diğer taraftan ise onları aşırı yüceltmek suretiyle onlara kul olmadan hak ettikleri değeri vermek olarak açıklanmıştır. Buna dayanarak denilebilir ki insanlara karşı saygılı olmak mütevazı insanın önemli bir özelliğidir. Tevâzuun ortaya çıkardığı bir başka sonuç ise diğer insanların inanç ve düşüncelerine saygı göstermek, onların haklarını korumak şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre tevâzuun bireyi, toplumdaki diğer bireylerle güzel ilişkiler kurmaya, istişare etmeye, kaba davranmaktan uzak durmaya yönelttiği kabul edilmiştir.⁸⁰⁶ "Tevâzu" kavramı bir kimsenin bir taraftan Allah'la olan ilişkisini belirlerken, diğer taraftan da toplumdaki öteki insanlarla ilişkisini ortaya koyan bir özellik arz etmekte, kişiye dünya ve ahirette ebedi saadet götüren yolu göstermektedir. Ayrıca gerek birey gerekse toplumun çeşitli sorunlarını aydınlatarak çözüme ulaştırabilecek bir değer olarak görülmektedir.⁸⁰⁷

---

⁸⁰⁵ Furkan, 25/63.

⁸⁰⁶ Peker, "Narsisizm Çağında Tevâzu Hatırlamak", s. 48.

⁸⁰⁷ Demir, *Kur'an'da Tevâzu Kavramı*, s. 6.

İnsanın diğer insanlarla bir arada, bir toplum içinde yaşadığı ve yaşamak durumunda olduğu, tek başına yaşamasının imkansız denilebilecek kadar zor olduğu, toplumdaki diğer insanların yardım etmesine, ürettiklerine duyduğu ihtiyacın bilincine erişerek bu kabule göre hareket etmesi ve bunu benimseyerek davranışlarına yansıtılabildiği oranda narsisizmden kurtularak, mütevazı bir kimlik kazanabileceği ifade edilmiştir.⁸⁰⁸

Sonuç olarak tevâzu:

- Kişiyi güzel niteliklerle donatan;
- Kişinin imanını kemal derecesine yükseltebilen;
- Kalpte sevgi ve saygı duygularının gelişmesine yardım eden;
- Kişinin kalbinde kibrin yer almasına engel olan ;
- Bencillik, cimrilik, haset etmek, açgözlülük ve nankörlük gibi pek çok kötü huyları, çirkin fikir ve düşünceleri silen;
- İnsanı manevi yönden olgunluğa erdiren;
- Şefkat ve merhamet duygusunu geliştiren;
- Küfür ve azgınlıktan koruyan;
- Allah'a imanın kalpte yerleşmesini temin eden;
- Ahlakı güzelleştirerek kişiyi insanlık derecelerinde yükselten;
- Allah'ın rızasını, Hz. Peygamberin övgü ve şefaatinin, müminlerin ve bütün insanların sevgisini kazandıran;
- Cenneti kazanmaya yardımcı olan anahtar bir değer olarak kabul edilmiştir.⁸⁰⁹

3.2.15. Kıssa: Beşikte Konuşanlar Kıssası

Peygamberimiz (sav)'in anlattığı Beşikte Konuşanlar kıssası Buhari'nin, Enbiya, Amel-i fı's-Salat; Müslim'in, Birr diye adlandırılan konu başlıklarının altında yer alan bir kıssadır.

⁸⁰⁸ Peker, "Narsizm Çağında Tevâzuyu Hatırlamak", s. 48-50.

⁸⁰⁹ *İslamî Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Yayınları, İstanbul, 1993, c. 3, s. 214-215.

Kıssa sahabeden Hz. Ebu Hureyre (ra) rivayet edilerek şu şekilde anlatılmıştır: "Allah Rasulü (s.a.v)'nün buyurduğuna göre: "Daha beşikte iken konuşmuş olan üç kişi vardır ki başka da bu durumda olan yoktur. Beşikte iken konuşan bu kişiler: Hz. İsa İbnu Meyrem (as), İkincisi Cüreyc'in arkadaşı olan kişi (ki olay şu şekilde gelişti): Cüreyc ismiyle tanınan zat kendisini Allah'a kulluk ve ibadete adanmış abid bir kimseydi. Bir manastıra yerleşen Cüreyc hayatını sadece Allah'a ibadet ederek geçiriyordu. Bir gün Cüreyc'in annesi oğlunun yanına geldiğinde o sırada Cüreyc namazdaydı. Annesi kapıdan seslenerek "Cüreyc benim annen, buraya gel benimle konuşmak istiyorum" dedi. Annesi seslenirken Cüreyc içinden "Allah'ım! Annemin seslenmesine mi cevap versem yoksa namazıma mı devam etsem" diye düşünürken namazına devam etmeye karar verdi.

Bundan sonra annesi üç gün daha geldi ve her geldiğinde de üç defa seslenmesine rağmen oğlundan herhangi bir cevap alamayınca üçüncü günün sonunda:

'Allah'ım, kötü kadınlarla birlikte adı anılmadan oğlumun canını alma' diye annesi kendisine beddua etti. Cüreycin yaşadığı yerdeki halk aralarında sık sık bu abid zatın kulluk ve ibadetinden bahsederlerdi. Bu sıralarda o bölgede güzelliği dillere destan zinakar bir kadın yaşıyordu. Bu kadın "İsterseniz ben Cüreyc'i kandırırım ve Hak yolundan saptırırım" diye iddiada bulundu. Sonra da Cüreyc'e gidip kandırmaya çalıştı ancak Cüreyc kadınla ilgilenmeyince başarılı olamadı. Ardından kadın Cüreyc'in manastırının yakınında yaşayan bir çobanın yanına giderek onunla zina etti ve çobandan hamile kaldı. Çocuk doğunca da bu zinakar kadın:

"Bu çocuğun babası Cüreyc'tir" diye iftira attı. Bu iftiraya inanan insanlar (öfkelenerek) manastıra gidip Cüreyc'i çıkardıktan sonra manastırı da yakıp yıktılar. Bununla da kalmayıp Cüreyc'i (hakaretler edip) feci şekilde dövüyorlardı (ki neredeyse döve döve öldüreceklerdi). Bunun üzerine Cüreyc orada bulunanlara:

"Ne oluyor, neden böyle yapıyorsunuz?" diye sorunca oradakiler:

"Sen şu fahişe kadınla zina ettin ve bunun sonucunda senden bir çocuğu oldu!" dediler. Cüreyc oradakilere seslenerek, çocuk neredeyse alıp kendisine

getirmelerini istedi. İnsanlar da çocuğu alıp onun yanına getirdiler. Bu esnada Cüreyc:

"İzin verin ben bir namaz kılayım!" dedi. Namaz kılması için halk kendisine yer açınca o da namazını kıldı. Namazdan sonra Cüreyc çocuğun yanına gidip karnına dokundu ve:

"Ey çocuk söyle bakalım baban kimdir?" diye sorunca çocuk : "Şu filanca çobandır!" cevabını verdi.

Bunun üzerine kendisine hakaretler ederek dövenler bu defa Cüreyc'ten özürler dileyerek "Manastırını tekrar kuracaklarını hatta bu defa altından yapacaklarını" söylediler. Buna karşılık Cüreyc :

"Hayır altından yapmanıza gerek yok! Önceden olduğu gibi kerpiçten yaparsınız!" dedi. Halk da Cüreyc'in manastırını istediği gibi kerpiçten yaptılar.

(Beşikte iken konuşanların üçüncüsü ise şöyledir): Eski zamanların birinde bir çocuk annesinden süt emiyordu. O sırada yanlarından gösterişli bir ata binmiş ve güzel giyinmiş birisi geçti. Küçük çocuğun annesi bu adamı görünce:

"Allah'ım kucağımdaki bu oğlumun önümüzden geçen şu kimse gibi yap!" diyerek dua etti. Annesinden süt emmekte olan çocuk emmeyi bırakıp adama doğru baktıktan sonra:

"Allah'ım beni bu geçen kişiye benzetme!" diye dua etti. Ardından tekrar dönüp annesini emmeye devam etti."

Kıssayı nakleden Ebu Hureyre burada şöyle diyor: "Ben Allah Rasulü (s.a.v)'i, şehadet parmağını ağzına alarak somurmaya başlayınca, çocuğun süt emmesinin taklidini görür gibi oldum." (Hz. Peygamber (aleyhissalatü vesselam) kıssanın anlatımına şu şekilde devam etti):

"(Kısa bir süre sonra çocuğunu emziren annenin yanından) kalabalık bir grup geçiyordu ki bu esnada aralarında döverek sürükledikleri bir cariyeye vardı. Bu cariyeyi bir taraftan döverken bir taraftan da zina etmekle ve hırsızlıkla suçluyorlardı. Buna karşılık cariyeye ise sadece:

"Allah bana yeter, o ne güzel bir vekildir!" diyordu. Bunları gören çocuğun annesi bu defa:

"Allah'ım yavrumu bu kişiye benzetme!" şeklinde dua edince annesini emen çocuk bir kere daha emmeyi terkederek cariyeye bakıp bu defa da şöyle dua etti:

"Allah'ım beni şu cariyeye gibi yap!." İşte bu esnada anneyle çocuğun arasında şu bir konuşma geçti;: Anne:

"Dili tutulasıca! Görünüşü güzel kılık kıyafeti düzgün bir adam geçiyorken ben: "Allah'ım, çocuğumu buna benzet" diye dua ettim. Ama sen: "Allah'ım! Benim bu adam gibi olmama izin verme!" dedin. Sonrasında yanımdan cariyeyi hem dövülen, hem de zina ve hırsızlıkla suçlanan cariyeyi ite kaka götüren bir topluluk geçti. Ben de: "Allah'ım, bu oğlumu dayak yiyen hakaret gören bu cariyeye benzetme!" dedim. Fakat sen ise: "Allah'ım, beni şu gördüğümüz cariyeye gibi yap!" dedin. (Bütün bunlar ne demek oluyor, neden böyle konuştun)"

Karşılığında çocuk şu açıklamayı yaptı:

"Güzel görünüşte iyi giyimli bir adam geçti. Sen orada: "Allah'ım, süt emen şu oğlumu geçmekte olan bu adam gibi yap!" dedin, ben ise: "Allah'ım beni bunun gibi yapma!" dedim evet. Yine yanımdan bu cariyeyi bir yandan döverken aynı zamanda da "Zina ettin, hırsızlık yaptın!" diyerek geçirirlerken sen: "Allah'ım, benim bu yavrumu buna benzetme!" dediğinde ben de: "Allah'ım, beni bu cariyeye gibi yap!" diye dua etmişim. (Bu şekilde, benim için ettiğin duaların tersini isteyerek dua etmemin sebebi şudur): O güzel bir atı olan iyi giyimli adam zorba, acımasız ve kötü birisiydi. Onun için ben de: "Allah'ım beni bu kişiye benzeyen birisi yapma!" dedim. Ardından zina etmekle ve hırsızlıkla suçladıkları o zavallı aciz cariyeye ise hiç bir şekilde zina etmediği gibi hırsızlık da yapmamıştı! Bundan ötürü ben de "Allah'ım beni şu cariyeye gibi (suç ve günahlardan temiz bir kişi) yap!" diye dua ettim."⁸¹⁰

3.2.15.1. Kıssanın içerdiği değerler

Bu hadis kıssasında kıssanın ilk bölümünde bahsedilen Cüreyc isimli abid kimsenin annesinin oğlu hakkındaki yanlış zannından ötürü oğluna beddua etmesi ve Anne-babanın evladı üzerindeki hakka binaen bu bedduanın tutması neticesinde

⁸¹⁰ Buhari, Enbiya, 50, Amel-i fi's-Salat, 7; Müslim, Birr, 7, 8, (Metin Müslim'den alınmadır).

yaşanan olaylar sebebiyle anne-baba hakkına riayetin öneminin ön plana çıktığı düşünüldüğü için ana-baba hakkı/ana-babaya itaat değeri üzerinde durulmuştur.

3.2.15.1.1. Ana-baba hakkının önemi

Ana-Baba hakkının önemi çalışmamızın 98. sayfasında Ana-Babaya İtaat ve İhsan / Ana-Baba Hakkına Riayet⁸¹¹ başlığı altında değerlendirilmiştir.

3.2.16. Kıssa: Allah İçin Ziyarete Bulunan Kimse Kıssası

Bu kıssa yalnızca İmam Müslim'in Sahih'inde (el-Birr ve's-Sıla) Allah İçin Sevmenin Fazileti Hakkında başlıklı konuda yer almakta olup Buhari'nin Sahih'inde bulunmamaktadır.

Bu kıssa sahabeden Ebu Hüreyre aracılığı ile, o da Peygamber (s.a.v)'den naklen şöyle rivayet edildi:

"Bir adam başka bir köyde oturan kardeşiyle görüşmek üzere yola çıkmıştı. Bu sırada Allah ziyarete gitmekte olan kişinin yolu üzerine gözcü bir melek gönderdi. Adam yolda meleğin yanından geçtiği esnada melek (ona) :

- Nereye gidiyorsun? diye sormuş. Adam da:

- Şu ilerdeki köyde oturan kardeşimin yanına gitmek istiyorum! demiş. Bu defa melek:

- Onun üzerinde ıslahı için çalıştığın bir bağışın mı var? (yani senin ondan bir menfaatin veya bir alacağın olduğu için mi onu ziyaret etmeye gidiyorsun?)" diye sorunca.

Adam:

- Hayır kesinlikle!, Ben onu ancak ve ancak Allah (azze ve celle) için seviyorum,bu sebeple ziyaret edecektim" cevabını vermiş. Melek:

- Öyleyse, ben senin o kardeşini Allah'ı hoşnut etmek için sevdiğinden dolayı, Allah'ın da seni sevdiğini haber vermek üzere Allah'ın sana gönderdiği elçiyim." demiş".⁸¹²

⁸¹¹ Bkz. s. 98.

⁸¹² Müslim, el-Birr ve's-Sıla, 12, 38.

3.2.16.1. Kıssanın içerdiği değerler

Bu hadis kıssasında Rasulullah (sav), Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla birbirini sevmenin faziletine ve böylece Allah'ın kulunu sevmesine sebep olan⁸¹³ bir kişinin durumunu anlattığından hareketle kıssada Allah için sevme temelinde sevgi değerine dikkat çekilmektedir.

3.2.16.1.1. Sevgi / Allah için sevmek

İnsan, bir arada yaşama ihtiyacı duyan toplumsal bir varlıktır. Hayatını diğer insanlarla bir arada yaşayarak devam ettirmek zorundadır. İnsanın öteki insanlarla birlikte yaşamak durumunda olduğu bu hayatı güzelleştiren ve huzurlu hale getirerek daha yaşanır yapan bazı unsurlar vardır. İşte hayatı daha güzel ve yaşamaya değer kılan bu unsurların en başında sevgi duygusu gelir. Sevgi insanların hatta tüm canlıların ihtiyacı olan yokluğu durumunda canlının maddi ve manevi rahatsızlık hissedilen bir duygu olarak vasıflandırılmıştır. Bu bakımdan tüm canlılarda sevgi ruhun temel ihtiyaçlarından biridir. Aynı zamanda fitrat dini İslam'ın karakteristik özelliklerinden birisidir sevgi.⁸¹⁴

Sözlükte; İnsanı, birine yakın ilgi ve bağlılık hissetmeyi sağlayan duygu, hoşlanılan bir şeye eğilim duyma; tutku derecesine ulaşabilen bir ruh hali olarak tarif edilen sevgi, şu anlamları da ihtiva etmektedir: 1- Bir kimseye, bir şeye karşı eğilimli olmak 2- Hoşlanmak, haz almak, beğenmek, tercih etmek. 3- Coşkuyla sevmek. 4- Hoşlanarak dokunmak. 5- Bir yerin şartlarına uygun gelmek. 6- Aşırı istek duymak, aşırı istekli, ihtirashı, arzulu olmaktır.⁸¹⁵

İnsan kendisinin dışında kalan dünyayı sevgi ve akıl yoluyla kavrar ve anlamlandırır. Akıl gücü insan için, yüzeyin altında kalan şeyleri anlamak ve objesiyle etkin şekilde iletişim kurarak objenin özünü kavramaya götürür. Sevginin verdiği güven duygusu ise, bireyin kendisini başka insanlardan uzak tutan engelleri aşmasına yardım eder ve diğer insanları empati kurmak suretiyle anlamasına imkan

⁸¹³ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, X, 6459.

⁸¹⁴ Ağırakça, Ahmet, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, "Sevgi", c. 5, s. 393 pdf.

⁸¹⁵TDK Büyük Türkçe Sözlük "Sevgi".
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK, erişim 25/06/2018;
Doğan, "Sevgi-Sevmek", *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 694-695.

sağlar. Yani sevgi ve akıl, duygu ve düşüncelerin ana kaynaklarıdır denilebilir. Sevginin gerçekleşebilmesi için şu temel unsurların bulunması gerekli görülmüştür. Bu unsurlar, ilgi, sorumluluk, saygı ve bilgi olarak sıralanabilir. Çünkü bir insanı tanımadan ona sevgi ve saygı duymak imkan dahilinde değildir.⁸¹⁶

Sevgi duygusu insanlarda fitridir. Sevgiyi kullarının kalplerine koyan ise Allah Teâlâ'dır. Allah, her türlü sevginin membaı, yaratıcı ve kullarına olan sevgisi hiç bitmeyen yaratıcıdır. O'nun isimlerinden biri Vedud'dur. O, Vedud olan yani hem seven hem de sevmeye en layık olandır. Vedud isminin işaret ettiği sevgi, içeriğinde çok fazla rahmet ve yine çokca lütuf ihtiva eden bir sevgidir. Bu sonsuz sevgi sebebiyle, Vedud olan Allah, tüm varlıklara yaşamaları için gerekli olan her türlü rızık ve nimetleri verir. Bu sınırsız sevgi sayesinde Allah kullarının da kendisini tanımasına ve sevmesine yardım eder ve yine Allah Teâlâ kullarına olan sevgisi sebebiyle kullarına merhamet eder. Çünkü Kurân-ı Kerim'de bildirildiği gibi Allah Teâlâ "*Çok bağışlayıcıdır ve çok severdir.*"⁸¹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir hadisinde, kullarını cezalandırmayıp bağışlamanın da Cenab-ı Hakk'ı sevindirdiği⁸¹⁸ haber verilmiştir. Sonuç olarak bütün evren Cenab-ı Hakk'ın sevgi ve rahmetiyle yaratılmıştır ve bu sevgi sayesinde varlığını devam ettirir.⁸¹⁹

Allah'ın varlıklar hakkında duyduğu sonsuz sevgi ve şefkatinin farkında olan bir Müslüman kalbinde en çok Allah sevgisine yer verir. Müminin kalbinde bu sevginin üstünde hiçbir sevgi yer bulmaz. Çünkü bilinmelidir ki Allah aşkının dışındaki bütün sevgiler, Allah'a duyulan sevginin ve O'na boyun eğerek teslim olmanın bir gereğidir. İnsanın Rabb'i ve yaratıcısı için beslediği bu sevgi ve sadakât ise, yalnızca O'na iman ederek kullukta bulunmayı ve ancak O'ndan yardım istemeyi⁸²⁰ gerektirir. Bu durumda Allah'a iman eden mü'minler için Allah sevgisi de her şeyden ve herkesten önce gelir.⁸²¹ Allah Rasulü "*Size verdiği nimetler sebebiyle*

⁸¹⁶ Fromm, Erich, *Kendini Savunan İnsan*, Çeviren: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1994, s. 101.

⁸¹⁷ Büruc, 85/14.

⁸¹⁸ Müslim, Tevbe, 3.

⁸¹⁹ *Hadislerle İslam*, III, 76.

⁸²⁰ Fatiha, 1/5.

⁸²¹ Bakara, 2/105.

*Allah'ı sevin. Allah'ı sevmem sebebiyle beni sevin; beni sevdiğiniz için de ailemi sevin.*⁸²² buyurarak, Allah'ı sevmenin ve imanın gereği olarak mü'minlerin kendisini ve ailesini sevmelerini tavsiye etmiştir.⁸²³

Yine *"Sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi (yani bir mü'min bir mü'mini) sevmedikçe de tam olarak iman etmiş olmazsınız."*⁸²⁴ buyurarak mü'minlerin karşılıklı olarak birbirlerini de sevmelerinin imanın bir gereği olduğunu bildiren Hz. Peygamber,⁸²⁵ sevgiyi sürekli hale getirmenin yolunu da göstermiştir. Ve bunu şöyle ifade etmiştir: *"Sizden birisi kendisi için arzu ettiği şeyi mü'min kardeşi için de istemediği takdirde imanı kamil bir iman olmaz."*⁸²⁶ Rasulullah (sav), *"Size, yaptığınız zaman birbirinizi seveceğinizi sağlayacak bir şey söyleyeyim mi? Aranızda selamı yaygınlaştırın."*⁸²⁷ buyurarak müminlere aralarında sevgiyi yaymalarını tavsiye etmiş ve bunun nasıl yapılabileceğinin bilgisini vermiştir. İyilik görmek de sevmeye ve sevginin pekiştirilmesine yardımcı olacağı belirtilmiştir. Bu bakımdan hem insanların sevgisini kazanmak için hem de onlar için hissettiğimiz sevgiyi ifade etmek için iyilik etme ve ikramda bulunmanın önemli bir yeri vardır. *"Birbirinize hediye veriniz ki, böylece birbirinizi seversiniz aynı zamanda da aranızdaki düşmanlık kalkar."*⁸²⁸ buyuran Hz. Peygamber (sav)'in hediyeleşmeyi tavsiye ederek teşvikte bulunması insan fitratındaki sevgi eğilimi ve ihtiyacından faydalanarak insanlar arasında sevgiyi yaymak içindir ve bizzat Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisinin de hediyeleşerek insanlara örnek olduğu⁸²⁹ ifade edilmiştir.⁸³⁰

İnsan gelişimi ve eğitimi üzerinde çalışan psikologların ve eğitimcilerin insan için sağlıklı bir gelişim iyi bir eğitim sağlanabilmesi için insanın sevgiye olan ihtiyacını ısrarla vurgulamaktadırlar ısrarla üzerinde durdukları bir husus, insanlar arasında sevgiye olan ihtiyaçtır. Nasıl ki insanın fiziksel varlığını sürdürebilmek için

⁸²² Tirmizi, Menakıb, 31.

⁸²³ *Hadislerle İslam, III, 77-78.*

⁸²⁴ Müslim, İman, 94; Ebu Davud, Edeb, 13.

⁸²⁵ Tirmizi, Sıfatu'l-kıyame, 56.

⁸²⁶ Buhari, İman, 7.

⁸²⁷ Müslim, İman, 93.

⁸²⁸ Muvatta, Husnu'l-hulk, 4.

⁸²⁹ Buhari, Büyü, 31.

⁸³⁰ *Hadislerle İslam, III, 80-81.*

yeme-içme ve hava gerekiyorsa aynı şekilde manevi yani ruhi varlığının devamı için de sevgiye ihtiyacı olduğu belirtilmiştir. Bu benzetmeye mübalağalı denilemez. Çünkü sevgi görmeyen çocukların karakter, zeka ve yetenek bakımından sağlıklı olarak gelişmeyeceği, çocuğun zaman içinde bencilleşerek, duygusal özelliklerinin yeterince gelişip tekamül etmeyeceği belirtilmiştir. Aynı zamanda çocukların dil gelişimi ve diğer insanlarla olumlu iletişim kurabilmeleri sevgi ortamında yetişmeleriyle bağlantılı olduğu bildirilmiştir.⁸³¹

Sevgi sadece basit bir duygu olarak görülmemelidir. Çünkü duygular kalıcı bir özelliğe sahip değildir. Sevginin bir huy olabilmesi, kalıcı bir karaktere dönüşebilmesi için ancak karar ve yargılarımızda, tutum ve davranışlarımızda etkin olmasıyla mümkün olabilir.⁸³²

Sevginin, söz veya davranışlarla gösterilebilen kendine özgü bir anlatım dilinin olduğu belirtilirken bu dil, sevgi dili ifadesiyle tanımlanmıştır. Sevgi dili, sıcakkanlı, sempatik ve muhatap üzerinde olumlu izlenimler bırakan bir nitelik taşır. Sevgi dili şeklinde ifade edilen bu anlatımda, onay sözleri, nitelikli beraberlik, hediye alma, hizmet davranışları, fiziksel dokunuş şeklindeki isimlerle ifade edilen tutum ve davranışlar önemlidir.⁸³³ Sevgi, fedakarlık etmek, sevdiğine değer verme, sevdiğini kendisinden önde tutma, sevdiği kişinin varlığına değer verme olarak gibi çeşitli şekillerde hayata yansır. Sevgi, toplumsal ilişkilerde yakınlaştırıcı, geliştirici ve zenginleştirici bir iletişim imkânı sağlar. Sevgi, insanları birbirinden uzaklaştıran engellerin kalkması, benlik duygusunun yerini biz duygusuna bırakması ve birlik beraberlik duygularının teşekkül etmesine ve güçlenmesine katkı sağlar. Böylece toplumun fertlerini birbirlerine yakınlaştırır ve aralarında sıcak samimi ilişkilerin gelişmesinde son derece etkili olabileceği düşünülmektedir.⁸³⁴

⁸³¹ Yeğin, Hüseyin İbrahim, "Hz. Peygamber (sav)'in Hadislerinde Sevgiyi Geliştiren Unsurlar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, Ocak-Haziran 2007, s. 147.

⁸³² Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, s. 17.

⁸³³ Chapman, Gary, *5 Sevgi Dili*, Çeviren: Betül Çelik, Sistem Yayınları, İstanbul 2008, s. 35.

⁸³⁴ Akdoğan, Ali, "İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi Ve Saygı", *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu*, 21-22 Nisan 2012, Ankara, s. 269.

Sevgi, insanları birbirine yaklaştırma ve bütünleştirme yetisine sahip ruhsal bir eğilim, etkin bir güç olarak kabul edilir. Bunun yanında sevgi beraberinde ilgiyi, ilgi de iyilik etmeyi getirir. İlgi ve iyilikle birlikte sevgi meydana gelir. Aynı zamanda sevgi duygusu insanı ayrılık ve yalnızlıktan kurtarıp korur. Kişi sevgi ile, kendi kişilik bütünlüğünü ve özgünlüğünü koruyarak ailenin ve toplumun bir parçası olarak başarabilir. Sevgi, toplumsal ilişkilerde, uzlaşma, müsamaha, yardımseverlik, fedakarlık gibi bir çok müspet değer ve davranışların ortaya çıkmasına ve tekamülüne katkıda bulunur. Aynı zamanda sevgi güven, dostluk, ünsiyet, sempati gibi duygu ve eğilimlerin temelinde yatan ve bu duyguları besleyen bir duygudur.⁸³⁵

Sevgi, insanlar arasında bağ kurulmasını sağlayan en önemli duygulardan biridir. İnsanlarda doğuştan fitri olarak bulunan sevgi, toplum fertleri arasında huzuru ve kardeşliği tesis eden bütünleştirici bir rol oynar. İslam literatüründe "muhabbet, ülfet, meveddet" kavramlarıyla ifade edilen sevme duygusu, insanlar arasındaki ünsiyet ve kaynaşmayı sağlayan bir unsur olması dolayısıyla huzurlu ve uyumlu bir sosyal hayatın vazgeçilmez şartı olarak kabul edilir.⁸³⁶

Bütün insanlarda, fitri olarak, güzel olana güzelliğe karşı duyulan bir sevgi temayülü vardır. İşte bu sebeple, insandaki Allah sevgisi de yaratılıştan olarak fitridir. Allah sevgisi, insanın kendi üzerinde Allah'ın lütuf ve ihsanlarını görmesiyle uyanmaya başlar. Sevgiye dair bir derecelendirme yapılırsa, şüphesiz ki, "Allah Sevgisi" bütün hayırların ve mutluluğun kaynağı olarak en başta yer alır. Bu bakımdan Allah ve Resulü için duyulan sevginin gereği de itaatle, ibadetle, ilahi emir ve yasaklara dikkat edilen bir hayat yaşanılmasıdır.⁸³⁷

Sevgiyi değerli ve anlamlı hale getiren husus, kişisel bir menfaat ya da maksadı hesaba katmadan yaşanması, Allah'ın vaat ettiği karşılıktan başka hiçbir karşılık beklenmemesidir. Çünkü sevgi, menfaat elde etmek için değil Allah'ın

⁸³⁵ Hökelekli, Hayati, *Okulda, Ailede, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 83-84-85.

⁸³⁶ Biberici, Fatmanur, *2-7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010, s. 20.

⁸³⁷ Yeğın, "Hz. Peygamber (sav)'in Hadislerinde Sevgiyi Geliştiren Unsurlar", s. 145.

hoşnutluğunu kazanmak için olduğunda bir anlam ve değer taşır. Rasulullah bu sebeple, "Amellerin en faziletlisi sevdiğini Allah için sevmek ve sevmediğine Allah için buğz etmektir. "⁸³⁸ "(Şu) üç özellik kimde bulunursa o kimse imanın lezzetini tadar: Sevdiğini yalnızca Allah'ın rızası için sevmek, Allah ve Rasulünü başka herkesten ve her şeyden daha çok sevmek, Allah kendisini küfürden kurtardıktan sonra tekrar küfre dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin ve tehlikeli olarak görmek."⁸³⁹ buyurmuştur. Allah Teâlâ, bu şekilde rızasına erişmeyi isteyerek birbirini seven ve aynı sebepten bir araya gelip görüşen kimseler için sevgisinin ve dostluğunun vacip olduğunu⁸⁴⁰ bildirmiştir.⁸⁴¹

Müslüman kimse muhabbetini hayra, güzele ve hak olana yöneltmek hususunda çaba sarfetmelidir. Sevdiğini Allah için severken, buğzettiği kimseye de Allah için buğz etmesi gerekir. Allah'ın sevdiği kimseleri sadece Allah'ı hoşnut etmek için sevmek, Allah'ın hoşlanmayıp buğz ettiği kişilerden ise yine aynı şekilde Allah'ın rızasını isteyerek sakınmak icap eder.⁸⁴² Bu konuyla ilgili Peygamberimiz (sav) bir hadisinde: Allah kıyamet günü geldiğinde "Benim rızamı kazanmak için birbirlerini sevenler nerede? Gölgeyden başka gölge bulunmayacak bu gün onları Arşımın gölgesinde gölgelendireceğim (Benim himayemden başka hiçbir korunma imkanının olmadığı o günde onları, özel olarak korumama alacağım)"⁸⁴³ buyurarak kıyamet gününün o şiddetli zorluğunda Allah'ın yardımının müjdesini verir. Yine bu hususta Rasulullah (sav)'ın yukarıda anlattığı kıssada, sırf Allah için din kardeşini ziyaret etmek üzere yola çıkan kişiye Allah tarafından gönderilen melek " Sen sırf Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak gayesiyle o kimseyi sevdiğin için, Allah Teâlâ da aynı şekilde seni seviyor. "⁸⁴⁴ müjdesini vermiştir: "⁸⁴⁵

⁸³⁸ Ebu Davud, Sünnet, 2.

⁸³⁹ Müslim, İman, 68, I, 66; Buhari, İman, 9.

⁸⁴⁰ Muvatta, Şi'r, 5.

⁸⁴¹ Hadislerle İslam, III, 79.

⁸⁴² Yeğin, "Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hadislerinde Sevgiyi Geliştiren Unsurlar", s. 154.

⁸⁴³ Müslim, Birr 37; Tirmizi, Zühd, 53.

⁸⁴⁴ Müslim, Birr, 38.

⁸⁴⁵ Hadislerle İslam, III, 79.

3.2.17. Ashab-ı Uhdud Kıssası (Allah'a İman Eden Genç İle Kral Kıssası)

Kıssa sadece Müslim'in Sahih'inde Zühd babında rivayet edilmiş olup Buhari'nin Sahih'inde yer almamıştır.

Ashab-ı Uhdud kıssası diye bilinen bu kıssayı sahabeden Hz. Süheyb (radıyallahu anh) tarafından rivayet edilmiş olup Hz. Süheyb şöyle anlatıyor:

"Hz. Peygamber Efendimiz (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Önceki zamanlarda yaşayan bir kral vardı. Bu kralın maiyetinde bir de sihirbazı bulunurdu. Sihirbaz ihtiyarlayınca krala giderek: "Benim artık yaşlılık zamanım geldi. Yanıma sihir yapmayı öğretebileceğim bana çiraklık edecek bir delikanlı gönderir misiniz?!" dedi. Kral da sihirbaza sihir öğretebilmesi için bir erkek çocuğu gönderdi. Sihirbazlık öğrenen delikanlının gelip geçtiği yolun üzerinde yaşayan bir rahip vardı. Sihirbazın çırağı delikanlı bir gün yol üzerindeki rahibin yanına uğrayıp onun anlattıklarını dinleyince anlatılanlar hoşuna gitti. Oğlan o günden itibaren sihirbazın yanına gelip giderken mutlaka rahibin yanına da uğrayarak bir süre oturup rahibin konuşmalarını dinler oldu.

(Geciktiği için bir gün) sihirbaz çırağı olan oğlanı dövünce oğlan durumu rahibe haber verdi. Rahip de delikanlıya:

"Eğer seni sihirbazın (dövmesinden) korkacak olursan sihirbaza: "Beni ailem geciktirdi!" dersin diğer taraftan ailen seni korkutursa bu defa da, "Sihirbaz beni bekletti" dersin!" diyerek yol gösterdi.

Delikanlı bu şekilde yaşayıp gidiyordu ki bir gün karşısına insanları korkutup gelip geçmelerini engelleyen bir canavar çıktı. O zaman delikanlı (içinden):

" Sihirbazın öğrettikleri mi daha iyi yoksa rahibin öğrettikleri mi? İşte bunu bugün anlayabilirim!" diye düşünerek yerden bir taş alıp:

"Allah'ım! Eğer rahibin yaptığı işler, senin katında sihirbazın yaptıklarından daha makbul ise, burada şu canavarı öldüreyim de insanlar bu yolu rahatça kullansınlar!" deyip taşı canavara atınca, oğlanın attığı taş hayvanı öldürdü. Böylece insanlar canavardan kurtularak işlerini yapmaya devam ettiler. Olay sonrasında delikanlı rahibin yanına gidip olanları anlattı. Rahip oğlana:

"Tamam! Anlaşılan o ki artık sen benden daha yüksek bir mertebeye ulaşmışsın! Sen bir sınavdan geçeceksin ama bu imtihanla karşılaşınca hiç bir şekilde benden bahsetme!" diye tembih etti. Bundan sonra delikanlı insanların alaca hastalığı, doğuştan körlük ve başka pek çok hastalıklarını tedavi etmeye başladı. Kralın kör bir arkadaşı, delikanlının körlüğü ve başka hastalıkları tedavi etmekte olduğunu haber aldı. Delikanlının yanına giderek kendisinin körlüğünü iyileştirmesine karşılık pek çok hediyeler vereceğini ifade etti. Karşılık olarak genç oğlan:

"Benim kimseyi iyileştirmek gibi bir gücüm yoktur. Ancak, şifayı veren Allah'tır. Sen Allah'a inanıp iman edersen, ben de senin iyileşmen için Allah'a dua ederim. Böylece Allah da seni iyileştirir!" dedi. Kör adam hemen oracıkta Allah'a iman edince Allah Teâlâ da kralın kör arkadaşına şifa verdi.

Kör adam iyileşmesinin ardından kralın yanına uğradı.. Önceden olduğu gibi aynı şekilde yine yanına oturduğunda kral arkadaşına:

"Senin gözünü kim iyileştirdi?" diye sordu. Arkadaşı;

"Rabbim iyileştirdi!" deyince bu defa kral:

"Senin rabbin benim. Benden başka bir rabbin olamaz" dedi. Bunun üzerine adam ise:

"Benim de senin de hepimizin rabbi Allah'tır!" dediği için kral Allah'a iman ederek körlüğü iyileşen adamı tutuklatırıp işkence ettirdi. Adama işkence edilirken o kadar şiddetli eziyetler yapıldı ki, adam dayanamayıp (körlüğünü tedavi eden ve Allah'a imanında rehberlik eden) delikanlının bulunduğu yeri de açıkladı. Böylece Genç oğlan da kralın huzuruna getirildi. Kral delikanlıya:

"Ey delikanlı! Sen sihir yapmada o kadar ilerlemişsin ki körlerin görmesini sağlayıp alaca hastalığını tedavi etmek gibi daha neler neler yapıyormuşsun öyle mi!" dedi. Oğlan:

"Ben hiç bir kimseyi iyileştirmiyorum, şifayı ancak Allah verir!" dedi. Bundan sonra Kral genç oğlanı da tutuklatırıp işkencelerle eziyet etmeye başladı. Gence yapılan işkenceler de o kadar arttı ki, o da dayanamayarak rahibin kaldığı yeri açıkladı. Bunun ardından rahip de tutuklanarak getirildi. Rahip'e:"Allah'a imandan

dön!" denilince o bunu inatla reddetti. Allah'a olan imanında direnmesi üzerine bir testere getirildi. Başının ortasından testereyle iki parçaya bölerek öldürüldü. Rahipten sonra genç oğlanı getirdiler. Bu defa da ona:

"Allah'a imandan dön, dinini terket!" diye teklif edildi. Oğlan da dininden dönmeyi kabul etmedi. Kral adamlarını çağırıp: "Şu oğlanı alın filanca dağın tepesine çıkarın. Dağın en yüksek yerine ulaştığınızda (inandığı dinden dönmesini tekrar teklif edin) isteğimizi kabul ederse pek iyi, ancak dininden dönmezse dağın en yüksek yerinden aşağı atın" diye emretti. Kralın adamları oğlanı da yanlarına alarak dağın en yüksek yerine çıktılar. Bu sırada genç oğlan " Allah'ım bunlara karşı bana istediğin bir şekilde yardım et!" diye dua edince dağ sarsılmaya başladı ve kralın adamları dağın zirvesinden yuvarlanarak düştüler. Allah'ın yardımıyla oğlana hiçbir şey olmadığından yürüyerek kralın yanına döndü. Kral:

"Seninle birlikte gidenlere ne oldu?"diye sorunca delikanlı "Onlara karşı Allah, bana yardım etti onlardan kurtuldum" diye karşılık verdi. Kral bir defa daha genci adamlarına verip:

"Bu kişiyi denizdeki bir gemiye bindirip denizin ortasına yani enderin yerine kadar gidin. Denizin derin kısmına gelince "Dininden dönmesini teklif edin, dönerse iyi, fakat dönmeyecek olursa onu en derin yerden denize atın!" dedi. Kralın adamları kendilerine söylendiği yere yanlarında genç oğlanla birlikte vardıkları zaman oğlan yine orada:

"Allah'ım bunlara karşı yardımına ihtiyacım var, bana istediğin şekilde yardım et!" diyerek Allah'a dua etti. Gencin duasından sonra bindikleri gemileri battı içindeki adamlar da boğuldu. Genç çocuğa hiçbirşey olmadığından yürüyerek hükümdarın yanına geldi. Kral yine genç çocuğa:

"Onunla birlikte giden adamlarının ne durumda olduğunu?" sordu. Oğlan:

"Onlara karşı Allah, bana yardım etti de onlardan bir zarar görmeden kurtuldum" cevabını verdikten sonra krala:

"Ancak benim sana söylediklerimi yaparsan beni öldürebilirsin yoksa da sen beni öldüremezsin!" deyince kral: "Peki o halde ne yapmalıyım?" diye sordu. Delikanlı şu tavsiyeyi verdi:

"İnsanları düz bir arazide toplayıp beni de bir kütüğe asarsın torbamdaki oklardan birini alıp yaya yerleştirdikten sonra "oğlanın Rabbinin adıyla" diyerek oku bana atarsan ancak beni öldürebilirsin. Bu dediklerimi yaparak beni öldürmen mümkün olabilir. Bunun üzerine kral genç oğlanın dediği gibi insanları geniş bir düzlükte topladı, delikanlıyı bir ağaca astı. Sonra oğlanın ok torbasındaki oklardan birini alıp delikanlının yayına yerleştirdikten sonra:

"Oğlanın Rabbinin adıyla!" deyip ok çocuğa fırlattı. Kralın attığı ok delikanlının şakağına saplandı. Oğlan, okun saplandığı yere elini koyup Allah'ın rahmetine nail olarak vefat etti. Bu olanları gören halk da:

"Delikanlının Rabbine iman ettik!" diyerek bu sözü üç defa tekrarladılar. Halkın iman etmesinin sonrasında adamları krala gelip:

"Korkulan oldu ne yazık ki. Halk genç oğlan tarafından anlatılan Rabb olan Allah'a iman ediyorlar. Buna karşılık ne yapmamızı emredersiniz?" dediler. Buna karşılık kral yollara derhal hendekler kazılmasını istedi. Hemen hendekler kazılıp içlerine ateşler yakıldı. Kral tarafından: "Kim Allah'a imanı reddederek dininden dönmezse onun ateş dolu hendeklere atılması" şeklinde emir verildi.

Böylece Allah'a imandan dönmeyenlerin ateş çukurlarına atılması emrinin gereği yapılmaya başladı. Bunlar olurken bir ara yanında çocuğuyla beraber bir kadın getirilmişti. Ateş dolu hendeğe atılmaktan korkan ve kaçınmaya çalışan kadına yanındaki çocuğu:

"Anneciğim sen hak üzeresin. Bir ve tek olan Allah'a iman uğruna mücadele ediyorsun onun için sabretmelisin!" dedi.⁸⁴⁶

3.2.17.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hz. Peygamberin anlatmış olduğu bu kıssalarda ağırlıklı olarak eski ümmetlerden bazı kimselerin Allah'a imanları sebebiyle çektikleri eziyetlerden dolayı Allah'a iman⁸⁴⁷ değeri ve bu eziyetlere sabrederek⁸⁴⁸ katlandıkları için sabır

⁸⁴⁶ Müslim, Zühd, 73, hadis no: 3005.

⁸⁴⁷ Kandemir vd., İmam Nevevi, Riyazü's-Salihîn, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", I, 230.

⁸⁴⁸ Kandemir vd., İmam Nevevi, Riyazü's-Salihîn, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri", I, 230.

değerinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda olmak üzere sabır ve Allah'a iman değerleri incelenecektir.

3.2.17.1.1. Sabır

Sabır değeri,⁸⁴⁹ çalışmamızın 75. sayfasında değerlendirilmiştir.

3.2.17.1.2. Allah'a iman

"İman" kelimesi, "e-m-n" kökünden mastar olup, bir şeyi tasdik etme, bir şeyin varlığını, doğruluğunu ve bir kimsenin sözünü kabul edip aynı zamanda benimsemek, güvende olmak, güvenmek ve güven telkin etmek anlamlarını taşır.⁸⁵⁰

İslam literatüründe ise Allah'a iman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, Allah'dan getirdiğini, kesin olarak net bir şekilde haber verdiği hükümlerde (zarurat-ı diniyye) doğru söylediğini kabul etmek, bu hükümleri şüphe etmeden onaylayıp desteklemek suretiyle Hz. Peygamber tarafından açıklanan hükümlerin hakikat olduğuna kalben inanmak, tabi olmak⁸⁵¹ başka bir açıklamada da "Allah'tan başka ilah, yaratıcı olmadığına; Allah'ın, kainattaki her şeyin yegane sahibi ve hakimi olduğuna; ilahlığa dair bütün sıfat ve fiillerinde ortağı ve benzeri olmadığına ve olamayacağına; Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah tarafından hak peygamber olarak gönderildiğine, aynı zamanda O'nun Allah tarafından getirdiğini haber verdiği kesin ve sabit olan bütün dini emir ve yasaklara inanmak"⁸⁵² şeklinde tarif edilmiştir. Bu şekilde bir inanca sahip olan kimseye mümin denir.

Kutsal kitabımız Kurân-ı Kerim'de iman kavramının 800'den fazla yerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda olmak üzere iman etme ve inananlar kastedilerek "gerçeği söylemek" manasındaki sıdk kavramı, ayrıca kalbin iman etmek suretiyle huzur ve sükuna ermesini anlatmak için "şek ve şüphe duymadan bilmek, sabit ve kesin biçimde inanma" manasında yakın kökünden ortaya çıkan yakın kelimesinin türevleri⁸⁵³ ve "kalben rahatlamak, itimat etmek" gibi anlamlara

⁸⁴⁹ Bkz. s.75.

⁸⁵⁰ Karagöz, İsmail, *İman İlmihali*, TDV Yayınları, Ankara, 2013, s. 11.

⁸⁵¹ Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", *İlmihal I*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2004, c.1, s. 68.

⁸⁵² Bulut, Mehmet, "İman ve Mahiyeti", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1998, S. XI, s. 49.

⁸⁵³ Bakara, 2/4; Mâide, 5/50.

gelen itmi'nan kavramı⁸⁵⁴ kullanılmıştır. İslam alimlerinden İbn-i Cevzi imanın tarifini "kalbin tasdik etmesi, dil ile doğrulamak ve uzuvlarla amel((inancı destekleyen işler yapma)" olarak açıklamış olup aynı zamanda Kurân-ı Kerim'de imanın "Tasdik, sadece dilin ikrarı, tevhit, peygamberi onaylama, namaz" olmak üzere beş manada kullanıldığını ifade etmiştir.⁸⁵⁵

Allah'a iman, Allah'ın varlığına ve bir olduğuna, mutlak üstünlük sıfatlarına sahip ve her türlü noksan sıfatlardan münezzeh ve yüce olduğuna inanmak olarak da tarif edilmiştir. Her şeyi hakkıyla bilen ve her şeye kadir yani sonsuz kudret sahibi olan Allah'a iman, ergenlik çağına erişen akıl sahibi yani iyiyi ve kötüyü ayırabilen her insanın ilk ve en temel sorumluluğu olarak görülmüştür. İlahi mesajın fasılaya uğradığı zamanlarda yaşamış bulunan veya hiç dini teklifle karşılaşmamış insanların dahi bir olan Allah'a iman etmekle sorumlu oldukları kabul edilmiştir. Çünkü fitratında bulunan üstün bir güce iman duygusunun yardımıyla birlikte kainatın mükemmel intizamını gören ve algılayan insan, bu düzenin kurucusu olması gereken, bir olan ve eşi benzeri bulunmayan yaratıcının varlığını kolayca kavrayabilir. *"...Gökleri ve yeri yaratan Allah olduğu halde Allah hakkında hiç şüphe edilir mi?..."*⁸⁵⁶ anlamındaki ayet bu hakikate vurgu yapmaktadır.⁸⁵⁷

Dünya üzerinde ve kainatta sayısız canlılar bulunmaktadır. Bu canlılar içinde bilindiği kadarıyla insan yegane şuurlu varlıktır. Bunun yanında insan, kendisinin var olduğunu bilir, "Ben varım, ben yaşıyorum" bilincine sahiptir. İnsan kendi varlığının yanında kendisinin dışındaki tabiatın da (nesne ve olaylar) var olduğunun şuurundadır. O, en yakın çevresinden ve en bilinen olaylardan başlayarak uzak çevrelere ve karmaşık olaylara uzanan bir sebep-sonuç ilişkisi kurmaya çalışır. Diğer bir ifade ile, zihninde sonuçlar için sebep bulma faaliyetleri gerçekleştirir. Böylece insan, bir taraftan kendisine diğer taraftan kendisini kuşatan tabiata hâkim olan, sonsuz kudret sahibi yüce bir yaratıcının var olduğu inancına ulaşır. İşte Kurân-ı

⁸⁵⁴ Bakara, 2/260; Ra'd, 13/28.

⁸⁵⁵ Sinanoğlu, Mustafa, "İman", *DİA*, XXII, 212.

⁸⁵⁶ İbrahim, 13/10.

⁸⁵⁷ Kılavuz, "Akaid", *İlmihal I*, 82.

Kerim'de bu şekildeki Allah'a inanma yani hak din inancı "fitratullah"⁸⁵⁸ (Allah'ın yaratması, insanı Hak dine inanmaya uygun olarak belli bir kabiliyette yaratması) tabiri ile ifade edilmiştir.⁸⁵⁹

Denilebilir ki "inanmak" insanın en başta gelen temel özelliklerinden biridir. İnsan bu inanç ve ihtiyaçla dünyaya gelmiş, bu inançla da dünyadan ayrılacaktır.⁸⁶⁰

Hz. Peygamberin iman ile ilgili hadisleri incelendiğinde imanın gereği ile amel etmenin Allah'a imanın en önemli ifadesi ve sonucu olduğu görülecektir. Allah inancının, kalplere tam manasıyla yerleşebilmesi ve hayatın her alanında tezahür edebilmesinin, imanın gereklerinin yerine getirilerek yaşanmasıyla doğru orantılı olduğu kabul edilir. Çünkü Allah'a iman; Allah'ı zatında, isimlerinde, sıfatlarında, fiillerinde tek ve bir olduğunu kabul ederek, buna gönülden inanıp bu inancını dile getirmekle sınırlı değildir. Bu şekildeki iman ancak Allah'ın mutlak uluhiyetine ilahlık vasfına imandır. Allah inancının gereği olarak, imanın kişinin hayatına yön vermesi ve ibadet ve kulluğun da sadece Allah için yapılması gerekirken ve inancın davranışa dönüşerek kendini göstermesi de bu imanın Allah tarafından kabul edilerek kemale ermesi için bir zorunluluk olarak görülmektedir.⁸⁶¹

Bu bağlamda Hz. Peygamber'in Cibril hadisi olarak bilinen hadisinde İslam'ı tarif ederken "Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik etmek, O'na hiçbir şeyi ortak koşmamak"⁸⁶² açıklamasından sonra namaz, oruç, zekat, hac ibadetlerini dile getirmesi; yine benzer olarak İslam'ın beş temel rükun üzerine kurulduğunu bildiren meşhur hadisinde Allah'ın varlığına ve birliğine imanı zikrettikten hemen sonra en önemli dört ibadeti sayması⁸⁶³ da yine Allah'a imanın kalpte başlayıp bütün bedene yayılan ve fiiliyat sahasına dökülen bir inanç olduğunu kanıtlayan delil olarak nitelenmiştir.⁸⁶⁴

⁸⁵⁸ Rum, 30/30.

⁸⁵⁹ Topaloğlu, Bekir vd., *İslam'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41-42.

⁸⁶⁰ Topaloğlu, vd., *İslam'da İnanç Esasları*, s. 43.

⁸⁶¹ *Hadislerle İslam*, I, 510.

⁸⁶² Buhari, İman, 37.

⁸⁶³ Buhari, İman, 40.

⁸⁶⁴ *Hadislerle İslam*, I, 511.

Allah'a iman, soyut bir kavramdan ibaret, hayatta karşılığı olmayan bir inanç olarak görülmez.⁸⁶⁵ Hz. Peygamberin imanın şubelerini anlatan hadisleri incelendiğinde Allah'a iman ile hayatın bütün sahalarının bağlantılı olduğu ifade edilmiştir. Nitekim bu konuya dair Hz. Peygamber: *"İmanın yetmiş küsur şubesi vardır. Bunların en üstünde 'La ilahe illallah' (Allah'tan başka ilah yoktur.) demek. En alt mertebesi ise yoldaki eziyet veren şeyleri yol üstünden kaldırmaktır. Haya da imanın bir bölümüdür."*⁸⁶⁶ buyurur. Yine aynı şekilde Peygamber Efendimizin Allah'a iman ile ilgili hadisleri tahlil edildiğinde, Allah'a iman meselesinin insanlığın bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere bütün boyutlarıyla son derece sıkı bir ilişki içinde olduğu görülür ki böylece Hz. Peygamber (sav) Allah'a iman ile insana dair tüm alanlar arasında bağ kurarak imanın kapsam alanını tanımlamıştır. Hz. Peygamberin şu rivayetleri bu hususa delil olarak gösterilebilir:⁸⁶⁷ *"Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna sıkıntı vermesin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikramda bulunsun. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse ya faydalı söz söylesin veya sussun"*.⁸⁶⁸ *"Varlığım kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizler iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe de (gerçek anlamda) iman etmiş sayılmazsınız"*.⁸⁶⁹

Allah'a iman, insanı fiilen ve ahlâken her daim diri tutarken kişinin sürekli iyi ve iyilik yönünde hareket etmesine yardımcı olan en önemli güç olarak kabul edilmektedir.⁸⁷⁰ Buna göre hem Allah'a iman, hem de diğer inanç esasları açısından bakıldığında salih amel ve güzel ahlak imanın zorunlu sonucu olarak görülmektedir.⁸⁷¹ Anlaşıldığı üzere Allah'a iman; kalple tasdik etmek, kalbin tasdikini dil ile söylemek ve buna ek olarak, Allah'a iman gerektirdiği üzere amel etmek

⁸⁶⁵ Acar, Mustafa, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2012, s. 239.

⁸⁶⁶ Nesai, İman, 16.

⁸⁶⁷ *Hadislerle İslam I*, 512.

⁸⁶⁸ Buhari, Edeb, 3: Müslim, İman, 75.

⁸⁶⁹ Ebu Davud, Edep, 130.

⁸⁷⁰ Acar, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, s. 239-240.

⁸⁷¹ Acar, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*. s. 239.

şeklindeki üç temel esas bir araya geldiği takdirde kemal bulur ve sahibini mutluluğa ulaştırabilir.⁸⁷²

Bu durumda Allah'a iman, soyut ve atıl bir inanış, içi boş bir kavram ve hayatta yeri olmayan bir duygu olarak görülmemelidir. Kabul edilmelidir ki Allah'a iman, inanan kişinin hayatını anlamlandıran, yaşam tarzını tayin eden, tutum ve düşüncelerini etkileyen ve yön veren önemli bir güç konumundadır.⁸⁷³ Buna göre, Allah'a imanın ahlaki olarak hayatta iyinin yapılması için teşvik edici bir güç olarak kabul edilmektedir. Bilindiği üzere ahlaki bakımdan iyi ve kötü olarak kabul edilen tutum ve davranışlar, aynı zamanda Allah'a iman olan kişilerin zihin dünyasında günah ve sevap isimleriyle nitelenir. Bu şekildeki kabul, Allah'a iman eden kişinin davranışlarını daha duyarlı ve etkili hale getirmeyi zorunlu kılacaktır.⁸⁷⁴

Allah'a iman, bir taraftan ahlaka kaynaklık ederken, diğer taraftan da ahlaki davranışları geçici olmaktan çıkartarak, sürekli hale dönüştürür ve devamını sağlar. Ahlaki faziletleri ve bu faziletlerin gerçekleştirilmesini en çok teşvik eden husus Allah'a imandır. Allah'a iman inancının, görev sorumluluğu, doğruluk, adalet, iyilik, şefkat ve merhamet, yardımlaşma gibi ahlaki ilkelere dayanak olduğu takdirde bu ilkelerin devamlı hale gelebileceği ifade edilmiştir. Çünkü ahlaki değerlerin kaynağı Allah olduğu gibi ahlâkî ilkelerin kaynağına da Allah'a iman, kutsiyet kazandırır. Böylece kaynaktaki kutsiyet inancı, ahlak ilkelerini hem kuvvetlendirir, aynı zamanda da bu ilkelere süreklilik kazandırmaya yardımcı olur. İşte bütün bunlardan dolayı Allah'a iman insan hayatı için çok önemli amaçlar ve anlamlar taşımaktadır.⁸⁷⁵

Sonuç olarak, insanın dünyadaki var olmasının amacı ve anlamı yaratıcısını yani Allah'ı tanıyıp O'na inanmak, bunun tabii sonucu olarak da kulluk görevini yerine getirmesidir. Böylece insan, hakiki kulluk mertebesine Allah'a iman vasıtası ile yükselebilir. Allah'a iman, insanın maddi ve manevi varlığı arasında denge kurulmasını sağlayarak insanı kemale erdirirken, kişiye başka hiçbir şeyin

⁸⁷² *Hadislerle İslam*, I, 515.

⁸⁷³ *Hadislerle İslam*, I, 515.

⁸⁷⁴ Acar, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, s. 240.

⁸⁷⁵ Acar, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, s. 240.

veremediği şekilde kalbi tatmin sağlar ve ahlaki fazillerleri kazandırır. Allah'a iman etmesi sayesinde, ahlaki hayatını düzenleyerek gerçek huzura erişmiş olan insan, daha başarılı, daha verimli, aynı zamanda da içinde yaşadığı toplum ve kendisi için yararlı olur.⁸⁷⁶

3.2.18. Kıssa: Borcuna Sadık Kimse Kıssası

Bu kıssa sadece Buhari'nin Sahihi'nde Buhari Kefalet, (muallak olarak); Büyü (muallak ve mevsul olarak), İsti'zan(muallak olarak) bablarında yer almakta olup Müslim'in Sahihi'nde bulunmamaktadır.

Söz konusu kıssayı aktaran, sahabeden Ebu Hureyre (r.a) şu şekilde anlatıyor: "Rasulullah (aleyhissalatu vesselam) İsrailoğullarından bir kişiyle ilgili şu şekilde bir olay anlattı. İsrailoğullarından bir kimse başka birisinden bin dinar borç para istemişti. Kendisinden borç istenilen kişi borcu isteyen kimseye: "Sana borç para verirken şahit olacak insanlar bul getir, borcu onların gözünün önünde vereyim böylece onlar da şahit olsunlar!" dedi. Bunun üzerine borç isteyen kimse de: "Allah şahit olsun, şahit olarak Allah yeter!" dedi. Borcu verecek adam: "O zaman buna kefil getirmeni istiyorum" deyince isteyen bu defa da: "Allah kefil olarak yeter" deyince ötekisi:

"Doğru söyledin!" deyip ödeme için belli bir mühlet ile parayı borç isteyene verdi. Borç alan adam denizaşırı bir yolculuğa çıktı ve ihtiyacını giderdi. Sonrasında aldığı borcu söz verdiği zaman içinde ödemek amacıyla geriye dönmek için bir gemi bulmaya çalıştıysa da bulamadı. Bu sırada bir ağaç parçası bularak içini oydu. Borcu olan bin dinar parayı ve paranın sahibine yazdığı bir mektubu oyduğu odunun içine yerleştirdi. Sonra da oyduğu ağaç parçasının oyuğunu kapatıp düzeltti. Ardından denizin kenarına giderek:

"Ey Allah'ım, senin de bildiğin üzere ben filan kişiden bin dinar borç para almıştım. Fakat o kişi benden şahit isteyince ben ona: "Allah şahit olarak kafidir!" demiştim. O da karşılığında senin şahitliğine razı oldu. Yine benden kefil getirmemi isteyince de: "Allah kefil olarak yeter!" dedim. O kişi de seni kefil olarak göstermemi

⁸⁷⁶ Acar, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, s. 242.

kabul etmişti. Şimdi ben, bir gemi bulup dönerek borcumu söz verdiğim gibi zamanında ödeyebilmek için çok uğraştım, ne yazık ki bulamadım. Şimdi borcumun ödenmesi için bu bin dinar parayı sana emanet ediyorum!" dedikten sonra içinde bin dinar para olan odun parçasını denize atınca odun denize battı.

Sonra borçlu kimse oradan ayrılarak, memleketine dönebileceği bir gemi aramaya devam etti. Borç veren adam da verdiği parasını getireceğini umduğu gemiyi bekler oldu. Gemiyi beklerken içinde bin dinar para bulunan odun parçasını buldu. Bu odun parçasını yakıp ailesinin ısınması için alıp evine götürdü. Eve gittiğinde bin dinar bulunan odun parçasını parçaladığında içinde parayı ve kendisi için yazılmış mektubu buldu.

Bir zaman sonra borç alan kimse de yaşadığı yere dönünce bin dinar parayla öteki adamın yanına gitti ve:

"Borç aldığım parayı getirmek için hiç durmadan gemi aradım ama ne yazık ki şu ana kadar bulamadım. Ancak şimdi geldiğim gemiye binebildim." dedi. Alacaklı kişi:

"Acab sen bana hiç bir şeyler gönderdin mi?" diye sordu. Ötekisi de:

"Ne yazık ki daha önce sana bir gemi bulunmadığını söyledim" demesinin ardından alacaklı adam:

"Allah Teâlâ hazretleri, odun parçası içerisinde senin göndermeye çalıştığın parayı sana bedel ödedi. Bu bin dinar alıp gidebilirsin" dedi."⁸⁷⁷

3.2.18.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hız. Peygamberin anlatmış olduğu bu kıssada, ahd kavramının "talimat, taahhüt, anlaşma, yükümlülük, güven veren söz" anlamlarından yola çıkılarak kıssadaki borç alan kişinin ahdine vefa göstererek borcunu zamanında ödemek için harcadığı çabadan dolayı kıssada ahde vefa⁸⁷⁸ sayesinde Allah'ın yardımı ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan da kıssadaki borçlu kişinin borcunu ödemek üzere

⁸⁷⁷ Buhari Kefalet 1, (muallak olarak); Büyu 10 (muallak ve mevsul olarak), İsti'zan 25 (muallak olarak).

⁸⁷⁸ Tutar, Recep, *Hadislerdeki Kıssalar ve İbretler*, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2014, s. 56-57, 59; Bozgeyik, *Hadislerden Kıssalar*, s. 116.

elinden gelen gayreti gösterdikten sonra "Ey Allah'ım, bildiğin üzere ben şu kimseden bin dinar borç istediğimde o kişi benden şahit getirmemi istemişti. Bu durumda ben: "Allah şahit olarak yeter!" diye cevap verdim. O zaman o kimse de şahit olarak senin şahitliğini kabul etti. Borç vermek için benden kefil isteyince ise: "Allah kefil olarak yeter!" demiştim. O da senin kefilliğine razı olmuştu. Ben şimdi, bir gemi bulmak için çok uğraştım, ancak bulamadım. Şimdi (borcu olan bin dinarı kastederek) onu sana emanet ediyorum!" deyip içine borcu olan parayı koyduğu odun parçasını denize atarak Allah'ın parayı borçlu olduğu ve söz verdiği kimseye ulaştıracağına güvenmesinden dolayı tevekkül etme⁸⁷⁹ değeri tespit edilmiştir. Bu bağlamda olmak üzere ahde vefa ve tevekkül⁸⁸⁰ değerleri incelenmiştir.

3.2.18.1.1. Ahde vefa/sözünde durmak

Ahd kavramı ile ilgili olarak sözlükte, bir şeyi her durum ve şartta muhafaza etmek, gereğine göre hareket etmek, yol göstermek, bir şeyi yapacağına dair kesinlik bildirmek anlamları yer almıştır.⁸⁸¹ Mastar olarak ahd, "bir şeyin yerine getirilmesini emretmek, tarif ederek yol gösterme; söz vermek" manalarına geldiği gibi, isim olarak alındığında, "emir, yönerge, taahhüt, sözleşme, sorumluluk, güven uyandıran söz" anlamlarını taşımaktadır.⁸⁸² Bir başka deyişle ahd, bir şeyi önermek yahut yapmayı vaadetmek. Bu ahd-ü misak, sözleşme tek kişilik olabileceği gibi karşılıklı bir anlaşma şeklinde de olması mümkündür. İki veya daha fazla taraflar arasında yapılan sözleşmelere de ahd ve ahidleşme denir. Ahd kavramının anlam muhtevasında hem yemin hem de kesin söz verme anlamları yer alır. Diğer bir ifade ile yemin etmek, ahdin dini boyutunu, söz vermek de ahdin ahlaki boyutunu meydana getirir.⁸⁸³

İslam ahlakında ahid ve va'd kavramları çoğu zaman eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak Kurân-ı Kerim'de yer alan va'd ve anlamca buna bağlı olan

⁸⁷⁹ el-Askalani, Fethu'l-Bari -Muhtasar- Sahih-i Buhari Şerhi V, 177; Canan, Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi, XIV, 258.

⁸⁸⁰ bkz. s. 51.

⁸⁸¹ Ece, İslam'ın Temel Kavramları, s. 418.

⁸⁸² Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *DİA*, I, 532-533.

⁸⁸³ Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, s. 418.

kelimeler, "Allah'ın, iman ederek salih işler yapanlara maddi ve manevi pek çok karşılık ve mükafatlar vereceğini açıklaması" manasında yer almıştır.⁸⁸⁴ Ahlaki bir kavram olarak bakıldığında ahid kelimesi genel olarak "bir hususta birine söz verme, bir işi yapacağına veya yapmayacağına inandırmak, va'd ve taahhütte bulunmak, sözleşme yapmak" anlamlarında kullanılmıştır.⁸⁸⁵ İki taraf arasında yapılan sözleşmelere de ahd ve ahidleşme denir

Ahd kelimesinin İslami literatürde "ahd-ü misak (yani yeminle desteklenerek verilen söz)" şeklinde özel bir kullanımı vardır. Yine 'Ahd' sözcüğü, Kurân-ı Kerim'de 46 defa yer almış olup benzer anlama gelen misak kelimesinin de 25 yerde geçtiği tespit edilmiştir.⁸⁸⁶ İnsanoğlu daha varlık sahnesine çıkmadan önce hayatının en önemli ahdini, varlık aleminin yaratıcısı olan Allah'a sunmuştur. Böylece insan bir misakla varlık aleminde yerini aldı.⁸⁸⁷ Allah'ın "*Ben Rabbiniz değil miyim?*"⁸⁸⁸ hitabına karşılık başta Hz. Adem olmak üzere kıyamete kadar yaşayacak tüm insanlardan, "Evet şahitlik ederiz ki Sen bizim Rabbimizsin" kabulüyle başlayan bir ahid almıştır.⁸⁸⁹ Sonuç olarak insan, ancak ve ancak Allah'ı Rabb'i ve Halik'i olarak tanıyacağına dair Allah'a geri dönülemez bir söz vermiş olup, Allah Teâlâ da tüm insanlardan, Rabbimizin Allah olduğunu kabulün sözünü almıştır; yani burada Allah ve insan sözleşme yapmışlar, ahidleşmişlerdir.⁸⁹⁰ İnsanoğlunun Rabbine verdiği bu söz hafife alınabilecek, herhangi bir söz değildir. Kendisini yaratan Rabb'ine verilmiş bir ahid ve misak olarak çok büyük bir öneme haizdir. İnsanoğlunun Rabb'iyle yaptığı bu ahidde, insani yaratılışın amacının ve anlamının bu ahde, sadakâtımız ölçüsünde önem kazandığı belirtilmiştir. Rabb'ine verdiği ahd-ü misaka uygun hareket eden insan hiç bir zaman verdiği sözden dönmez. Buna göre ahde vefanın gerçek anlamı, Allah'a verilen emin ve erdemli olma sözünü her daim hatırlayarak,

⁸⁸⁴ Kutlu, Sönmez, "Va'd ve Vaid", *DİA*, XXXXII, 414.

⁸⁸⁵ M.F. Abdülbaki, Mu'cem, "ahd" ve "vefa" md.leri aktaran Yurdagür, Metin, "Ahid", *DİA*, I, 534.

⁸⁸⁶ Metin, Abdülvahid, "Ahid", *Kavramlar Ansiklopedisi*, İqra İslam Ansiklopedisi Programı.

⁸⁸⁷ Görmez, Mehmet, "Vefakarlık ve Ahde Vefa", *Diyanet Dergisi*, Haziran, 2011, S. 246, s. 3.

⁸⁸⁸ <http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-147.html> erişim 20/06/2018.

⁸⁸⁹ A'raf, 7/172.

⁸⁹⁰ Metin, Abdülvahid, "Ahid", *Kavramlar Ansiklopedisi*, İqra İslam Ansiklopedisi Programı.

⁸⁹⁰ Yurdagür, Metin, " Ahid", *DİA*, I, 534.

bu söze sadakât göstermekle başladığı kabul edilir. Denilebilir ki müminlerin ahlaki anlayışları verilen söze sadakâtleriyle yakından ilgilidir.⁸⁹¹

Kurân-ı Kerim'de hem toplumsal münasebetlerin, hem de insanla Allah arasındaki bağın en önemli unsuru olarak ahde vefa prensibi kabul edilmiştir. İslamda, ahd-ü misak meselesi insanlar için bir onur ve namus borcu olarak ifade edilmiş böylece ahde vefanın kişisel ve toplumsal boyutlarına dikkat çekilmiştir.⁸⁹² Allah Kurân-ı Kerim'de ahde vefadaki temel ilkeyi: *"Verdiğiniz sözü mutlaka yerine getirin, çünkü verilen söz sorumluluk gerektirir."*⁸⁹³ ayetiyle belirlemiştir. Yine Kurân-ı Kerim'in açıklamasına göre ahdine vefa göstermeyenlerin zalimlerden olduğu ifade edilmiştir: *"Allah, benim ahdim(verdiğim söz) zalimleri kapsamaz, buyurdu."*⁸⁹⁴ *"Ey iman edenler! Akitleri(nizin ve ahidlerinizin gereğini) yerine getirin (sözleşmelerinize uyun)."*⁸⁹⁵ Allah, ahdine sadık olmayan kimselerin bu durumlarının ne kadar uygunsuz ve çirkin olduğunu vurgulayıp şiddetle uyararak suretiyle, onların cezalandırılacaklarını haber verir. Yerine getirilmeyen sözün ve bozulan anlaşmanın, taraflarının kim olduğunun bir önemi yoktur. Ancak ahdini veya tahhüdünü yerine getirmeyerek anlaşmayı bozanlar Allah'ın cezalandırılmasına müstehak olurlar: *"Verdikleri sözlerden dönmeleri sebebiyle onları lânetledik ve kalplerini de katılaştırdık."*⁸⁹⁶ *"Onlar ki, mutlak bir şekilde söz verdikten sonra (verdikleri sözlerin gereğini yapmayı) sözlerinden dönerler. Allah'ın korunmasını emrettiği bağları keserler ve yeryüzünde karışıklık çıkarırlar. İşte bunları yapanlar gerçekten hüsrana/ziyana uğrayanlardır."*⁸⁹⁷ ayetleri söz verdikleri halde sözünü tutmayanlar, bozanlar için ciddi ve şiddetli uyarılarda bulunmaktadır.⁸⁹⁸

Kurân-ı Kerim'de geçen ahd-ü misakın ve sözleşmelerin en önemlisi insanoğlunun yaratıcısını bilmesi ve O'na yönelip ibadet etmesine dair yapılan

⁸⁹¹ Görmez, "Vefakarlık ve Ahde Vefa", S. 246.

⁸⁹² Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları*, I, 105.

⁸⁹³ İsrâ, 17/34.

⁸⁹⁴ Bakara, 2/124.

⁸⁹⁵ Maide, 5/1.

⁸⁹⁶ Maide, 5/13.

⁸⁹⁷ Bakara, 2/27.

⁸⁹⁸ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları*, I, 105.

ahiddir. Bu ahid, Kurân-ı Kerim'in haber verdiği ancak insanlığın fitratında gömülü olan bir ahiddir. Allah Teâlâ'nın varlığına inanma kulluk etme ihtiyacı, insanın yaratılışından itibaren fitratında yer alan bir ihtiyaçtır. Ahid, hem Allah'ın insanlara teklif etmiş olduğu hükümler ve hem de insanların Allah'a karşı veya Allah namına diğerlerine karşı yerine getirmeyi taahhüd etmiş oldukları hususlardır. Kurân-ı Kerim'de "*Allah'ın ahidini yerine getiriniz*"⁸⁹⁹ buyrulur. İslam âlimleri buradaki 'ahd'le kastedilenin ne olduğuna şöyle bir açıklama getirmişlerdir: "Allah'ın ahitlerini ifa ediniz. Gerek Allah'ın kuluna teklif etmiş olduğu ahidleri, emirleri, yasakları ve gerek sizin Allah'a veya Allah namına diğerlerine verdiğiniz ahidleri, adakları, yeminleri, sözleşmeleri, doğru olan her türlü taahhütleri yerine getiriniz. İslam'da ahdi bozmak haramdır"⁹⁰⁰. Allah insanlara ahid verdiği gibi, insanlar da Allah'tan ahid almışlardır. İnsanlar Allah'tan başkasına ibadet etmemeğe, O'ndan başkasını tanrı olarak tanımamaya ahdetmişler; Allah da bunun karşılığında, insanlara yardım edeceğini ve dünya hayatından sonraki ahiret hayatında onları cennetle mükafatlandırmaya ahdetmiştir.⁹⁰¹ Ahdin sorumluluk gerektirdiğini Allah Kurân-ı Kerim'de şöyle ifade eder: "*Yetişkin oluncaya kadar yetimin malına, ancak en güzel niyetle yaklaşın. Söz verdiğinizde sözünüzü de yerine getirin. Çünkü söz vermek verilen sözün sorumluluğunu gerektirir.*"⁹⁰². Ahde vefa konusunda İslam dini son derece titiz ve ciddi bir tavır takınır. İnsanlar arası ilişkilerde güven ortamının hâkim olabilmesi için en önemli unsur ahde vefadır. Bu güven duygusu olmaması veya sağlanamaması durumunda sağlıklı ve huzurlu bir toplum hayatının tesis edilmesi mümkün görülmemiştir.⁹⁰³ "*Allah'a kesin bir şekilde verdikleri sözü bozanlar, Allah'ın (akrabalık bağlarının sürdürülmesini) emrettiği halde akrabalarını terk edenler ve yeryüzünde karışıklıkla kaos çıkaranlar; işte onlara lânet olsun. Ve onlar*

⁸⁹⁹ En'am, 6/152.

⁹⁰⁰ Ağırakça, Ahmet, "Ahd", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 2000, c. I, s. 95.

⁹⁰¹ Abdülvahid, Metin, "Ahid", *Kavramlar An.*, İqra İslam Ansiklopedisi Programı, pdf.

⁹⁰² İsra, 17/34.

⁹⁰³ Ağırakça, Ahmet, "Ahd", *Şâmil İslam Ansiklopedisi*, <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/ahd.html>, Erişim: 05/01/2019.

*için kötü bir yurt (cehennem) hazırlandı.*⁹⁰⁴ Eğer insanlar Allah'la olan sözleşmeleri ve bu sözleşme çerçevesinde kendi aralarında yapılan anlaşma ve sözleşmelerin sorumluluğunu yerine getirirlerse, Allah'ın da ahdini yerine getireceği Kurân-ı Kerim'deki "....bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, böylece ben de sizin için vâdettiklerimi vereyim. Yalnızca benden korkun."⁹⁰⁵ ayetleriyle belirtilmiştir. Kur'an'da kurtuluşa eren mü'minlerin sıfatları sayılırken: "Onlar emanetlerine riayet ederler ve ahidlerini yerine getirirler."⁹⁰⁶ buyrulur. Bundan dolayı hem Allah'a hem de insanlara karşı verilen sözler mutlaka yerine getirilmelidir. Böylece ahde vefanın müminler için ahlaki bir zorunluluk olduğu açıkça ortaya koyulmuştur.⁹⁰⁷

Güvenli bir toplum hayatının tesis edilebilmesi için en çok ihtiyaç duyulan esas, ahde vefa esası olarak kabul edilir. Bu sebeptendir ki, Allah Teâlâ, Kurân-ı Kerim'de, insanların sosyal hayatın gereği olarak yaptıkları anlaşma ve sözleşmelerin esaslarına uygun hareket etmelerinin, verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesinin önemini ısrarla vurgulamıştır. Allah Teâlâ'nın Kurân-ı Kerim'de, ahde vefanın Müslüman için en vazgeçilmez sıfatlarından biri olarak kabul edildiğini bildirdiğine göre, gerek birebir insani ilişkilerde ve gerekse uluslararası toplumsal ilişkilerde ahde vefa ilkesinin ayrı bir yeri ve önemi vardır. Yine Kurân-ı Kerim'e göre, ahde vefa ilkesine riayet edilmesi sosyal hayatın temel dinamiği ve erdemli bir yaşamın önde gelen bir şartı olarak kabul edilmektedir. Çünkü ahde vefa, bireysel ve toplumsal hayatta güven sağlayarak birbirine bağlayan en güçlü bağ işlevini yerine getirir. Bir toplumun bireylerinde ahde vefa bulunmazsa o toplum için dağılma ve yokolma tehlikesi başgösterir.⁹⁰⁸ Kurân-ı Kerim'de Allah, ahitlerin mutlaka yerine getirilmesi hususu üzerinde titizlikle durur ve insanları bu konuda şiddetli bir şekilde uyarır. Ahid, bir yandan Allah'ın insanları sorumlu tuttuğu yükümlülük diğer taraftan da insanların birbirlerine Allah'a karşı veya Allah'ın namına yerine getirmeyi taahhüt

---

⁹⁰⁴ Ra'd, 13/25.

⁹⁰⁵ Bakara, 2/40.

⁹⁰⁶ Mü'minûn, 23/8.

⁹⁰⁷ Yurdagür, "Ahid", *DİA*, I, 534.

⁹⁰⁸ Durmuş, Zülfiyar, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c. II (2002), S. 3, s. 95.

ettiği hususlar olarak tanımlanmış olup, Allah Teâlâ, bu konuda şöyle buyurmuştur; *"(Birisini hakkında) konuştuğunuz zaman yakınınız bile olsa adaletli olun. Allah'a verdiğiniz söze sadakât gösterin. İşte Allah size bunları öğüt alıp düşünesiniz diye emretti."*⁹⁰⁹. Kurân-ı Kerim'de *"Allah'a verdikleri sözü sağladıktan sonra bozanlar Allah'ın korunmasını istediği şeyleri (akrabalık bağlarını) koparanlar ve yeryüzünde bozgun çıkaranlar var ya işte lanet onların üzerine kötü yurt (cehennem yurdu) da onlar içindir."*⁹¹⁰ buyrulurken ahdine sadık kalmayan kimselerin bu hususta öncelikle Allah'a karşı hesap verme durumunda olduklarına dikkat çekilmiştir. Diğer taraftan, *"...Verdiğiniz her sözü de yerine getirin. Çünkü söz (veren verdiği sözünden) sorguya çekilecektir."*⁹¹¹ *"Antlaşma yaptığınızda, Allah'a karşı verdiğiniz sözü mutlaka yerine getirin. Allah'ı kendinize şahit tutarak sağladığından sonra yeminlerinizi bozmayın. Allah yaptıklarınızı şüphesiz ki bilir."*⁹¹² mealindeki ve benzeri ayetlerle Allah Teâlânın, ahdine vefası olmayan bir topluma şefkat ve merhametle muamele etmeyeceği haber verilmiştir.

Kurân-ı Kerim'de yer alan ahidle ilgili ayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, sözleşme yapan tarafların arasındaki güç dağılımı dikkate alınmaksızın uygulanan temel prensip, ahde vefa yani verilen sözün ne olursa olsun gereğinin yerine getirilmesidir. Kişinin güçlü olana karşı verdiği sözün gereğini yaparak, zayıf durumda olana verdiği sözü önemsemeyerek tutmaması, ahlaka aykırı bir tutum meydana getirir. Ahde vefa ilkesi, bütün taraflar için geçerli olan temel ve ahlaki düzenleyici bir ilkedir. Ayrıca verilen sözlerin ve yapılan antlaşmaların şartlarını yerine getirme hususunda Allah'ın kefaleti söz konusu olduğundan, antlaşma ve sözleşmelere uyulmaması, cezası Allah tarafından takdir edilecek Allah'a karşı işlenmiş bir suç olarak nitelendirilmiştir. Aynı zamanda Kurân-ı Kerim'de ahde vefaya dair ayetlerde insanların birbirine verdikleri bütün sözlerin ve aralarında yaptıkları tüm anlaşmaların, prensip olarak Allah'la yapılmış olarak kabul

---

⁹⁰⁹ En'am, 6/152.

⁹¹⁰ Ra'd, 13/25.

⁹¹¹ İsrâ, 17/34.

⁹¹² Nahl, 16/91.

edildiğinden bunlara uyma hususunda mutlak bir riayetin beklendiğine dikkat çekilir.⁹¹³

Ahde vefa ile ilgili Kur'an- Kerim'de geçen ayetlerden ve Hz. Peygamberin hadislerinden anlaşıldığı üzere, hem Allah Teâlâ hem de Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından verilen sözün tutulması üzerinde önemle durulmuş ve söz verildiğinde sözün gereğini yapmak ve antlaşmalara mutlak bir biçimde uymak imanın bir gereği ve dini bir vecibe olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda ahde vefa ile ilgili olarak Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "*Emanete riayet etmeyenin imanı yoktur, ahde vefa göstermeyenin de dini yoktur.*"⁹¹⁴ Kurân-ı Kerim'in Saf suresinde, verilen sözün yerine getirilmemesi hususu Allah katında en çirkin olarak hatta Allah'ın gazabına sebep olan davranışlardan biri olarak ifade edilmiştir:⁹¹⁵ "*Ey inananlar! Yapmayacağınız şeyleri neden söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük bir gazaba sebep olan bir iştir.*"⁹¹⁶

Peygamberimiz Hz. Muhammed (a.s) mü'minlere her durumda mutlaka sözünde durmayı emrederek *vadinden dönmeyi ve sözünde durmamayı münafıklık*⁹¹⁷ olarak bildirmiştir. Kurân-ı Kerim'de "*Allah'ın kıyamet gününde, sözünde durmayanlarla konuşmayacağı*"⁹¹⁸ ifade edilmiş, Rasulullah (s.a.v.) bir hadisinde: "*Kim ki bir Müslümanın verdiği emanı, verdiği sözü bozarak ihanet ederse Allah, melekleri ve bütün insanlar müslümanın emanını bozan kimsye lânet etsin. Kıyamet gününde de Allah o kimsenin hiçbir ibadetini, tövbesini kabul etmez geri çevirir*"⁹¹⁹ buyurmuştur. Ashabına da her durumda kesinlikle, sözlerinde durmalarını tavsiye eden Hz. Peygamber (s.a.v.) düşmanlara bile dürüst davranılmasını emretmiş, verilen sözlerin mutlaka yerine getirilmesini istemiştir. Hudeybiye anlaşmasının ardından Mekkeli müşriklerin elinden kurtularak Medine'ye gelen ve orada kalmak isteyen

⁹¹³ Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", s. 92.

⁹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 135, 154, 210, 251.

⁹¹⁵ Durmuş, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", s. 92.

⁹¹⁶ Saff, 61/ 2-3.

⁹¹⁷ Buhari, İman 24, Mezalim17; Ebu Davud, Sünne 15.

⁹¹⁸ Al-i İmran,76-77.

⁹¹⁹ Müslim, Hac, 468.

Ebu Cendel adındaki bir müslümanı, anlaşma gereği olarak Mekkeli müşriklerin yanına geri göndermesi Hz. Peygamberin ahde vefaya dair sergilediği en güzel örneklerden birisidir.⁹²⁰

Rasulullah (s.a.v.)’in söz verme hususunda en çok dikkat ettiği noktalardan birisi de borç ödeme hususudur. Kendisi: *“Allah’ım! Borçlu olmaktan sana sığınırım”*⁹²¹ diye dua etmiş insanlara olan borcunu fazlasıyla vermeye çalışarak, *“Sizin en hayırlınız borç ödeme hususunda en iyi olanlarınızdır”*⁹²² buyurmuştur. *Biri Peygamber (s.a.v.)’e “Borçtan ne kadar çok Allah’a sığınyorsun Ya Rasulallah!” dediğinde: “Çünkü insan borçlandı mı konuşur ve yalan söyler; vâd eder, sözünde durmaz”*⁹²³ cevabını vermiştir. Rasulullah (s.a.v.) yine sözünde durmayan kişiyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *“Verdiği sözü yerine getirmeyen her bir kimse için kıyamet günü (bütün insanların dikkatini çeken) bir bayrak dikilerek şöyle seslenilir: Bu filanca kişinin sözünü tutmamasının işaretidir.”*⁹²⁴

Kurân-ı Kerim’de tanımlanan iman, yalnızca itikadi bir husus olmayıp, bununla birlikte dinî nass’larla belirlenmiş olan hükümlere tabi olacağına kişinin kendi rızasıyla söz vermesi şekline nitelenerek iman ile ahde vefa arasındaki ilişki vurgulanmıştır. Buna göre ahde vefanın Kurân-ı Kerim’de vurgulanan en önemli niteliği, insanın iman etmek suretiyle Allah ile ahidleşmesi ve böylece kendisini özgür iradesiyle, imanına ve gerektirdiklerine sadakât sorumluluğunu yüklenmiş olmasıdır. Bu sebeptendir ki Kurân-ı Kerim ahde vefanın gerekliliği ve zorunluluğu ısrarla vurgulanır. Gerek Allah’a gerekse insanlara karşı verilmiş olsun, her türlü söz verme, İslami mükellefiyet için yeterlilik şartlarına sahip olan bir insana mecburiyet ve sorumluluk yükler. İslam ahlakına göre bu yükümlülüğün gereğini yapmaya ahde vefa yahut ahde riayet olarak ifade edilmiştir ve bu iki tabir de Kurân-ı Kerim’den

⁹²⁰ Ağırakça, Ahmet, "Ahd", *Şamil İslam Ansiklopedisi*; <https://samil.ihya.org/ansiklopedi/ahd.html>, Erişim: 05/01/2019.

⁹²¹ Müslim, Zikr ve Dua ve Tevbe ve İstiğfar, 49.

⁹²² Müslim, Müsakat, 121.

⁹²³ Buhari, Ezan, 149; Müslim, Mesâcid ve Mevziu's Salat, 129; Ebu Davud, Salat, 148,149.

⁹²⁴ Buhari, Edeb, 99; İbn Mâce, Cihâd, 42, Ebu Davud, Cihad, 150.

iktibas edilmiştir.⁹²⁵ "Verilen sözden dönmek, verdiği sözlere sadık olmak, özü ve sözü doğru olmak" gibi anlamları içine alan ahde vefa veya kısaca vefanın, İslâm dininin en önemli şiarlarından biri olduğu kabul edilmiştir. Ahlâk bilginlerine göre ahde vefayı yüksek bir erdem haline getiren sebep, kişinin verdiği söze sadık kalmaya söz verme taahhüdünün aksine hareket etme imkânının olmasına rağmen, kişinin kendi kendisini, verdiği sözün gereğine uygun şekilde davranma zorunluluğu hissetmesidir.⁹²⁶

Ahde vefa ahlaki bir gerekliliktir. Bu temel kaideyi düstur edinen kimse, aynı zamanda Allah'a verdiği ahdi yerine getirmiş olacağından dolayı, bu şuurda erişen kişi Allah'ın hoşnutluğunu kazanır ve Allah'ın ikramına nail olur. Toplumsal ilişkilere güven unsurunun hakim olmasıyla güvene dayalı bir toplum düzeni için ahde vefa olmazsa olmaz bir prensip olarak görülmüştür. İslam dini, ahde vefa prensibinin tatbiki konusunda son derece titiz davranarak bu hususta asla müsamaha göstermez. Çünkü ahde vefa unsuru, toplumdaki fertleri birbirine bağlayan en kuvvetli bağlardan biri olarak kabul edilir. Bir toplumda ahde vefa prensibine riayet edilmemesi o toplumda güvensizlik problemi ortaya çıkartacağından dolayı bu durumdaki bir toplum kısa ömürlü olmaya mahkûmdur.⁹²⁷

İslam'a göre müminler hemen her anlamda emanetlerden ve verdikleri sözlerden sorumludurlar. Kurân-ı Kerim'in hükmüne göre, her ahid ve emanet, riayet edilmesi ve gereğine göre davranılması zorunlu kılan bir bağlılık meydana getirir.⁹²⁸ Bu hususiyetler Allah'ın müminler için tayin ettiği vazgeçilemez ilkeler olarak belirlenmiştir. Toplum meydana getiren bireyler bu prensiplere riayet etmedikleri takdirde toplumlar doğru ve sağlıklı bir istikamet edinmeleri mümkün olmaz. Bireyleri birbirine şüphe ve güvensizlikle bakan, birbirinden kopuk, ahde vefanın bulunmadığı bir toplumun güvenli bir hayatın tesis edilmesi mümkün değildir. Sağlıklı bir toplum hayatı ve ortak bir yaşantının tesisi için belirlenen temel

⁹²⁵ Bakara, 2/ 177; Mü'minûn, 23/8.

⁹²⁶ Yurdagür, "Ahid", *DİA*, I, 534.

⁹²⁷ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları*, I, 89, 102.

⁹²⁸ Mü'minun, 23/8.

kaidelerin toplumdaki tüm bireylerin nazarında geçerlilik taşıması, benimsenerek güvenilmesi için ahde vefa ve emanete riayet prensibi zaruridir. Ahde vefa ve emanete riayet ilkesini müminler için üsve-i hasene yani en güzel örnek olarak gösterilen Resulullah'ın yaşantısında da sıklıkla gözlemlenmiştir. Hatta Allah'tan getirdiği dini tebliği inkar edenler bile O'na güvenmekte tereddüt etmemişler ve emanetlerini çoğu zaman O'na teslim etmişlerdir.⁹²⁹

3.2.18.1.2. Tevekkül etmek

Tevekkül etme değerinin⁹³⁰ incelenmesi çalışmanın 52. sayfasında yer almaktadır.

3.2.19. Kıssa: Kazandığını Üçe Bölen Kul Kıssası

Bu hadis kıssası Buhari'nin Sahih'inde bulunmazken sadece Müslim'in Sahih'inde Zühd babında yer aldığı görülmüştür.

Hadis kıssası Peygamberimizin sahabe arkadaşlarından Ebu Hureyre (r.a)'ın rivayeti olup o şu şekilde nakletmiştir: "Resûlullah (aleyhusalûtu vesselam)'in buyurduğuna göre:

"Adamın biri kırsalda bir yerde yolda yürürken sanki buluttan geldiğini zannettiği bir konuşma işitti. Duyduğu ses: "Falanca kişinin bahçesi sulansın" diyordu. Derken bulut uzaklaştı ve üzerindeki yağmur yükünü kayalık olan bir yere boşalttı. Bütün yağmur suları kayalıktaki sel yollarından birinde toplanarak belli bir doğrultuda akıyordu. Olaya şahit olan kimse de suyun aktığı yönü takiben yürümeye devam etti. Aradan geçen bir süre sonra, elindeki kürekle suyu bahçesine doğru çevirmeye çalışan bir adama rastgeldi. O kişiye: "Ey Allah'ın kulu adın nedir söyler misin? deyince öteki adam "Adım falan" dedi. Adamın söylediği isim, berikinin buluttan duyduğu ismin aynısı idi. Sonra da tarlada çalışan kişi diğerine bazı şeyler sordu. Bu konuşmaların ardından buluttan gelen sesi işiten: "Ben yolda yürürken, senin tarlana suyu taşıyan buluttan duyduğum ses, senin adını söyleyip "Falan kişinin tarlasını sula!" dedi. Sen bu bahçede ne yapıyorsun ki bu tuhaf olay meydana geldi?" Bunun üzerine bahçe sahibi: "Pekala madem ki (olayı görüp şahit oldun merak edip)

⁹²⁹ Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları*, I, 96.

⁹³⁰ Bkz. s. 52.

sordun sana anlatayım o zaman. Ben bu bahçede yetişen ürünlerin bakımını yaparak gözkulak olurum. Diğer taraftan da bahçeden çıkan ürünleri üçe ayırıp değerlendiriyorum. Şöyle ki üçte birini sadaka veririm, üçte birini ben ve ailem yiyoruz, geriye kalan üçte birini de bahçeye iade ederek geri veririm" dedi"⁹³¹

3.2.19.1. Kıssanın içerdiği değerler

Hız. Peygamberin anlattığı bu kıssada bahçe sahibinin bahçeden elde edilen üründen büyük miktarda sadaka vermesi sebebiyle Allah'ın olağanüstü yardımına mazhar olduğu dikkat çeker. Bundan dolayı kıssada sadaka verme değeri vurgulandığından sadaka değeri incelenmiştir.

3.2.19.1.1. Sadaka vermek

Çalışmamızın 140. sayfasında sadaka verme değeri⁹³² ve önemi incelenmiştir.

---

⁹³¹ Müslim, Zühd, 46. (29641).

⁹³² Bkz. s.140.

SONUÇ

Eğitimin hemen herkes tarafından benimsenen amacı bireylerde istendik ve kalıcı izli davranış değişikliği meydana getirmektir. Buradaki temel kavram “istendik” kelimesidir. “İstendik” kavramı ile kastedilen bir toplumun geleceği, huzuru ve düzeni için vazgeçilmez konumda olan değerlerdir. Değerler insana dair her türlü yargı ve kararın rehberi olarak ifade edilmişlerdir. Aidiyet hissettiği toplumun pozitif değerlerini iyi bilen ve be değerleri benimseyerek bu çerçevede yaşayan insanlar hem kendi şahsına ve yaratıcısına karşı, hem de mensup olduğu topluma ve hatta bütün insanlığa karşı sorumluluk hissekender aynı zamanda da bu sorumluluk duygusunun gerektirdiği doğrultuda tutum ve davranış geliştirirler. Özellikle son yıllarda değerler eğitimi daha da büyük bir önem kazanmıştır. Değerler eğitimine verilen öneme binaen değerler eğitiminin gerçekleşme yöntem ve metotları da üzerinde en çok durulan konular haline gelmiştir.

Günümüzde toplumumuza bakıldığında, toplumun şimdiki ve gelecekteki varlığı ve huzuru için can suyu denilebilecek değerlerimizin önemsenmeyerek, kişilerin hak ve hukukuna saygı gösterilmeksizin, insanların birbirlerine karşı hoşgörüsüz ve tahammülsüz olduğu bir yaşam şekli dikkat çekmektedir. Bu yaşam biçiminin toplumda, hiç azımsanmayacak derecede yaygın bir hal aldığı gözlemlenmektedir. Bu durumda toplumun bütün kesimlerine ve bütün fertlerine değerlerimiz etkin yöntemlerle kazandırılarak birbirine karşı saygılı, inançlı, adaletli, çalışkan, dürüst, hoşgörülü vb. değerlerini bilen ve benimseyen bireylerin yetişmesi sağlanmalıdır. Buna göre konunun seçimindeki asıl amaç, toplumumuzun birliğini ve beraberliğini arttıracak huzur ve düzenini sağlamada etkili olan (dini, milli, ahlaki, sosyal tüm değerler kastedilmektedir) değerlerimizi insanlara hatırlatarak, İslam’ın hedeflediği gibi huzurlu bir toplum ortamının tekrar ortaya çıkarılmasıdır.

Hikâye geçmişten günümüze örgün ve yaygın eğitimin her aşamasında farklı amaçlar ve farklı yöntem ve tekniklerle kullanılagelmiştir. Bu kapsamda Kurân-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerinde yer alan kıssa anlatmanın yani kıssa ile eğitim metodunun, hem çocuk ve gençler açısından diğer taraftan da yetişkin bireyler için değer(ler) eğitimine, azımsanmayacak ölçüde değerli ve önemli katkılarda bulunduğu tespit edilmiştir. Hikâye ile eğitim metoduna kıssaların da dahil olduğu kabul edilirken bu metot, değerler eğitimi için kullanılabilir en etkili ve verimli yöntemlerden biri olarak önerilebilir.

Hz. Peygamberin kıssalarındaki kahramanların hayatlarının veya yaşadıkları önem taşıyan olayların anlatılması, insanların onları okuyup değerlendirmek suretiyle iyiyi ve kötüyü ayırt edebilmesi, o dönem itibarıyla yaşananların günümüz yaşantılarına uyarlanarak problem çözmede kullanılabilmesi için de kişilerin gerekli ve faydalı görülen değerleri kazanmasında önemli ve yararlı olacaktır. Yine yaşanan problem durumların açıklanarak aydınlatılmasıyla, doğru ve yanlış davranış modellerinin tanımlanıp ayırt edilmesinde Kur'an'da aktarılan kıssalarda olduğu gibi Hz. Peygamberin anlatmış olduğu kıssalar da iyi birer kaynak olacaktır.

Burada önemli olan bir husus da, peygamberimizin değerleri insanlara aktarırken, kazandırmak istediği değerleri pek çok eğitim ve öğretim metodunu işe koşarak kazandırmış olmasıdır. İşte Hz. Peygamberin, kıssaların insanlar üzerindeki etkilerinden faydalanma yoluyla, insanların kazanması istenen değerleri kazanımlarına büyük oranda katkıda bulunduğu açıkça görülmektedir. Buradan hareketle peygamberimizin değerleri açıklayıp tanımlamaktan ziyade, değerleri insanlara direkt kazandırmayı hedeflediğini belirtebiliriz.

Ayrıca İslam dininde değerler, genel olarak ahlâkî değer olarak nitelendirilmekte olup, kaynağı ayet ve hadislerdeki emir ve yasaklara dayanmaktadır. Hz. Muhammed (sav)'in İslam dinini tebliğ etmek ve açıklamak üzere gönderildiği bilinmekteyken, Allah'ın kullarına emrettiği, peygamberimizin tüm insanlığa kazandırmaya çalıştığı fazilet ve erdemlerin yani değerlerin İslam dininin bir parçası olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre din ve değerlerin birbirinden ayrı düşünülmemesi gereken mefhumlardan olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan değerlerin birbirleri ile tamamen iç içe geçmiş durumda olmaları hasebiyle değerlerden birinin diğerinden daha önemli olduğunu söylemenin son derece zor olduğu dikkat çeken bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Her bir değer incelenirken en önemli değer olduğu kanaatine ulaşıldığı göz önüne alınırsa değerlerin birbirini tamamlayan bir bütünün parçaları olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Bir değeri diğerinden ayırmak ve her bir değeri, diğerini hesaba katmadan düşünmek mümkün görülmemektedir. Mesela doğruluk adaletten, hoşgörü saygıdan ve sevgiden, şefkat ve merhamet yardımlaşmadan ayrı olarak düşünülemez. Buna göre değerler, birbirinden farklı kategorilerde yer alan, her biri diğerlerinden bağımsız veya kesin sınırlarla ayrılabilen yapılar değildir. Bu şartlarda herhangi bir değerle ilgili çalışma yapılırken diğer birçok değere de değinmek ve vurgu yapmanın gerekli olduğu görülür.

"Ben güzel ahlakı tamamlamak üzere gönderildim" buyuran Hz. Peygamber bizzat kendi şahsında örneklik gösterdiğinden bütün ahlaki güzellikleri yaşantısı, söz ve fiilleri vasıtasıyla kaynaklık etmiştir. İşte değerler eğitiminde de Hz. Peygamberin örnekliliği ile en güzel şekilde öğrendiğimiz değerleri ve faziletleri içeren hadis kıssalarının materyal olarak kullanılması, değerler eğitimini son derece zenginleştirecektir. Burada önemli olan, değerler eğitimini gerçekleştirirken hem Allah tarafından Kur'an'da ve hem de peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v)'in bir muallim olarak uygulamış olduğu yöntemlerden kıssa ile öğretim yöntem ve metodu üzerinde durulması gereken önemli bir husus olduğu Hz. Peygamberin anlattığı hadis kıssaları vasıtasıyla vurgulanmıştır.

Bu çalışma ile bir toplumun huzuru ve geleceğinin teminatı olan değerlerin önemi üzerinde daha ısrarlı olarak durulmasının gereği hatırlatılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda önemi vurgulanan bu değerlerin eğitiminde, hem Kurân-ı Kerim hem de çalışmamızın konusunu oluşturan Hz. Peygamberin tebliğinde zikredilen kıssalar sayesinde, kıssa ile eğitim metodunun sağlayacağı katkı ve faydalar göz önüne alınarak hadis kıssalarının önemli bir materyal zenginliği oluşturduğuna dikkat çekilmiştir.

KAYNAKLAR

Acar, Mustafa, *Allah'a İmanın Ahlaki Boyutu*, Selçuk Üniv. Sosyal Bilimler Ens., (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2012.

Acar, Abdullah, "Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur'an Kıssaları", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.9, 2007.

Afşar, Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, (basım yeri yok), BDS Yayınları, 1994

Ağırakça, Ahmet, *Şamil İslam Ansiklopedisi*

<https://samil.ihya.org/ansiklopedi/ahd.html>

Akbaba-Altun Sadegül, "Eğitim Yönetimi ve Değerler", *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.1, S.1, (Ocak 2003)

Akdoğan, Ali, İslam Kardeşliğinin Ahlaki Temellerinin İki Dinamiği: Sevgi Ve Saygı, *Kutlu Doğum Haftası "Hz. Peygamber Kardeşlik Ahlakı Ve Kardeşlik Hukuku" Sempozyumu*, 21-22 Nisan 2012, Ankara,

Akgül, Nazife, *Kur'an Kıssalarının Teolojik Yorumu*, Fırat Üniv. SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ, 2005.

Akıncı, Adem, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", *Harran Ün. İlahiyat Fak. Dergisi*, Ocak-Haziran 2004, Yıl: 10, Sayı: 13

Akseki, A. Hamdi, *İslam Fıtri Tabii ve Umumi Bir Dindir*, Nur Yayınları, Ankara,1981, pdf.

Akpınar, Arif, *Yağmur Dergisindeki Hikâyelerde Değerler Eğitimi: 2004-2014*, , Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale, Aralık 2015.

Akto, Akif, "Allah -İnsan Arasında Ontolojik, Epistemolojik Ve Varoluşsal Bir İlişki Biçimi: Tevekkül", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi Journal of Oriental Scientific Research (JOSR)*, JOSR Kasım-2016,

Cilt:8 Sayı:2 (16), s. 878-902, (JOSR November-2016 Volume:8 Issue: 2 (16) pdf, www.e-şarkiyat.com ISSN:1308-9633.

Alan, Yakup, "Değerler Eğitimi Açısından Kur'an Kıssalarının Türkçe Ders Kitaplarında Kullanılması", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4-Sayı 8, Aralık 2014.

Apaydın, Yunus "Karz", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2001, c. 24, s.520.

Aral, Duygu, *Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hazırladığı 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabında Yer Alan Değerler Üzerine Bir Araştırma*, Abant İzzet Baysal Ün., SBE Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bolu, 2008.

Aracı, Mehmet Ali, *Kur'an'da Haya Kavramı*, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 2011.

Arslan, Şeyma Z.-Yaşar Fatma T., "Yükselen Değer Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım" *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi*, No:1, Temmuz-Eylül2007.

Arslan, Şükran Fatma, *Sünen-i Ebu Davud'un Edeb Bölümünden Hareketle Hz. Peygamber'in Karakter Eğitiminde Yer Alan Ahlaki Değerler*, Marmara Ün., SBE, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2008.

Ateş, Süleyman, "İhlas", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2000, c. 21.

Aydın, Mehmet Zeki "Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi" TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi'nde Ceceli Eğitim Kurumlarının düzenlediği Değerler Eğitimi Buluşması'nda sunulan bildirinin geliştirilmiş şekli, Ankara 10 Nisan 2010.

Aydın, Mehmet Zeki-GÜRLER AKYOL, Şebnem, *Okulda Değerler Eğitimi: Yöntemler, Etkinlikler, Kaynaklar*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2012.

Aydın, Mustafa "Gençliğin Değer Algısı: Konya Örneği", *DED*, c.1, S.3, Temmuz 2003.

Bacanlı, Hasan, "Değer, Değer midir?", *Eğitime Bakış Dergisi*, 2011, Yıl 7, S. 19, s.18-21.

Batar, Yusuf, "Kur'an Kıssalarının Amaçlarıyla İlgili Kavramların Eğitim Öğretim Açısından Tahlili", *İslamî İlimler Dergisi*, Yıl 9, Cilt 9, Sayı 1, Bahar 2014 (s.155-183).

Batar, Yusuf, "Kur'an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2016/7(1) (s.81-103).

Bayraktar, M. Faruk, *İslam Eğitiminde Öğretmen-Öğrenci Münasebetleri*, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 1987.

Beki, Niyazi, *40 Hadisle İbret Verici Kıssalar*, Alternatif Düşünce Yayınları, İst., 2006

Beydavi, Kadı, *Muhtasar Beydavi Tefsiri (Envaru't-Tenzil Ve Esraru't-Te'vil)*, Terc. Şadi Eren, Selsebil Yayınları, İstanbul, İkinci Baskı Mart 2011, pdf.

Biberci, Fatmanur, *2-7 Yaş Arası Çocuklarda Sevgi Ve Merhamet Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, Selçuk Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 2010.

Bolay, Süleyman Hayri, "Aşkın Değerler Buhranı", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (İstanbul, 26- 28 Kasım 2004)*, İstanbul: DEM, 2007.

_____ "Değerlerimiz ve Günlük Hayat", *DEM Dergi*, Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, Yıl 1, Sayı 1, s. 16-19.

Bozgeyik, Burhan, *Hadislerden Kıssalar*, Tuğra Neşriyat, İstanbul, Tarihsiz.

Bulut, Mehmet, "İman ve Mahiyeti", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XI, İzmir 1998.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2016.

Canbulat, Mehmet, "Sabır", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Redaksiyon: İsmail Karagöz, vd., DİB Yayınları, Ankara, 2010.

Cebeci, Aylin, *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ahlaki Değerlerin Eğitimi ve Öğretimi*, Uludağ Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 2005.

Cebecioğlu, Ethem, "Haya", *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* . <http://tasavvufkitapligi.com/i/uploads/429779tasavvuf-terimleri-ve-deyimleri-sozlugu.pdf>.

Chapman, Gary, *5 Sevgi Dili*, Çeviren: Betül Çelik, Sistem Yayınları, İstanbul 2008.

Coşkun, İbrahim, *Mesnevi Örneğinde Yetişkinler Din Eğitiminde Kıssa Kullanımı*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006; <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1413/acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1413/2027.pdf> / 04.04.2017 Tarihinde Erişilmiştir.

Cürcani, Seyyid Şerif, "Haya", *et-Ta'rîfat*, Tercüme: Arif Erkan, Bahar Yayınları, İstanbul 1997, pdf.

Çağlar, A. (2005). "Okul Öncesi Dönemde Değerler Eğitimi". Edt. M. Sevinç. *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, İstanbul, Morpa Kültür Yayınları, s. 304-311

Çağlayan, Ahmet, *Ahlak Pusulası Ahlak ve Değerler Eğitimi*, Dem Yayınları, İstanbul, 2005.

Çağrı, Mustafa, "İslam Ahlakı", *İlmihal II, İslam ve Toplum*, Redaksiyon; Karaman, Hayrettin v.d., TDV Yayınları, Ankara, 2003, c.II.

_____ "Karz", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Edt. İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, c.II.

_____ "Sadaka", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, c. IV.

_____ "Sıdk", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, c. IV.

_____ "Şükür", *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Ed. İbrahim Kafi Dönmez, Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları, İstanbul, 2006, c.VI.

Çağrııcı, Mustafa, "Ahlak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c.2.

_____ "Ana-Baba", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c. 3.

_____ "Cömertlik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, c.8.

_____ "Hak", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c.15.

_____ "İnsan Hakları", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, c. 22

_____ "Kul Hakkı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2002, c. XXVI,

_____ "Merhamet", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2004, c. 29.

_____ "Tevâzu", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 2011, c. 40.

_____ "Şükür", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, 1993, c. 8

Çalışkan, Mustafa, *Hadislerde Yer Alan Kıssaların İşaret Ettiği Ahlaki İlkeler*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale-2016.

Çetin, Şaban (2004) "Değişen Değerler ve Eğitim" *Milli Eğitim Dergisi*, Sayı:161.

[https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/161/cetin.htm/erişim 10/04/2018](https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/161/cetin.htm/erişim%2010/04/2018).

Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.

Demir, Muharrem, *Kur'an'da Tevâzu Kavramı*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2010.

Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2003.

Devellioğlu, Ferit, "Haya", *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1998, 15. Baskı.

Dilmaç, Bülent-Ertekin Erhan -Yazıcı Ersen: "Değer Tercihleri ve Öğrenme Stilleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi" *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.VII, No:17, Haziran 2009.

Dilmaç, Bülent, *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya, 2007.

_____ *İlköğretim Öğrencilerine İnsani Değerler Eğitimi Verilmesi ve Ahlâkî Olgunluk Ölçeği ile Eğitimin Sınanması*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, , (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1999.

Dini Kavramlar Sözlüğü, Redaksiyon: İsmail Karagöz, İbrahim Açıcı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2010.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Beyan Yayınları, İstanbul, 1988.

Durmuş, Zülfikar, "Kur'an'a Göre İnsanın İlişkilerinde Sorumlu Olduğu Temel Ahlaki İlke: Ahde Vefa", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, c.II (2002), S. 3.

Duman, Ali, "Sadaka", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara 2008, c. XXXV.

Ebu Gudde, Abdülfettah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed ve Öğretim Metotları*, Çeviren: Enbiya Yıldırım, İstanbul, 1998.

Ece, Hüseyin K, *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2000.

Ekin, Yunus, "Dünyevileşmeye Bir Çözüm Olarak İnfak Anlayışı", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, Sayı: 6.

Ekin, Yunus, "İhlas Kavramının Semantik Analizi", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2002, Yıl: 3 Sayı: 9.

Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, (Çeviren: Cahit Koytak- Ahmet Ertürk), İşaret Yayınları, İstanbul, 2002.

Erdem, Ali Rıza, "Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler" *Değerler Eğitimi Dergisi*, C.I, No:4, Ekim 2003.

Erhun, Halil, *7-12 Yaş Çocuklarda Paylaşma Ve Yardımlaşma Değerlerinin Hadisler Işığında Öğretimi*, Selçuk Üniversitesi SBE (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2010.

Ersan, Ayşe, *Sahih-i Müslim'deki Hadislerin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programında Kazandırılması Öngörülen Değerler Açısından İncelenmesi*, Marmara Üniversitesi, SBE, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

Fromm, Erich, *Kendini Savunan İnsan*, Çeviren: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1994.

Gazali, *İhya'u Ulum'id-Din*, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012, Tercüme: Sıtkı Gülle, c. I-IV.

Gençtürk, Yusuf, *Hadisler Işığında Sıdk*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013.

Güneş, Abdulhalim, *Kurân-ı Kerim ve Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Lut (as) Kıssası*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006.

Gör, Fatih, *İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programında Merhamet Değeri*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum, 2013.

Görgün, Tahsin, "Kur'an Kıssalarının Neliği (mahiyeti) Üzerine", *IV. Kur'an Sempozyumu*, Fecr Yayınevi, Ankara, 1998.

Güngör, Erol, *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.

Günay, Ünver, "Din ve Toplumsal Farklılaşma", *AÜİFD*, Sayı: 5, Erzurum, 1982.

Heyet, "Niyet", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Edt. İbrahim Kafi Dönmez, İFAV Yayınları, İstanbul 2006, c. III.

Han, Abdurrahman Etkili Bir Vaazda "Kıssa Dili'nden Yararlanma Ve Hadis Kıssalarının Vaaz Örgüsündeki Yeri" *Vaaz Ve Vaizlik Sempozyumu I* (17-18 Aralık 2011) Ankara Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları / 936.

Hatip, Abdulaziz, "Tevekkülün Hakikati Fazileti Ve İnsan Sa'yı (Çabası) İle Bağdaşabilirliği Problemi" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 2006 Sayı:17, İstanbul Aralık 2006.

Hökelekli, Hayati, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsani Değerler*, DEM Yayınları, İstanbul, Kasım 2013.

_____ *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

_____ *Değerler Psikolojisi ve Eğitimi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

_____ "Tevâzu", *DEM Dergi*, Yıl: 1, Sayı: 2, s.114-119.

Işık, Mustafa "Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an Çerçevesinde Hayanın Evrenselliği: Utanmadıktan Sonra Dilediğini Yap!", *Cumhuriyet Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, C.XVII, Sayı: 1.

İbn Hacer el-Askalani, *Muhtasar Fethu'l-Bari Sahih-i Buhari Şerhi*, Tercüme: M. Beşir Eryarsoy, Karınca-Polen Yayınları, İstanbul, Ağustos 2016.

İsfahani, Ragıb, *el-Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1986.

_____ (*ez-Zeria*) *Erdemli Yol*, İz Yayınları, İstanbul , 2010.

İkra İslam Ansiklopedisi Programı pdf, "Sabır" *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*.

İlmihal, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, c.II.

İlmihal I, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c.1.

İslami Bilgiler Ansiklopedisi, "Tevâzu", Hikmet Yayınları, İstanbul, 1993, c. 3.

Joulha, Abdul Manan, *"Biz Sana En Güzel Kıssaları Sunarız" Peygamber Efendimiz (S.A.V.)in Dilinden Sahih Kıssalar*, Tekin Kitabevi, Ağustos 2007.

Kadı İyaz, "Haya", *eş-Şifa, I*, Tercüme: Naim Erdoğan Hüseyin S. Erdoğan, Bedir Yayınları, İstanbul 1975.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem ve KUŞDİL, M. Ersin (2000). "Türk Öğretmenlerinin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı", *Türk Psikoloji Dergisi*, C.15, S.45, s.59–76.

Kale, Nesrin "Nasıl Bir Değerler Eğitimi", *Değerler ve Eğitimi Sempozyumu Bildirileri I*, Ed. Recep Kaymakcan v.d., Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, İstanbul, , 2007.

Kalkan, Ahmed, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları*, Davud Emre Yayınevi, İstanbul 2011.

_____ *İslam Akaidi*, İkra İslam Ansiklopedisi Programı, pdf.

Karagöz, İsmail, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.

_____ *İman İlmihali*, TDV Yayınları, Ankara, 2013.

_____ "Kur'an'da Sıdk Kavramı ve Sadık İnsan", *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 37. Sayı: L, Ocak-Şubat-Mart 2001.

Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.

Karaman, Fikret, vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara, 2006.

_____ "Tevekkül İnancı Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 1996, S.1, s. 67-92.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'anda Haya/Utanma Olgusu", *İnönü Üniversitesi. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. 2, S. 2, Güz Dönemi 2011.

_____ "Kur'an'da Adalet Psikolojisi -Adaleti Engelleyen Psiko-Sosyal Faktörler-" *Hikmet Yurdu Dergisi*, Yıl: 5, C: 5, Sayı: 10, Temmuz – Aralık 2012/2, s. 61-105.

_____ "Bir Kişilik Özelliği Olarak Kur'an'da "Sadakât", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bahar 2010/ 1(1) 119-155.

Kaya, Ayhan, *Kur'an'da İnfak Kavramı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2009.

Kaya, Remzi, "Kurân-ı Kerim Kıssaları ve Düşündürdükleri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt. 11, S. 2, 2002.

Keleş, Ahmet, *Hız. Peygamber ve Merhamet Eğitimi*, DİB Yayınları, Ankara, 2011.

Kılavuz, Ahmet Saim, "Akaid", *İlmihal I*, TDV Yayınları, Ankara, 2004, c.1.

Kılıç, Halil, *Kur'an'da Hz. Nuh Kıssasının Değerler Eğitimi Açısından Yorumu*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum - 2014.

Kınalızade Ali Efendi, *Ahlak / Ahlak-i Alai*, s.103. (Baskıya Hazırlayan: Hüseyin Algül), Tercüman, 1001 Temel Eser, No.30, tarihsiz. pdf.

Kurân-ı Kerim Türkçe Meali, Diyanet Yayınları, İstanbul 2004.

Kutub Seyyid, *Kur'anda Edebi Tasvir*, Çeviren: Süleyman Ateş, Hilal Yayınları, Ankara, 1969.

Kolaç, Emine, "Hacı Bektaş Veli, Mevlana ve Yunus Felsefesiyle Türkçe Derslerinde Değerler ve Hoşgörü Eğitimi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, s. 93-208.

Kaya, Ayhan, *Kur'an'da İnfak Kavramı*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2009.

Köstü, Ayşegül, İmam Nevevî'nin Kırk Hadis Adlı Eserinde Değerler Eğitimi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kilis-2017.

Köylü, Mustafa, "Küresel Bağlamda Değerler Eğitimine Duyulan İhtiyaç", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004)*, Değerler Eğitimi Yayınları, İstanbul, s. 287-311.

Kurân-ı Kerim Türkçe Meali, Diyanet Yayınları, İstanbul 2004.

Kutlu, Sönmez, "Va'd ve Vaid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, c. XXXXII.

Kutub Seyyid, *Kur'anda Edebi Tasvir*, Çeviren: Süleyman Ateş, Hilal Yayınları, Ankara, 1969.

Küçük, Abdurrahman, "Ahid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 1988, c. I.

Maverdi, Ebu'l-Hasan, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din (İslam'da Dünya ve Din Edebi)*, Tercüme: Ali Akın, Temel Neşriyat, İstanbul, 1982.

MEB, *Dini Terimler Sözlüğü*, Devlet Kitapları Döner Sermaye İşletmesi Müdürlüğü, Ankara, 2009.

Modaiq, Sayed Haroon, *Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun, 2017.

Nevevi, Muhyiddin Ebu Zekerıyya Yahya, *Riyazü's-Salihin, "Peygamberimizden Hayat Ölçüleri"* (Tercüme ve Şerh: M. Yaşar Kandemir, İsmail Lütfi Çakan, Raşit Küçük), Erkam Yayınları, İstanbul 2006, c. I-VII.

Oktay, Ayşe Sıdka, "Ahlaki Değerler ve Bunların Global Ahlaka Etkileri", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu* (26- 28 Kasım 2004), Değerler Eğitimi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 131-143.

Okumuşlar, Muhiddin, "Din Eğitiminde Etkin Bir Yöntem Olarak Hikâye", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21 / 21 (Ekim 2006): 237-252

Öcal, Mustafa, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, TDV Yayınları, Ankara, 1991

Özafşar, Mehmed Emin, vd., *Hadislerle İslam Ansiklopedisi*, DİB Yayınları, Ankara, 2014.

Özarlan, Selim, "Kur'an'da Tevbe Kavramına Kelam Açısından Bir Yaklaşım", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 1, Sayfa: 353-382, Elazığ-2002.

Özbek, Abdullah, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, Esra Yayınevi, Konya, 1991.

Paçacı, İbrahim, "Karz", *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Redaksiyon: İsmail Karagöz - İbrahim Paçacı, Ankara, 2010.

Peker, Hüseyin, "Narsisizm Çağında Tevâzuu Hatırlamak", *Diyanet Aylık Dergi*, Temmuz 2016, Sayı. 307.

Peschian, Nossrat, *Doğu Hikâyeleriyle Psikoterapi*, Çeviren: Hürol Fışiloğlu, Beyaz Yayınları, İstanbul, 1998.

Polat, Kemal "Lut Kıssasına Kitab-ı Mukaddes Ve Kur'an Perspektifinden Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 24, Erzurum, 2005.

Polater, Kadir, "Kur'an Ve Kitab-ı Mukaddes'e Göre Yunus Kıssası", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII (2007), Sayı: 2.

Pusmaz, Durak, "Kurân-ı Kerim'de İnfak Kavramı", *Diyanet İlmi Dergi*, 1999, c. 35, Sayı: 4.

Razi, Fahrudin, *Tefsiri Kebir Mefatihul-Gayb*, Tercüme: Suat Yıldırım vd., Huzur Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, c. V, pdf.

Rıfat, Ahmed, *Tasvir-i Ahlak* (Hazırlayan Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Eser, Kervan Kitapçılık, tarihsiz.

Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefasir (Tefsirlerin Özü)*, İz Yayınları, İstanbul 2003, (Ter:Sadrettin Gümüş , Nedim Yılmaz).

_____ *Nebevi Sünnet*, (Çeviren: Muammer Bayraktutar), Yasin Yayınevi, İstanbul, 2011.

Salman, Yüksel, *Kürsüden Öğütler*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.

Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Erdemli İnsan Yetiştirme Bağlamında İsar (Diğergamlık) Kavramına Verdiği Önem", *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Yıl: 7, 2006, Sayı: 17.

Sarıkaya, Berat, ŞEREN, Zeynep, "İnsan Sorumluluğu ve Fiillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017/6, c. 6, S.12.

Savut, Harun, "Hikmet ve Fıtrat Ekseninde Adaletin Temelleri", *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/11 Fall 2014.

Sayın, Esmâ, *Tasavvuf Terapisi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2014.

Seyhan, B. Yaşar, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'an'daki Kıssaların Karşılaştırılması*, Ankara Üniversitesi SBE, Kahramanmaraş, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Eylül, 2006.

Sinanoğlu, Mustafa, "İman", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2000, c. 22, s. 212-214.

Şanver, Mehmet, *Kur'an'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2015.

Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir, 1994.

_____ "Kıssa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2002, c. 25.

Şentürk, Habil, "Kişilik Gelişiminde Eğitim, Din ve Değerlerin Rolü" *Eğitime Bakış: Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl. 6, S.18, s. 50-54.

Tabakoğlu, Ahmet, *İslam ve Ekonomik Hayat*, DİB Yayınları, 2.basım, Ankara, 1996.

Tarhan, Nevzat, *Değerler Psikolojisi ve İnsan, Güzel İnsan Modeli*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011.

TDK, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, <http://www.tdk.gov.tr/index.php>

TDK, *Güncel Türkçe Sözlük* Ankara, 2005, <http://www.tdk.gov.tr/index.php>

Tekiner, Aziz, *Kur'an'da İnfak*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

Toksarı, Ali, "Tevâzu", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, c. IV.

Tokuş, Mehmet, *Hadislerde Sadaka Kavramı*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van, 2006,

Topyay, Yusuf, *Kur'an'da İbadet Açısından İstiğfar ve Tevbe İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2008.

Topaloğlu, Bekir, vd., *İslam'da İnanç Esasları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2010.

_____ "Tövbe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Ankara, 2012, c. XXXXI

Tunç, Cihat, "Tövbe", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Redaksiyon Ahmet Ağırakça, c. VIII, İstanbul, 2000.

Tozlu, Necmettin, Topsakal Cem "Avrupa Birliği'ne Uyum Çerçevesinde Değerler Eğitimi", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (26-28 Kasım 2004)*, Editör: Recep Kaymakcan v.d., İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2007, s. 177-202.

Tunç, Cihat, "Tövbe", *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Redaksiyon: Ahmet Ağırakça, İstanbul, 2000, c. VIII.

Tutar, Recep, *Hadislerdeki Kıssalar ve İbretler*, Sistem Matbaacılık, İstanbul, 2014.

Uyar, Ahmet, "Hadislerde Kıssa ve Kıssacıların Hadisler Üzerindeki Olumsuz Etkileri", Telif Makale, *ERUIFD*, 2015 / 1, S. 20, s. 25-56.

Ünal, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Yeni Akademi - Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.

Yaman, Ertuğrul, *Değerler Eğitimi*, 2. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

Yaman, Mehmet, *Kelam'da Günah ve Tövbe*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2006.

Yaşar, Şahin, *Tevrat ve Kurân-ı Kerim Kıssalarının Benzer Ve Farklı Yönleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2013.

Yavuz, Şevket "Değerlerin Şeceresi, Doğası, Sınırı ve Devamlılığı: Değerlerin Dini-Sosyal Karakteri ve Sürekliliği", *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu (İstanbul, 2004)*, İstanbul, DEM Yayınları, 2007.

Yazıcı, Kubilay "Değerler Eğitimi'ne Genel Bir Bakış", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2006-Bahar, S. 19, 2006, s. 499-522.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sade. İsmail Karaçam vd.) Zehraveyn Yayıncılık, İstanbul, 1992.

Yeğin, Hüseyin İbrahim, "Hz. Peygamber (sav)'in Hadislerinde Sevgiyi Geliştiren Unsurlar", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 17, Ocak-Haziran 2007, s.147.

Yeşil, Rüştü-AYDIN, Davut (2007). "Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 11, 2007, S. 2, s. 65-84.

Yıldırım, Suat, "Kurân-ı Kerim'de Kıssalar" *Ankara Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, S. 3, fasikül, 1- 2, Sevinç Matbaası, Ankara, 1979.

Yıldırım, Cemal, *Ansiklopedik Çağdaş Felsefe Sözlüğü*, Doruk Yayınları, Ankara, 2004.

Yıldız, Abdullah, "Nebevi Tevâzuun Mevlevilikteki Yansımaları", *Uluslararası Mevlana ve Mevlevilik Sempozyumu Bildirileri-I*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fak., Şanlıurfa, 26–28 Ekim 2007.

Yılmaz, Macit, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı", *İslami İlimler Dergisi*, Bahar 2014, Ankara, Yıl: 9, C. 9, S. 1, s. 137-154.

Yiğittir, Süleyman - Öcal, Adem, "İlköğretim 6. Sınıf Öğrencilerinin Değer Yönelimleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2010, S. 24, s. 407-416.

Yurdagür, Metin, "Ahid", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.1, Ankara.

Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir*, Risale Yayınları, c.1.

İnternet Kaynakları

<http://abdulhakimyuca.com/wp-content/uploads/Samimiyet..>, erişim 07/10/2018.

http://www.birsozluk.com/TM_TP/t%C3%B6vbe/, erişim 10/05/2018.

<http://www.tdk.gov.tr/index.php>, erişim 18/09/2016.

<http://www.aktuelpsikoloji.com/olumlu-bir-kisilik-ozelligi-comertlik-121yy.htm>.

<http://www.sevde.de/BuyukTurkceSozluk>, erişim 21/08/2017.

<http://e-dergi.atauni.edu.tr/atauniilah/article/view/1020004086>, Karaca, Faruk, "Dilimizde Dini İnanç İfade Eden Bazı Kavramlar", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S.14, s.227-243, erişim 10/06/2018.

<http://www.diyanetdergisi.com/diyanet-dergisi-dergi-147.html>,

Görmez, Mehmet, "Vefakârlık ve Ahde Vefa", *Diyanet Dergisi*, H
aziran 2011, S. 246, erişim 10/07/2018

http://www.academia.edu/30982831/ORTAOKUL_ÖĞRETMENLERİNİN_DEĞERLERİ..., Gömleksiz, Mehmet Nuri - Kılınç, Hasan Hüseyin, "Ortaokul Öğretmenlerinin Değerler Eğitime İlişkin Görüşleri, Beklentileri Ve Önerileri", 2015, erişim 13/10/2016.

<https://samil.ihya.org/ansiklopedi/ahd.html>, Ağırakça, Ahmet, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, erişim 17/12/2018.

ÖZGEÇMİŞ

Aysel Dönmez 1974 yılında Balıkesir Edremit'te doğdu. Orta öğrenimini Balıkesir'de tamamlayan Aysel Dönmez 1999 yılında Konya Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2011 yılında Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü'sünde Yüksek Lisans öğrenimine başladı. 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'nda İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni olarak görev yapmaya başlayan Aysel Dönmez, halen Gaziantep Şehitkamil'de Şehit Mehmet Demir Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'nde okul müdürü olarak görevine devam etmektedir.

VITAE

Aysel Dönmez was born in Balıkesir, Edremit in 1974. She got secondary education Balıkesir. Aysel Dönmez graduated from Konya Selçuk University, Faculty of Theology, Department of Religious Culture and Ethics Education in 1999. She began his MA at the Institute of Social Sciences at the University 7 Aralık of Kilis. Aysel Dönmez who started to work as Religious Culture and Moral Education Teacher in the Ministry of National Education in 2011 still continues her duty at Şehit Mehmet Demir Primary School in Gaziantep Şehitkamil.